

Cengiz Dağcı

Yansılar

Bütün Eserleri

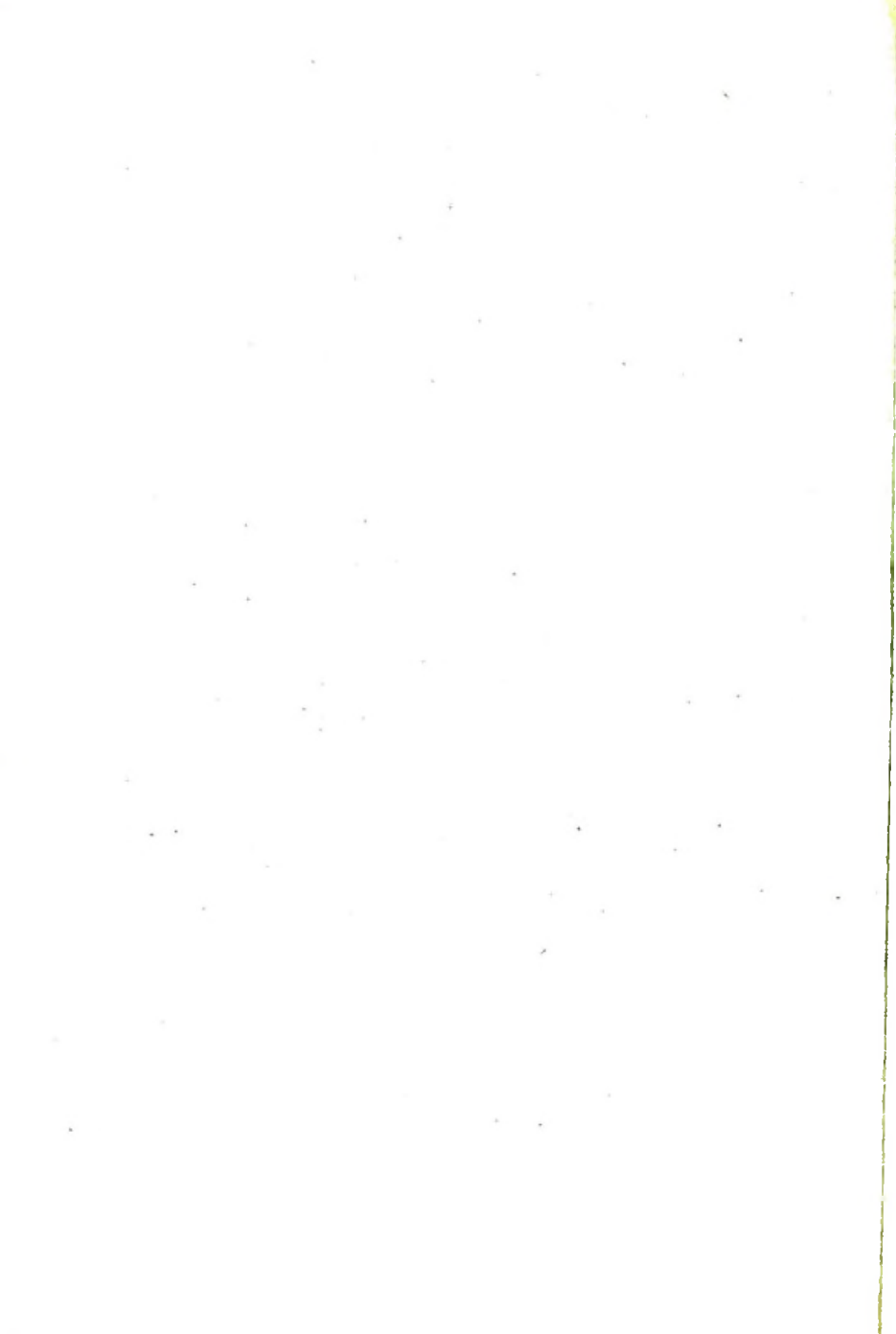
1

Ötüken

Yansılar

I

1985 — 1986

Mart, 1985

Benim Gibi Biri'ni de şubatın ortalarında bitirdim - öteki çalışmalarım gibi, el yazımla. Son iki hafta romanı daktiloda yazmakla geçti. Bu akşam yüzdoksandört sayfanın rötuşlarını yaptım, yeşil bir kapak içine bağladım; şimdi Annem'e Mektuplar'la birlikte çekmecedeymiş yatıyor; yayınlanmamış ikinci romanım bu.

Bu eser üzerine çalışırken de, coşkulu iki yıl yaşadım. Yaşar Nâbi'nin ölümü bile silinip gitmişti hafızamdan - romanı bir-iki gün içinde Varlık Yayınevi'ne postalayacak ve birkaç hafta sonra da Yaşar Nâbi'den bir mektup çıkıp gelecek gibilerden bir his hüküm sürüyordu ruhumda, eseri okurken. Romanın sayfalarını bağlayıp çekmecedeymiş saklayınca sırtüstü çevrilmiş bir kaplumbağa gibi kalakaldım olduğum yerde, uzun bir süre. Çaresizlikten başka, demir gibi bir karamsarlık oluştu kafamın içinde: Niçin yazdım? Kimin için yazdım? Kime, nereye göndereceğim? Ve kim okuyacak?

Eser çekmecedeymiş, ben ise kapkara bir duvarın karşısında oturur gibi oturuyorum masamın başında, ve sorulara bir ipucu bulamıyorum. Az uzağımda eşim, koltuğa oturmuş, kitap okuyor.

Okuyor mu acaba? İçinde bulunduğum durumun farkında galiba ki, aradabir kaçamak bir bakışla süzüyor beni. Neden sonra ayağa kalkıyor, masama yaklaşarak, elini hafifçe omuzumun üzerine yerleştiriyor, ve «Cengiz, saat oniki; daha oturacak mısın?» diye soruyor. «Yok,» diyorum; «yok, oturmayacağım. Yatak odasına çıkayım.»

Ama biliyorum; yatakta aynı soruları tekrarlayacağım ve sorular bu gece de cevapsız kalacaklar.

15 Mart, 1981'de vefat etti Yaşar Nâbi Nayır - Annem'e Mektuplar romanım üzerine çalışmalarımın hayli ilerlemiş olduğu bir sırada. Aradan tam dört yıl geçti demek. İyi hatırlıyorum; ölüm haberini Varlık dergisinde okuduğum gün karanlık bir gece çökmüştü dersin güneşli gün ortasında odama. Defterler, dosyalar, çalışmalarım ile ilgili notlar, kalemler kalakaldılar masamın üstünde. Zihnim de sımsıkı kapalı kaldı herşeye haftalarca. Varlık Yayınevi'ne ve merhumun yakınlarına başsağlığı dileyen iki satırlık mektubu güçlkle yazabildim.

Türkiye büyük bir düşünürü, büyük bir edebiyatçıyı yitirmişti. Batı kültürünün derinliklerine inmiş, Batı edebiyatının ruhi değerlerini benimseyip kavramış bir yazar olduğundan başka, modern Türk edebiyatının diğer milletlerin edebiyatları arasında yer almasında, özellikle Batı edebiyatından Türk edebiyatına köprüler, yollar kurulmasında başlıca rol oynamış bir yayıncıydı

da. Benim için şahsi bir kayıptı Yaşar Nâbi'nin ölümü.

Sık sık değilse de, mektuplaşıyorduk. Uzun bir süre benden ses-soluk çıkmayınca ummadığım bir anda mektubu çıkıp geliyordu postadan. Kısa, bazıları notlar şeklinde yazılmış bu mektuplar çoğu kere, yayınlanmış romanlarımın yeni baskıları ve yeni çalışmalarım ile ilgiliydi. Fakat zaman zaman, türlü zorluklara rağmen, -Türkiye dışında doğup büyümüş, Türkiye türkçesinde yazan bir yazar olarak- yazarlığımla, yanısıra kişiliğimle ilgilendiğini, hatta satırlar arasında biraz da hayranlık duyduğunu sezinler gibi oluyordum.

Hele ölmeden önceki son bir-iki yıl içinde elime geçmiş olan mektuplarında coşkulu duyguları daha fazla göze çarpıyordu.

İşte, 16 Mayıs, 1980 tarihli mektubu :

Sayın Dostum Cengiz Dağcı,

Belma için yazmış olduğunuz yazıyı gözlerim yaşararak okudum. Göstermiş olduğunuz duyarlılık beni gerçekten çok mutlu kıldı. Bu konuda da size minnetimi ifade etmeyi bir borç bilirim.

Aslında sizin yazılarınızı okumak mutluluğuna eriştiğim her zaman sevinirim ve bizden bu kadar uzaklarda oluşunuz bir eksiklik duyurur bana.

Size olan maddi borcum da oldukça birikmiş bulunuyor. Ancak, Türkiye'den dışarı para

göndermemiz olanaksız; bu nedenle aklıma şöyle bir çare geliyor: Eşinizle birlikte benim davetlim olarak Türkiye'ye gelebilerseniz gerçekten çok mutlu olurum. Böylece hem borcumu ödeyebilirim, hem de sizlerle yeniden bir araya gelerek uzun uzun görüşme fırsatını elde ederim.

Özellikle yaz aylarında Türkiye'nin güzelliğini sanırım tarife gerek yok. Önerimi düşünüp cevabınızı bir an önce vermenizi rica ediyorum. Evet, geliyoruz demeniz inanın beni çok mutlu edecektir.

En derin minnet ve saygılarımla sizi ve eşinizi selâmlıyorum.

Y. Nâbi. (imza)

Not : kitaplarınız arasında eksikleriniz varsa bize lütfen bildiriniz. Derhal sevinerek gönderirim.

Annem'e Mektuplar'ın yarıda kalmış müsveddelerini toplayıp sakladım ve suskunluğum, çaresizliğim, üzüntüm aylarca sürdü.

Yaşar Nâbi'nin ölümünden hemen sonra Varlık dergisinde de başlıca bir değişiklik göze çarpıyordu. Hem yalnızca boyutunda değil; yazılarda, yazarlarda, genel havasında. Yaşar Nâbi'nin yıllar' yılı üstüne titrediği, benim, benim gibi, kuşkusuz, yaşları ilerlemiş başka Türk yazarlarının da alıştıkları, her ay başı sabırsızlıkla bekledikleri Varlık, yeni -başka demek daha yerindedir belki- bir yoldaydı. Burada, işin içinde olmadığımından ötürü, aklıma gelenleri pat diye söylemenin doğru olmayacağını düşünüyö-

rum. Aslında Varlık dergisiyle benim ilişkim pek de derinlere inmez: yirmibeş - otuz yıl içinde dergi sayfalarında yer almış üç - beş öykü, romanlarımdan çıkarılmış birkaç parça yazı, bir - iki ankete cevaplarım; bu kadar. Fakat Varlık'ın kitap yayınlarının beni yakından ilgilendirmesi tabii. Yayınları arasında sekiz romanını basmış, çoğunun ikinci, üçüncü baskılarını yapmış bir yayınevinin yazarla ilişkisini büsbütün kesivermesi düşünülemezdi.

Bunu düşünürken ruhumda uyanan yeni umut ve güçle Annem'e Mektuplar üzerine çalışmalarımı sürdürmeğe karar verdim; ve iki yıl süren geceli gündüzlü bir çalışmanın sonunda roman tamamlanmış bulunuyordu. Ne var ki, umduğum gerçekleşmedi. Varlık Yayınevi çeyrek yüzyıldan fazla süren ilişkiye son vermek niyetinde miydi acaba?

Soru üzerine uzun uzun düşünmeksizin -daha Yaşar Nâbi hayattayken- tasarladığım, ve elimin altında konuyle ilgili bir çok notların bulunduğu, Benim Gibi Biri romanım üzerine çalışmalarına başladım.

Karlı, ayazlı bir kış yaşadık bu yıl. Mart ayı da soğuk geçiyor. Sabahleyin sulu sepken kar yağıyordu bahçeme. Öğleye doğru hava açtı, güneş çıktı.

Ağaçlara, çiçeklere, çimenlere -tek sözle tabiata- daha yakın hissediyorum kendimi yaşımlerledikçe. Bu yüzden belki, yüreğim hopladı bahçemi güneş ışıkları içinde gördüğüm anda. Hemen odamdan çıktım. Çitin dibindeki kamelia

ve rodedendron'un tomurcukları iyice kabarmış bir durumda; diplerinde kardelenler fışkırmış topraktan. Çimliğin orta yerindeki elma ağacı uykuda hâlâ. Geçen yıl az mahsül verdi. Ama bu yıl umutsuz değilim. İnsanın umutlu olması ne güzel!.. Türkçe isimlerini bilmediğim iki çiçek ekdim üç yıl öncesi karşığı çitin dibine. Çiçekçinin verdiği malûmata göre Türk çiçekleriymiş; Türkiye'den getiriliyormuş. Yerden yarım metre kadar yüksek, eğretileri hatırlatan koyu - yeşil yaprakları arasındaki dalların ucunda zurna biçiminde çiçekleri pembemsi kıvılcık. Bahçemin en güzel bir yerine ekdim. Geçen yılın yazı ilk kez çiçeklendiler. Çiçeğin ismini öğrenirim diye tanıdıklara sordum soruşturdum; bilen bir kimse çıkmadı. Nihayet kütüphanede çiçek kitapları arasında latin ismini buldum: *incarvillea delavayi* - burada *Gloxinia* denen çiçeğin benzeri. Ama ismi önemsiz. Çiçekler Türk çiçeği; bu yetiyor bana. Yaz boyu her akşam suladım, üzerlerine eğilerek oksadım; oksarken, akrabamız, kardeşiz diye fısıldadım bile çiçeklere. Üç hafta kadar öyle çiçekli kaldılar. Sonra döküldüler. Ama dalı yaprağı yaz boyu hiç solmadı. Güzün sonuna doğru yere serilip kış uykusuna daldılar.

Televizyonda havanın değişeceğini, geceleyin ayaz bastıracağını duyduğum ilk akşam bahçeme çıkıp toprakta saklı kalmış köklerini samanla örttüm. Şimdi köklerinden fışkırmış tazecik ve küçük küçük filizler, saman çöpleri arasından kıvılcık gözler gibi bakıp gülüyorlar bana.

Nisan, 1985

Varlık'ı bekliyorum. Aynı zamanda tedirginim. Arasız gelirdi her ay başı. Hafta geçti, Varlık gelmiyor. Belki yarın. Günler geçiyor, Varlık yok. Çıkmadı mı acaba? Kapatıldı mı? Ama niçin? En müşkül yıllar içinde sürdürdü Varlık yayınını. Kapatılması imkânsız. Yayını gecikmiştir her halde. Gelir elbet. Belki yarın. Çok çok bir hafta. Ya gelmezse? Varlık'sız kalmaya alıştıramıyorum kendimi. Düşünmek bile istemiyorum. Yine de düşünüyorum. Yaşar Nâbi hayatta olmuş olsaydı kendisine bir mektup yazar, durumu açıklamasını rica ederdim. Derginin yeni yöneticilerine mektup yazmaya elim varmıyor bir türlü. Bana ömür boyu dergi göndermeye mecbur değiller elbet. Son vermişlerdir belki de. Herşeyin bir sonu var. Otuz yıl aralıksız geldi dergi adresime. Günün birinde kesileceğini hiç düşünmedim; aklımdan geçirmedim hiç. Geçiremezdim. Eskide zaman zaman bir yazım, bir öyküm basılırdı dergide. Basılmış kitaplarımın telif hakkından da söz ederdi Yaşar Nâbi mektuplarında. Sakınca denen bir şey yoktu bu yüzden. Derginin fiyatı ve posta masrafları bu para üstünden karşılanabilirdi çünkü. Yaşar Nâbi'nin

ölümünden sonra da derginin sürekli olarak adresime gönderilmesinin sebebini bu duruma bağladım bugüne değin. Ama şimdi... Para tükendi, hesap kapatıldı her halde. Varlık Yayınevi'nin yeni sorumluları Varlık'ın eski borçlarını tanımlarına son vermiş de olabilirler. Yazık ama. Bu son ilişki de kesildiyse... Ama henüz kesilmedi anlaşılan - Varlık'ın Nisan sayısı ayın son haftası içinde çıkıp geldi postadan. Sevindim. Oysa bugünlerde dergide sevindirici, iç açıcı bir yazıya rastlamak imkânsız. Yazıların çoğu kuru, renksiz, çapraşık, hatta anlayışsız. Ama buna şaşmamalı. Hele benim yaşımda bir insan nasıl şaşar? İçinde yaşadığımız dünya ve hayatımız çapraşık ve anlayışsız. Genç yazarların yazıları da muğlak ve anlayışsız olacak elbet. Gene de bu yazarların, Yaşar Nâbi'nin arkada bıraktığı Varlık'ı kendi 'saptamalarına' at oynatmaları için bir meydan olarak seçmelerini anlamak zor.

Mayıs, 1985

İki gündür, 1967'de genç yaşta ölmüş Carson McCullers'in *The Member of the Wedding* (Düğün Üyesi) romanını okuyorum. Olağanüstü canlı. Akıcı. Şiirli bir duyarlılıkla yazılmış. Açık ve seçik. Öylesine güzel ki, çok sevdiğim Faulkner'i bile gölgede bırakmış gibi.

Güzel olmasına güzel ya, içimde düğümlü yatan meselelerin çözülebilmesi için bir yararı yok Carson McCullers'in. Tam tersine - daha derin bir karamsarlığa sürüklüyor beni. Çünkü eseri, güzelliğinden fazla, bir ölçüt olarak biçimlendiriyorum gözlerimde ve ruhumda; ve McCullers gibi yazarların ustalık düzeyine hiçbir zaman ulaşamayacağımın hüznü altında eziliyorum. Ama... Kitabı ölçüt bulmak için okumuyorum ki! Hem başka yazarların eserleri, bir yazarın çalışmalarına, amaçlarına araç olamaz. Olsa olsa meselelerin çözülmesine yardımcı olur. O da her zaman, her durumda değil. Rainer Rilke geliyor aklıma; şiirlerinin birinde -aşağı yukarı- şöyle diyordu Rilke : yüreğin içindeki çözülmemiş meselelere karşı sabırla davran. Meseleleri çözmeye, cevaplandıramayacağın soruları mutlaka cevaplamaya çalışma; mesele ve sorularla

yaşa. Zaman, farkında olmadan, meseleleri çözüverir senin için günün birinde.

Genç yaşta yazmıştı Rilke her halde o şiirini. Meselelerin çözülmesini bekliyebilirdi. Çünkü zaman ondan yanaydı. Onun için işliyordu zaman. Bense... Çok çabuk yürüdüm hayatta. Zamanı gerilerde bıraktım. Halsiz ve yorgunum. İçimde düğümlü yatan meseleleri çözebilmesi şöyle dursun, zamanın benden (ya da ben, zamandan) koptuğunu hissediyorum. Duyarsız ve zamana lâkayt, odamın bir eşyası gibi oturuyorum masamın başında.

Derken Regina'nın ayak sesleri geliyor kulağıma. Merdiveni iniyor, ve tıpış tıpış yürüyerek, yanıma geliyor, elinde tuttuğu çerçeveli fotoğrafı masamın üzerine yerleştiriyor. Fotoğrafa bakıyorum. Gurzuf'un eski bir görüntüsü. Az şaşkın, bakışlarımı eşimin yüzüne götürüyorum. Yüzü hoş, tatlı bir gülümseme içinde.

«Güzel değil mi? Eski kitaplar arasında buldum,» diyor Regina.

Güzel diye nitelendirdiği fotoğraf çok eski bir fotoğraf - yüzyılın başlarında, belki de ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru çekilmiş ki, yer yer silik. Gurzuf'un iskelesi, limanda -biri motorlu- üç-beş kayık ve Ceneviz kalesinin yamaçlarındaki kayalar, kayalar arasında cüce çahırlar, sarmaşıklar belli belirsiz; ama bayıra yaslı önü verandalı ve badanalı evler ve evlerin gerisinde minaresi göğe yükselen cami, çocuklukumdaki gibi; bütün güzelliğiyle duruyor gözlemin önünde.

Gurzuf benim doğduğum kasaba. Her şeyiyle bana yakın. Bunca yıl yüreğimin içinde ta-

şıdım; hüznümü, acılarımı Gurzuf'un güzelliğiyle dindirmeğe çalıştım. Şimdi de sırtlarını, kasabanın bayırdaki evleri arasından sarkıp kıyıya inen yolun korkuluğuna dayamış bir halde duran üç Gurzuf'luya bakarken, acı bir yumru sokuluyor boğazımın içine, gözlerim yaşıyor. Tanrım! Üçü, -biri kalpaklı, biri fesli, biri de şapkalı- küçük toplumumuzun o yıllarda karşılaştığı gerçekleri, aynı zamanda o gerçeklerden kopmuşluğunu, toplumumuzun umutsuzluğunu, zaman zaman, saldırgan güçler karşısındaki çaresizliğini ne kadar da açığa vuruyor! Babam da o üç Gurzuf'lunun yaşlarındaydı aşağı yukarı fotoğrafın çekildiği yıllarda; kimbilir, fotoğraftaki üç gencin birisi babamdır belki de. Din düşmanı değilse de, ulusun komşu uluslara kıyasla geride kalmışlığının, modern hayata ayak uyduramayışının başlıca sebebini Müslümanlıkta bulduğunu ve bu yüzden -Gurzuf din adamlarının öfkelerini kendi üzerine çekmek pahasına- Ramazan ayı içinde sigarasını tüttüre tüttüre o camiin kapısı önünden geçtiğini annemden öğrenmiştim yıllar sonra. Babamın bu garip davranışı kendine özgü bir davranış mıydı, yoksa genç Gurzuf'luların toplu görüş ve anlayışlarına mı yaslanıyordu? bilmiyorum. Kırım'lıların bugünkü durumları açısından bakılırsa, babamın o zamanki davranışları önemsiz doğrusu. Zaten onun hırçınlığı uzun sürmedi her halde -evlendi, bir süre sonra Gurzuf'un üç kilometre kadar kuzeyindeki Yalta -Akmescit (bugünkü Simferopol) otoyolu üstünde bir ev kurdurdu ve, ben daha yavruyken, aile bu yeni eve yerleşti.

İki katlı, bahçeli, güney pencereleri Ayı Da-

ğı'na, Soğuk-su bağlarına ve Adalar'a açılan güzel bir evdi. Ev ve yöresi benim dünyam oldu. Daha fazlası; benim uzun hayatıma zemin oldu; ruhum, evin çevresindeki bağların ve bahçelerin, balkonundan her gün gördüğüm Gurzuf ve Kızıtaş kıyılarının güzelliğinden besin aldı. Çocukluk yıllarımı yaşadığım yerin etkisi öylesine güçlüydü ki, o topraklardan koptuğum takdirde hayatımın benim için anlamı kalmayacağını genç yaşımda anladım - anladım ve o topraklardan kopmamaya çalıştım. Bu yüzdendir ki, yarım yüzyıldan fazla bir süredir Kızıtaş'a ve Gurzuf'a dönmediğim, asmaları üzümlele yüklü bağlar içinde yürümediğim, Hıdırellez'de Kızıtaş kızlarının o evin az uzağındaki mezarlığa ettikleri çiçekleri okşayıp koklamadığım, kuşların cıvıltılarını dinlemediğim bir güncüğüm olmu-yor. Oysa tatlı veya ferah denecek bir yanı yok çocukluğumun. N.E.P. yıllarını (Yeni Ekonomik Politika) kapsayan kısa bir zamandan sonra Kırım'da Kolhoz sistemi kurulunca binlerce insan (babam da dahil) tutuklanıp Kırım'ın dışına sürüldü, Kızıtaş ve Gurzuf yarıyariya boşaldı ve geride kalan aileler için ata mirası toprakları üstünde sert, acımasız bir hayat başladı. Aydın insanlarımızın milletin kaderi üstüne düşünmeleri, komşu toplumlara kıyasla toplumumuzun geride kalmışlığının sebeplerini aramaları şöyle dursun, yalnızca yaşamak, yalnızca ayakta kalabilmek başlıbaşına bir mesele oldu.

Ama yaşamak zorundaydık. Yaşayabilmemiz için de herşeyden önce hayatı sevmemiz, iynin kötüye üst geleceğine inanmamız gerekiyordu. Neydi bu iyi? Nerdeydi? Ne zaman ve nasıl ge-

lip bulacaktı bizi? Buruk yürekler içinde tekrarlanan bu sorulara en yakın, ve en kolay cevap Tanrı inancıydı. Çaresiz, güçsüz, alçalmış, haysiyeti kırılmış bizler kurtuluşu, Tanrıdan başka, kimden bekliyebilirdik? Ama Tanrı da küsmüştü dersin bize : tutuklanmalar, sürgünler yetmiyormuş gibi, 1928'de Kırım'ın kıyı bölgesinin geçirdiği korkunç depremde köyler çöktü, ocaklar söndü, binlerce aile çaresiz, kendi çöküntü ve yıkıntıları içinde kalakaldılar.

Şimdi önümde masamın üstünde duran fotoğraftaki Gurzuf'un camisine bakıyorum. Camiinin minaresi de o depremde devrilmişti. Bazan güçlü, bazan zayıf deprem sarsıntıları haftalarca sürdü. Birçok insan köyleri terketti. Tepemize devrilir diye evlerimize girmeyi göze alamıyorduk. Haftalarca açıklıklarda, bağlar içinde açtığımız çadırlarda uyuduk. Aç ve bakımsız. Ne devletin, ne de bir hayırsever kurumun ilgisi. İyi hatırlıyorum : kolhoz sistemi kurulduğu yıllarda biraz lamba yağı, kışlık yakıt, küçüklere bir çift ayakkabı temin edebileceğimiz para için annem, evin önündeki bostanda yetiştirdiği domates ve hıyarları, kendimden yüksek bir sepetin içine doldurup beni Gurzuf çarşısına gönderiyordu. Çarşıya inmeden önce camiinin sokağa devrilmiş minare taşları arasından geçerken, iki kolum arasında taşıdığım sepeti sımsıkı göğsümün üstüne bastırır, nerde olduğunu, hatta hayatta olup olmadığını bilmediğimiz babamın selâmeti için Tanrı'ya dua ederdim. Ulusun, başka uluslara kıyasla geride kalmışlığı, modern hayata ayak uyduramayışının başlıca sebebi ulusun sıkı sıkı dine bağlılığı mıydı gerçekten? Müslümanlık top-

lu olarak reddedilseydi bile, toplumumuz emniyetli bir geleceğe kavuşabilir miydi acaba? Sanmıyorum. Nitekim büyük devrimden sonra Kırım'da kurulmuş dinsiz rejim ve sosyal düzen İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırımlılar'ın başına gelmiş olan o büyük tragedyayı önleyemedi.

Bugünlerde çocukluğumun geçtiği yerlerde yeller esiyor. Londra sokaklarında karşımdan gelen binlerce insan yüzü görüyorum hergün. Ama kimse bakmıyor bana, kimse görmüyor beni; hiçbir kimse tanımıyor beni. Dalından kopmuş, boşlukta yalpa vuran bir yaprak gibiyim. Üstüme üstüme gelen insan dalgası içinde kendimi kaybetmek, kimliğimi unutmak korkusuyla titriyorum. Öyle bir anda sırtımı sokakta bir dükkânın, bir evin soğuk duvar taşlarına yaslayıp, «Ben Gurzuf'luyum. Orda doğdum. Orası benim yurdum,» diye tekrarlıyorum içimden. Bu da bir çeşit dua.

Temmuz, 1985

Otobüsü bekliyordum dün. Benden başka yaşlıca bir adam daha vardı durakta. Otobüs gelmiyordu.

Gecikmiş otobüsü beklemek gerçekten can sıkıcı. Ama ben sıkıntılı değilim. Hava güneşliydi. Sokak tenhaydı. Durağın üç-beş adım uzağındaki akasyanın dallarında serçeler cıvıldaşıyorlardı. Ve üstelik az önce gazeteciden bir gazete satın almıştım - serçe cıvıltılarını uzun süreli dinlemek istemediğim takdirde gazeteyi okuyabilirdim.

Bir ara, gürültü kopararak, ağır bir kamyon geçti durağın önünden. Ötüşen serçeler akasya ağacını terkettiler; ve sokağa sessizlik çöktü. Yaklaşan sıkıntıyı önlemek içindi belki, gazeteyi açtım. Başlıklar üstüne gözgezdirirken, önümde duran adamı gözetliyordum kaçamak bakışlarla. Sırtı dönüktü. Şapkası altından taşan kır ama kirlice saçları yapış yapıştı ensesine; sırtında da kirden ağırlaşmış eski bir muşamba vardı. Bir ara başını çevirip yüzüme baktı. Yüzü, yüreği içinde acılar taşıyan yetim bir insanın yüzü değildi. Tersine; dolu, yuvarlak, az kızılca, hat-ta besili, aynı zamanda insanoğlunun hayatta

normal bildiği herşeyi bırakmış, herşeyden vazgeçmiş bir yüzdü. Konuşacağını sandım önce. Konuşmadı. Fakat yüzüme baktıkça, benimle ilgisi olmayan, acılar kaynağından yalın bir anlam belirdi yüzünde.

«Siz gazete mi okuyorsunuz?» diye sordu adam.

«Şey... evet,» dedim. «Gazete okuyorum.»

«Ben gazete okumuyorum,» dedi adam.

Güldüm.

«Gazete okumak da, okumamak da hakkınız.»

«Sinemaya da gitmiyorum,» dedi adam.

Ses etmedim.

«Televizyon da seyretmiyorum! Kitap da okumuyorum!»

Sustu. Ama gözleri yüzümdeydi hâlâ. Konuşmamı bekliyordu sanırım. Uzunca bir süre benden ses soluk çıkmayınca, şapkasını çıkardı başından, dizine çaldı, tekrar başına geçirdi ve sesinin olanca gücüyle :

«Benim gibi bir insanın ikamet edebileceği bir yer değil bu dünya!» diye haykırdı, ve dönerek yanımdan ayrıldı. Dalmış, adamın ardından bakarken, içi yiyecek dolu Tesko torbasıyla bir kadın belirdi durakta. Kadın da duraktan uzaklaşan adama bakıyordu. Adam gözden kaybolunca, gözlerini yüzüme çevirdi.

«O adam kim?» diye sordu.

Omuz silktim.

«Deli galiba,» dedi kadın.

Kadının adam üstüne basit yorumuna pek önem vermedim. Üstelik durağa yaklaşan oto-

büs adamın az önceki garip davranışını çabucak unutturdu bana.

Evime döndüm.

Gazeteye göz gezdirirken Regina çay demledi; bisküvi ve çay bardaklarını bahçeye taşıdı. Ben koltukta, gazeteyle kaldım.

Bugünlerde otuzaltı - otuzeskiz sayfa gazeteler. Yine de okunacak çok bir şey yok. Hiç değilse benim için. Sosyete dedikoduları. Borsanın durumu. İşsizlik. Piyasa fiyatları. Moda ve spor. Elimdeki gazetede günün en önemli haberi Lübnan savaşları ve Şiiler tarafından kaçırılmış Amerikan uçağı. Sayfaları çevirirken, «Kuzey Yugoslavya'nın bir kentinde» başlığı altında küçük bir yazı ilişti gözüme. Olay masum bir tartışmayla başlamış. Adam, Seyhel stadında Juventus ile Liverpool arasında oynanan Avrupa kupası maçını seyretmek istiyormuş televizyonda; eşiyse «Aşk Macerası» isminde Amerikan filmi. Tartışma gitgide kızışmış; sonunda sinirlerini kontrol edemiyen adam eşini boğarak öldürmüş.

Bahçeye açılan kapıda duran eşimin sesi geldi kulağıma :

«Çayın soğudu, ayol! Bahçeye çıkmayacak mısın?»

Gazeteyi yere bırakarak ayağa kalktım. Eşim odaya girdi. Bahçeye çıkıyordum ki arkamdan seslendi :

«Gazeteni bahçede oku!»

«Yok,» dedim, «okumak istediklerimi okudum. Fazla okunacak bir şey yok gazetede.»

Regina yerde yatan gazetenin dağınık say-

falarını toplayıp odadan çıktı. Dışarda çöp tenekesinin kapağı kapanırken, dış dünyama açılan pencerenin sınıksıkı kapandığını hisseder gibi oldum ve hafif bir yürekle bahçeye çıktım.

Reginan'ın çimliğin orta yerindeki elma ağacının gölgesine çekip götürdüğü iki hasır koltuğun birine oturuyorum. Her yanımda çiçek dokumu : dahliyeler, petunyalar, fuhsiyalar. Sürekli arı vızıltısı dolduruyor kulaklarımı. Tepemde elma ağacının dalları güneşin ılık ve alaca öpüşleriyle süslü ve henüz olgunlaşmaya başlamış elmalarla yüklü. Biryerlerden uçup gelmiş iki ardıç tünüyor çitin üstüne. Bahçe, benim olduğu kadar, onların da bahçesi. Bahçenin kuytulüğündeki sarmaşıklar arasında yuva örmüşlerdi iki ay öncesi. Kendilerini ürkütmemek için nadir çıkıyordum bahçeye o günlerde. Bir sabah bir ardıç yavrusu buldum çimlikte. Güçlkle havalanıyor, beceriksizce kanat çarpıp tekrar çimlerin üstüne düşüyordu. Yaklaşıp kuş yavrusunu kaldıracağım anda iki ardıç sinirli cıvıltılar koparak, sarmaşıklar arasından evin saçağına uçtular. Eve girdim. Ertesi gün ardıçlar bahçeyi terkettiler. Yavrularını da kendileriyle alıp götürdüler mi, bilmiyorum. Şimdi yuvaları boş. Ama iki ardıç zaman zaman bahçeyi ziyaret ediyor, çitin üstüne tüneyip ötüyorlar.

Çok geçmeden Regina da bahçede, çaylarımızı yudumluyoruz koltuklarda yan yana. Arada yüzüme bakıp gülümsüyor Regina sessizce. Gülümsemesi önceleri kadar sıcak değil. Ama bi-

liyorum : gözlerinin mavisinde yaşanmış tüm yazlarımız saklı.

Elini tutuyorum. Mevsimler hatıra istasyonları benim için. İlk kez Varşova'nın Belveder bahçesinde tutmuştum Regina'nın elini. Bugünkü gibi güneşli bir gündü. Tanrım, kaç yıl geçti aradan! Geçen ay içinde evliliğimizin kırkıncı yılını kutladık.

«Çiçekler ne güzel,» diyor Regina.

«Güzel,» diyorum.

Hele karşiki çitin dibinde olağanüstü boy atmış şu yıldız çiçekleri! Bir zamanlar Kızıлтаş mezarlığına Kızıлтаşlı kızların ektikleri çiçekler gibi. Bu yıl da çiçek ekildi mi acep oraya? Ekilmiştir. Kızıлтаşlı kızlar ekmemişlerse başka kızlar. Hem de önceleri gibi çok güzeldirler. Mezarlıklarda açan çiçekler her zaman güzel olurlar. Yalnız ordaki çiçeklerin bu yıl da bensiz açtıklarına üzüntü duyuyorum yüreğim içinde.

«Ne düşünüyorsun?» diye soruyor Regina.

«Çiçekleri,» diyorum.

Bu gece annem girdi düşüme. Kızıлтаş'taydım. Mezarlık duvarı üstüne oturmuş, annemi seyrediyordum. Sırtında, topuklarına inen, ak bir entari vardı. Ama annem görmüyordu beni. Benim varlığımdan habersizdi. Elinde fiske, gelincikleri suluyordu mezarlıkta. Yüce bir kan lekesi gibiydi mezarlık - ne bir mezar, ne bir baştaş; yalnız gelincikler, ve gelincikler arasında ak fistanlı annem.

Eşref Şemi-Zade'nin ölüm haberini öğrendim bu yılın başlarında. Şiirleri Kırım sevisiyle, Kırım'ın güzelliğiyle soluyan şair Kırım'dan uzak, Orta Asya'da ölmüş. Alçak gönüllü, temiz ruhlu şairi Kırım'da tanıyordum. Gençtim o yıllarda. İlk manzumem gençlik dergisinde çıkmıştı. Takibeden yıllarda şiirlerim Kırım - Tatar Yazarları Birliğinin organı olan Edebiyat Mecmuası'nda çıktı: Söyleyin Duvarlar, Dağlar, Sevdiğim Yalta, Sis... Birliğin yıllık toplantılarına katıldım. Yaşını başını almış veya tanınmış şairler, yazarlar arasına girmekten çekinirdim - salonun kapısı dibinde ayaküstü durarak dinlerdim konuşanları. Eşref Şemi-Zade de en arka sırada otururdu her zaman. Toplantıların birinde beni kendi yanına çağırıp, yanibaşındaki boş iskemleye oturmamı istemişti. Benimle konuşmadı ama, konuşanları dinlerken, aradabir yüzüme bakıp gülümsüyordu. Tanışıklığımız bu kadar. Ancak askere alınmadan önceki son toplantıyı iyi hatırlıyorum şimdi: bir kış akşamıydı. O yıla değin Gogol sokağında bulunan Yazarlar Birliği'nin dairesi Karl Marks sokağının istasyon yanındaki ucunda bir binaya taşınmıştı o kış. Karl Marks sokağı karla örtülüydü. Işıltılı yıldızlarla kakmalı göğün altında kent, taşı - toprağı çatlatıcı ayağın tutsağı gibi, inliyordu. Yollar mı bağlanmıştı? Tramvaylar mı bozulmuştu? Kantar'da bir saat kadar tramvayı bekledikten sonra Yazarlar Birliği'ne yaya koyuldum.

Birliğe ulaştığım zaman toplantı hayli ilerlemiş safhasındaydı. Usulca içeriye girip, her zamanki gibi, salonun kapısı dibinde yerimi aldım. Kürsüde Kemal (A...) Birliğin yıllık çalış-

maları üstüne uzun süren konuşmasından sonra, sözü yıl içinde genç şair ve yazarların sanat dergilerinde yayınlanmış sanat ürünleri üstüne getirdi. İsmimi duyacağıma ihtimal vermiyordum. Ama duydum. Duyunca da buz kesildim: Cengiz Dağcı: edebiyat alanında yeni bir isim. Aynı zamanda Pedagoji Enstitüsünün tarih fakültesi öğrencisi. İlk manzûmeleri gençlik dergisinde çıktı. Şimdi de Edebiyat Mecmuasında basılıyor. Hemen söylemeliyim, şiirlerini beğenmedim; beğenemedim. Önemli olan şairin sanat yeteneği değil bence, şiirlerinin genel karakteri. Bu genç şair bizden uzak, bize yabancı; sosyalizm'i kuran Sovyet insanıyla ilgisiz, Sovyet gerçeklerinden habersiz; ıssız dağlarda dolanıyor, sisler içinde uyuyan Yalta'nın mutsuzluğundan yakınıyor şiirlerinde. En önemlisi de mutlu Sovyet insanların yanında kendisine yer bulamayan genç şair Pedagoji Enstitüsünden mezun olup çıkınca Sovyet okullarında öğretmen olacak, Sovyet çocuklarını okutacak.

Gerisini hatırlamıyorum. Hatırladığım bir şey varsa, toplantıya katılanlar dağılmış, karanlık gece içinde bir ben kalmıştım. Ama ben ben değildim gayrı. Şiire tutkum, şair olmak hevesim yapaydı. Niçin yazmıştım o şiirleri? Sovyet insanını yermek, Sovyetler'in yurdunu kötülemek amacıyla yazmamıştım elbet. Ama, bilerek veya bilmiyerek, yermiştim; dolayısıyla bağışlanmaz bir suç işlemiştim işte. Suçsuzluğumu kime ve nasıl ispatlayabilirdim? Hiçbir kimseye! Durakta tramvayı beklerken ağlıyordum. İçin için.

Boğazımın içine sokulmuş acı yumruyu yuta yuta.

Derken kolumu bir el tuttu. Dönüp baktım : Eşref Şemi-Zade'ydi. Gözyaşlarımı görmesin diye yüzümü çevirdim. Bir süre sessizce durdu yanımda. Sonra yavaş bir sesle konuştu : «Gençsin, üzülme. Şiir yazmak kolay değil,» diyordu şair. Susarak aynı yavaş, yumuşak sesiyle sürdürüyordu konuşmasını : «Yaşın ilerledikçe başka şair ve yazarların eserlerini okuyacaksın. Okudukça kendin de bir kritik gözüyle bakacaksın şiirlerine. Beğenmiyeceksindir belki şiirlerini. Gençlik coşkusu içinde eriyip gitmezsen, daha iyilerini yazmaya çalışacaksın. Ama kolay olmayacak bu. Çünkü şiir yazmak sadece bir duyarlık işi değildir. Büyük bir uğraşı ister, çaba ister. Dediğim gibi, kolay olmayacak bu. Zaten başarılı olmanın kestirme yolu yok sanatta. Yalnızca sanatta mı? Her şeyde! Bazı durumlarda yaşamak, yalnızca insan olmak bile zor bu dünyada.»

Dönerek yanımdan uzaklaştı. Karanlık gece içinde gözden kaybolana dek ardından baktım. Ve bir daha da şair Şemi-Zade'yi görmedim. Yıllar geçti aradan. Kader bizi Kırım'dan uzaklara götürdü. Ölüm haberini öğrenmeden önce şairin hayatta olup olmadığından haberim yoktu. Ama hayattaydı demek. Sevdiği Kırım'dan uzaklarda yaşadı. Tıpkı benim gibi. Tıpkı öteki Kırımlılar gibi. Ölmeden önce cesedinin Kırım'da gömülmesini istemiştir belki de. Gömülmedi. Kırım'da gömülmesi için devletin izni lâzımmış bugünlerde. İzin verilmedi demek.

Yattığın yerde rahat uyu şair. Kırım seni unutmayacak.

Ağustos, 1985

Eşref Şemi-Zade'nin gülümsemesini hatırladım da başka bir gülümseme geldi aklıma. Bu, bir öykü gibi :

Adamı, bir yıl öncesi, Polonya Havacılık Kulübünde tanıdım. Uzunca boylu, zayıf, tatlı bakışlı; benden üç-beş yaş yaşlıydı. Kulübün konuklar salonunda satranç masasının çevresinde birikmiş seyirciler arasında duruyordu ayak üstü. Satranç nadir oynarım ama oynayanları seyretmeyi severim. Masaya yaklaşıp yanbaşımda durdum. Adam gözlerini yüzüme çevirdi, ve güldü. Ben de güldüm. Niçin mi? Bilmiyorum niçin. Sıcak, insancıl gülümsemesini aynı gülümsemeyele karşılamak için belki.

Satranç ilginç bir sonuca yaklaşmıştı. Ama adam, satrançtan fazla şahsımla ilgileniyordu galiba ki, ara ara yüzüme bakıp gülümsüyordu boyuna. Bir ara yavaş, âdeta fısıltılı bir sesle : «Satranç oynuyor musunuz?» diye sordu. «Evet,» dedim, «oynuyorum.» Oyunculardan biri, başını satrançtan kaldırmaksızın, işaret parmağını dudaklarına kaldırarak, sus işareti verdi.

Fazla konuşmadık.

Bir hafta sonra kulübün bar'ında tekrar kar-

şılaştım adamla. Bar'ın kuytulugunda koltuğa oturmuş, viskisini yudumluyordu. Beni görünce ayağa kalktı, barcıya iki içki söyledi ve yanıma sokularak, yavaş, yumuşak sesiyle: «Vaktiniz müsaitse bir parti satranç da ikimiz oynayalım,» dedi.

Razı oldum; ve kadehlerimizi alıp, kulübün konuklar salonuna çıktık.

Dostluğumuz o akşam başladı.

Hoş, dostluk değildi bu gerçekten, satranç tutkusuydu. Adamın satrança duyduğu sevgisi dostluğumuzun daha ilk haftası çıktı ortaya. Her akşam bekliyordu beni bar'da. İki kadeh viskiyle koltuklara oturup üç - beş dakika konuştuktan sonra konuklar salonuna çıkıyor, saat onlara dek satranç oynuyorduk.

Bir yıl sürdü bu. Bütün bir yıl içinde adam da, ben de özel hayatlarımızla ilgilenmedik. Aramızda geçen kısa konuşmalar dereden tepeden - çoğu kere spor olayları, pahalılık, gazetelerde yansıyan günün başka olayları. Kimdi adam? Neyin nesiydi? Bilmiyordum. Ama satranç önemliydi. Satrançtan daha önemli bir şey olamazdı dünyada. Hiç değilse adam için. Zaman geçtikçe benim için de. Günlük hayatın gerçeklerinden ve hayhuyundan kaçıp bir - iki saat satrança gömülmeye öylesine alışmıştım ki, haftasonunu ip- le çekiyordum.

İki hafta öncesi, yine öylesine bir özlemle, Polonya Havacılık Kulübü'ne koyuldum. Adam yoktu barda. Bir saat kadar bekledim. Gelmedi. Ertesi cumartesi de görünmedi ortalıkta. Barın kuytulugunda tek başıma viskimi yudumlarken, başka bir adam yaklaştı masaya. «Siz Albay Za-

remba'yı bekliyorsunuz sanırım,» dedi. Albay Zarembe kimdi? «Hayır,» dedim, «beklemiyorum.» «Ama bekliyorsunuz,» diye ısrar etti adam. Tanımadığım birini nasıl bekliyebilirdim? Adama Albay Zarembe isminde birini tanımadığımı açıkladım. Adam solgun bir gülümsemeyle güldü. «Tanıyorsunuz,» dedi; «hani her akşam... her cumartesi akşamları konuklar salonunda kendisiyle satranç oynadığınız Albay Zarembe,» «Ha, evet!» dedim; «özür dilerim isminin Zarembe olduğunu bilmiyorum.»

Adam uzunca bir süre ses etmedi. Albay Zarembe ile dostluğum üstüne bir şeyler söylememi bekliyordu belki. Ne diyebilirdim ki! Satranç oynadığınızı biliyordu işte. Satranç oynayan kimselerin suskunluğunun geleneksel bir suskunluk olduğunu da biliyorsa eğer, suskunluğumda bir kusur bulmayacağını umdum, Benden ses soluk çıkmayınca: «İki hafta öncesi hastalandı Albay Zarembe,» dedi.

Fazla susamazdım. «Özür dilerim, bilmiyordum. Sağlık durumundan şikâyet etmedi hiç. Hastalığı aniden...»

«Evet,» dedi adam, sözümü keserek. «İki hafta öncesi kaldırıldı hastaneye. Kalp... Savaş yılları Albayın emir eriydim. Benden başka tanıdığı kimsesi yok. Hastanede ziyaret ettim kendisini. Acıklı bir durumdaydı. Sizden bahsetti güçlkle. Kulübe uğrayamayacağını size iletmemi istedi. Ertesi gün buraya gelip sizi aradım. Yoktunuz.»

«Cumartesi akşamları buluşuyorduk. Durumu şimdi nasıl?

«Hastaneye kaldırıldığı gecenin sabahı yum-

du gözlerini hayata. Geçen salı Gunnersbury mezarlığında toprağa verildi.»

En zor şartlar altında bile içimde bir yerde saklı bir ışığın yandığına inandım her zaman. Ama o akşam, bütün ömrüm boyu, içimde taşıdığım o ışığın söndüğünü hissederek gibi oldum. Barın pencere destekleri üstündeki abajurları şeftali renginde lambaları tüm ışıklarıyla yanmasına rağmen, bar da aniden karanlıklaşıyor gibi oldu. Başımı göğsüme eğdim. Olduğum yerde ne zamana dek oturduğumu hatırlamıyorum; başımı kaldırdığım zaman adam yoktu görünürde. Garip bir boşluk içindeydim. Oysa bara yeni insanlar giriyorlardı. Kimi yaşlı, kimi genç. Ama kimse bakmıyordu bana, hiçbir kimse ilgilenmiyordu benimle. Birinin yanıma sokulup gülen gözleri ve yumuşak sesiyle beni satrança davet edeceğini mi umuyordum? Uzun bir süre olduğum yerde oturdum. Neden sonra kalktım; evime dönmek için yürümüştüm ki, şuursuzca merdiveni çıkıp kulübün konuklar salonuna girdim. Salon bomboştu. Salona günlerce hiçbir kimse girmemişti galiba ki, Albay Zaremba'yla birlikte iki hafta öncesi satranç oynadığımız masa üzerinde satranç taşları duruyorlardı, dağınık. Yere düşmüş birkaç taş da masanın altında yatıyordu. Taşlar üzgündüler âdeta. Albay Zaremba'nın ruhunu sevindirmek isteğiyle belki, taşları yerden kaldırdım, masanın üstünde duran öteki taşlar arasına bırakıp, salondan çıktım.

Dalları arasından akşam güneşinin ışıkları sızan ağaçların uzun gölgeleri serilmişti sokağa. Sokağın ucundaki anacaddeden taşıt araçlarının sürekli uğultusu geliyordu kulağıma. Ağaçların

gölgesinde durmuş, karşı kaldırımında tek bacakları üstünde sekip «sınıf» oynayan ilkökul yaşlarında iki kızcağıza bakarken, kulaklarımı dolduran trafik uğultusu top ve tüfek seslerine, kentten üzerinden uçan bombardıman uçaklarının gürültüsüne dönüşür gibi oldu. Ama uzun sürmedi bu. Anacadeye ulaşınca gürültünün savaş gürültüsü olmadığından kuşku kalmadı. Kaldırımında durarak, önümden geçen taşıt araçlarına bakıyordum; lağımda bir güvercin gördüm. Güvercine güvercin denmezdi doğrusu - gövdesi üstünden geçmiş arabaların lastik çemberleri altında ezilmişti. Ezik kanat kemiği ucunda bir tutam tüy kalmıştı yalnızca. Caddeden hızla geçen özel araba ve kamyonların körükledikleri serin esintide titreşen tüylere bakarken, Southfield'deki ekmekçi dükkânının önünde boyunlarını şişire şişire yürüyerek ekmek kırıntılarını yemelenen güvercinler geldi aklıma. Tekrar lağımdaki güvercine baktım. Lânetli makineler! Güvercine bile yer yoktu bu dünyada! Ama lağımda gördüğüm güvercin bir güvercin değildi ki! Bir hiç'ti. Bir yokluktu. Ölü bir güvercindiye bile, arabalar öldürmemişti onu; hayat öldürmüştü.

Adımlarımı açarak Earls Court istasyonuna koyuldum.

Southfield'e ulaştığım zaman ortalık iyice esmerleşmişti. Ekmekçi dükkânının saçağı altındaki deliklerden güvercinlerin gurklamaları geliyordu. Dükkânın önünden düşünmeksizin geçtim. Uzaktan evimin elektrik ışığıyla aydınlanmış penceresi gözüme ilişince hoş bir dinginlik

çöktü içime. Eşim evimdeydi demek. Sağdı demek. Satranç oynamayacaktım bu akşam; ama evimde, eşimle birlikte geçirecektim akşamı.

Beni kapıda karşıladı Regina.

«Erken döndün,» dedi, az şaşkın.

«Evet,» dedim.

«Gelmedi mi?» diye sordu Regina.

«Kim?»

«Kendisiyle satranç oynadığın adam.»

«Gelmedi,» dedim.

«Geçen hafta da gelmediğine göre, gelmez artık,» dedi Regina.

«Gelmeyecek,» dedim.

Eve girdik. Üzüntümü kendisinden gizleme rağmen, yüzümde görmüştü ki :

«Dünyada satranç oynayan eksilmez. O adam olmazsa başka biri olur, üzülme,» dedi Regina.

«Evet,» dedim, «dünyada satranç oynayan eksilmez.»

Kitaplarımın yayınlandığı yıllarda mektuplar gelirdi adresime. Çoğu Türkiye'den. Bazan Avrupa'dan, Amerika'dan. Mektupların çoğu okuyucu mektuplarıydı. Aradabir eserlerimle ilgilenen bir yazar mektubu. Mektupları saklamağa ihtiyaç duymadım hiç. Yıllar geçtikçe mektupların ardı yavaş yavaş kesildi. Kitaplarım durgun suya atılmış bir taşı dersin; eski dostlar, tanıdıklar, okurlar suya atılan taşın suyun yüzünde oluşturduğu halkalar gibi, yavaş ya-

vaş benden uzaklaştılar, zayıfladılar, silinip gittiler. Şimdi o eski mektupları saklamadığımdan ötürü pişmanlık duyuyorum. Pişmanlık duyuyorum ya, burada yalnızlığımdan ve unutulmuşluğumdan yakınmanın doğru olmayacağını düşünüyorum. Zaman her şeyi silip süpürüyor. Zamanla herşey unutuluyor. Benim unutulmam da tabii. Yine de, arada sırada olsa da, elime bir mektup geçtiği gün seviniyorum, içim içime sığmıyor. Öylesine sevinçli bir günü bu ay içinde Amerika'dan aldığım bir mektupla yaşadım :

Cengiz ağabeyim;

(...) Biz Rusya'dan gelirken kendimizle birlikte Kırım plaklarını getirdik. Bu plaklar arasından seçtiğim iki plak'ı sizin adresinize postaladım. Plakların biri Kırım'ın Alupka köyünde doğmuş, bizim halkımızın şanlı pilotu, Ahmetan Sultan'a adanmış; öteki de Kırım-Tatar halk türküleri...

*Sevgi ve saygılarımla
Okurunuz (...)*

Renkli lüks zarflar içindeki iki Kırım plâğı şimdi masamın üzerinde duruyor. Plaklar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının malı. Zarflar ve plaklar üzerinde iri harflerle :

Lirik Melodyalar

başlığı; ve başlığın altında Kırım Tatarlarının dilinde söylenen türkülerin ve türküleri söyleyen sanatçıların isimleri yazılı : Kale'de, Yüksek Minare, Küçük Evimin Tepesi, Sarışın Gelin, Kamış, Balıkçılar...

Evet, türküler kültür bakanlığı tarafından alınmış plaklara. Hem de Kırım - Tatar dilinde! Bunda şaşılacak ne var? diyenler olabilir. Şaşılacak bir şey yok belki. Ne var ki Kırımlılar'ın geçmişi ve bugünkü durumlarıyla ilgilenen kimseler için Kültür Bakanlığı'nın bu teşebbüsü gerçekten düşündürücüdür. Sebebi şu : Küçük Kaynarca antlaşmasından az sonra, özellikle ondokuzuncu yüzyılın başlarında Kırım yarımadasının Rusya'ya resmi ilhakından sonra, uzun yıllar, bazan sinsi, bazan da açık yollarla, Kırım'ı Tatarlardan boşaltmak için büyük bir çaba harcamış eski Rus imparatorluğunun amacını, nihayet Sovyet Rusyası İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirebildi. Kırım'ın yerli halkı anayurtları olan Kırım'dan topyekün sürüldü ve onların ata mirası toprakları üstüne Rusya'nın içerlerinden getirilmiş Ruslar yerleştirildi. Bu yetmiyormuş gibi, son kırk yıldır akla sığmaz yalan ve dolanla Kırım - Tatar halkına karşı işlenen suçların üstü örtüldü, Kırım'ın geçmişi dünyaya unutturulmaya çalışıldı. Bugüne kadar Kırım Tatarlarına kendi dillerinde türküler söylemek, gazete, dergi yayınlamak, okullarda çocuklarını kendi dillerinde okutmak şöyle dursun, böyle bir toplumun varlığı bile inkâr edildi.

Ne var ki Kırımlılar Kırım'ı unutmak niyetinde değillerdi. Sürgünde doğup büyümüş Kırımlı gençler başta olmak üzere, bütün ulus, uğradıkları haksızlıkları protesto ederek, yıllardır Kırım'a dönme savaşını sürdürüyorlar. Devletin, Kırım dâvâsının açığa çıkmasını kesinlikle önlemek için büyük çabalar harcamasına karşılık, Kırımlılar'ın bu protestolarının büsbütün başarı-

sız kaldığını söyleyemeyiz. Rusya'dan gelen bazı haberlerden bugünlerde Taşkent'te Lenin Bayrağı isminde bir gazete, Yıldız isminde bir sanat ve edebiyat dergisi, Kırım - Tatar dilinde bir - iki saat yayın yapan radyo programları, zaman zaman Kırım - Tatar yazarlarının kitaplarının yayınlandığını öğreniyoruz. Taşkent üniversitesine bağlı bir de Kırım - Tatar dili ve edebiyatı fakültesi varmış. Bundan başka, 'tehlikeli' olmayacakları düşünülen bir iki bin aileye Kırım'da yerleşmelerine izin verilmiş.

Kendilerine tanınan bu küçük haklarda, devlet ve parti yöneticilerinin Kırımlılar'a karşı tutumlarında önemli bir değişikliğin yer aldığını değil, Kırımlılar'ın gönüllerinde destek bulup, protesto eden gençleri susturmaya yönelik amaçlarını aramak gerekir.

Öyle ya, eskide denenmiş usul ve tedbirlerle Kırım - Tatarları bunca yıl susturulamadı. Üstelik memleketteki bugünkü sosyal durum ve genel anlayış Stalin dönemi şartlarından çok başkadır. Sürgündeki sayıları yarım milyonu bulan bu tedirgin toplum başka nerelere sürgün edilebilir? En iyisi, durmadan havlayan aç köpeğin önüne bir parça kemik atarcasına, kendilerine ana dillerinde türkü söylemelerine, bir gazete, bir - iki kitap yayınlamalarına, milli oyunlarını oynamalarına, bir - iki bin aileye de Kırım'da oturmalarına izin verilmesinin zararından fazla yararı düşünülmüş her halde.

Şimdi masamın üzerinde duran iki Kırım plağına bakıyorum : sevinmem mi gerekiyor, ağlamam mı gerekiyor; kendim de bilmiyorum. Hem ağlamam, hem de sevinmem belki. İçimde

sevinç dalgası kabarıırken, gözlerim yaşıyor. Ve Anna Ahmetova'nın (yanılmıyorsam Kırım'la ilgili) bir şiirindeki mısralar geliyor aklıma :

*Sizler için çizmeye yapışık bir parça çamur,
Benim için vatan toprağı.*

Yok yok, masamın üstünde duran iki plak yalnızca iki plak değil. O plaklarda, ikiyüz yıldan beri yokedilmesine çalışılan, benim ulusumun yüreğı çarpıyor.

Eylül, 1985

Ben ve bahçem yazın son günlerini yaşıyoruz. Karşiki çitin dibinde Türk çiçekleri bu yaz da sevindirdiler beni. Toprağa eğik dalları çiçeksiz gayrı; ama yaprakları hâlâ yeşil. Çimliğin kıyısınca sıralı yıldız çiçekleri Gurzuf evlerinin bahçelerindeki çiçeklerden farksız. Ah, Gurzuf'un damları kızıl kiremitli, duvarları badanalı, önleri verandalı evleri!

Evet, ben bir yurtseverim. Benim yurtseverliğim Gurzuf'la başlar, Gurzuf'la biter. Hoş, biraz fazla belki. Ama çok fazla değil. Çok çok Kızıldaş'a, Ayı Dağı'na, Soğuksu kıyılarına, Adalar'a dek uzar. Oralardan ötesi coğrafya, tarih, yolculuk... ve yurt hasreti. Ama Gurzuf... Gurzufu yurtsever olmak dar ve kapalı bir hayat yaşamak demektir. Çünkü Gurzuf dar ve kapalı bir yer. Bugünlerde değişmiştir belki; ama benim gençliğimde dar ve kapalı bir yerd. Benim yurtseverliğim de dar ve kapalı bir yurtseverlik olacak elbet. Ama gene de önemli. Hiç değilse benim için. Gurzufu yurtsever olmak kuşları, çiçekleri, kelekleri sevmek demektir. Bahçeleri çeviren taş duvarlar üzerinden dalları sokaklara sarkık incirleri, narları sevmek demektir. Kedi kafaları gibi yuvarlak taşlarla döşeli sokak-

tan geçen tekerlekleri lastik çemberli faytonun yumuşak gürültüsünü, nal seslerini, iskele altında yosunlu demir çubuklara çarpan hafif dalgaların şırıltısını, kıyıda balık satan balıkçının sesini sevmek demektir. Asmaları nasırlı ellerle yetiştirilmiş bağların yeşilini sevmek demektir. Camisini, bayırdaki mezarlığını, kemerli çeşmelerini... Herşeyin üstünde Gurzuf'un insanını sevmek demektir. Bana en yakın, en büyük ve en güçlü insan Gurzuf'lu kunduracı Halil, terzi Hasan, tütüncü Bekir... ve çocukluğumda Kızıltaş mezarlığının duvarı dibinde kendisiyle hasta-bakıcı oynadığım komşu Kazanski'nin kızı Sevgil'dir.

Evet, onlardır benim için en büyük, en önemli insanlar. Lenin de, Marks da, Timurlenk ve Napoleon da büyük diyorlar, ama onlar benim için gerçekdışı. Dar ve kapalı bir hayat yaşıyorum dediysem, çevremden ve dünyadan kopmuş bir kişi değilim - ne var ki benim hayatımda bir zamanlar gerçek olmuş Gurzuf ve Gurzuf'un insanı metafizik bir ağırlık kazanıyor hayallerimde yıllar geçtikçe. Gurzuf'suz yaşayamam ben. Şimdi de bahçemdeki çiçeklere bakarken, Gurzuf'ta olduğuma, Gurzuf'tan hiçbir zaman ayrılmadığıma inanmak istiyorum. Ve inanıyorum da. Gurzuf'u içimde taşıyorum. Gittiğim her yere Gurzuf'u kendimle birlikte götürüyorum. Yıllar öncesi ilk kez Bournemouth'a gitmiştim eşimle, yıllık tatilimizi geçirmek amacıyla. Kentin kıyıya yakın semtinde otel ararken, yokuş aşağı denize inen dar bir sokağın ucunda küçük bir pansiyon görmüştüm. Sokaktan az yüksek bahçesi alçak taş duvarla çevriliydi. Damı kızıl kiremit-

liydi. Duvarları badanalı, önü verandalı, camları pırıl pırlıdı; Gurzuf'un kıyıya inen dar bir sokağı ucundaki evlerinden bir ev gibi duruyordu gözlerimin önünde.

Heyecanla pansiyona girip bir oda kiraladık. Ve o yıldan sonra her yaz yıllık tatilimizi o pansiyonda geçirdik. Hatırlıyorum, 1969'da tatilimizi bir ay kadar uzatıp, Badem Dalına Asılı Bebekler'in müsveddelerini pansiyonun bahçesinde yazmıştım daktiloda. Başımı daktilodan kaldırıp ışıltılı denize her baktığımda Gurzuf'u görüyordum. Pansiyonun bulunduğu sokağa «Gurzuf Sokağı» ismini vermiştim. Bu yıl gidemedim Gurzuf Sokağına. Havalarda soğuk ve yağmurlu geçti bu yaz. Yalnız Eylül güneşli. Çiçekler bütün güzellikleriyle açtılar. Üç yıl öncesi gibi. Çiçekleri benden başka kimselerin görmesini arzuluyorum. Üç yıl öncesi Oktay Akbal Londra'daydı. Evime uğradı eşiyle. Sayın eşi çiçeklerin güzelliğinden söz ederken «Gurzuf çiçekleri... güzel elbet,» demiştim. Şakamı anlamamış olacaktı ki, sorulu bir bakışla bakmıştı yüzüme.

«Gurzuf benim doğduğum yer,» dedim.

«Yani çiçekleriniz Kırım çiçekleri mi?» diye sordu Oktay Akbal.

Güldüm.

«Çiçekleri insanlar isimlendirirler. Ben, Gurzuf çiçekleri diyorum. Siz başka bir isim verebilirsiniz çiçeklere,» dedim.

Tatlı hâtıralar! Hüzünlü hâtıralar!

Yazamıyorum diye şikâyet etmeme bakmayın; ben her akşam, ortalık karanlıklaştınca, oda-

mın sessizliği içinde bir kitap yazıyorum. Sade ve akıcı bir kitap. Noktasız, virgülsüz, parantezsiz; ne bir soru işareti, ne bir nida işareti. Güzel bir kitap. Kitapların en güzeli. Ama bu kitap benim, yalnızca benim anlayabileceğim bir kitap. Bana özgü bir kitap. Bu kitapla olduğumdan başka bir insan oluyorum ben. İnsan da değil doğrusu, - gün boyu kalabalık sokaklarda, telâşlı istasyonlarda, yabancı ve çirkin insanlar arasında hiç kimsenin görmediği, pembe kanatlarını koltukları altına kısıtırıp, yürüyen boynu bükük, gözü yaşlı bir melek oluyorum. Ama akşamları, ortalık iyice karanlıklaşıp odama sessizlik çökünce, masamın başında oturup, önümde açılı boş sayfalara bakarken, pembe kanatlarımı açarak, güneşin mavi ışınları içinde yıkanan en güzel dünyama uçuyorum.

Uzun bir ömür yaşadım, Tanrı'ya şükür. Bu ömür şimdi uzun bir uyku gibi geliyor bana. İyi ki, uyurken düşler gördüm. Düşsüz unutulurdu bu uyku. Tatlı ve hüzünlü hatıralarsız düşlerim de unutulurdu kuşkusuz.

Ekim, 1985

Ekim ayı sevindirici bir haberle başladı.

Haber, geçen gün Avrupa kentlerinde oynanmış Avrupa kulüpler kupası maçlarının sonuçları :

Fenerbahçe 3, Bordeaux 2

Galatasaray 2, Widzew Lodz 2

Bu sabah gazeteciye koştum. Bir değil, iki değil, üç gazete satın aldım. Her gazetede oynanmış maçların sonuçları arasında Fenerbahçe'yi, Galatasaray'ı aradım. Tüm gazeteler aynı sonuçları doğruladılar. Fransızlar ve Polonyalılar için üzücü bir sonuç diye yazıyor The Times gazetesi; ve ilâve ediyor :

Avrupa futbolunu yakından izleyen spor uzmanları için hiç de şaşırtıcı bir sonuç sayılmaz bu. Bu güne değin Türkiye ile Fransa arasında oynanmış kulüp maçlarında Türkler yüzde altmışdokuz oranla başarı elde ettiler.

Fransızlar ve Polonyalılar için bu sonuçlar üzücü belki. Benim için mutlu bir gün. Bu yıl -umalım önümüzdeki yıllarda da- Türk futbolcularının Avrupa futbol alanlarına gururla çıkabilecekleri sevinçli içindeyim. Fenerbahçelilerin

ve Galatasaraylıların başarıları hepimize hayırlı olsun.

Yansılar karanlıkta yazıyorum. Gönül yordamıyla. Duyu yordamıyla. Tamamlayınca Yansılarla ne yapacağımı, nereye götüreceğimi bilmiyorum. Binbir zorlukla karanlık içinden geçip aydınlık bir yere ulaştırabilsem bile, orda, o aydınlık yerde, Yansılar'ın gün ışığında yanıp kül olmayacağından emin değilim üstelik. Büyük bir arıza bu karanlık. Yalnızca Yansılar için değil, şahsım için de. Çoğu kez Yansılar'ın sonunda kendimin de eriyip yok olacağımı hissediyorum. Karanlıkta yazmak, aydınlığı özlememek değildir; özlüyorum tabii. Aydınlık benden ne denli uzak olursa olsun, özlüyorum. Hattâ günün birinde, yokolma bahasına olsa bile, o aydınlığa ulaşabileceğime inanıyorum.

Karanlıkta yazmak yeni değil benim için. Ben her zaman karanlıkta yazdım kitaplarımı. Karanlıkta yazmayı kendim seçmiş değilim; hayat seçti benim için. Tıpkı Korkunç Yıllar'ı yazdığım yıllardaki gibi. Yalnız şu farkla; gençtim Korkunç Yıllar'ı yazarken. Kuvvetliydim. Sağlamdım. İçimde, iliklerimde taşıyordum Korkunç Yıllar'ı. Gebeydim Korkunç Yıllar'a. Korkunç Yıllar'ı doğurabileceğimden o denli emindim ki, karanlığın oluşturduğu bütün tehlikelere rağmen, korkusuz ve güvenle yürüyordum. Şimdiyse... Yansılar'ın gerçek anlamını gerçek dünyada ararken, gerçek dünyadan yıllar öncesi kopmuş olduğumu hissediyorum. Bu yüzden de tedirginim.

Gerçek dünyadan kopmamalıydım. Gerçek dünya içinde yazmalıydım Yansılar'ı. Her şeyden önce iyi, değerli, eksiksiz bir insan olabilmem için. Ne denli korkunç, ne denli yıkıcı olursa olsun; hayallerini eylemlerle gerçekleştiren çarmıha geçirilmiş peygamberler gibi, ateşler içine atılıp diri diri yakılmış başkaldıracı şairler gibi, gerçek dünya içinde yazmam gerekiyordu. Sonunda ben de yakılırdım belki, ben de ölürdüm belki o dünyada. Ama gerçek dünya içinde ölmek ölümle-
rin en güzeli, en şerefli olurdu benim için de.

Gene de büsbütün mutsuzum diyemem. Başımı Yansılar'dan her kaldırdığımda aşkımın teminatı olan Regina'yı buluyorum yanıbaşında. Bir ışık gibi yanıyor karanlık içinde. Bir bekçi gibi koruyor beni bıkıp usanmadan. Gözleri ben-
de hep. Odamın dışında bulunduğu anlarda bile bakışlarının üstüme yönelik olduğunu hissediyorum. Yaşına rağmen, bakışları sıcak ve canlı hâlâ. Öylesine sıcak ve canlı ki! Bazan o bakışlarıyla ölen bir insanı ölümün pençesinden alıp hayat bahçesine çıkarabileceğine, hayatı, ölen bir insan için de, yaşayanlar kadar mutlu edebileceğine inanıyorum. Öyle bir anda Yansılar yitiriyor önemini. Masamdan kalkıyorum; gidip kanape-
de yanıbaşına oturuyorum. Konuşmuyoruz. Ama sessizliğimiz dingin, hoş; barış havasıyla yüklü. O, nakışıyla meşgul; ben ise boşluğa, belirsiz bir yere, belki de şu anda göremediğim ama her zaman gözlerimin gerisinde saklı Gurzuf'un kıyılarına bakıyorum. Bu akşam da beni karanlık bir tünelin içersinde bulmuşçasına, elimi tutup sıkıyor iki eliyle; sonra yüzüme bakarak, korkma, tünelin öbür ucunda gün ışığı bekliyor seni

gibilerden bir gülümsemeyle gülüyor. Gözlerinin mavisi üstünde ışıldayan gülümsemesi vaad ettiği gün ışığından çok daha sıcak, çok daha yakın. Ve mutlandırıcı. Okşayasım, öpesim geliyor gözlerinin ışıltısını. Elimi tutan ellerini de. Hele elleri! Öylesine etkili ki!.. Sesi, soluğu, gözlerinin ışıltısı kadar elleri de şirle yüklü. Daha fazla. Bayat ve pörsük hayatı güzelleştiren sihirli bir güç saklı ellerinde. Renksiz yastık yüzleri, bezler, örtüler çiçeklerle bezenir onun elleri altında; sahanlar, küpler, pencere camları parlar; saksılarda çiçekler sevinir onun elleri altında; Wimbledon ormanlarında gezinirken, yerden kaldırdığı ölü bir dalı eve getirir, minnacık elektrik ampulleriyle, renkli kristal kürelerle, pırlantalı pullarla süsler; ve Noel akşamları odama karanlık çökünce elektriği açarak, suyu şaraba dönüştüren hazreti İsa peygamber gibi, renkli ışıltılarla canlandırır ölü dalı.

Hüznümün ve mutluluğumun usta bir gözlemcisi de Regina. Yazabildiğim zamanlarda o da mutlu. Yazamadığım günlerde beni yüreklen-dirmeğe çalışır. Oysa yazılarım üstüne nadir konuşuyoruz. Eskiden konuşurduk. Yazdığım romanlardan bir - iki sayfayı Lehçeye yarım - yamalak çevirip kendisine okurdum. Dinlerken yaşayan gözleri ışıltılar içine gömülürdü. Okumayı bitirince üzerime eğilip beni hafif bir öpücükle mükâfatlandırırsa, duyarlılığından çalışmalarımın sağlam bir yolda olduğunu anlardım. Bugünlerde benim romanlarımdan bahsetmiyoruz hiç. Edebiyat üstüne konuşuyorsak, başka yazarlar üstüne, okuduğumuz başka romanlar üstüne konuşuyoruz.

«Henry V. Miller'e ısınamadım bir türlü.»

«Graham Green iyi bir romancı mı, yoksa sıradan bir romancı mı?»

Geçenlerde Yaşar Kemal'in İngilizce çevirisi İnce Memed'ini bulup getirdim kütüphaneden. İki gündür okuyor. Bu akşam bitirdi. Oturduğu yerden kalkıp kitabı okunmuş kitaplar arasına koyarken roman hakkında düşüncelerini sordum. Bir ara ses etmedi.

«Türkiye'de çok okunan bir kitap,» dedim.

«Olabilir,» dedi. «Özellikle orta okul öğrencilerinin beğenebilecekleri bir kitap.»

«Ben roman üstüne senin ne düşündüğünü öğrenmek istiyorum,» dedim.

Omuz silkti, ve, «Ben bir orta okul öğrencisi değilim,» dedi.

Yazı makinesinin önem ve değerini ancak yazar bilir. Yakın bir dost, can kardeşi, aşkına doyulmaz güzel bir kadın gibi yazı makinesi yazar için. Çalışma odasında onurlu bir yerde tutar yazar yazı makinesini. Temizler, üfler, okşar, üstüne toz kondurmaz hiç. Daktiloya bir tabaka kâğıt geçirdi mi dünya güler yazara. Yaşadığını anlar. Hayatın sonsuzluğuna inanır. Dünyada yazı makinesinden daha değerli, daha önemli bir araç yok yazar için. Kentin kalabalık caddelerinde yürürken vitrinlerde cicili - bicili giysilerden, renkli televizyonlardan, ışıltılı mücevherlerden önce yazı makinesi çeker onun dikkatini. Yazı makinesiyle özlemleri, umutları, yeni boyut-

lar kazanır; duyarlığın şaşırtmaz bir sayaç'ı yazı makinesi.

Ben, tüm eserlerimi el yazımla yazdığımдан ötürü, çalışma süresince yazı makinemi göze görünmeyen bir yerde saklı tutuyorum. Saklı tutuyorum ya, tutsak değil yazı makinem; eşim kullanıyor zaman zaman, kızım kullanıyor; arada torunum derslerini, ödevlerini yazıyor; ve ben, eserimi el yazımla sürdürürken, yazı makineme kavuşacağım günü bekliyorum hasretle.

Dünyamız değişiyor durmadan. Zamanımızda yazı makineleri eskimiş bir araç. Bugünlerde evlerde en modern elektrikli daktilolar, Xerox'lar, beş - on dakika içinde yüzlerce sayfanın kopyasını yapan foto-kopi makineleri; ortaokul, hattâ ilkökul öğrencilerinin bile, kullandıkları ev kom-püterleri.

Dünyamız değişiyor mu dedim? Değişiyor elbet. Ama yazı makinesi gene de önemli. Bugün The Times gazetesinde bir yazı okudum. Yazı, Romanya devlet konseyinin yazı makinesiyle ilgili kararnamesi. Kararname şu :

Yazı makinelerini, sahipleri tarafından ikinci bir kişiye kiralamaları veya hediye olarak vermeleri yasaktır. Her kişi yazı makinesini kullanabilmesi için devletin savunma organlarından izin alması gerekir. Böylesine bir izin, aşağıdaki şartların gösterilmesi üzerine, kişinin ikamet ettiği komün veya belediye polis idarelerinden temin edilebilir : ana ve babasının isimleri; doğduğu yer ve doğum tarihi; zenaatı; çalıştığı yerin adresi; yazı makinesinin patent markası ve numarası; yazı makinesini nasıl bir yolla temin ettiği; (hediye mi? miras mı? satın mı alındı?) ve

yazı makinesini nasıl bir amaçla kullanmak istediği.

Yazı makinesini kullanma iznini sağlamış bir kişinin, ismini deftere geçirmek amacıyla, yazı makinesiyle birlikte polis idarehanesine başvurması gerekir. Yazı makinesini kullanma izni verilmmediği takdirde, sahibi yazı makinesini on gün içinde satabilir, ya da kullanma iznini temin etmiş başka bir kişiye armağan edebilir. Bozuk veya tamir edilmez durumda olan yazı makinaleri, bu soy eşyaların toplandığı, depolara götürülür. Toplama yerlerine götürülmeden önce yazı makinesinin anahtarı, harfleri, rakam ve işaretlerinin beş gün içinde karakola teslim edilmesi mecburidir.

Bu kadar.

Kararnamenin başka noktaları da var, ama bu kadarı yeter. Okurken Kafka, Orwell geldi aklıma. Kararname Orwell'in 1984'ünden aktarılmış satırlar gibi geldi bana diyecektim; ama değil. Ne Kafka, ne de Orwell, en karamsar tahminlerinde bile, zamanımızın bu acı gerçeklerini dile getiremediler romanlarında.

Aynı gazetede İngiltere'nin, bugünlerde Budapeşte'de yeralan, Avrupa kültür forumunda Sovyet delegesi Bay Pyotr Demiçev'in saldırısına uğradığını okuyorum. Sebep, İngiliz delegesi Norman St. John-Stevas'ın formda konuşması.

Ne demiş bay Norman St. John-Stevas? Kapitalist sanatı, Sosyalist sanatı denen bir şey yok; yalnızca iyi sanat var, bir de kötü sanat var,

demiş konuşmasında. Komünist delegelerin de katıldığı, üstelik Macaristan gibi sosyalist bir ülkede, kesin ve açık konuşmanın günahını göze alan St. John-Stevas bütün yıldırımları kendi üzerine topladı. Bay Deniçev'den başka, Çekoslovakya başta olmak üzere, tüm Varşova Paktı delegeleri «Batı'nın eskimiş ve çürük beğenisi» diye nitelendirdiler ertesi gün St. John-Stevas'ın konuşmasını. Komünist delegelerinin bu tepkileri tabii. Tabii ya, saldırılar gerçeği değiştiremezler. Ayırım kabul etsek bile, zamanımızda sosyalist ülkelerde yayınlanan ve sevilerek okunan Dostoyevski'ler, Tolstoy'lar, Çehov'lar, Sankiewicz'ler, Reymont'lar hangi bir sanatın temsilcileri? Giselle balesi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarımında konuldu sahneye. Büyük Oktabr devriminden sonra Rusya'da seyirci değişti. Eski prenslerin onurlu yerlerini parti ve Sovyet devletinin ileri gelenleri aldılar tiyatro ve opera localarında. Ama Giselle değişmedi hiç. Giselle de, Kuğu Gölü de Bolşoy Balesi'nin repertuarında.

Bay Demişev «Sovyet Rusyasında altmış yıldan beri bir Sosyalist sanatı mevcuttur» demekle gerçeği değiştiremez. Tolstoy ve Çaykovski soyundan sanatçılar 'altmış yılın sosyalist sanatı' dışına çıkarıldı mı elde-avuçta çok bir şey kalmaz. Kalsa kalsa Yevtuşenko'yla Aytmatov, bir de 'Gopak' oynayan Ukraynalı, 'Lezgi' oynayan Gürcistan dans grupları kalır.

Kasım, 1985

Ölen yazın avucunda solmuş bir demet gibi bahçem. Geceleyin ayaz ezdi gülleri. Yıldız çiçekleri boyun eğdiler hüznle. Çimliğin orta yerinde, yazın ardından ağılarcasma, yaprak döküyor elma ağacı. Pencerede ben, kıvrılıp kaynaşarak, göğün buz mavisine perde çeken yağmurlu bulutları seyrediyorum. Regina bahçede; başında, çenesi altına sıkı sıkı düğümlü ak benekli kızıl bir yağlık, omuzlarında püsküllü bir şal, belinde başka bir şal; elma ağacının dibine dökülmüş yaprakları topluyor iki büküm - tıpkı annem gibi.

Annem de Kızıldaş'taki evimizin bahçesinde öyle toplardı eski hıyar ve kabak sürgünlerini kasımlarda. Ben pencerede, annemi seyredirdim. Annemi seyretmekten usandığım zamanlarda yaylaya yağan karı, denizin yüzünde Soğuksu kıyılarına koşuşan ak yeleli dalgaları, mezarlıktaki meşelerin havada yalpa vura vura, mezarlar üzerine döktükleri pas rengi yapraklarını seyredirdim. Ailenin müstesna çocuğuydum - severdim yalnızlığımı. Yaylaya yağan kar gibi saf ve güzeldi yalnızlığım. Tatlı bir rüya gibi, pencere camlarına gelip konan bir barış duası gibi şimdi o

eski kasımlar. Önce yaylaya gelip çökerdi kış. Sonra dağların yamaçlarına. Daha sonra çayır-lara inerdi kış. Ve kasımın sonlarında geceleyin sinsice Kızıлтаş'a inerek bağları, tütün tarlalarını, mezarlığı, evlerin damlarını apak bir çarşaf-la örterdi kış. Artık bağlar budanmış, tütünler kırılıp depolara taşınmış, cam küpler içinde vişne, ayva, kızılıç tatlıları mutfak raflarında dizisti-rilmiş... Hayatın gürültü ve yankılarından kur-tulmuş bir ölü gibi, derin bir sessizliğe gömülür-dü Kızıлтаş. Ölü gibi. Ama ölü denmezdi Kızıлтаş'a. Tam tersine - benim için yılın en güzel, en hoş mevsimini yaşardı Kızıлтаş.

1923 - 24'lerdeydi sanırım; tüm bağ, bahçe, tütün tarlalarını birleştirerek, Top Kaya Erteli'ni meydana getirmiş olan Dağcı kardeşler toplanır-lardı evimizde; şirketin işleri, meseleleri üzerine konuşurlardı uzun uzun akşam sofralarında. Sof-ralar da özel bir görüntü kazanırdı o kış ayları içinde; dolmalar, buğusu üstünde etli fasulyalar, çiğbörekler; hıyar, patlıcan, domates, biber turşu-ları, pastalar ve -yaşı hayli ilerlemiş dini bütün Mustafa Dağcı amcam toplantıya katılmadığı ak-şamlarda- şarap şişeleri. Bazan uzak kentlerin üniversite ve teknik okullarında okuyan amca kızları uğrarlardı evimize. Onların gülümsemele-ri, arada kıvrak kahkahaları gerisinde uzak ve tılsımlı dünyalar gizliydi belki; ama benim için önemli olan onların renkli şapkalarıyla, fırfırlı buluzları ve vernikli çantalarıyla o zamana dek boş ve boz kalmış odalarımızın canlanıp güzel-leşmesiydi. Edebiyat heveslisi genç Seyit - Ömer Dağcı amcamı getiren minderli fayton evin önün-de durduğu günlerde bir bayram havası eserd

evimizde benim için. Yalnızca benim için değil, amca kızları için de. Yemekten sonra yaşlı amcalarım mutfakta Topkaya şirketinin sorunları üzerine tartışmalarını sürdürürlerken, konuk odasında -nerden ve nasıl temin ettiğini bilmediğimiz- Ömer Seyfettin'in öykülerini okurdu kızlarımıza Seyit - Ömer Dağcı amcam. Ben de odada, sedirlerin birinde başım ablamın göğsüne yaslı, duygusal bir dille öyküleri okuyan amcamı dinlerken, büyülenir, çevremden koparak, benden uzak, uzak olduğu kadar da yakın ve ruhu ma yaraşır bir dünya içinde bulurdum kendimi. Hayır, hayali bir dünya değildi bu; gerçektir. Karışık, çelişkisiz; çiçekleri bana özgü bir güzellikle açan, kuşları bana özgü bir cıvıltıyla öten, eksiksiz ve mükemmel bir dünyaydı bu.

Hayatın kendisi solurdu o öykülerde. Hayatın özsuyu akardı amcamın dilinden. Dinledikçe, çocuksu hayâl ve umutlarımla zenginleştirdiğim o güzelim dünya içinde kaybederdim kendimi. Annem girerdi konuk odasına akşamın geç saatlerinde, usulca yanıma sokulup beni yatak odasına çağırırdı. Gitmek istemezdim. Direnirdim. Amcamın dudakları arasından dökülen hoş ve tatlı kelimelerle gözlerimde ve ruhumda oluşan o gerçek, o güzel ve ısıltılı dünyayı terkedemezdim ki... Ama en sonunda, ablalarımın uzak kentlerden getirdikleri hediyelerin yardımıyla, annemin istemi üst gelirdi.

Hediyeler de o güzelim dünya içinden çıkıp gelmişlerdi dersin: anneme püsküllü şal, fötr manto; kızlara ipek mendil, gülsuyu; benim için kulaqlı fötr kalpak, renkli lastik top... Soyunup hediyelerle girerdim yatağa, yorganın altında

göğsüm üstüne sım-sıkı bastırdığım yeni papuçlarımın meşin kokusunu içime çeke çeke uyurdum.

Yılbaşı bayramından sonra ablalarım okullara dağılınca evimiz kışın derin sessizliğine gömülürdü tekrar. Öykülerden -hâlâ ılık ama artık uzak- bir hâtıra kalırdı yalnızca hâfızamda. Yandaki odanın penceresinden mezarlığa yâğan karı seyre dalardım gene. Yalnızlığım sandığım kadar güzel değildi belki; babam da, içime çoküp yerleşmiş hüznün yansısını yüzümde görüyordu galiba ki, beni yeniden mutluluğa kavuşturmağa çalışıyordu. Ama boşunaydı. Ne yeni ayakkabılar, ne fötr kalpak, ne de renkli lastik top, amcamın okuduğu öykülere denge olacak değerde değillerdi. Üstelik babam, Seyit - Ömer amcamdan çok başka bir yaratıktı. Çoğu kez asık bir suratla görürdüm kendisini evimizde. Güldüğünde bile, Seyit - Ömer amcamın yüzü gibi, sevinçle parlayıp aydınlanmaz, gülümsemesi yüzüne bile dökülmez, gözleri içinde kalırdı. Ve cigara içerdi. Yüzümü avuçlayıp alnımı öptüğü anlarda iğrenç bir koku vururdu burnuma nikotinle sararmış parmaklarından. Hâfızamda Seyit - Ömer amcam, oturma odasına girerek, tatlı düşler kurardım. Sonra masa üstünde duran meşin kaplı, sayfaları sararmış, yer yer dökük, kalın kitabı önüme çeker, tıpkı Seyit - Ömer amcam gibi, öyküleri okuyan bir tavır takınırdım. Odaya giren babam beni öyle bir durumda bulunca, se-dirde bağdaş kurup oturur, kitabı dizleri üstüne alarak, kendisi okurdu bana. Kitap, Seyit - Ömer amcamın okuduğu öyküler denli çekici ve ruhumda derin izler bırakıcı bir kitap değildi. Yanılmı-

yorsam kitabın ismi Sır Nabi'ydi. Ya da Siyyar'i Nabi, belki de Seyyar'i Nabi (*); ama biz, daha doğrusu babam, Sır Nebi diye başlardı okumasına. Okur da denmezdi buna doğrusu - kitabı başından sonuna dek ezbere biliyordu galiba ki, dili hiç tutulmaz, hiç kekelemez, yarı burnundan, yarı dudakları arasından, ağır ve monoton ama pürüzsüz bir ezgiyle dökülürdü kelimeler. Kelimelerin çoğu Arapça veya Farsça kelimelerdi; yalnız üç - beş kelimede bir anladığım bir veya iki Türkçe sözcük ilişirdi kulağıma. Okuduğu sürece sık sık Hazreti Ali, Halid-ibn Velid, Hazreti Midhat, Hazreti Muhammed, Hazreti Ömer isimleri tekrarlanırdı öykülerde. Dalmış babamı dinlerken, içersinde insanları yiyen yüce ejderhalarla, kanlı savaşlarla, bu kanlı savaşlarda ejderhaları öldüren başka mucize insanlarla dolu yarı karanlık ve korkunç bir dünya oluşurdu ruhumda.

Kitabı okuyan babam da, öyküler gibi, hayâliydi. Babam, asıl babam, o kitabı okurken değil, ahır temizlerken, sırtında ahırdaki hayvanlara kuru otlar, samanlar taşıırken, evin önündeki karları kürerken, odun yararken gerçek bir insan olarak biçimlenirdi gözlerimde. Sevimliliği de işte-güçte boy gösterirdi ancak. Balkondan kendisine bakıp güldüğümün farkına vardığı anlarda daha bir heyecanla sürdürürdü işini. Beni kendi yanına çağırdığı zamanlarda benim içimde de büyük bir kıvanç sükun ederdi. Hele boynumdan yüksek iki kar duvarı arasından geçerek, taş basamaklardan inilen yeraltı kışlık ambara girip

(*) Yazarın adını hatırlayamadığı kitabın «Siyer-i Nebi» olduğu anlaşıyor.

beraberce evimize turp, pancar, havuç taşıdığımızda babam en az Seyit-Ömer amcam denli, belki ondan çok daha fazla, değerli ve cana yakın bir insan olurdu benim için.

Bugünkü ruhi durumum açısından çocukluğuma bakmama gerek var mı? Çocukluk hâtıralarımı dar, ıssız, ve yarı karanlık vadilerden çıkardığımı, hattâ çoğu kez bu hâtıralarımın yapay olduğunun farkındayım. Gene de o hayat vadilerine dönmenin, o insanları arayıp bulmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Niçin mi? Gerçeği, hayatın özsuyunu bulabilmem için. Evet, gerçeği. Özgürlük, gerçeği aramak demektir bir bakıma. Gerçeği hiçbir zaman bulamayacağımdır belki. Çünkü, Oskar Wilde'in deyimiyile, gerçek dediğin pürüzsüz ve tam değildir. Gerçeği bulmanın kolay olmadığını da biliyorum üstelik. Gene de ısrarla, bazan karmaşık fantazilerimin yardımıyla, gerçeği aramamı sürdüreceğim. Bulamayacaksam bile sürdüreceğim. Gerçeği bulamayışından zarar gelmez. Ne bana, ne de başka bir kimseye. Ama gerçeği aramamak, gerçeğe sırt çevirmek zararlıdır; hattâ tehlikelidir. Tehlikeleri umursamıyorsak bile, gönüllerimizde yeni özlemlerin, yeni umutların uyanması için gerçeği durmadan aramak zorundayız.

1930'lara, yani Sovyet Rusya'sında Kolhoz sistemi kurulana dek süren N.E.P. devri, Kırım-lar'ın (ve Rusya'daki diğer ulusal toplumların) hayatlarında olumlu bir devre oldu diyebilirim. Köyler şaşılacak bir hızla kalkındılar. Sulama işleri, tarım işleri ilerledi. Elektrikleşme işlerine girildi; köylünün kendi gücüyle köylerde okulların, hastahanelerin, kooperatiflerin kurulması-

na hız verildi. Toplum ve insanla ilgili meseleler üstünde duruldu. Kırım Otonom Cumhuriyetine mensup parti ve devlet organlarının temsilcileri üstten üstten ve boş laflar etmeksizin, o zamana dek bakımsız kalmış, hor görülmüş köyü ve köylüyü ziyaret ederek, onların meseleleriyle ilgilendiler. Ne var ki bu durum uzun sürmedi. Memlekette kurulan kolhoz sistemiyle durum değişiverdi. N.E.P. geçici bir politika mıydı? Belki. Oysa bunun geçici bir politika olduğunun köylüye açık ve belirli bir şekilde açıklandığını hatırlamıyorum. Yalnız gerçek olan şu : sekiz - on yıl süren ve, korkunç bir açlıktan sonra, memleketi çetin bir ekonomik yıkıntıdan kurtarmış olan Lenin'in Yeni Ekonomik Politikası sona erince; köylü için her zaman hayatı ve ruhi bir kaynak olan toprak, köylünün elinden alınınca; köylü, bu kez zengin sınıfın değil de devletin ve sistemin resmi kölesi oldu.

Bunda şaşılacak bir şey yok belki. Devrimci Marksizm savaşçı gücünü işçi sınıfında aradı her zaman, varlığı işçi sınıfına yaslandı; köyü ve köylüyü ise işçi sınıfını yedirip besleyici bir sağmal sığır olarak kullandı. Şaşılacak bir şey varsa, Komünist Partisi'nin, eski «Mirasçılık» sistemini ortadan kaldırmaya çalışırken, bilerek veya bil-meyerek, mirasçılıktan çok daha kötü olan bir çeşit Nepotizm sistemini yaratmış olması. Zamanımızda tüm Marksist rejimlerin ekonomik sorunları çözümleyememişlerinin, nüfuslarının karşılaştıkları maddi sıkıntıları giderememişlerinin başlıca sebebini köy insanının tabii ve yaratıcı gücünü kısıtlamalarında aramak gerekir. Köy ve köylü meselesi olumlu bir şekilde çözümlenmedik-

çe, halkın karnını doyurabilmeleri için, bu rejimler buğdayı kapitalist dünyadan ithal etmelerini daha uzun yıllar sürdürecektir.

Afrika, Orta ve Yakın Doğu ülkelerinin entelektüellerini Marksizm'in parlak sloganlarıyla hâlâ oyalayabiliyorlar komünist aktivistleri; ama, dünyamızın kurtuluşunu yalnızca Sosyalizm'de bulabileceğine inanmış liberal düşünürlerden iz kalmadı artık Batı'da ve sanayileşmiş Uzak Doğu ülkelerinde. Yerden göğe kadar yığın yığın nükleer silâhı ve asker gücüyle bir süper devlet olan Sovyetler Birliği'nin, ekonomi ve teknoloji bakımından (kapitalist Amerika ve Avrupa'ya kıyasla) çok geride kalmışlığı da gizlenilemez bir gerçek. Bunun sebebini anlayan ve bilen, ve, tüm güçlüklerle rağmen, seslerini duyurmak isteyen kimseler eksik değil Doğu Avrupa ülkelerinde. Sorumlular bu çeşit insanları hapishane ve tımarhane hücrelerine atacakları yere, onların seslerine kulak verilmesini bekliyor tedirgin dünyamız. Memleketi, Stalinist terör yıllarında yüksek mevkilere ulaşmış olan parti liderleri yönetirken buna imkân yoktu tabii. Yönetimi ele alan Mihail Gorbaçev'le durum değişebilir. Altmış yıldan beri tanıdığı olduğumuz «Beş yıllık» sanayileşme ve kalkınma planları Sovyetler Birliği'nin ekonomik (en başta nüfusunun karşılaştığı maddi sıkıntılar) meselelerini çözümleyemedi. Bundan böyle çözüme er-geç «İnsanileşme plânı» yoluyla ulaşılacağına inanan kimselerin ortaya çıkacağını umalım.

Aralık, 1985

Yılbaşı akşamı. Ben penceredeyim yine. Yağmur yağıyor bahçeme, ağır ve biteviye bir şırıltıyla. Ama bahçem yağmura ve bana lâkayt; eski ve renksiz bir fotoğraf gibi yatıyor gözlerimin önünde. Bir de değil doğrusu; üst üste yığılı bir fotoğraf demeti bahçem. Fotoğrafları bir bir kaldırıp bakasım, eski güneşlerde ısınan çiçekleri, çiçekler üzerinde altlı üstlü kanat çarpan kelebekleri, çitler üstünde cıvıldaşan kuşları, uğur böceklerini göresim geliyor. Fotoğraflara bakarken eski Kızıлтаş mezarlığını, Kızıлтаş bağlarını, bağların kıyılarında sıra selvileri de görebileceğimi umuyorum. Ama göremiyorum. Karanlık yutuyor yavaş yavaş bahçemi. Hiç değilse bu akşam göremeyeceğim. Belki yarın.

Pencereden çekiliyorum.

Bu yılbaşı akşamı da gelip geçmiş yılbaşı akşamlarından farksız - eşimle birlikte Wimbledon Common'dan getirip, minicik elektrik ampülleri ve renkli cam kürelerle donattığımız söğüt dalı süslüyor odamın bir köşesini. Regina koltukta, kitap okuyor; bense -hafızamda sislerle bürülü eski Kızıлтаş, gözlerimde geleceğin sınırları kapalı- masamın gerisinde oturuyorum.

Arada, başını okuduğu kitaptan kaldırmaksızın, gözlerini yüzüme yöneltiyor Regina. Konuşmak mı istiyor? Hayır. İçimdeki karanlığı yüzümde görüyor galiba ki, susuyor hep. Derken, umulmadık bir anda, evin zili çalınıyor. Regina ayağa kalkıp koridora çıkıyor. Az sonra odama kızım, damadım, ve torunum giriyorlar.

En güzel hayallerimin bir dilimi ondört yaşındaki torunum. Elleri arasında irice bir paket, mavi gözlerinin bütün ışıltısıyla gülüyor. Elleri arasında tuttuğu pakete bakarak, soruyorum:

«Bu ne Anabel?»

«Hediye! Senin için büyükbaba.»

«Benim için mi?»

«Evet, senin için.»

Paketi açıyorum: bir gramofon.

Ellerini omuzlarıma atarak alnımı, gözlerimi öpüyor torunum. Kızım anlatıyor: geçen hafta üçü başbaşa vermişler, benim için nasıl bir yılbaşı hediyesi alacaklarını düşünürlerken, torunum: «Büyükbabamın iki Kırım plağı var, ama gramofonu yok. Kendisine bir gramofon alın,» diye salık vermiş. Ve bu sabah üçü bana bu gramofonu satın almışlar.

Yılbaşı soframıza oturuyoruz. Torunum yanıbaşında. Sofrada her zaman yanıbaşına oturur. Yemek yerken de masanın altında elimi tutar arada, başını omuzum üstüne yaslar, gözlerini yüzüme kaldırarak, güler. Şakağımı okşayan sarı saçlarının kokusu yediğim en nefis yemeklerden çok daha tatlı. Yüzüne, Kızıltaş bağlarından kesilmiş bir salkım üzümüne bakarcasına bakıyorum. Oysa biliyorum, başka bağlarda yetiştii; başka bir topraktan, başka güneşlerden besin al-

dı; Kızıltaş bağlarında yetişen üzümlerden başka bir üzüm elbet. Gene de yüzünde bizim bayırlardaki bağların üzümünü görüyorum.

«Plakları çalacak mısın büyükbaba?» diye soruyor torunum.

«Çalacağım, Anabel», diyorum, «çalacağım. Ama bu gece değil. Saat onikiye yaklaştı. Gece- nin bu saatinde sen yatakta olmalısın. Bak hele, annen de yorgun. Az sonra yeni yılı kutlayacağız. Sonra evinize gideceksin. Ama önümüzdeki hafta içinde tekrar beni ziyaret ettiğinde gramofonu çalacağız. Beraberce dinleyeceğiz plakları. Yalnızca sen ve ben.»

Saat tam onikide yeni yılı kutluyoruz. Sonra çocuklarımızla vedalaşıyoruz. Arabaları evden uzaklaşınca odam hayali ama uzak, ve benim için sınırları kapalı, evrenin sessizliğine gömülüyor yeniden. Regina'nın da az önce sevecen gözleri içindeki yeni yılın mutluluğu garip bir hüznle yer değiştirmiş gibi. Anlıyorum: çok uzak ve artık ulaşılmaz bir bahçeden koparılıp masamın üstüne atılmış iki ezik çiçeği hatırlatan iki plak hüznüne sebep.

Plakları masamın üstünden kaldırıyorum. Yanıma sokularak, alnımı öpüyor Regina. «İyi geceler!» diyor. Sonra yatak odasına yöneliyor. Merdivenin ucunda duraksayıp başını benden yana çeviriyor:

«Geç oldu. Komşular uyuyorlar. Plakları çok yavaş çal, rica ederim.»

«Peki», diyorum, «çok yavaş...»

Evet, pek yavaş çalacağım plakları. Hiç kimseyi rahatsız etmeyeceğim. Uysal bir kişiyim; bugüne değin kimi rahatsız ettim ki bu yılbaşı ge-

cesi konu komşuyu rahatsız edeyim? Yarım yüz-yıldır yaylalarımızda esen yellerin hışırtısını dinledim; Kızıltaş çiçeklerini kokladım hasretle; bir-zamanlar Gurzuf'un insanlarına baharı muştulamış saksığanları dinledim yıl yılı gözyaşlarını yüreğim içine akıta akıta; hiç kimseyi, soyu-akrabayı bile, rahatsız etmedim. Bu yılbaşı gecesi de hiçbir kimsenin huzurunu bozmayacağım.

Plağı yerleştiriyorum pikapa. Gramofondan çıkan sanatçının yavaş, yavaş ama tatlı ve akıcı sesiyle çarpılmış gibi oturuyorum koltukta.

Yaylalarda dumanlar var.

Meni derde koyanlar var.

Çek kayıkçı, çek küreği,

Meni yolda bekleyen var.

Sesinden belli, sanatçı genç bir adam. Gurzuf'un kıyılarından çok uzaklarda; yüzlerce, belki de binlerce kilometre uzaklarda doğup büyüdü. Gurzuf'un bu türküsünü nerde ve nasıl bulduğunu bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, yüreği içinde taşıdığı bu türküyle genç sanatçının Asyaların yakıcı güneşleri altından, Sibiryaların donuk ormanlarından, Kazakistan steplerinden bana seslenişi.

Şu dağlar olmayaydı

Yapraklar solmayaydı

Ölüm hayattan gelir

Ayrılık olmayaydı

Ay dağlar vay dağlar

Menim için kim ağlar.

Ben ağlıyorum. Genç sanatçı da benimle birlikte ağlıyor...

*Umutlarım hep kırıldı,
Yarem artık gelmeyecek.
Ağlasam da ayrılısam da
Bu aşk menden geçmeyecek.*

Ağlıyoruz. Hepimiz. Yurdundan kovulmuş
yarım milyon Kırimlı ağlıyor. İçin için. Sessizce.
Ve hiç kimsenin huzurunu bozmaksızın.

*Balıkçıyım, balıkçıyım.
Akan sular mekânımdır.
Belki bugün, belki yarın
Ak dalgalar kefenimdir.*

Ocak, 1986

Geçenlerde Strindberg'in «By The Open Sea» (Açık Denizin Kıyısında) romanını okudum. Strindberg bir oyun yazarı. Hiç değilse ben onu bir oyun yazarı olarak bilirdim; özellikle «Baba» oyunuyla. Romancılığını aklımdan geçirmediğim hiç. Bu yüzden Southfield kütüphanesinde «By The Open Sea» elime geçince hem şaşım, hem de sevindim. Ünlü dramaturg'un roman da yazmış olduğunu daha önce bilmeme imkân yoktu doğrusu. Çünkü «By The Open Sea»nin İngilizce çevirisi -bayan Mary Sandbah'ın çok güzel çevirisiyle- 1984'te, yani romanın İsveç'te basıldığı 1890 yılından tam doksan dört yıl sonra yayınlandı İngiltere'de ilk kez.

Roman, daha önceki «The People Of Hemsö» (Hemsö'nün İnsanları) romanının devamıymış. Aslında «By The Open Sea» bir roman mı, emin değilim. Daha fazla ilmi ve felsefi bir eser belki. Romanda bir tek kişinin -müfettiş Borg'un- hayat macerasını okuyoruz; romanın öteki kişileriye, önce müfettiş Borg'un ilmi çalışmalarına, sonra çöküntüsüne, en sonunda da ölümüne ışık tutuyorlar yalnızca.

Ama önemli olan bu değil. Önemli olan

Strindber'in ilimle cehaletin, şuursuzlukla sınırının, insaniyetle insaniyetsizliğin; biri ötekini besleyip tamamlayan delilikle akıllılığın sınırlarını en belirli, en kesin, inandırıcı ve şaşılacak bir canlılıkla çizmesi. Müfettiş Borg kendi hayatını kendisi idare edebilecek durumda değil; onun varlığı kendi dışındaki etkenlere bağlıdır. Bir yandan modern çağın oluşturduğu ortam ve koşullar, öte yandan aralarında yaşadığı cahil insanlar onu olduğundan bambaşka bir tip insana dönüştürmek, kimliğini değiştirmek yolundadır. Müfettiş Borg bu şartlardan kaçarak, denizin kıyısındaki küçük adaların yosunlu kayaları arasında, sular altında, çiçeklerde, böceklerde, ağaçlarda kendi varlığını arar. İnsanlardan kopunca Tanrı'nın -o zamana dek kendi dışında ama artık- hayatının bir dayanak noktası olduğuna inanır. Ve tıpkı Archimedes'in dünyanın dayanak noktasını bulmayı özlediği gibi, Borg da Tanrı'yı bulmayı ister. Bulamaz. Sonunda intihar eder.

Bu soğuk günlerde de Wimbledon Cammon' da yürümeyi sürdürüyoruz. Sık sık yoruluyor Regina. Dudakları soluk, benzi uçuk. Soluğu kesiliyor rüzgârda. Augustus yokuşunu çıkarken arada duraksayıp başını omuzuma yaslıyor.

«Yoruldu, eve dönelim,» diyorum. «Yok,» diyor, «yorulmadım. Sandığından çok daha güçlüyüm.» Ve gülümsemeye çalışıyor. Gülümsemesi eski gülümsemelerinden kalmış bir gölge gibi

gözlerinde. Boğazımın içine acı bir yumru soku-
luyor. Tanrım, bir yaz daha!.. Ilık ve güneşli bir
yazı daha esirgeme bizden, Tanrım!

Geceleyin ayaz bastı. Damlar, çimenler apak.
Yapraksız elma ağacı üşüyor bahçenin ortasında.
Çitin dibindeki kamelyanın yeşil yaprakları
soğukta pörsük; büzülüp küçülmüşler adeta. Kar-
şıkı evin bacasına tünemiş iki karga, gerisinde
durduğum evimin penceresine bakıyorlar soluk
soluğa. «Bizim kargalar» mı acaba? Değiller el-
bet. Gülüyorum acı acı. Yalnızlık duygusunun
sömürüsü kargalarda bile dostluğu ve yakınlı-
ğı aratıyor insana. Regina yemek kalıntılarını
dolduruyor plastik torbaya. Az sonra kargaları
yedirmek için evden çıkıp Wimbledon Common'a
koyulacağız.

Regina'dan yana sesleniyorum:

«Wimbledon Common'a gitmemize gerek
yok! Kargalar karşıkı evin damında. Yemek ka-
lıntılarını bahçeye çıkar!»

«O kargalar bizim kargalar değil,» diyor Re-
gina, olduğu yerden.

Sağlam karakterinin direnciyle istediğini
yapmayı başarabiliyor her zaman. Ama ben de
kararlıyım bu sabah.

«Bizim kargalar! Başka kargalar!.. Ne far-
keder? Karga kargadır. Hem bizim kargaların
canları can da, damdaki şu iki karganın canı...»

«Ama Wimbledon Common'daki kargalar
bekliyorlar bizi. Bunlar evler arasında, lağım lar-
da bir şeyler bulur, çöplenirler. Wimbledon Com-
mon'dakilerse... Toprak donuk orada, sular buz
kesti.»

Bir damdaki iki kargaya, bir Regina'ya bakıyorum. Ne demeliyim? Gitme dersem, gideceğim diye ısrar edecek; şu lânetli kargalar senin aklını mı çeldi bu kış-kıyamet içinde dersem, gücenecek. Pencerede put gibi duruyorum. Derken kargalar kanat çarpıp evin ötesinde gözden kayboluyorlar.

«Peki,» diyorum, «ben gideyim, sen evde kal bu sabah.»

«Bensiz mi?» diye soruyor Regina.

«Evet,» diyorum, «sensiz.»

«Ama...»

Kendisine bir art niyetle konuştuğumu mu sanıyor? Yanıma yaklaşıp, şaşkın bir bakışla süzüyor beni.

«Bensiz hiçbir yere gitmezdin. Bugün ne oldu sana böyle?»

«Hiçbir şey olmadı bana. Sensiz Augustus bayırını çıkamayacağımı mı sandın? Kendim gitmek istiyorum. Bir - iki saatimi Wimbledon Common'da tek başıma dolanmak istiyorum.»

Sesimden, kendisinin evden çıkmasına kesinlikle karşı olduğumu anlamış olacak ki:

«Peki,» diyor, «git... Ama çok kalma.»

Eşarbımı, kalpağımı, paltomu, yün eldivenlerimi getiriyor; kahve haşlayıp, sütsüz iki fincan kahveyi dolduruyor termosu. Ve az sonra, Canköy bozkırını geçecek bir yolcu misâli, kışlık giysilerimi giyip, Wimbledon Common'a koyuluyorum.

Bizim Souhtfield değişti. Ama çok değişti. Onbeş yıl önceki Southfield bir hâtıra gayrı. O

zamanlarda bir köy gibiydi: istasyon önünde üç-beş dükkân, bir garaj, bir banka, bir bingo holü, bir gazete satıcısı... o kadar. Sokaklar da tenhaydı. Şimdiyse otomobilsiz ev yok. Bazı aileler iki, üç araba sahibi. Evlerin önündeki arabalar, kırağı tutmuş damlarıyla, sabah güneşinde ısıltılı gümüş zincirler gibi kuşatıyorlar küçük bahçeli evleri.

İstasyonun, yandaki anacaddeden gelen taşıt araçlarının ağır ve yoğun uğultusu dolduruyor kulaklarımı. Teknik ve mekanize sarhoşluğuyla sokaktan fırlanıp kaldırımında kalakalmış arabalar arasından güçlükle geçerken, eski Southfield'in huzur ve dinginliğine özlem uyandırıyor içimde. Hem yalnızca sokaklar değil, insanlar da başka bugünlerde. Gülümsemeli selâmlar silinmiş gayrı yüzlerden. Nezaket -içten veya sahte- dumura uğramayacağını sandığımız billur bir İngiliz pınarıydı eskiden; herkes dostluk, yakınlık havasındaydı; şimdiyse kimse kimseye bakmıyor, kimse kimseyi tanımıyor. Hele yaşlılar! Başları göğüslerine düşük, hayattan el-ayak çekmişler gibi yürüyorlar sokaklarda. Zaman geçilmez zalim bir dağ gibi yükseliyor önlerinde. Plaktaki şarkıcının içimi acıtan sesi tekrarlanıyor kulaklarımda.

*Dağların başına bak.
Menim bu yaşına bak.
Merhamet yok mu sende?
Gözlerim yaşına bak.
Ay dağlar, vay dağlar,
Menim için kim ağlar?*

Anacaddeye yaklaşıyorum. Kaldırım kalabalıklaşıyor. Günün başladığını anlatan bir gürültü yayılıyor çevreye. Kaldırımlarda boylu boslu, sağlam görünümlü delikanlılar, aşklarının bütün olgunluğuyla çiçekleneceği yirmibirinci yüzyılını bekleyen yeşil saçlı, mavi saçlı, kızıl saçlı kızlar; karşı kaldırımda Jamaika asıllı gencin omuzu üstünde taşıdığı stereolu yüksek transistordan taşan pop müziği cınlatıyor ortalığı. Şamatalı başka bir grup ortaokul öğrencisi -kiminin elinde Hamburger, kiminin Koka-kola- binbir renkli ve apoletli modern giysileriyle yemeğe mola vermiş uzay yolcuları gibi duruyorlar McDonald kapısında. Kapana düşmekten korkan yaralı bir hayvan gibi geçiyorum yanlarından. Buhar ve elektrik çağında yaşadı Strindberg'in Borg'u; bu nükleer çağ içinde yaşasaydı eğer, bir an önce kapatmak isteyecekti herhalde gözlerini hayata.

Az sonra Augustus yokuşundayım.

Burada evler biri-birlerinden uzak, yüksek duvarlarla çevrili. Yüce kestane ağaçları, insanları dış ve yabancı dünyadan koruyorcasına yükseliyorlar sokağın kıyısınca. Yokuşu çıkarken üstümde taşıdığım kabuğu kırıp, evlerin pencerelerine, pencereleri ve ahşap balkonları çerçeveleyen yapraksız, çiçeksiz vistarialara, erguvanlara, azalyalara bakıyorum; ve bakarken, güneşin sıcaklığını duyar gibi oluyorum yüreğimde. Bir evin bahçe duvarı gerisinden dalları kaldırıma sarkık muşmula ağacının dalında başçağızı bir yana bükülü karatavuk, dalın ucunda kalmış bir tek kara muşmulaya bakıyor soluk soluğa.

Hayata özlem olgusuyla güçleniyor içim. Kuş

gibi hafifim. Hayat sevgisi, yüreğimde patlayıp, vücudumdan taşacak olursa, Southfield'in tüm sokaklarını kaplayacak; sokaklarda, tıpkı benim gibi, amaçsız yürüyen tüm ihtiyaçların yüzlerini tatlı gülümsemelerle süsleyecek. Gülünç değil miyim? Sevinçli olmam için büyük sebeplere ihtiyaç yok. Serçe cıvıltısı, yaprak hışırtısı, güneş ışıltısı yetiyor bana. Başka insanlar da benim gibi miler acaba?

Adımlarımı açıyorum.

Onbeş dakika sonra Wimbledon Common'dayım.

Gökyüzü az bulutlanmış. Toprak donuk. Soğuk bir yel esiyor Doğu'dan. Geniş toprak yoldan çıkarak, düzlüğün ortasındaki meşe ağacına yöneliyorum. Buz kesmiş küçük su birikintileri, ceviz kabukları gibi kırılıyorlar ayaklarımın dibinde. Meşe ağacına varmadan sol yandaki bodur çalıların tepelerinde önce bir, sonra iki, daha sonra dört karga beliriyor. Tanıyorlar beni kargalar. Tanırlar elbet, «bizim» kargalar bunlar! Yem getirdim kendilerine plastik torba içinde. Torbayı kargalardan yana kaldırarak, tıpkı eşimin seslendiği gibi, sesleniyorum: Kubus! Kubus!.. Bakın hele, yem getirdim sizlere!

Niçin Kubus?

Regina'nın dedesi yaralı bir karga bulmuş ormanda günün birinde. Kargayı evine götürmüş. Bakmış, yedirmiş günlerce. Karganın yarası onunca, kendisini serbest bırakmış. Ama karga kabul etmemiş özgürlüğünü. Evin çevresinde

az uçup dolandıktan sonra, dönüp dedesinin omuzu üstüne konmuş. Dedesi kargaya Kubus diye seslenirmiş. Ben kubus kelimesinin Lehçe anlamını bilmiyorum. Regina da bilmiyor. Ama kargalar biliyorlar. Daldan dala sekerek, çalıdan çalıya uçarak, başımın tepesinde kanat çarparak, düzlüğün ortasındaki meşe ağacına kadar refakat ediyorlar bana.

Az sonra kargalar meşe ağacının dallarında; ben ise dallar altında, torbadaki yemek kalıntılarını serpiyorum donuk otlar üstüne. Kargalar bağırsıyorlar tepemde. Meşe ağacının hayli uzağında durarak yemlenen kargaları seyrediyorum. Mutluyum. Kargalar beni hayata, gerçek dünyaya bağladıkları için değil, çünkü bağlamıyorlar; tam tersine, uzaklaştırıyorlar beni gerçek hayattan. Ama gene de, omuzuna kuşların konduğu Assisi'li St. Francis'in mutluluğuna benzer ruhi bir mutluluk içinde. Yürüyerek karşıki ormana giriyorum. Burada ne bir kuş cıvıltısı, ne bir insan sesi - ayaklarımın dibinde kırılan kuru ve donuk yaprakların hışırtısı yalnızca; bir de dudaklarımda eski ve git gide nadir hatırladığım eski aşklarımızın türküsü:

*İki çeşme yan yana
Su içtim kana kana
Seni doğuran ana
Olsun mana kaynana*

Eski aşklarımız diyorum ya, o da değil doğrusu; yaşadığımı, var olduğumu bana ispatlayan kendi sesim. Gurzuf'un kıyılarından koptuğum andan sonra ben kendimi bir sis dünyası içinde

buldum. Ve, nerdeyse, yarımıyüzyıldır bu sis dünyası içinde kendi sesimden başka hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey duymuyorum. Yaşadığıma inanmam ve emin olabilmem için de kendi sesi mi dinliyorum durmadan. Fakat yarı karanlık ormanın ağaçları arasında yürüdükçe türkü siliniyor dudaklarımdan; korkunun eli uzanıyor içime sinsice. Ormanda kendimi kaybetmekten korkuyorum. Bugün de eşimle birlikte gelmeliydim Wimbledon Common'a. Sesimden başka, başka bir ben daha yürürdü yanıbaşında şu anda. Sevimli Regina! Sevgisiz yaşayamaz insanoglu. Yok, yaşar. Yaşamasına yaşar. Ama sevgisiz hayat boş; boş ve anlamsız bir hayat. Regina'sız geçen bir günün ömrümün eksik bir günü olacağını hissediyorum, ve ormandan çıkıp çabucak evime ulaşmak özlemi uyanıyor içimde. Derken ağaçlar arasından az uzağımda suları buz kesmiş bir göl görüyorum. Ve buzlar üstünde martılar, kazlar. Kendilerinin -kendilerine belki de Tanrı tarafından tanınmış- haklarından kimin tarafından ve niçin yoksun edildiklerini bilmeyen bir şaşkınlıkla biri-birlerine bakıyorlar; buzlar üstünde yürümeye çaba harcayanlarsa, gaları üzerine düşüp kalkıyor, yürümeyi bir türlü başaramıyorlar.

Yavaş yavaş yürüyerek gölün kıyısında duruyorum. Önce gülerek bakıyorum kazların, martıların beceriksizliklerine. Sonra garip bir hüznle burkuluyor yüreğim. Ben, ve benim gibi gurbet ellerde yaşayan insanlar, suları buz kesmiş şu gölün yüzündeki kazlardan pek farklı değiliz. Her adımımızı dikkatle atıyoruz. Sık sık düşünüyoruz. Binbir güçlkle ayağa kalkıp gene yürüme-

ye çalışıyoruz. Ama niçin? Ölmek daha iyi değil mi? Hiç çaba harcamaksızın sessizce bu dünyayı bırakıp gitmek daha iyi değil mi? Tuhaf ama. Hayatda en büyük, en yalın iki gerçek var: biri doğum, öteki ölüm. Doğum güzel, ölüm çirkin. Doğumu çok düşünmüyoruz. Doğum tabii geliyor insana. Ama ölüm... Ölümün çirkin bir nesne olduğunu bilmemize rağmen, hele yaş ilerledikçe, sık sık düşünüyoruz.

Ölümü kendimden uzaklaştırmak amacıyla belki, Gurzuf'un kıyılarını düşünüyorum. Varlığımın dayanak noktasının Gurzuf olduğundan o denli eminim ki, Gurzuf'u ve Gurzuf'un insanların hafızamda taşırken, ömrümün sonsuzluğa sürüp gideceğine inanır gibi oluyorum. Oysa insanoglunun hayatı dünyada dayanaksız, tutanaksız, gelip geçici bir gölge olduğunu da düşünmüyor değilim. Benim Gurzuf'ta, Gurzuf'un bayırına yaslı bahçenin ortasındaki evde doğuşum yalnızca bir rastlantı değil miydi? Öyle ya, annem beni başka bir yerde, Gurzuf'un binlerce kilometre uzağında, sözgelimi Krasnoyarsk'da, Tümen'de, Saratov'da doğurabilirdi. Ben, Gurzuf'un kıyılarından uzak bir yerde dünyaya gelmiş olsaydım bugün burada, bu ıssız ve donuk ormanda varlığımın dayanak noktasını aramaz, Gurzuf'u düşlemezdim. Ama düşünüyorum işte. Neden? Nedenini bilmek zor. Benim hayatım müstesna belki de ondan. Benim hayatım da gelip geçici bir gölgeyse bile, yaşadığım sürece iç çeken, ağlayan, zaman zaman gülen, arada kahrırlanıp öfkelenen, duyarlıklı ve anlamlarla yüklü bir gölge. Ama gene de bir gölge. Evet. Tıpkı Strindberg'in «By The Open Sea»sindeki müfet-

tiş Borg'un gölgesi gibi bir gölge. Aniden eşim geliyor aklıma. Tanrım!... Evime döndüğümde eşimi evimde bulamazsam... Benim gölgem, nereden gelip nereye gittiğini bilmeyen, başı boş ve duyarsız bir gölgeye dönüşüverirse...

Titriyorum. Gölün buzları üzerindeki kazlar, martılar siliniyorlar gözlerimden. Gurzuf'un güneşli kıyıları terk ediyorlar hâfızamı. Ben Kuzey denizlerinin kıyısında ve yapayalnız, tüm gerçeklerden kopuk, sevgisiz ve terkedilmiş bir müfettiş Borg'um. Tıpkı bir Borg gibi yürüyorum kentin sokaklarında. Bugüne değin beni ayakta tutmuş, insanlar arasında yaşamama yardım etmiş hatıralarım, umut ve hayallerim yorgun beynimi kontrol edecek durumda değiller gayrı. Saçlarım karmakarışık. Göğsümde göbeğime inen bir sakal. Delik deşik paltomun yakası yırtık, düğmeleri dökük. Üstüm başım kir içinde. Sokaklarda yürüyen arsız çocuklar takılıyorlar arkama, paltomun eteğini çekiştirerek: Deli Borg! Deli Borg! diye bağırıyorlar arkamdan. Dönüp: Ben deli değilim!... Defolun! diye sesleniyorum çocuklara. Sesim ürkütmüyor onları. Taş atıyorlar benden yana. Kafama çarpan bir taşın açtığı yara-dan kanlar sızıyor saçlarımın arasından şakaklarıma, kuru ve çatlak çatlak dudaklarıma. Kaldırımda acıklı durumumu gören bir kadın yanıma sokularak koluma giriyor, başını çevirerek, elini kolunu sallaya sallaya, çocuklardan beni rahat bırakmalarını istiyor. Ağlıyorum. Kadın: Zavallı adam! Korkma, korkma! diye şakaklarımdan sızan kanları siliyor mendiliyle. Kadının yüzüne bakarken eski umutlar, eski özlemler uyanıyor yüreğimde. Kadın, tıpkı benim eşim gibi:

gözlerinin içi merhamet dolu. «Ben senin yanında, senin kucağında yatıp uyumak istiyorum bu gece,» diyorum kadına. Kadıninsa yüzü ve bakışları bozuluyor aniden. Ve, «Ah, seni pis ihtiyar!.. Hay, seni utanmaz, yüzü kara ihtiyar!» diye iğrenti ile yüzüme tükürerek, yanımdan uzaklaşıyor.

Derken, karanlığın kapılarına yumruklar vurur gibi, kanat çarpıp buzlar üstünden havalanmış kaz ve martıların garip çığlıklarıyla kendime geliyorum.

Ben nerdeyim? Kulak kabartıyorum. Taşıt araçlarının derin ve ağır uğultusu iliştiriyor kulağıma. Uğultu Kingston otoyolundan geliyor kuşkusuz. Gerçek dünyanın çok uzağında değilim. Rahatlıyorum. Gülüyorum hatta. Hoşuma gitsin gitmesin, ben gerçek dünyaya mensup bir insanım. Wimbledon Common'u Kingston otoyolundan ayıran toprak öbekleri üstünde durunca evimin yolunu kolayca bulabileceğim.

Uğultunun çıktığı yere yöneliyorum.

Şubat, 1985

Yansılara başlayalı bir yıl oluyor nerdeyse. Ayın sonunda Yansılar'a son vermek niyetindeyim. Ama Şubat çıkınca içimde taşıyacağım boşluğu şimdiden duyar gibi oluyorum. Sürdürmeliyim mi Yansılar? Sürdürmeme gerek var mı? Gerek varsa bile, sürdürebilecek miyim?

Eskiden, üstüne çalıştığım bir eserimin bitim noktasına yaklaştığım sırada yeni konulara, yeni çalışmalara açılırdı düşüncelerim. Tasarladığım yeni bir öykünün, yeni bir romanın kişileriyle aylar, belki de yıllar sürecek olan yakınlık ve dostluk bağları kurmaya çalışırdım usumda. Şimdi de, Yansılar bir yana bırakıp, meşguliyet çadırımı açabileceğim yeni bir alan bulmaya zorluyorum kendimi. Öyle bir alan yok görünürde. Çevrem karanlık. Bu karanlıktan kaçarcasına Chelsea - Q.P.R. futbol maçına gittim dün. İhtiyarlık mı, bezginlik mi?... Belki de herşeyden fazla içimde yaratıcılık gücümün sönüklüğü - futbolu bile etkinliğin ve coşkunun sınırları dışına itti. Trübünde oturduğum yerden Fulham Road'taki eski evimin damına baktım maç süresince. Ve bakarken o damın altında geçmiş olan yirmibeş yılın tatlı-acı hâtıraları sardı benliği-

mi. Onlar da İnsandı'yı yazdım o damın altında; Dönüş'ü, Ölüm ve Korku Günlerini, Genç Temuçin'i, Badem Dalma Asılı Bebekler'i, Üşüyen Sokak'ı, O Topraklar Bizimdi'yi... Hâtıralar o denli canlı, o denli parlaktı ki, Chelsea oyuncularının karşı takımın kalesine çıkardıkları güçlü akınlarla otuz bin seyircinin göğsünden kopan ses darbesi bile söndüremedi bu hâtıraları. Maçtan sonra da hâtıralarla döndüm evime. Maçın söndüremediğini umutsuzluk ortamı söndürmeden önce bu hâtıralarla yaşamak istiyorum akşamımı.

Neden bahsetmeliyim burada? Zor, sağlık yıpratıcı lokanta uğraşılarımdan mı? O evde geçen uykusuz gecelerden mi? Romanlarımı yazarken karşılaştığım güçlüklerden, o evde buluşup tanıştığım bana yakın insanlardan mı?

Bir masamın üstünde duran Gurzuf'un eski fotoğrafına, bir koltukta oturan Regina'ya bakıyor, ne yazacağımı düşünüyorum. Bilmiyorum ne yazacağımı. Belki de hiçbir şey yazamayacağım bu akşam. Gene de boyuna düşünüyorum. Düşünüyorum da değil, önümde açılı bir tabak kâğıda bakıyorum boş bir bakışla. Önümdeki kâğıt bir Pandera kutusu dersin - uzun bir süre bakarsam, kutu açılır belki. Regina, gözlerini dizleri üstünde tuttuğu işinden kaldırıp beni süzdüğü anlarda gülümseyorum. Gülümseyişimin içten bir gülümseyiş olmadığını biliyor Regina.

«Ne düşünüyorsun?» diye soruyor.

«Fulham'daki evi,» diyorum.

Halime mi, o evde geçen yıllardan kopmuş garip bir olay mı geliyor aklına? O da gülüyor. Ama onunki içten ve anlamlarla yüklü bir gü-

lümseyiş. Regina'nın yüzüne bakarken, hâfızam otuz yıl önceki Ben'i kısı kıvrak yakalayıp gözle-
rimin önünde donduruyor. Bir süre kıpırtısız, de-
mirden dar bir kalıbın içine vidalı gibi oturuyo-
rum olduğum yerde. Neden sonra kalıb -çare-
sizliğin oluşturduğu karşı bir sarsıntıyla belki-
parçalanıyor ve rahatlayan vücudumun ve ru-
humun otuz yıl önceki Ben'le etkilenebileceğini
hisseder gibi oluyorum.

Kediyi hatırlıyor musun, kediyi?

Hatırlamaz olur muyum? Hatırlıyorum tabi.

Lokanta akşam saat sekiz sularında kapatı-
lırdı. Son müşteriler lokantadan çıkınca eşimle
birlikte masaları temizler, lokantayı silip süpü-
rür, mutfakta bulaşık tabakları yıkar, ertesi gün-
nün hazırlıklarını yapar, ve ikimiz de yorgun-
argın, oturma odasına çıkardık; ve, daha yorgun-
luğumdan silkinmeme vakit kalmadan, salona
bitişik çalışma odama girer, bir akşam önce ka-
raladığım sayfalarla, müsveddelerle yüklü ma-
samın gerisine geçip otururdum. Ama yazmaya
çalışmak abesti. Yorgunluğumun yazma uğraşı-
sını saatlerce engelleyeceğini bilmeme rağmen,
gene de ayrılmazdım masamdan. Derin bir dü-
şünceye gömülü olduğumu sanan Regina bir fin-
can kahveyle odama girer, fincanı önümde ma-
saya yerleştirerek, usulca yanımdan ayrılırdı. Ar-
tık bana, benden başka, seslenebilecek bir San-
yo radyo duruyordu yalnızca masamın üzerin-
de. Saat tam dokuzda Ankara radyosunun Her
Telden müzik programını açardım. O ana dek üç
katlı binanın kimbilir hangi bir odasında büzü-
lüp uyuyan kedi, radyodan çıkan Türk müziği-
ni işitir işitmez, odama girdiği gibi, masama at-

layıp önümde açılı müsveddeler üzerine uzanırdı. Kediye «Türk müziğini seven kedi» derdik. Allegorik bir deyim değildi bu. Radyoda ister Shopen, ister Bah çalınıyordu; umrunda değildi kedinin. Ama radyonun Her Telden müzik programı başlar başlamaz, Türk müziğine şaşmaz bir aşk ve sadakatle kediye masamın üzerinde bulurdum. Her akşam tekrarlanırdı bu. Bir kedi olmaktan çıkmıştı. Bir yakınımdaydı, dert ortağımıydı adeta. Biri-birini anlayan, hislerini, zevklerini, coşkularını paylaşan iki dosttık. Masamın üzerinde uzalı yatarken, bir çeşit kutlama, bir çeşit minnet duygusuyla bakardı yüzüme. Ancak radyodan çıkan müzik sona erince masamın üstünden atlayıp odamdan çıkardı. Tek başıma kaldırdım odamda. Dakikalar geçirdi, saatler geçirdi; masamın gerisinde oturarak, tıpkı bu akşamki gibi, Pandera kutusunun açılmasını beklerdim. Benim varlığım, benim canım saklıydı dersin o kutuda. Yarı gecelere dek, sabah saatlerine dek otururdum. Kutu kapalı kaldıkça üzülürdüm, kahrılanırdım. Masamın üzerindeki defterler, müsveddeler yitirirlerdi önemlerini. Ama bazan da açılırdı kutu. Açılınca da özlediğim, hasretini çektiğim dünya dolardı odama. Güneşin ılık buseleriyle süslü Kızılaş bağlarının üzümleeri, damları kızıl kiremitli ve verandalı evler, evlerden bağlara uzayan patikalar, yol üstünde sıra selviler, çamlıklar, ışıltılı kıyıları - en güzel mücevherler gibi serpilirlerdi çevreme. Unuturdum yalnızlığımı. Hayatım yeni anlamlar, yeni boyutlar kazanırdı. Dünyada lüzumlu bir insan olduğumu anlardım öyle bir anda. Gördüklerimi, yaşadıklarımı yakalayıp sayfalarda dondur-

manın özlem ve önemi içinde o denli güçlenirdi ki, gözkamaştırmacı ışıltılarına rağmen, bu mücevherlerin tümünün güzel ve değerli olmadıklarını, bu mücevherleri ayıklamanın, değerlisini değersizinden ayırmanın gerektiğini unutturdum. Aradan geçmiş bunca yıl sonra eserlerimin değerinden kuşkulandığım oluyor arada. Hatta, umutsuzluk içinde karabasanla savaştığım anlarda, bu romanları yazmama gerek var mıydı diye düşündüğüm de oluyor. Elbette ki, eserlerimi ben değil, zaman değerlendirecektir. Gerekliğine gelince... Gerekliydi, diyordum kendi kendime. Buna inanarak söylüyorum. Zaman geçtikçe bu inancım daha da güçleniyor içimde. Kırimlı'ların tragediyası modern dünyada tanığı olduğumuz büyük tragediyalardan biridir. Belki de en önemlisidir. Günümüzde Sovyetler Birliği'nde Kırimlı'ların bir ulus olarak kendi varlıklarını koruma ve vatanları Kırim'a dönme yolunda verdikleri mücadele ile bu tragediya, yalnızca Kırimlı'ların özel durumlarında değil, Sovyet Rusya'sının kendi sınırları içindeki diğer ulusal toplumlara karşı takındığı tavır ve politikasında da çok önemli bir nitelik taşımaktadır. Önce anayurtları olan Kırim'dan sürülmeleri ve geride bıraktıkları bütün kültür ve tarihi eserlerinin, ibadet yerlerinin, mezarlıklarının barbarca yıkılıp yerle bir edilişi, sonra da uzun yıllar boyunca milli benliklerinin sistematik bir şekilde imha edilişi Sovyet Rusya'sında namuslu insanları uzun yıllar tedirgin edecektir. İşlenen cinayeti örtmek için harcadıkları bütün çabalarına rağmen, sorumlular bu gerçeği özgür dünyadan en önemlisi Sovyet Rusya'sının sınırları için-

de yaşayan diğer ulusal toplumlardan- gizleyemediler.

Maruz bırakıldıkları feci ve çok tehlikeli durumlara rağmen, Kırım'a sevgi ve bağlılıkları Kırımlı'ların yüreklerinde hiçbir zaman sönmedi. Kıyas yerindeyse eğer, yanıp kül olduktan sonra canlanıp kendi külleri içinden havalanmış bir Phoenix kuşu örneği bugün Kırımlı'lar. Bugün, Komünist Partisi üyeleri de dahil, sürgün edildikleri yerlerinde Kırım'ın hasretini çekmeyen, Kırım topraklarına dönecekleri günü beklemeyen bir tek Kırımlı yoktur. Geçmişinden kopmuş bir toplum kendi geleceğini kuramaz. Aradan geçmiş bunca yıl sonra benliklerini koruma, milli kültür ve sanatlarını sürdürme yolunda şaşılacak canlılık ve başarılar kaydediyorlar Kırımlı'lar. Romanlarımda Kırım'ın dışında doğup büyümüş gençlere yarım yüzyıl önceki Kırım'ı az da olsa tanıtabildiysem mutluyum.

Dönelim kediye:

Fulham Road'taki evde uzun ve mutlu yıllar yaşadı. Southfield'e taşındığımızda kediyi de yeni eve götürdük. Burada kedinin de, bizim de hayatlarımız değişti. Her gün sabahın beşinde evimden çıkıp Richmond semtindeki iş yerime gidiyordum. Akşamları evime döndüğümde kediyi koridorda buluyordum. Kaldırıp sırtını okşamak istediğim anlarda kollarım arasından sıyrılıp tekrar koridora çıkıyor, kapının dibindeki paspas üstüne kıvrılıp yatıyordu saatlerce. Kesmişti ilgisini çevresiyle. Ne bahçeden gelen kuş cıvıltılarını dinliyordu, ne de akşamları Ankara

radyosunun Her Telden müzik programını. Günler geçtikçe sütünü de içmez oldu. Birkaç hafta önceki mutlu kediden zavallı ve bırakılmış bir yaratığa dönüşmüştü. Nasıl oldu bilmiyorum, günün birinde evden kaybolup gitti. Sokakları, komşu evlerin bahçelerini aradık taradık, hiçbir yerde bulamadık kediyi.

Her beş yılda bir toplanan Komünist partisinin kongresi büyük bir önem taşır Sovyetler Birliği'nin gündeminde. Aylardan beri, hatta eski parti sekreteri Çernenko'nun ölümünden hemen sonra, bu yılın Şubat ayı içinde yeralacak olan yirmiyedinci parti kongresinin sözü edilmeyen günü olmadı dünya basınında. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, dünyada milyonlarca insan yeni liderin yönetiminde, özellikle başkan Reagan'la Gorbaçev'un Cenevre zirve konuşmalarından sonra, dünyamızı tedirgin eden meselelerin, hiç değilse bir dereceye kadar, çözümüneceğini umuyorlardı. Kongrenin çalışmaları daha sona ermeden, Batı-Doğu ilişkileri, silâhsızlanma, insan hakları meselelerinin uzun bir süre daha buzdolabında kalacağı anlaşıldı. Hatta Rusya'ya özgü, tarihi boyunca bir çeşit hastalık haline gelmiş olan bürokratizm'in bile yakın bir gelecekte ortadan kaldırılacağından emin değil hiç kimse.

Sovyetler Birliği'nin dış politikasında önemli denecek bir değişikliği beklemek boşuna belki. Ama Komünist partisinin kongresinde ekonomik

meselelerin ele alınışı -daha doğrusu kesin ve belirli bir şekilde ele alınmayışı- gerçekten de hayal kırıcı. Bugünkü dünyada Sovyetler Birliği'nin ekonomisinde birtakım değişikliklerin yapılmaması düşünülemez. Komünist partisinin yirmiyedinci kongresinde neler oldu?

Kongrenin çalışmalarını bir noktada toplayıp, bir tek cümle ile özetleyebiliriz: ideolojiyi ve totaliter sistemi değiştirmeksizin ekonomik durum nasıl iyileştirilir?

Tam beş saat süren konuşmasında parti sekreteri Mihail Gorbacev bu soruya bir cevap bulamadı. Ama cevabın bulunması ve çözümlenmesi için soru ve mesele üzerine araştırmaların sürüp gideceğini tahmin ediyor ve umuyorum.

Yansılar

II

1986 — 1987

Mart, 1986

İki hafta geçti Yansılar'a son vereli. Bu iki hafta boyunca da her akşamı masamın başında geçirdim. Yazmak için değil; Yansılar'ı sürdürmek veya sürdürmemek üstüne kesin bir karara varabilmem için. Çünkü böylesine bir karara yalnızca masamın gerisinde otururken alabileceğime inanıyorum. Romanlarımın yayınlandığı yıllarda yeni bir çalışma üstüne karar vermekte zorluk çekmezdim. Önce eserimi reddetmeyeceğini bildiğim bir yayıncı vardı. Sonra eseri bekleyen okur. Okur daha önemliydi. Aslında bir yazarın çalışmalarında kolaylığı sağlayan okurdur. Az daha ileri giderek, okur, hiç çaba harcamadan, yazarın çalışmalarında en büyük yardımcıdır diyebilirim. Romanlarımı Türkiye Türkçesinde yazmama da başlıca sebep okur oldu.

Korkunç Yıllar'ın birçok bölümlerini Kırım Tatarcasıyla savaş yılları içinde yazmıştım. 1950' deydi sanırım, Türkiye'den bir mektup aldım. Mektup, Kırım'dayken beni genç bir şair bilen, okurdandı. Savaşın sonra Londra'da oturduğumu öğrenen arkadaş adresime Türk yazarlarından iki - üç öykü kitabı gönderiyor ve mektubun-

da ayrıca edebi uğraşılarımı merak ettiğini yazıyordu.

Haftalarca mektubun ve öykülerin etkisi altında kaldım. İlk kez okuyordum Türk yazarlarının eserlerini. İstanbul Türkçesinin yüreğimde hoş bir sıcaklık ve tatlılık yaratmış olmasından başka, Kırım'da, özellikle Kırım'ın Karadeniz kıyısı bölgesinde, konuşulan ağızla Türkiye Türkçesi arasında şaşılacak bir yakınlık görüyordum.

Etkinin başka, belki en önemli yanı, beni Türkiye Türkçesinde yazmaya zorlayıştı. Oysa karşılaşacağım engelleri kolay kolay aşamayaacağımın farkındaydım. Yedi defter içine toplu Korkunç Yıllar'ın müsveddelerini çekmecedenden çıkarıp tekrar ve tekrar okudum. Her okuduğumda annemin çocukluğumda bana konuştuğu dilin sade, sade olduğu kadar da tatlı ve şirin ahenği geliyordu kulaklarıma; Gurzuf-Kızıtaş kızlarının ve gençlerinin toy-düğünlerde, cıyın ve dervizalarda söyledikleri mani, yır, ve çın'ları tekrarlanıyordu yüreğimde. Değeri biçilmez bir miras bulmuştum adeta. Bu mirasla varlığımın, hatta kişiliğimin değişeceğini hisseder gibi oluyordum. Bu mirasla, bir zamanlar benim olan ama aradan geçmiş korkunç ve ölümcül yıllarla artık unutulmuş, yurdumun topraklarına yeniden kavuşabileceğimin; tüm umutsuzlukları, tüm güçlükleri yenip, yeni ve capcanlı bir hayata açılabileceğimin inancı uyanıyordu ruhumda. Kırım'ın binlerce kilometre uzağındaki kentin sokaklarında ve yabancı insanlar arasında dolanırken bu mani ve yırları mırıldanıyordum kendi kendime soluğum altında:

*Kaya kayaya bakar
Kayadan seller akar...*

*Kaya dibi saz olur
Gül açarsa yaz olur...*

*Bir dalda iki kiraz
Biri al biri beyaz...*

Benim dilimdi bu. Sade ama nekadar da güzel, nekadar da cana yakın benim dilimdi.

Karşılaştığım tüm güçlülere göğüs gererek, Korkunç Yılar'ı yeni baştan yazmaya karar verdim; ve iki yıl süren geceli gündüzlü bir çalışmadan sonra elimin altında, aşağı yukarı, bugün Türk okurunun elinde bulunan romanın şekli bulunuyordu. Elbette ki o yıllarda romanın gün ışığına çıkacağını bilmiyordum. Düşünmüyordum bile. Üstelik ne Türkiye'de, ne de burada roman üstüne konuşabileceğim, düşüncelerini öğrenebileceğim hiçbir kimse yoktu. Uzun bir süre masamın üzerinde kaldı. Elime geçen her Türkçe gazete ve dergiyi büyük bir coşkuyla okuyor, müsveddelerde yeni düzeltmeler yapıyor, daktiloda yeni baştan yazıyor, romanı kendimden başka birinin de okumasını diliyordum. Diliyordum ya, beşyüz daktilo sayfaya yaklaşan müsveddeleri gazete veya dergi adreslerine göndermenin abes olduğunu da biliyordum. Hem kime? Romanla ilgilenecek birini bulmayı dilemekten başka, pratik eylemlerin dışındaydım. Zaman geçtikçe bu dileğim de zayıflıyordu içimde.

Hatırlıyorum, bir akşamüstü eşimle birlikte Fulham Road'ta gezinirken, arka sokakların bi-

rine daldık. Sokağın, kibrit kutularını hatırlatan, küçük evlerinin sıralandığı kesimine yaklaştığımız zaman akşam olmuştu. Evlerin düz damları gerisindeki Bromton mezarlığından kuşların cıvıltıları geliyordu. Sokakta kimseler yoktu. Yalnız bir evin kapısı dibinde eli değnekli ihtiyar bir adam duruyordu. Adamın, önünde durduğu ev'le komşu ev arasında küçük bir bahçe vardı; ve bahçeyi mezarlıktan ayıran yüksek bir duvar. Bahçeyi küçük bir çimenlik, çimenliğin kıyılarında sıralı cüce çalılar, çalılar arasında fuhsialar süslüyorlardı; yüksek mezarlık duvarı da hemen hemen hemen sarmaşıklarla örtülüydü. Bahçe açıktı. Çimliğin orta yerine atılı bir peyke vardı.

İhtiyar adamı selâmladık uzaktan. Sonra yürüdük, bahçenin kıyısında durarak, çiçekleri seyre daldık. Bakarken Regina baş işaretiyle mezarlık duvarını gösterdi. Mezarlık duvarı dibinde yerden yarım metre kadar yüksek çimen platform ve platformun üstünde küçük bir heykel duruyordu. Heykel bir köpek heykeliydi.

Evin kapısı dibinde duran ihtiyar adam değneğini heykelden yana kaldırarak:

«Mister Johnson'un köpeği,» dedi.

Alayımsı bir gülümsemeyle sordum:

«Canlı mı?»

Adam uzunca bir süre ses etmedi. Neden sonra yavaş yavaş yürüdü, yanımıza geldi.

«Yok, canlı değil,» dedi; ve bakışları hâlâ heykelde, ilave etti: «Beş yıl öncesi öldü.»

«Köpek mi?»

«Önce mister Johnson öldü. Az sonra da köpek öldü.»

Mister Johnson'un ölümüne duyduğu üzüntü kadar, köpeği de insanlaştıran bir eda vardı sesinde.

Aynı sesle sürdürdü konuşmasını:

«Burada, bu bahçenin olduğu yerdeydi mister Johnson'un evi. Duldu. Birmingham'da oturan evli kızından başka kimsesi yoktu. Ha! evet, bir de şu köpek... Savaşın son ayıydı; geceleyin düşmanın bombardıman uçakları semtin üzerinden uçarlarlarken, iki bomba bıraktılar. Bombaların birisi Bromton mezarlığının Güney duvarı dibince uzayan demir yoluna, öteki de mister Johnson'un evi üstüne düştü.

Sabahleyin evin harabeleri arasında buldular mister Johnson'u; ölü. Ama köpek sağdı. İki ön bacağı mister Johnson'un göğsü üstüne atılı, hazin hazin inliyor, ölüye yaklaşmak isteyenlere titreyen çeneleri arasındaki korkunç dişlerini gösterip gırıldıyordu. Güçlkle çıkardılar Johnson'un cesedini evin yıkıntıları arasından. Köpek kaçtı. İki gün sonra mister Johnson'u Bromton mezarlığına gömdüler. Mezarı tam karşıda, şu duvarın gerisindedir. Cenazeden sonra döndü köpek eve. Ama sokağa çıkmadı hiç. Günlerce mezarlık duvarı dibinde yattı. Akşamları yemek götürüp başı ucuna koyuyordum. Yemedi hiç. Başını kaldırıp yüzüme bile bakmadı. Çok geçmeden, mezarlık duvarı dibinde öyle büzülü yattarken, köpek de yumdu gözlerini hayata.»

Adam sustu. Uzunca bir süre konuşmadık. Neden sonra, «Heykeli siz mi?...» diye soruya başlamıştım ki, adam sözümü kesti. «Yok,» dedi; «kızı... Yıkık evin taşını tuğlasını taşıttı önce. Temiz ve düz arazi üstüne bu bahçeyi yap-

tırdı. Köpeğin öldüğü yere de şu heykeli diktiler.»

İhtiyar adamın o akşam söyledikleri, özellikle köpeğin ölümü, ilgimi çekti. Günlerce Mister Johnson'un serüvenini öyküleştirmeye çalıştım. Ama önümde açılı kâğıda «Mister Johnson'un Köpeği» başlığından başka birşey yazamadım. Gene de olayı öyküleştirmek isteğim boş ve anlamsız bir istem değildi sanırım. Yalnızca öyküyü yazmak özlemim içimi ilginç sesler ve pırl pırl renklerle doldurmuştu, ve günün birinde, gene öyle masamın başında otururken, farkında olmadan içimdeki bu ses ve renkleri «Arkadaşım Maksut» üzerine döküverdim.

Öykü, üç - dört hafta içinde ve şaşılacak bir kolaylıkla yazılıp tamamlandı. «Mister Johnson'un Köpeği»ni yazamadığıma da hiç üzülmedim. Üzülmedim ama öyküyü yazamayışım, o zamanda olduğu gibi, bugün de düşündürücüdür. Niçin mi? Ben, «Arkadaşım Maksut»u yazarken, gerçeği yazdığımı inanıyordum. En önemlisi, içtendim. «Arkadaşım Maksut» benim için yalnızca bir arkadaş değildi. O, içerikte olan bir varlıktı. Benim canım Maksut'un da canıydı, gözlerim Maksut'un da gözleriydi; çevreme onun gözleriyle bakıyordum; insanları ve olayları, ışığı ve renkleri onun gözleriyle görüyordum. «Mister Johnson'un Köpeği» de bir gerçektir kuşkusuz. Ama, ihtiyar adamı duygulanarak, hatta acıyarak, dinlememe rağmen, bu gerçek benim gerçeğim değildi; mister Johnson'un ve eli değnekli ihtiyar adamın gerçeğiydi.

Bir sanat eseri konum, dil, ve teknik bakımından ilginç olabilir; eserde anlatılan olaylar inandırıcı olabilir; fakat bir yazar için önemli olan ne şu, ne bu; herşeyin üstünde ve herşeyden önemli yazarın içtenliğidir.

«Arkadaşım Maksut»un üç kopyasını yapıp Türkiye’de gazete ve dergi adreslerine postalamıştım. Uzun bir süre kimseden ses soluk çıkmadı. 1956 yılının yaz ayları içindeydi; beyaz bir zarfın üzerine kara ve kalın harflerle VARLIK yazılı bir mektup geldi adresime. Heyecanla zarfı açtım. İçersinden Yaşar Nabi Nayır imzalı bir mektup çıktı. Mektubun yazarı «Arkadaşım Maksut» adını taşıyan yüz kısa sayfadan ibaret öyküyü okuduğunu, öykünün dilinde göze çarpan ayrılıklar bir yana, eserin değerli bir sanatçının elinden çıktığını, eserin konusu Kırım’ın acı kaderi ile ilgili olduğu için, ayrı bir önem taşıdığını açıkladıktan sonra, öykünün kısa olduğunu, yirmi sayfa kadar daha uzatıldığı takdirde eseri Varlık yayınları arasında basabileceklerini bildiriyordu.

Aynı gün Yaşar Nabi Nayır’a «Arkadaşım Maksut»u yalnızca bir deneme olarak yazdığımı, elimin altında asıl önem verdiğim «Sadık Turan’ın Hatıraları» adını taşıyan bir romanım bulunduğunu ve romanı tekrar gözden geçirince kendilerine göndereceğimi bildiren bir mektupla cevap verdim.

Gerisini Varlık’ın eski okurları iyi biliyorlar.

«Mister Johnson’un Köpeği» öyküsünü yazmadım. Ama o günden sonra edebi çalışmalarım da Kırım’a -belki de benim için ölü ve aşılmaz

bir duvarın gerisinde yatan Kırım'a- tıpkı mis-
ter Johnson'un köpeği gibi sadık kaldım.

Bu akşam da, masamın başında otururken,
aynı soru kurcalayıp duruyor beynimi: sürdüre-
cek miyim Yansılar'ı? Buraya değin sık sık Kı-
rım'a değindim Yansılar'da. Kırmı'ların acı du-
rumlarından söz ettim. Yansıları sürdüreyim sür-
dürmeyeyim, bundan böyle de döneceğim Kı-
rım'a. Çünkü Kırım benim küçük -belki de ar-
tık hayali- dünyamdır. Ama, gerçek veya ha-
yali, ben o dünyamdan kopamam. O dünyamdan
koptuğum gün hayat yitirecek anlamını benim
için.

Sürdüreceğim miyim Yansılar'ı? Sürdüreceğim
galiba.

Yansılarının bu bölümünde Yaşar Nabi Na-
yır'a değinirken Varlık dergisinin Mart sayısı çı-
kıp geldi postadan. Bazı siyasal ve sosyal yıldö-
nümleri üstüne, şimdilerde Varlık'ta yazan ya-
zarların toplu görüşlerine geniş çapta yer veri-
liyor dergide. Buna alışıyoruz yavaş yavaş. Bu
ay da gündemdeki uluslararası sekiz Mart ka-
dınlar günü dolduruyor derginin sayfalarını. Ya-
zılar arasında Yaşar Nabi'nin ölümünün beşin-
ci yıl dönümüyle ilgili Oktay Akbal'ın kısa yazı-
sı gözüme ilişince, önce sevindim; sonra üzüldüm.
Bu kadar mı anılacaktı bu değerli insan ölümü-
nün beşinci yıl dönümünde Varlık'ta? Ama bu
kadarına da şükredelim ve sayın Oktay Akbal'a

eline sağlık diyelim. Yaşar Nabi Nayır'ı hâlâ unutmamış kimselerin var olduklarını bilmek bile başlı başına bir mutluluk bugünlerde.

Karlı ayazlı bir kış daha yaşadık. Uzun bir ayrılıktan sonra, bu sabah evimden çıkıp merhaba dedim bahçeye. Çimenler henüz soluk, elma ağacı henüz yeşilsiz; ama çitlerin dibinde topraktan fışkırmış minicik Kardelenler mutlu günler muştuluyorlar bana ve bahçeme. Çiçeklere bakarken ılık bir kumsal, masmavi bir gökyüzü gelip konuyor yüreğimin üstüne. Oysa güneşli günler daha uzağımızda. Üstelik, yaz günlerinde bile, güneşi doya doya göreçeğimiz belli değıl burada. Geçen yaz nadir gördük. Nisan soğuk geçti. Mayısta da gaz sobaları sönmedi odalarda. Haziranı bekledik. Wimbledon tenis turnuvası başlamadan önce güneş cimriliğini sürdürür dediler hava uzmanları. Haziranda gök açıldı, sağanak yağmurlarla Wimbledon'un Orta Kortunu seller bastı. Ama ne seller, ne de yağmur önleyemedi baharın gelişini. Bahçe yeşerdi, lâleler açtı, kamelialar çiçeklendi; soğuk ve yağmurlu günlerde bile serçeler şen civıltılarıyle baharı hatırlattılar bize. Bu yıl da gelecek bahar. Bu yıl da menekşeleri, belki (henüz torakta saklı) Türk çiçeklerini de, çocuksu bir coşkuyla okşayacağım.

Evet, çocuksu bir coşkuyla. Bahar çiçekleri bayramlarda cicili bicili giysileri içinde mutlu çocuklar gibi. Gençliğimde sokaklarda, parklarda gezinirken yaşlı insanlara rastladığımda; zaval-

lılar! Onların ömürleri uzun sürmeyecek gayrı,
diye acıyarak bakardım. Şimdi kendim ihtiyar bir
adamım. Ömrümün sonunu beklerken çiçeklere
çocuksu bir coşkuyla bakmak ne güzel.

Nisan, 1986

Bu hafta içinde Çekoslavakya'lı yazar Milan Kundera'nın İngilizce çevirisi «The Unbearable Lightness of Being» (Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği) romanını okudum. Geçen yıl aynı yazarın «The Joke» (Şaka) romanını okumuştum. Eleştiriciler «Enbearable Lightness of Being»i göklere çıkardılar; savaş sonrası Avrupa edebiyatında benzerine rastlanmaz bir şaheser diye nitelendirdiler. Böylesine bir övgüyü haketti mi roman, emin değilim. Ama Milan Kundera -roman tekniğinin sınırlarını aşan aşırı felsefi görüşleri bir yana- kendi dünyasını, özellikle yurdu Çekoslavakya'sının tragedyasını, özlü bir aşk ve bağlılık taşıyan ustalıklarla yazıyor. Bunu da içtenlikle yapıyor. Bu sebeple yazara karşı derin bir saygı besliyorum.

1929 doğumlu Milan Kundera yurdunda yönetimi Komünist Partisi'nin ele geçirdiği (1948) sırada üniversite öğrencisiydi. Eğitiminden sonra Edebiyat ve Filmcilik alanlarında çalıştı. İlk eseri «The Joke»ü, rejimin liberalizme yöneldiği 1968 yılında yayınladı. Rus ordusu memleketine el atınca Prag İleri Sinomatografik Bilimleri'nde görevli olan Kundera önce işinden, sonra da par-

tiden çıkarıldı, ve kitabının satışı yasaklandı. 1975'te yurdunu terkeden yazar eşiyle birlikte Fransa'ya yerleşti. «The Joke» romanından başka 1968 - 1983 yılları arasında yazılmış bir sıra roman ve öykü sahibidir.

«The Unbearable Lightness of Being»de yazar 1968 Prag olaylarını, özellikle bu olaylarda Çek fotoğrafçıların ve filmcilerin eylemlerini dile getirir. En zor şartlar altında onların biricik amaçları, zorbalığın ve işkencenin çirkin, çirkin olduğu kadar da gerçek yüzünü gelecek kuşaklar için saklamaktı.

«Rus emperyalizm'i, Çek Baharına dek, tüm cinayetlerini dünyanın gözünden uzakta, gölgede, ve gizliden gizliye işledi. Bir milyon Litvanyalı'nın yurtlarından sürülüşü, yüzbinlerce Polonyalı'nın katliamı, Kırım Tatarlarının imhası bu tragediyalara tanık olmuş kimselerin hafızalarında saklıdır. Er veya geç işlenen bu cinayetin bir iftira olduğunu ileri süreceklerdir sorumlular. Ama Çekoslovakya'nın tragedyası fotoğraflı, açık, ve belirli belgelerle kalacak dosyalar da gelecek kuşaklar için» diyor eserinin bir yerinde yazar. Bunda da haklı Milan Kundera. Kırım Tatarlarının tragedyası filme alınmadı. Alınmadı ama, zamanımızda olduğu gibi, gelecekte de, onbinlerce kadın ve çocuğun ölümü Kırım-lıların yüreklerinde capcanlı saklı kalacak kuşkusuz.

Geçenlerde Taşkent kentinde yayınlanan ve Kırım Tatarlarının sanat ve edebiyat organı olan

«Yıldız» dergisinin yöneticisinin Şamil Aladin olduğunu öğrendim.

Şamil Aladin'i Kırım'da tanıyordum; «Edebiyat Mecmuası»nın redaktörüydü. Kitaplarımın Türkiye'de yayınlandığı sıralarda Rusya'dan gelen bazı haberler arasında, Kırım asıllı bazı şair ve yazarların, 'savaş yıllarından önce Kırım'da istidatlı genç bir şairimiz vardı; biz onu okuttuk, eğittik; şimdi Sovyetler Birliği'nin aleyhine yazdığı romanlarda üstünden yediği sofrayı pisliyor' gibilerden şahsıma yönelik suçlama ve kötülemelerinin kulağıma ulaştığı oluyordu. Şamil Aladin de söz konusu yazarlar arasında mıydı? bilmiyorum. Aslında önemli değil bu. Bizim durumumuzda, bir yazarın horlanması ve aşağılanması ne denli acı olursa olsun, düşünce ve görüşlerimizi çoğu kez siyasi şartlarca belirlememek elde değil. Ben Şamil Aladin'i, şairliğinden fazla, dürüst ve cana yakın bir insan olarak tanıdım. Bugün de onu başka türlü düşünemem.

1939 yılının yazıydı. Yaş Kuvvet gazetesine kısa bir röportaj yazmak amacıyla Bahçesaray'a gitmiştim. Bahçesaray'ı ilk ziyaretimdi. Aşağıdaki cümleleri Anneme Mektuplar romanımdan aktarıyorum:

«... Yarım saat sonra trende ve Bahçesaray yolundaydık.

Bahçesaray'ın ölü ve ruhumun mezarlığına gömülü bir yer olduğunu sanıyordum ben o güne değin. Değildi. Mickieviç'in şiirlerindeki uyku ve bağrında geçmişin sırlarını saklayan bir yer de değildi. Trenden inmiş, kasabaya doğru uzayan geniş toprak yolda yürüyorduk; alçakta

kalan Hansarayı camisinin çift minaresi gözüme ilişince duraladım. Tılsımlı bir gücün beni geçmiş bir zaman içine emip aldığını hisseder gibi oldum bir an; ve sarsıntıyla Akimova'nın kolunu tuttum. Ama sarsıntım uzun sürmedi. Hansarayı'nın çift minareli camisine bağlı yöre o denli yüce, ve o denli sessizdi ki, gerçeği düşle sarmalayıp bütün görkemiyle gözlerim önüne seriyordu. Hele sessizlik!... Korkunç bir gömbürtüyle patlayıp uzak dağların kül rengi yamaçlarına sinmiş bir bombanın çetin gücünü hatırlatıyordu insana.»

Yaş Kuvvet gazetesi için tasarladığım röportajı yazmaksızın ayrıldım Bahçesaray'dan. Fakat Bahçesaray, özellikle Han sarayı ve yöresi, derin bir etki bıraktı ruhumda. Bu etkinin kırkbeş yıl sonra, ve Bahçesaray'ın binlerce kilometre uzağında, yazacağım Anneme Mektuplar'da yeniden boy göstereceğini bilmiyordum.

Röportajı yazmadım ama, tıpkı Mickieviç'in ve Puşkin'in şiirlerindeki duyarlılıkla «Söyleyin Duvarlar» şiirimi yazabildim.

Coşkuluydum. Rötüşlerini yapmayı beklemeden şiiri ivedi Edebiyat Mecmuası'na götürdüm. Ve hafta geçmeden Edebiyat Mecmuası'nın idarehanesine çağırıldım. Şamil Aladin beni kendi odasına aldı, koltukta yer gösterdi, kendisi de masasının gerisine geçip oturdu. İdarehanece daktiloda yazılmış «Söyleyin Duvarlar»'ın iki sayfaı dolduran müsveddesi yatıyordu masa üstünde. Şamil Aladin suskundu. Bir ara şiiri masanın üzerinden kaldırdı, soğuk bir tavırla sayfaları evirip çevirirken, kaşları altından süzdü beni. Ben şiirimi daktiloda yazılı görmenin kıvancı için-

deydim. Ama uzun sürmedi kıvancım. Edebiyat Mecmuası'nın redaktörü -bana mı, kendine mi, pek belli olmayan- soğuk bir sesle Söyleyin Duvarlar, Söyleyin Duvarlar, diye iki kez tekrarladı. Sesindeki soğukluk içime işliyordu. Şiirin beğenilmediğini düşündüm önce. Ama niçin? El yazımla idarehaneye bıraktığım şiiri kim ve niçin daktiloda yazmışlardı? Üstelik niçin çağrılmıştım idarehaneye? Şiirin isminde bir kusur mu vardı yoksa? Öyle ya, duvarlar konuşmazlardı. Duvarlar sessiz, duyarsız nesnelerdi. Duvarlara «Söyleyin Duvarlar!» diye seslenmem de saçma bir seslenişti. Ama duvarlar önemliydi yine. Hele insanoğlunun eliyle, insanoğlunun gücüyle örölüp dikilmiş duvarlar! Bu duvarların önemleri kuruldukları ve bulundukları yere göre değişiyordu. Ruslar için Kremlin kalesinin duvarları, Çinliler için Çin Seddi, İsraililer için Ağlama Duvarı, Romalılar için Koleseum duvarları ayrı ayrı anlamlar taşıyorlardı. Benim için de Hansarayının duvarlarında, ne olduğunu bilmediğim ama özlü bir anlam saklıydı. Bu yüzden de şiirime «Söyleyin Duvarlar» adını vermiştim. Bir hata mı işlemiştim yani?

Bakışları hâlâ yüzümde, «Şiirini, senin yazdığın şekliyle Edebiyat Mecmuasına basmamıza imkân yok», dedi Şamil Aladin. Aniden içimde oluşan hüznün yansısını yüzümde görmüş olacaktı ki, hemen ilâve etti: «Ama güzel bir şiir bu. Şiirde bazı düzeltme ve değişikliklere razı olduğun takdirde, şiiri basabileceğimizi belirtmem için çağırdım seni.»

Ve elinde tuttuğu Söyleyin Duvarlar'ın müsvedesini önümde masanın üstüne bıraktı. Ka-

rışık bir duyguyla okudum şiiri. Şiir, benim şiirimdi. Hoş, tamı tamına benim şiirim değildi belki; ama, şiirde göze çarpan bazı değişiklik ve eksikliğe rağmen, şiiri okurken, öncesi gibi, kendi sesimi duyuyordum. Şiirin Edebiyat Mecmuası'nda basılmasına başlıca engel, Han Sarayı duvarlarının (belki de şüphe uyandırıcı) suskunluğunda yatıyordu galiba ki, -Bilmiyorum kim. Belki de Şamil Aladin'in kendisi- şiire benim olmayan birkaç kelime sokuşturarak zamanın şartlarına uygun bir şekilde konuşturmuşlardı duvarları.

Şiirin, dergi yöneticilerinin uygun gördükleri şekliyle, dergide basılmasına razı oldum. Başka türlü hareket edemezdim. Az yukarda işaret ettiğim gibi, o günlerde de, özellikle o günlerde, görüş ve düşüncelerimizi şartlara göre belirlemek zorundaydık. Çok geçmeden şiir, Söyleyin Duvarlar başlığı altında, ve Gözyaşı Çeşmesinin güzel bir resmiyle basıldı Edebiyat Mecmuasında.

Yansılar'ın bu bölümünü yazarken masamın üzerinde bulundurduğum The Times gazetesinin muhabiri Richard Owen'in bir yazısına bakıyorum. The Times'de (Eylül, 1981) bir seri halinde yayınlanan «The Soviet Sun Belt» (Sovyet Güneş Kuşağı) yazısının bir yerinde şöyle diyor Richard Owen: «(...) Tatar dilinde Bahçesarayın tam anlamı Palace of gardens (Bahçeler sarayı) dır. Kırım Hanlarının bir zamanlar ikâmet ettik-

leri bu kent yüksek minareleri, kokulu çiçeklerle bezeli avluları ve mermer çeşmeleriyle Bahçesaray ismine yaraşır bir yerdir. Sarayın en ünlü abidesi olan Gözyaşı Çeşmesi, Kırım gezisinde bir gün Bahçesarayda kalmış şair Puşkin'in en güzel şiirlerine konu olmuştur.

Kırım 1783 yılında Rusya'ya ilhak edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra resmen Ukrayna'ya eklenmesine rağmen, Kırım yarımadası genellikle Rusya'nın ayrılmaz bir parçasını teşkil etmeyi sürdürüyor. (...) Yine de yarımada Hanlar devrinin ve İslâm kültürünün izleri göze çarpmaktadır. Bugünlerde bir müze durumunda olan Bahçesaray'ı sık sık Kırım Tatarları ziyaret ediyorlar. Bahçesaray'ın otuz kilometre kadar uzağındaki Simferopol'de, Tatarlara ibadet için kullanıma açık bir de cami bulunmaktadır. Almanlarla işbirliği bahanesiyle yurtlarından 1944'te sürüldüler Tatarlar. Bu eylemin büyük bir hata olduğu yıllar sonrası anlaşıldı. Ne var ki, 1967 yılında rehabilite edilen Tatarların kendi yurtlarına dönmelerine izin verilmedi. Ama Bahçesaray hâlâ olduğu gibi ve yerli yerindedir. Kırım Hanının özel camisi ve özel Kur'an'ıyla Kırım'ın şanlı geçmişi, Tatarların mağrur ruhu yansıyor sarayın çinili duvarlarında. Sovyet Rusyasının büyük başarıları Kırım'ın eski İslâm kültürünü gölgede bıraktı, Ruslara göre. Bunu önemle belirlercesine zalim Hanların zulmüne karşı koyan sarı saçlı, mavi gözlü Kont Şeremet-yev bakıyor duvardaki çerçeve içinden Sarayını ziyaret edenlere. Tatarların kolayca kabul edebilecekleri bir imge (image) değil bu. Çarlık mirasının birçok yönlerini reddeden Sovyet rejimi

eski imparatorluğun Kırım'ı, Kafkasya'yı ve Orta Asya'yı Rusya'ya ilhakını haklı bulduğunu noktalamak istiyor kuşkusuz duvara asılı Kont Şeremetyev'in resmiyle.»

Yıllar yılı Taşkent, Alma-Ata, Semerkand kentlerinden, Kazakistan çöllerinden, Fergana boylarından yollara düşüp atalarının elleriyle kurulmuş Bahçesaray'ı ziyaret ederlerken Han-sarayının suskun duvarlarına bakan gözü yaşlı Kırım gençlerini görüyorum. Rilke miydi, «Düñkü sokaklardan ne kaldı bize?» diyen.

Bir ulusa düñkü duvarlarının bile çok görülmesi gerçekten can acısı.

Nisan ayı, şairler ayı. Toprak da güzeli ve gerçeği -güzel dediğin gerçeğe kazanır güzelliğini kuşkusuz- çiçeklendirmeye can atan bir şair gibi Nisanlarda. Ama bu yıl bizim Nisanımız başka. Bu yıl bizim Nisanımız öksüz, bakımsız, boynu bükük bir çocuk örneği pencere camları gerisinde. Bozbulanık gökyüzü unuttu güneşi. Unuttu elma ağacı tomurcaklanmayı. İki gündür sulu sepken kar yağıyor. Ben pencerede, karlar içinden özgürlüğünün sınırlarını göremeyen umutsuz bir hapisane mahpusu gibi bakıyorum bahçeme. Kıyas yerinde değil belki -elektrik ışığıyla aydınlanmış ılık odamda kol-

tuklar, minderler, yastıklar; duvarlarda güzelim tablolar; masamın üzerinde kitaplar, dergiler... ve televizyon. Hele televizyon! Baharı mı, yazı mı görmeyi özlüyorsun? BBC-2'yi aç. Orda göremeyeceksen, Kanal 4'ün düğmesine bas: California bağları, Tirol dağlarının yamaçlarındaki yeşil çamlıklar; Kapri, Korfu plajları; Alikante'nin güneşli kıyıları seriliyor gözler önüne. Haftalardır, günlük gazete ve renkli magazinlerin yanı sıra, yurtdışı ve yurtiçi özel turizm programları gösteriliyor televizyonda. Bizim en uzağa gidebileceğimiz yer Brighton; ya da Bournemouth. Ama başka kimselerin yaz tatillerini geçirdikleri yerleri seyretmeyi seviyoruz. Seviyoruz mu? Hoş, seviyoruz denmez buna. Televizyon günlük hayatımızın ayrılmaz bir aracı bugünlerde - sevelim sevmeyelim, seyrediyoruz işte. Eskiye kayıyor düşüncelerim: televizyon öncesi yıllarda torunlar vardı; damadlar, gelinler vardı; tanıdıklar vardı. Konukluğa gidilirdi. Konuklar gelirlerdi. Kahve, çay içilirdi. Söz-sohbet edilirdi. Satranç, domino, iskambil oynanırdı. Ölmüşler anılırdı. Doğumlar kutlanırdı. Bütün bunlar yok gayrı. Önce aile bağları bozuldu. Sonra dostlar, tanıdıklar görünmez oldular. Anneannelerin, büyükbabaların terkettikleri onurlu yeri, adına televizyon denen, yirminci yüzyılın sihirli dolabı aldı. Aldı da değil, aldırıldı. Çevremizdekilerden aşağı kalmamamız için, utanmamamız için, modern insan olmamız için dişimizden tırnağımızdan artırdığımız parayla bir televizyon satın alıp evimizin baş köşesine yerleştirdik. Hoşumuza git-sin gitmesin, televizyonla evliyiz gayrı... Seks ve cinayet romanlarından, müstehcen filmlerden ka-

çıp hayatımın az da olsa özgürleştirebilmemiz için televizyonu seyrediyoruz. Aslında bu özgünlüğü de yukardan, saçmalığın en yüksek doruklarındaki Dynasty'leri, Dallas'ları, Şahin Tepesi'ni boğazlarımız içine tıka-basa yutturuyorlar bize. Önceleri «Kültür emperyalizmi» denen terime pek kulak vermezdim. Şimdi insanoglunun hayatını, en özlü yanlarını bile, insanın dışındaki olgu ve etkenlerin idare ettiğini düşünüyorum. Yanımıza yöremize bağlıyız. Hoşuna gitmeyeniyi görme, okuma, duyma diyenler var gerçi; ama -hele bugünkü gibi karlı yağmurlu bir gün içinde- diyenlerin sandıkları kadar kolay değil bu.

Pencereden çekilip kanepeye oturuyorum. Yanıbaşımdaya Regina. Karşımızda televizyon. Dışarda kar yağıyor hâlâ. Ama televizyonda yaz; ve Mayorka plajı. Memeleri meydanda bikinili kızlar, yanık tenli delikanlılar, kumsalda ayaklar dibinde koka-kola tenekeleri, yarımına dek yenmiş dondurmalar, yoğurt kartonları; az arkada, dağlarla boy ölçüşür gibi, yüksek oteller; arabalarla tıklım tıklım caddeler; gazinolardan, barlardan, diskoteklerden kaldırımlara taşan sarhoş ve çirkin insanlar...

«Yazlık tatilimiz için oraya gidelim, istiyor-san», diyorum Regina'ya, alayımı bir gülümsemeyle. Ciddiye mi aldı dediklerimi? Şaşkın şaşkın bakıyor yüzüme. Sonra, bamteline basmışım gibi, ayağa kalktığı gibi televizyonun düğmesini kısıp pencere dibine çekiliyor. Sırtı benden yana dönük, pencere camından bahçeye bakarken:

«Biliyor musun ne?» diyor yavaş bir sesle.

«Ne?» diye soruyorum.

«Batı uygarlığının bu çeşidinin bizim yurtlara henüz ulaşmadığına şükretmemiz gerek,» diyor Regina.

Haklı mı acaba?

Yurtlarımızda bir zamanlar tanığı olduğumuz fukaralığa, geçim zorluklarına, renksiz ve coşkusuz hayata özlem duyamaz insan. Ama günümüzde bolluk içinde yüzen toplumların da, bu aşırı bolluğun yarattığı, problemlerle karşı karşıya oldukları gözlerimiz önünde.

Regina hâlâ pencerede. Dışarda sulu sepken kar yağıyor hâlâ.

Mayıs, 1986

Emel dergisi geldi bugün adresime. Kırmılıların durumları ve meseleleri ile yakından ilgilenen Emel, savaş yıllarından önce Romanya'da, şimdi ise Ankara'da sürdürüyor yayınını. Derginin 152 numaralı Ocak-Şubat sayısında rahmetli Prof. M. Kaplan'ın Müstecip Ülküsal'a bir mektubu, ve Ülküsal'ın da mektuba cevabı var. Prof. M. Kaplan'ın mektubunda şahsıma değinen cümleleri aşağıya aktarıyorum:

«(...) Ben, insanlık tarihinde olduğu gibi, bugün de sanatın ilme takaddüm ettiğine kaniim. Sanat eserleri duygulara hitap ederek insanları canlandırıyor. Bu bakımdan Kırmılı (...) romancı Cengiz Dağcı'yı çok takdir ediyorum.»

Sayın Müstecip Ülküsal'ın cevabındaki şahsımla ilgili satırlar da şunlar:

«(...) Mektubunuzda değindiğiniz Cengiz Dağcı'nın Türkiye'de yayınlanan pek değerli romanları kıymetli ve tanınmış milliyetçi yazarlar tarafından takdirle karşılanmıştır. Fakat Kırmılılar arasında, maalesef, lâıyk olduğu takdir ve desteği görmemiştir. Yazarı da artık yazmaz olmuş ve bize de, haksız olarak, küsmüştür. Oysa

biz dergimiz Emel'de O'nu daima takdirle yad etmişizdir.»

Romanlarımın Türkiye'de hangi okurlar arasında daha fazla takdir ve destek gördüğünü bilmiyorum. Aslında okurlar arasında böylesine bir ayırımın mevcut olduğunu aklımdan geçirmedim. Hiçbir yazar eserini ayrı bir grup okur için yazmaz. Kırimlılara küsmüşlüğü yüzünden yazmaya son vermeme gelince; bunu kimin, nasıl, nerden bulup çıkardığını anlamak zor. Küskünlük bazen sanatçının çalışmalarına hız verebilir; ya da yazarın daha iyisini yazmasına sebep olabilir belki; ama yazmasına son vermesi.. Ressamın renklere, görüntülere küstüm diye fırçasını kırması, kendi elini kesmesi gibi bir şey.

Ne bir kimseye küstüm, ne de küsmek niyetindeyim. Sayın Müstecip Ülküsal veya Emel, şahsım ve eserimle cidden ilgilenmişler eğer, düşüncelerini dergide açıklamadan önce, romanlarımın son yıllar içinde Türkiye'de yayınlanmamasının sebebini araştırıp öğrenmeleri gerekirdi. Bunu yapmadılar. Ama, yalan yanlış, dergide beni de andılar ya, buna şükretmeliyim.

Yakınma ve küskünlükler bir yana, benim için az yukardaki açıklamadan çok daha büyük bir önem taşıyan, derginin «Haberler» sayfasındaki haberler arasında Kırimlı şair Ziyaeddin Cavtöbeli'nin hayatta olduğunu öğrenmem oldu.

Haberler arasında, halen Taşkent'te yayınlanan Lenin Bayrağı gazetesinin 11 Şubat 1986

tarihli nüshasındaki bir habere göre, Özbekistan Yazarlar Birliği'nin Semerkand şubesinin yıllık değerlendirme toplantısında Kırım - Tatar edebiyatının da değerlendirildiği ve bu şubenin bünyesinde kurulmuş olan Kırım - Tatar edebiyatı bölümüne Semerkandida yaşayan SSCB Yazarlar Birliği üyesi şair Ziyaeddin Cavtöbeli'nin getirildiği bildiriliyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Kırım Pedagoji Enstitüsü'nde görevli olan şair Cavtöbeli, amca kızlarımızdan Dr. Ashıhan Dağcı'yla evli ve üç çocuk sahibiydi. Önüçüncü Numune Mektebi'nde öğrenciyken tanıdım kendisini. İnsanda özlem ve duygular uyandıran tatlı bir kişiliği vardı. Karasupazarı Sokağının Gar'a yakın kesimindeki bir apartmanda oturuyorlardı son yıllarda. Bayramlarda, arada pazar günleri, ziyaret ediyordum ablamı. O zamanlarda gençler için çıkan bir dergide «Kartanay ve Eşkisi» adını taşıyan uzun şiirimin basıldığı sıradaydı sanırım, beni çalışma odasına alıp şiir üzerine konuşmuştu ilk kez. Uysal ve sabırlı bir insan olduğundan başka, güçlü bir edebiyatçıydı da. Şiire tutkum güçlendikçe sabrını sıkça istismar etmeye başlamıştım. Yazdığım her şiirle ablamın evine koşuyor, usul usul Cavtöbeli'nin çalışma odasına sızarak, şiirimi okuyordum kendisine. En meşgul anlarında bile sıkıntısını açığa vurmaksızın dinliyordu beni. Ve her buluştuğumuzda çok çalışmamı, özellikle başka şair ve yazarların eserlerini okumamın gerektiğini tekrarlıyordu.

Dergilerde yayınlanmış birkaç şiirimle kendimin de artık bir şair olduğunu sanıyordum.

Ama değildim. Daha fazla, şuuraltı bir uğraşıyla, edebiyat alanında özlem ve duygularını tatmin etmenin yolunu arayan bir delikanlıyım.

1939'un kışıydı; «Yangın» adını taşıyan kısa bir roman yazdım. Açık denizdeyken yolcu vapurunda çıkan bir yangını ve bu yangında yolcuların çaresiz durumlarını oluşturan çizgiler sergileniyordu öyküde duygusal bir gerçekçilikle...

Öyküyü bitirir bitirmez müsveddelerle Cavtöbeli'nin apartmanına yöneldim. İyi hatırlıyorum, karlı bir kış akşamıydı. Kapıda Dr. Aslıhan ablam karşıladı beni. Salonda konuklar vardı. Ablam beni içeriye davet etti. Sırtımdaki eski ve biçimsiz giysilerle salona giremezdim. Koridor da kaldım. Ablam salona girdi. Az sonra döndü, ve, koluma girerek, beni Cavtöbeli'nin çalışma odasına götürdü. Her zamanki gibi, dosyalar, haritalar ve kitaplarla yüklü masasının gerisinde buldum eniştemi. Solgun yüzü son derece yorgundu. Karşısında durunca gülümsemeye çalıştı. Az başardı da. Eliyle koltuğa işaret ederek, oturmamı istedi. Oturdum. Dudakları ucunda hâlâ o yorgun tebessüm:

«Şiir mi okuyacağız?» diye sordu.

«Yok», dedim, «roman...»

Ve eski ceketimin iç cebinden çıkardığım yazı tomarını önümdeki masanın üzerine yerleştirdim. Şaşıysa da şaşkınlığını dışa vurmaksızın koltukta doğruldu, dikkatlice beni göz süzgecinden geçirdi ve koltuğun arkasına yaslanarak: «Peki», dedi, «dinleyelim».

O akşam, yorgunluğuna rağmen, Cavtöbeli'

nin beni ilk kez dikkatlice dinlediğinin farkına varır gibi oldum.

Öyküyü okuyup bitirince şairin yüzünü aradım. Yüzündeki yorgun çizgiler tamamen silinmişti. Ama dalgındı. Beni de, önümde masa üzerinde duran yazı tomarını da görmeyen bir hali vardı. Uzun bir süre ses soluk çıkmadı şairden. Neden sonra yüzüme baktı baktı, ve, kendi içinin üzüntüsüne bürülü bir sesle: «Biliyor musun ne?» dedi. Öyküyle ilişkisi olmayan bir şey söyleyeceğini sandım. Ama sandığım gibi olmadı. «Bana kalırsa sen şiir yazma, öykü yaz» deyince buz kesildim. Kuşkum yoktu; beni baştan savmak için konuşmuştu. Dahası, o güne değin kendisine okuduğum şiirlerimi beğenmediğinin altını çizerek, o güne değin dergilerde basılmış şiirlerimin değersizliğini dışa vurarak konuşmuştu Cavtöbeli.

Dışarda kar yağıyordu. Vurgun yemiş gibiydim. Geniş avluyu geçerken, Cavtöbeli'nin duvarları arasından çıkmış «Şiir yazma, öykü yaz» sözcükleri yerine «Şairliği unut, derslerine çalış» sözcükleri tekrarlanıyordu kulaklarımda.

Avlu kapısından çıkar çıkmaz karanlıkta bir el tuttu omuzumu; ve ardından bir kadın sesi:

«Ayol, Cengiz kardeşim!.. Sen hangi bir dünyadasın?»

Aslıhan ablamın küçük kardeşi pediatrist Dr. Gülümhan Dağcı'ydı.

«Nereye böyle?» diye sordu.

Omuz silktim.

«Eniştemiz içerde mi?»

«İçerde», dedim.

Elinde tuttuğu dergiyi yüzüme kaldırdı.

«Gördün mü?»

«Neyi?»

«Edebiyat Mecmuasını.»

Başımı salladım.

«Cavtöbeli'nin yeni bir şiiri var bu sayıda.»

Dergiyi Dr. Gülümhan Dağcı'nın elinden almak için elimi kaldırmıştım ki, hemen arkasına sakladı.

«Beleşe dergi yok. Okumak istiyorsan kendi paranla al», dedi gülerek, ve havada uzalı kalmış elimi tuttu. «Dergideki Livadia şiiri çok güzel. Sen, ve senin gibi bıyığı terli şairler, Cavtöbeli'den çok şeyler öğrenebilirsiniz.»

Yanımdan ayrılmadan önce avucumun içine bir not sıkıştırdı. Gar'a yaklaşırken avucumu açıp sokak lambasının ışığında nota baktım: beş ruble'ydı. Beş ruble parayla, bir Edebiyat Mecmuası satın almaktan başka, Yaş Kuvvet gazetesini dairesinin karşısında bulunan Köyevi Lokantası'nda bir tabak etli ve lahanalı Ukrayna borş'u ve iki de pirzola yiyebilirdim.

Parayı cebime sokuşturarak Köyevi Lokantası'na yöneldim.

Cavtöbeli ile son buluşmamız oldu bu. İki hafta sonra tutuklandı. Birkaç gün Salgır ya-nındaki N.K.V.D. binasında kaldıktan sonra, mahkemesi yapılmadan, ortadan kayboldu. Nereye? Neden? Suçu neydi? Kimse bilmiyordu.

Bir süre sonra şairin milliyetçilik ve sınıf düşmanlığıyla suçlanıp Kırım'dan tahliye edildiğini öğrendik.

Askere gitmeden bir gün önce, kendisiyle vedalaşmak amacıyla, Dr. Aslıhan'ın apartmanına uğradım. Güç bir hayat ortamında, haksızlığın ve çirkinliğin karşısında ezilip ihtiyarlamış gibiydi. Kocasını Cavtöbeli'den söz edeceğini sanmıyordum. Ama Cavtöbeli'ye karşı yüreğimde beslediğim takdir ve sevginin farkındaydı - çaylarımızı içerken akıllarımızın almadığı korkutucu çevrenin zincirini kırarak, ve, gözyaşlarını akıta akıta, kocasını hatırladı Dr. Aslıhan Dağcı; eski dergi ve antolojilerde bulabildiği şiirlerini okuduk beraberce. Hoş, korkutucu çevrenin zincirini kırarak değil belki; şiirleri fısıltılı bir sesle okuduk. Şairin suçlanmasına sebep bulabileceğimiz bir ipucu yoktu bu şiirlerde. Gene de o gün, çok genç yaşta yazmış olduğu şiirlerini okurken, bir dörtlük takıldı kaldı aklıma.

*Cavtöbedir tuvgan köyüm
Çora Tatar aslı soyum
Babam dedem sabancıdır
Gayrı bizge yabancıdır*

Şairin işlediği suç bu dörtlükte mi yatıyordu acaba? Saçma bir düşünce elbet! Ama hiç kimse şaşmasın. Yeşov terörünün hüküm sürdüğü o yıllarda şairin sınıf düşmanlığıyla suçlanıp yurdundan ve aile ocağından sürülmesine bu dörtlük yeter de artardı bile.

Apartmandan gırtlığımı sıkıyan acı bir yumruyla çıktım. Avluyu geçerken duralayıp başımı kaldırdım, içersinde Dr. Aslıhan Dağcı'yı bıraktığım apartmanın penceresine baktım. Kentin damları üzerine alçalmış akşam güneşinin kızıl

ışıklarında kan kıızılı bir renge girmişlerdi pencere camları. Ne zaman ve nerede bilmiyorum, evrenin akıl almaz yüce bir patlamayla meydana geldiğini ve iskilyon (skillion) yıllar sonra da, bu patlamanın zayıflaya zayıflaya eriyen yankılarının duyulduğunu okuduğum bir yazı geldi aklıma. Avluda durmuş, Karasupazarı Sokagından gelen taşıt araçlarının, insan seslerinin zayıf yankılarını dinlerken, aniden korkunç bir gümbürtüyle apartmanın pencere camlarının kırılıp avluda ayaklarımın dibine döküleceğini hisseder gibi oluyordum.

Cavtöbeli'nin yanından ayrıldığım günden az sonra, kendisiyle dostluk bağları kurmaya çalıştığım başka bir (genç) yazara okudum Yangın'ı. Öyküm arkadaşı hiç mi hiç etkilemiyor olacaktı ki, vurdumduymaz bir tavırla dinledi beni. Okuyup bitirince, öyküyle ilişkisi olmayan, bir konu üstüne konuşmaya başladı. Öykü üstüne düşüncelerini sordum. Az düşündü; uzunca bir süre sustu; sonra:

«Gerçeği mi söylememi istiyorsun?» diye sordu.

«Evet», dedim, «gerçeği...»

«Sen vapura binmedin hiç. Ömründe yangın görmedin. Vapura binmemiş, ömründe yangın görmemiş bir yazar vapurda çıkan yangını nasıl yazabilir?»

Arkadaşın cevabı Cavtöbeli'nin cevabı kadar hüznü vermedi bana o gün.

Yurdu dışında altmış yıl süren bir hayattan sonra, Sovyet devletinin davetlisi olarak Rusya'ya döndü piyanist Horovitz.*

Horovitz'in bir konserini otuzbeş yıl öncesi Londra'da dinlemiştim, eşim ve küçük kızımle birlikte. Altı yaşındaki kızım piyanistin ilgisini çekmiş olacaktı ki, ara verildiğinde yanımıza gelip kızımı ön sıraya oturtması için izin istemişti eşimden.

Geçen hafta Moskova'da verdiği bir konserde televizyon kamerası, seyirciler arasında yakaladığı orta yaşlarda bir Rus'un ilginç yüzünü yansıttı ekranda: Horovitz'in Schuman'dan çaldığı bir parçayı dinlerken, adamın gözlerinden yaşlar sızıyordu çenesine. Görüntüyle benim de gözlerim yaşardı. Moskova konservatuvarından yansıyan bu soy görüntüler Kızıl Meydan'daki tanklı ve füzeli asker geçitlerinden çok daha güzel ve insancıl olduğundan başka, dünya barışında insanları etkileyici de.

İki hafta önce Ukrayna bölgesindeki Çernobil nükleer santralında meydana gelmiş olan patlama ve bu patlamanın sonucunda çevreye dağılan radyasyon sızıntısının Sovyetler Birliği'nin komşularını felâketle karşı karşıya bıraktığı haberleriyle dolu gazeteler bugünlerde. Oysa

* Benim aklımda Rubinstein kaldı. Regine piyanistin Horovitz olduğunda ısrar ediyor. Regina'nın hafızasına dayanarak yazıyorum bu yazıyı.

Sovyetlere göre durum başka; uzunca bir suskunluktan sonra kazada yalnızca iki kişinin öldüğünü, bölgedeki radyasyonun durakladığını ve ortada tehlikeli denecek hiçbir şey olmadığını okuyoruz resmi Sovyet ajansı TASS'ın bildirisinde. Okuyunca da; ha! diyoruz, TASS kazadan söz ettiyse, kaza dış dünyadan gizlenemeyecek kadar ciddi demek.

1958 yılı Urallarda nükleer artıkların gömüldüğü bir alanda meydana gelmiş olan patlamayı ve patlama sonucunda yüzlerce kilometrelik bir çevre içindeki toprağın büsbütün kuruduğunu, hatta yerleşim merkezlerinin yok olduklarını memleketten kaçıp Batı'ya sığınmış kimselerden öğrenmiştik yarını yamalak. Bu kez, Güney'den Kuzey-Batı yönüne esen akıntı nükleer radyasyonla yüklü bulutları İskandinavya'ya götürdü. Kazanın meydana gelmesini ve ciddiyetini İsveç Enerji Bakanlığı'ndan ve İsveç ajans haberlerinden öğrenebildik. Bu zehirli bulutları rüzgâr Batı'ya değil de Doğu yönüne, sözgeli mi Sibirya'ya püskürtmüş olsaydı, kazadan haberimiz olacak mıydı acaba? Bütün inceliğiyle değilse de, er veya geç, duyardık herhalde. Çünkü, bugüne değin, birçok tragedyaları dış dünyadan gizlemede başarılı olan Sovyet Rusya, tragedyanın bu çeşidini gizleyebilecek durumda değildi - sınırlardaki demir perdeler radyasyonlu bulutların sınırlar üzerinden geçmesini önleyemezler. Nitekim dünya basınında kaza hakkınca nükleer uzmanların görüş, düşünce ve tahminleri çoğaldıkça, Sovyet haber ajansı TASS'ın, santralin kaza sonucu hasar ve can kaybı gördüğünü ve santralin on beş kilometre kadar

uzağındaki Çernobil ahalisinin iki saat içinde ikâmet ettikleri yerlerinden göçürölüp, başka bölgelere yerleştirildiğini itiraf etmeye başladı. Bir-iki saat içinde onbinlerce insanın yurdu ve ocağından koparılıp göçürölmesinin ne denli acı bir eylem olduğunu biz, Kırimlılar kadar hiç kimse bilemez dünyada.

Bir zamanlar dağlarımız, vadilerimiz, ormanlarımız, denizlerimiz, köy ve kentlerimiz üzerinde dolanan bulutlar şairlere ve ressamlara ilham kaynağıydı. Bugünün Kırim asıllı gençleri, Bekir Çoban-Zade'nin altmış yıl öncesi yazmış olduğı «Bulutlar» şiirinden haberdar mıdır, bilmiyorum.

*Bulutlar bulutlar, geçici bulutlar.
Çongar'ga, Kıtay'ga yetici bulutlar.
Alınız meni de gönölüm açılın,
Göklerden yurtumga közyaşım saçılın.*

Altmış yıl içinde değışti dünyamız. Değişen dünyamızla gökyüzünde dolaşan ve bir zamanlar şairlere ilham kaynağı olan bulutlar da değışiyorlar. Kırkbir yıl öncesi Hiroşima ve Nagazaki üstüne atılmış atom bombalarından aldıkları radyasyondan henüz silkinememiş bulutlar bugün Çernobil istasyonunun harabeleri içinden kaldırdıkları yeni ve ölümcöl nükleer radyasyonla doluyorlar tepemizde. Sadece değışmedi, nükleer çağ küçölüttü de dünyamızı; ihtiyar dünyamızı bir köy durumuna dönüştürdü. Bu köy içinde Ruslardan başka, komşuları İskandinavlılar, Polonyalılar, Macarlar, Türkler, Romenler, Rumlar gibi diğier uluslar da ikâmet

etmekte. Bunu Sovyet Rusya'sının liderlerinin bilmeleri gerekirdi. Bilmeleri gerekirdi ya, eski huy ve alışkanlıklardan vazgeçmek gayet zor herhalde. Gene de yangın bacayı sardığı halde ev sahibinin komşusunu bir an önce uyarmaması en azından şaşılacak bir şey. Ama Batı, özellikle son yıllarda aşırı bir milliyetçilik coşkusu içinde bunalan Reagan yönetimi, Çernobil tragedyasının propaganda alanında Amerikalılar için bir kazanç olacağını düşünmesinler. Bu tragedyaya, Rusların olduğu kadar, Amerika'nın da tragedyasıdır. Tüm insanların tragedyasıdır. Teknik ilerleme, zamanımızda teknolojik başarılar toplumların günlük hayatında büyük kolaylıklar ve maddi kazançlar sağladı, inkâr edemeyiz bunu. Fakat başdöndürücü bu başarılarla dünyamızın, atom bilginlerinin, nötron ve nükleer fizikçilerinin, Yıldız Savaşı uzmanlarının ellerinde bir oyuncak haline geldiği de inkâr edilemez bir gerçek. Amerika'nın devlet çevrelerinde Çernobil örneği bir nükleer kaza yüzünden meydana gelecek olan meseleleri, gerek ilmî gerekse tıbbî açıdan, çözümleyecek ölçüde deneye sahibiz diye dursunlar; curium, plutonium, ruthenium gibi yüzlerce izotopların etkileyici zehirli maddelerin zincir tepkilerinin ne denli kontrol edilebileceğinden bilginlerin kendileri de emin değiller.

Nükleer enerji ekonomik ihtiyaçlarımızın küçük bir kısmını teşkil ediyor şimdilik. Sorumluların (bir yandan ölüm, bir yandan da hastalık saçan sigara nikotinine karşı yürüttükleri savaş örneği) Çernobil kazasından sonra, nükleer santrallerin da ileriki mutluluğumuz için ne den-

li gerekli olup olmayacağı üstüne derin derin düşüneceklerini umalım.

Uzak ve unutulmuş baharlardan kaçarak, bahçeme gelip konmuş bir gün gibi bugünkü gün. Gökyüzü bulutsuz. Çimler, çiçekler güneşin keyfini sürüyorlar; kuşlar da günün gerçekten bir bahar günü olduğundan emin değilmişler gibi, şaşkın ve kararsız, az cıvıldaşıp, saçaktan saçağa uçuyorlar. Ben, sırtımda bol bir süveter, başımda siperli şapka, çimliğin orta yerindeki elma ağacının altına atılı hasır koltukta oturuyorum. Üstümde güneş ışığı. Gözlerim yumulu. Bir zamanlar Kızıltaş baharında bütün güzelliğiyle çiçek açmış badem ağacının dibindeki boz kaya üstünde güneşlenen kertenkele gibiyim. Düşünmüyorum. Ama varlığımdan haberliyim. Arada gözlerimi açıp çitin ötesindeki komşu bahçenin çiçekli ağaçlarına bakıyorum. Her baktığımda, hafızamda saklı bahçelerden kopardığım daha bir güzelini yamıyorum görüntü üstüne: işte, karşımda deniz; bir çağrım ötemde, dalları Pilibaşı verandasına sarkık, kirazlar; sağımdaki bağın asmaları üzerinde altlı üstlü uçan iki kelebek; solumda, mezarlık duvarı dibindeki söğüt ağacının dallarında çatlamış tomurcuklardan henüz fışkırmış, ve genç gelinlerin kulaklarına asılı gümüş küpeleri hatırlatan tazecik yaprakları... Başımı çevirip arkama baktığımda bayırdaki bahçelerin gerisinden göğe yükselen minareyi görüyorum. Sonra tekrar gözlerimi yumuyorum. Uyu-

yorum galiba. Uyuyorsam eğer, kutsal bir barış duasını dinleye dinleye, barış duasını ruhuma sindire sindire uyuyorum. Göğün gümüşünü yırtıp Heathrow hava alanına alçalan Concorde'un gürültüsü bile bozmuyor huzurumu. Görüntü ne güzel! Hele arkadaki minareli şu cami!... Tuhaf ama. Dini inançların uzağında kaldım ömrüm boyunca. Ama kendimi hiçbir zaman günahkâr saymadım. Oysa babamın, gençliğinde din üstünde düşüncelerini, toplumumuzun komşu toplumlara kıyasla geride kalmışlığının ve modern hayata ayak uyduramayışının sebebini Müslümanlıkta bulmasında haklı olduğunu da düşünmüyor değilim. Gene de zaman zaman minareli bir köy evinin bahçesinde gözlerimi hayata yummak özlemi uyanıyor içimde.

Derken çimler üstünden kayıp elma ağacına yaklaşan ayak sesleri geliyor kulağıma. Az sonra bahar kokusuyla birlikte eşimin, bahar kokusundan az nefis olmayan, kokusu vuruyor burnuma. Gözlerim hâlâ yumulu. Ama farkındayım: önümdeki alçak kürsü üzerinde demli çay ve bisküviler. Gözlerimi açıyorum.

«Uyudun mu?» diye soruyor Regina.

«Yok,» diyorum, «uyumadım.»

«Uyumadınsa düş görüyordun.»

«Ben her zaman düş görüyorum,» diyorum.

Çaylarımızı içiyoruz sessizce. Mayıslar her yerde güzel.

Haziran, 1986

Yansıların Mayıs bölümünde şair Cavtöbeli'ye değinirken başka bir şairin hüznün verici hâtırası canlandı hâfızamda: Maksut Süleyman. Şakacı ve sıcak karakteriyle Kırımlı'ların sevimli şairi savaş yıllarında Ukrayna'da Alman esir kamplarının birinde öldü. Bu acı haberi duyduğum günden sonra, ölüme sızlayan bir yanımlı oldu. İnsancıl kişiliğiyle bir hayat simgesi olan bu insan Kırımlı'ların gönüllerinde hiçbir zaman sönmeyecektir.

Son olarak 1940 yılının yazı, Salgır yanındaki Edebiyat Mecmuasının idarehanesinde gördümdü şairi. Maksut Süleyman'dan başka, Şamil Aladin, Osman Amit, Dramaturg Tinçerov, Edebiyat Mecmuası'nda görevli, ve, ötekilere kıyasla yaşı ilerlemiş, Altan da idarehanedeydi. Maksut Süleyman'ın bulunduğu bir yerde coşkusuz geçmezdi zaman. O gün de sigara dumanıyla örülü daireye girince tüm sesler içinden şenliğin ekinini saçan Maksut Süleyman'ın sesi geldi kulağıma. Bu kez Altan'a takıldığı aşıkardı:

«Teyzemiz (Altan'ın eşi) Allah'ın her sabahı üfleyip püfleyip sırtına beyaz elbiseni geçirir, boynuna ipek kıravat bağlar, ve özenle saçları-

nı tarayıp idarehaneye salar seni. Sense... Şu haline bak, Altan abi! Gün boyu arka sokaklarda boğuşmuş pardoş bir kedi gibi dönüyorsun evine. Önünde, şu masa üzerinde duran küllüğü görmüyor musun?»

Altan'ın gerisinde oturduğu masaya yaklaşıp küllüğü kaldırır Maksut Süleyman:

«İşte, bu!... Buna küllük derler. Küllük diye bir şiir yazacağım. Ve şiiri sana adayacağım. Küllüğün ne olduğunu şiirle söyleyeceğim sana. Sigaranın dumanını ciğerlerinin içine her çektiğinde, ucunda bir santim kadar kül kalır. Bu küllük sigaranın ucunda kalmış kül içindir.»

Masanın üzerindeki dergi malzemelerine baskarken, dudak köşelerine belli belirsiz bir tebessüm takılır Altan'ın. Ama ses etmez. O, her zaman öyledir. Sigara eksilmez dudaklarından hiç. Canı ve usuyla masası üzerindeki dosyalara gömülüdür gün boyu. Sigarasından küller dökülür beyaz ceketinin göğüs yakasına; yakadan etekine, etekten dizlerine. Dudakları arasında yana yana küçülen sigaranın ateşinden yenisini yakarken de gözleri malzemelerdedir. Arada elinin tersiyle beyaz ceket ve beyaz pantolonu üstünden külleri aşırır; elinin tüm parmaklarını kır saçları içine gömer; iki parmağıyla kulak düğmesini kaşır uzun uzun. Nadir konuşur. Oysa çok görmüş geçirmiş, Sibiryalı boylamış bir adamdır; ve konuştuğunda dilinden bal damlar. Ama ağır bir adamdır da Altan. Konuşmak istiyorsa bile, dudakları arasından çıkacak olan kelimeleri bulabilmesi için zaman ister. Maksut Süleyman konuşurken buna imkân yoktur. Aslında sözü çok uzatmaz Maksut Süleyman; çiçekten çiçeğe uçan

bir arı gibi, konudan konuya atlar. Şimdi de bakışları bana yönelik. «İşte, Cengiz Dağcı da aramızda. Hoş geldin, buyur, otur. Afferin kardeşim, geçen bahar Eskikırım'da Keday Slet'in «ne güzel yaraşır»ını kaleme aldıktan sonra şiir yazma uğraşı hayli kolaylaştı biz Kırımlı şairler için. Her dizenin sonuna bir «ne güzel yaraşır» ekle; oldu bitti.

*Yollara çöller, çöllere yollar
Ne güzel yaraşır.*

*Gençlere kızlar, kızlara gençler
Ne güzel yaraşır.*

*Kolhoza traktör, traktöre kolhoz
Ne güzel yaraşır.*

*Babaya ana, anaya baba
Ne güzel yaraşır.»*

O ana dek pencere dibinde dirseği pencere destegine yaslı bir halde, duran Tınçerov, «Mübalğa ediyorsun,» der. «Etmiyorum,» der Maksut Süleyman; «hiç mi hiç mübalğa etmiyorum. Şiirin güzeli halktan çıkar her zaman. Osman Amit'e sorun. Mübalğa mı ediyorum Osman? Geçen kış, şiiri halka götürmek amacıyla, düzenlediğimiz şiir akşamını unutmamışsındır. Açık bir kamyonu doluşarak Mustafa Subhi sokağı ucundaki çeşmenin dibine gidip bekledik. Bir saat sonra kamyonun çevresinde on-onbeş kişi birikti. Çoğu kadın. İlk şiiri benim okumamı istediler. «Geldik» şiirimi okumak için öne çıkıp def-

teri açtım; «Geldik» diye şiiri okumaya başlamıştım ki, dinleyiciler arasında yaşlı bir kadıncağz, omuzlarını örten maramasının ucunu dudaklarına kaldırarak: «Hoş geldin balam,» dedi.

Dairede herkes, hatta Altan da, güler. Şamil Aladin uzun bir kahkaha salıverir. «Gülme-yin» der Maksut Süleyman, «kadının bana hoş geldin deyişi, en az şiirim kadar, belki şiirimden çok daha güzeldi.»

«Maksut!...» der Şamil Aladin, «Gerçeği fantastik bir gürültüyle patlatmadığında birazcık atıyorsun galiba.»

Sarı ve gür saçlarının, ışıltılı mavi gözlerinin yansısında Maksut Süleyman'ın az kızıl yüzü az daha kızarır.

«Atıyor muyum?» der. «Ben mi? Ben mi?» der.

Maksut Süleyman Stalin'i öven şiirler yazdı.

Maksut Süleyman Komünist partisi üyesi.

Maksut Süleyman Allah'sızlar derneğinin üyesi belki de. Ama olsun!

«Ben mi?» der; «Atıyor muyum?» der. «Val-lahi, Billahi!... Allah iki gözümü kör etsin, yalan söylediysem. Osman! Konuş... konuşsana. Sen söyle bunlara. Ben yalan mı söyledim?... Eşşedi billah...»

Öyleydi Maksut Süleyman. Coşku kaynağıydı. Şakacıydı. Gülerdi. Güldürürdü. Hayatında üzüntülü geçen günleri de olmuştu belki. Ama ben onun üzüntülü yanını bilmiyorum. Az yaşadım yurdumda; yalnızca Maksut Süleyman'ı de-

ğil, ötekileri de bilmiyorum. Üstelik yakından bilmediğim, tanımadığım ötekiler de benden uzun süreli yaşamadılar Kırım'da. Çok çok üç yıl, dört yıl. Bu kadar. Kimi savaşta öldü, kimi esir kamp-larında. Geride kalanlar uzak, göğü güneşi bizim için yabancı illere sürüldüler. İhtiyarlar donuk bozkırda öldüler açlıktan, susuzluktan. Hayatı tanımalarına kalmadan analarının sütsüz kuru göğüslerinde hayata gözlerini yuman yavru- lar yol kenarlarında kaldılar - kefensiz, me- zarsız, baştaşsız. Hayatta kalanlarımız yurt has- retini çeke çeke, gözyaşlarımızı yüreklerimiz içi- ne akıta akıta büyüdük, ihtiyarlandık. Köyleri- mizi, bir zamanlar köylerimizden bağ ve bahçe- lerimize, tütün tarlalarımıza uzayıp giden yolla- rı, patikaları yaban otları kapladı. Bugüne dek yüreklerimizdeki yaraların da onup kapanması gerekirdi. Bugün Kırım yok bizim için. Olmaya- nı, dünyanın dört bir yanına dağılmış Kırımlılar- la olmayacağını bile bile durmadan dert yanmam bazı kimseler için tuhaf olabilir. Benim için de- ğil. Ben öyleyim. Saçma, belki de gülünç, oldu- ğunu bile bile ömrümün sonuna dek dert yana- cağım, Kırım'ın hasretini çekeceğim. Başka tür- lü olamam. Başka türlü edemem. Bir hastalık bel- ki bu. Hastalıksa yarasız ve kansız bir hastalık; ölümü kolaylaştıran, hatta güzelleştiren bir has- talık.

İyi hatırlıyorum; çocukluğumda Kızıldağ'ta- ki evimizin az uzağında yeni bir ev kurulacak- tı. Arazi temizlendi, temel atıldı; evin tahtası, al- çısı, taşı tuğlası taşınıp zeminin çevresine yığıl- dı, ama ev, nedense, hiç kurulmadı. Günlerce evi- mizin balkonundan tahta yığınlarına, kum öbek-

lerine baktım, evin inşasına başlanacağı günü bekledim. Hiç kimse görünmedi ortalıkta. Günler geçtikçe kum öbekleri, taş ve tahta yığınları üzgün gibi duruyorlardı zemin çevresinde. Ben de üzgündüm. Niçin gelmiyorlardı? Neyi bekliyorlardı? Ne zaman başlayacaklardı evin inşasına? Geceleyin uyandığımda balta, kazma, tokmak seslerini duyarım diye kulak karbartıyordum yatağımın içinde. Çıt çıkmıyordu. Bazı geceler yorganı başımın üstüne çekip kendim kuruyordum evi; bahçeli ve teraslı; damı, tıpkı bizim evin damı gibi, kızıl kiremitli; terasın direklerinden evin saçağına tırmanan salkım çiçekleri... Evin terasında temiz giysili, ak iskarpinli, örgüde saçları ıslıl ıslıl bir kızcağız... Evin çevresinde gıdaklayan tavuklar, meleyen kuzular... İçi ve çevresi hayat ile dolu evin nabzını nabzımda duyuyordum. Ama günler geçtikçe, yağın yağmurlar altında dağılıp küçülen kum öbekleri gibi, umutlarım da dağılıp zayıflıyordu içimde.

Bir gün zemin yerine gittim. Uzun bir süre yalnızlığımın ortağı olan komşu Kazanski'nin kızı Sevgil'i bekledim. Gelmedi. Güzel bir yaz günüydü. Gökyüzü mavi ve bulutsuzdu. Ayı Dağı'nın doruğu üzerine yükselmiş güneş Ayı Dağıyla Adalar arasına sepetler dolusu mücevher serpmiştirdersin; pırlıl pırlıldı deniznin yüzü.

Evin inşasına o gün gibi güzel bir gün içinde başlanmadıysa, başka günlerde başlanması muhtemel değildi. Ama zeminin çevresindeki yığınlar işleksiz kalamazlardı! Kumların üstüne bir deniz yaptım. Annemin, bostanı sulamak amacıyla oluklardan dökülen yağmur sularını birik-

tirdiği fıçıdan su taşıyıp denizimi doldurdum. Denizin içine Adaları, Yayman kayayı, Eğer kayayı koydum; kıyıda da, ön ayakları üzerine çöküp, başını denizimin sularına eğmiş Ayı Dağı'nı. Sonra çakımla yonttuğum tahta parçasından Gurzuf'un iskelesini yaptım, denizimin sularına kâğıt gemilerimi saldı. Güzeldi denizim. Eğrelti otlarından diktiğim dağ yamaçlarına yalı çam ormanlarım da, cüce çalılar ve yosunlarla örtülü Tübya kırlarım da güzeldi. Kimse görmüyordu denizimi, iskelemi, gemilerimi; yalnız ben; bir de tahta parçaları arasına girip çıkan yabani arılar.

O günden sonra her gün zemin yerine gittim. Denizimin kıyısına oturup kendi elimle kurduğum Ayı Dağı'ma, Adalarımı baktım, çocuksu mutlu günler yaşadım. Ama uzun sürmedi bu. Günün birinde gökyüzü bulutlandı, sağanak yağmur yağdı. Sonra kar yağdı. Korkunç kasırga allak bullak etti denizimi; Adalarımı, Ayı Dağı'mı; ormanlarımı sildi süpürdü. Üzüldüm. Ama ağlamadım, yanmadım. Kumlar üstüne kurulmuştu kıyıları; rüzgâra ve kasırgaya karşı koyamayacaklarını biliyordum. Yıllar geçti. Baharları yeni baharlar, yazlar takibetti. Yabani otlarla örttü zaman, taş ve kum öbeklerini, tahta yığınlarını. Ama hâfızamdan silinmediler hiç. Yazgım beni kıyılarımdan uzaklara, insanları benim dilimde konuşmayan yerlere götürdü. Çocuksu özlemler, çocuksu umutlar yavaş yavaş terkettiler beni. Ama Gurzuf ve Kızıtaş kıyıları capcanlı kaldılar hâfızamda. Uzak yurtların bana yabancı insanları arasında bugüne dek yaşayabildiysem, yüreğim içinde taşıdığım Gurzuf

ve Kızıltaş'la yaşıyabildim. Yaşım ilerledikçe de kimliğimi korumak, kimliğimi unutmamak zorunluluğundan gelen akıldışı bir güçle bağlı kaldım kumlara dayalı kıyılarıma. Ama zaman geçiyor. Er veya geç ayrılacağım kıyılarımdan. Nereye? Bu satırları yazarken arada soğuk ve ışısız gökyüzünde dolanan kara bulutlara bakıyorum pencereden. Tıpkı Ayı Dağı'mı ve Adalarımı silip süpürdükleri gibi, beni de kıyılarımdan koparıp belirsiz ve geri dönülmez bir yerlere götürecekler rüzgârlı bulutlar. Hayatımda olduğu gibi, ölümümde de kimsesiz göçüp gideceğim bu dünyadan. Ama yalnızlık hissetmiyeceğim. Hayata gözlerimi yumunca tüm özlem ve umutlarım sönecek; ve yalnızlığım yitirecek anlamını. Ölen insanlar arasında, ölmeden önce, bedenlerini öğretim örgütlerine, Tıp enstitülerine adayan kimseler varmış; ben hiçbir kimseye bırakmayacağım bedenimi. Bırakmama gerek yok. Bırakırsam bile faydasız. Bilginler bedenimi açıp baktıklarında kafamın içinde, yüreğimin içinde, böbrek, ciğer ve dalağımın içinde bu sayfalarda yazdıklarımdan başka hiçbir şey bulamayacaklar.

Yazıya Maksut Süleyman'la başladım - kıyılarımdan söz edeceğimi bilmiyordum. Ama ettim. İyi de oldu. Çünkü ben yaşadıkça, belki ben öldükten sonra da, sönmez bir ışık gibi yanacak Maksut Süleyman uzak ve karanlık kıyılarımda.

Yansılar'da ele aldığım konu ve olayları dikkatlice, hissiselimle ve düşünerek yazıyorum.

İlk romanlarımı yazdığım yıllarda aşırı duyarlı-
ğa kapılmışlığım olmuştur. Aşırı duygusallık yü-
zünden eserlerimin zarar gördüklerinin farkın-
dayım. Ama kendimi kınamıyorum. Genç bir ya-
zarın duygusallığa kapılmaması kolay değil. Hem
aşırı duygusallığın bir yazarın eserlerine zarar
getirdiği kadar, bazı durumlarda, yararlı oldu-
ğu da bir gerçek; özellikle, yazarın sanat çalış-
malarında. Ama Yansılar bir sanat uğraşı değil-
dir. Olay ve konuları, kökünü, gerçek temelini
bilmeden Yansılar'da oluşturduğum takdirde,
gözlem ve izlenimlerimin havada kalacaklarını
pekâlâ biliyor, ve elimden geldiğince gerçeğin ka-
lıpları dışına çıkmamaya dikkat ediyorum. Ben-
de tedirginlik uyandıran bu konulardan biri,
geçen ay içinde kaleme aldığım Çernobil kaza-
sıdır. Dünyamız -Batı basınına göre- tehlike-
li bir olayla yüzyüzeydi. Radyo ve televizyon
programlarında Çernobil'in sözü edilmeyen bir
gün olmadı. Her kafadan -biri ötekinden daha
haşin- bir ses çıkıyordu. Benim de Yansılar'da
olay üstüne durmama ihtiyaç var mıydı? Var ol-
masına vardı. Norveçli'yi, İsveçli'yi, İskoçyalı'yı
ilgilendiren olayın beni de ilgilendirmesi tabiiy-
di. Gene de, sağdan soldan edindiğim haberlere
dayanarak, Çernobil kazası üstüne şahsî ve ke-
sin bir yargıya varmanın doğru olmayacağını dü-
şünüyorum.

Geçen ay içinde Pravda gazetesinin İngiliz-
ce çevirisi yayınlandı ilk kez İngiltere'de. Gaze-
tenin 18 Mayıs tarihli nüshasında Çernobil nük-
leer istasyonunda meydana gelen kaza hakkın-
da geniş malûmat verildiğini öğrenir öğrenmez
W. H. Smith'e gidip bir gazete satın aldım.

İki haftadır masamın üstünde duruyor gazete. Arada okuyorum. Bir kez. İki kez. Düşünüyorum. Tekrar okuyorum. Yazılar aşırı yurt-severlik ve propaganda havasına bürülüyse de, Çernobil kazası üstüne gerçekten oldukça geniş bir malûmat veriyor Pravda. Gazetenin ön sayfasında olayların kronolojisi; kazanın yurt içinde ve yurt dışında yarattığı yankılar; Sovyetler Birliği'nin her yanından maddi ve manevî yardımlarını esirgemeyeceklerini bildiren okur mektupları; iç sayfada ise Tomas Kolesniçenko'nun kazayı uluslararası açıdan ele aldığı ilginç yazısı.

«Ukrayna'nın bu küçük kentinin tarih sayfalarına gireceğini ve dünyada tanınmış bir kent olacağını elbetteki hiç birimiz aklından geçirmemişti», diye başlıyor Tomas Kolesniçenko yazısına. Ve devam ediyor: «Ama hayatta zaman zaman beklenmedik olaylar meydana geliyor. Bu olaylardan biri de Çernobil kazasıdır. Çernobil nükleer santralinde kontrol altından çıkmış başıboş nükleer güçle karşı karşıya geldik ilk kez. Ve Çernobil bugün bütün dünya milletlerinin dillerinde tekrarlanan bir kelime oldu. Kelimeyi bizim telaffuz ettiğimiz gibi telâffuz ediyorlar. Gene de ötekilerin ağızlarında Çernobil kelimesi başka anlamlar kazanıyor. Uluslararası açıdan baktığımızda Çernobil'in zamanımızda moral politikasına sahne olduğunu, bu sahnede olaylara ters yönden yaklaşp, değişik amaçlarla ele alındığını görüyoruz. Hiçbir radyasyon sızıntısı son iki hafta içinde Batı basınında Sovyetler Birliği'ne karşı yazılan yalan ve iftira sızıntıları ile kıyaslanamaz. Bu yalan ve iftiralar, özellikle A.B.D ve Alman Federal Cumhuriyeti basınında en yük-

sek doruklara yükselmiş bulunuyor. Neden? diye soruyoruz ister istemez. Kendilerinin, «insan haklarının» şampiyonları olduklarını öne sürenler insan tragediyasının bu çeşidini pazar yerine alıverişe çıkarmaları neden? Bu soruya en gerçek ve en kesin cevabı Sovyet televizyonunda Sovyet halklarına hitabeden yoldaş M. S. Gorbacev vermiştir: Onlar Sovyetler Birliği'nin dış politikasını karalamak; Sovyet devletinin atom deneylerini durdurma, silahsızlanma, nükleer silahları ortadan kaldırma tekliflerini reddetmek, aynı zamanda günden güne A.B.D. militarist politikasının kamu oyunda karşılaştığı güçlükleri az da olsa hafifletirebilmek için Çernobil kazasını seçmişlerdir Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttükleri namus dışı kampanyalarına.»

«Bu kampanyanın, Çernobil kazası ateşinde ellerini ısıtmak isteyenlere karşı döneceğinden hiç kimse kuşkulanasın,» diye ekliyor Tomas Kolesniçenko yazısına.

Hem Kolesniçenko'nun, hem de gazetenin öteki sayfalarındaki yazılarda tam gerçeğin (sorumluların günlerce kaza üstüne suskunluğu misâli) bir kenara itildiğini görmemek elde değil. Yazıları dikkatle okuduktan sonra da geçen ay içinde kaza üstüne kaleme aldığım yazıda değişiklik yapmak ihtiyacını duymuyorum. Batı basınında Çernobil olayları mübalağa edilmedi mi? Edildi tabi. Sovyet basınında gerçekler okurdan ne denli gizleniyorsa, Batı basınında da olaylar öylece mübalağa ediliyor. Yalnızca Çernobil mi? Yok, ihtimalin her çeşidi: sosyal meseleler, ekonomik meseleler, eğitim meseleleri, Nikaragua ve Afganistan olayları, savaş tehlikesi, işsizlik,

politika alanlarında sağın ve solun biri-birlerine saldırıları... Gerçeklerin çekirdekleri fantazi ağlarıyla örüldükçe örülüyor, şişirildikçe şişiriliyor. Batı demokrasisinin yabancısı olan bir insan Sırat köprüsünün ucuna gelip durduğunu sanır. Ama, mübalağalı olsa da, gerçeklerin gizlenmesine, gerçeklerden dökülen tozların halılar altına süpürülmesine imkân yok burada. Sellafield nükleer santralında yalnızca radyasyon sızıntısı değil, oluklarda az bulanık su, borularda biraz pas tutmuş bir boru göze ilişti mi yeter; çocuklarımız tehlikede diye yaygara koparır anneler; «Yeşil barışçılar» protesto yürüyüşlerine çıkar, gençler nükleer istasyonların çevresini sararlar. Bu, onların demokratik hakları. Mübalağalı olsun, kimse kimseyi düşmanlıkla, hainlikle suçlamaz. Kuruluşunun nerdeyse yetmişinci yılına yaklaşan Pravda'nın bunları bilmesi ve ağırbaşlı ve anlayışla davranması gerekirdi - tıpkı Batı'nın, Sovyet basınında Batı demokrasisine karşı yürütülen aşırı propaganda yüzünden duyduğu hoşnutsuzlukla dudak bükmesi gibi.

Pravda sayfalarında, Çernobil kazasından başka, haberler de var. İşte, birkaçı:

(...) Son günler içinde Serdobsk (Penza vilâyeti) kentinde yeni bir mağazanın hizmete girdiğini okuyoruz. Mağazanın beş katında ayakkabı, kalpak, yün kazak ve süveter bölümleri; çamaşır yıkama ve kurutma yeri; yeni fotoğraf stüdyosu, ve berber...

(...) Üst-Kamenogorsk'un merkez meydanında, başları kızıl yağlıklarla bağlı yirmibeş Sovyet kızına, üzerlerine kendi isimleri yazılı, traktörler devredildi.

(...) Gün geçtikçe az daha fazla hıyar, domates, soğan, maydanoz gibi sebze malları göze çarpıyor Bryansk mağazalarında. Bryansk'ın yakınlarındaki «S.S.C.B'nin Altmışınıc Yildönümü» adını taşıyan devlet çiftliği yılın başından bu yana kente dokuzyüz ton sebze devretmiş bulunuyor. Kollektivin ambarları pancar, turp, lahana ve domates turşularıyla dolu; patatesin de, yeni devşirime kadar, devlet dükkânlarında eksilmeyeceğini okuyoruz.

(...) Dangarinsky (Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) bozkırını üretime açış planına başlanacağı ve bu sebeple memleketin diğer bölgelerinden göçüp gelmiş elli ailenin tek katlı köy evlerine yerleştirildiği açıklanıyor.

Ve daha başka başlıklar:

Atomun barışa hizmeti.

Halkların özgürlüğü uğruna, savaşa karşı.

Hiroşima anısı.

Haberler arasında TASS ajantasının «Yüzücü Araçlarla Yalı Kuruluyor» başlığı altında Yalta'yla ilgili kısa haberi çekiyor dikkatimi. Başlıktan da anlaşıldığı gibi, Yalta plajının genişletildiğini okuyorum haberde. Ve okurken Yalta canlanıyor hâfızamda: bağlar ve bahçeler içinden Dereköy ve Ayvasıl köylerine uzayıp giden patikalar; Livadia ve Nikta yolları üstünde sıra selviler... Yanıbaşımda benim soyumdan olan, benim dilimi anlayan ve coşkumu kendisiyle paylaşabileceğim kimselerin bulunmasını arzuluyorum. Kimse yok. Hiçbir kimse olmayacak da. Hoş, olmasın. Yok diye, olmayacak diye coşkumu bo-

ğazlayamam; özlem ve umutlarımı söndüremem. Bugüne dek söndüremedim. Bundan böyle de söndürecek değilim. Yalta!... Güzelim Yalta! Sevinçlerimi, gözyaşlarımı bıraktığım Yalta. Kaldırımlarında ayak izlerimi bıraktığım Yalta! 1931 yılının kışı... Rüzgâr uluyor mezarlık meşeleri arasında. Yalnız Kızıldaş sessiz. Hayat henüz sönmemiş bizim evde. Ama, köyün birçok evleri gibi, bizim ev de babasız bu akşam. Sedirin dibinde küçüklerimiz biribirlerine sokulu, burunlarında açlık ve korku kokusu, anneye bakıyorlar sessizce; anneyse ocağın başında büzülmüş, ocağın sönük küllerine bakıyor boş bir bakışla. Hayat mı bu? Hayat dediğin gerçekten bu mu? Çocuklar bilmiyorlar. Anne de bilmiyor. Bilseydi doğurur muydu bizleri? Rüzgârın gürültüsü arasından kayıp cama çarpan her hışırtıya, her cırıltıya kulak kabartıyorum. Bizleri sevmeyen biri mi çaldı yine kapımızı? Hayır. Dışarda başıboş köpekler ürüyorlar sadece gecenin katranına. Ailenin büyüğüyüm. Komşu Kazanski'nin kızı Sevgil tanıgım; daha geçen hafta elimi eteği altına sokmak istedimdi mezarlık duvarı dibinde; daha geçen hafta üst dudağım üstüne türemiş akımsı boz tüylere baktımdı aynada. Korkmuyorum. Korkamam. Korktum mu, çirkini olduğu gibi, güzeli ve iyiyi görmek yeteneğimi de yitiririm. Dün Kızıldaş'ta gördüklerim çirkindi. Silahlı askerler geldiler Kızıldaş'a, çağırısız. Evlere girdiler. Aile büyüklerini aldılar, yaka paça kamyonlara bindirip biryerlere götürdüler. Nereye? Kamyonların birkaçının Akmescit yönüne, birkaçının da Yalta yönüne hareket ettiklerini öğrendik sabahleyin. Babam da kamyonların birindeydi. Hafta

geçti. Bekledik, bekledik. Dönmedi. Nerde acaba? Akmescit'tedir. Ya da Yalta'da. Yalta'daysa... Ne bileyim, gören bilen olmuştur belki. Gidip ararsam? Sorup soruşturursam?... Kime? Amcam Seyit-Ömer'in Yalta'da oturduğunu duyuyoruz arada. Ablam (amca kızı) Dr. Zemine Dağcı Yalta hastahanesinde görevli. Hiç mi bilmiyorlar? Kızıлтаş'ta olup biteni hiç mi duymadılar?

Rüzgâr uluyor dışarda hâlâ. Sabahleyin dîner belki. Dinerse Gurzuf'a inerim. Öğle vapuruna binip Yalta'ya giderim. Babamdan haber getiririm. Hayırlı bir haber getiririm. Annemin ve küçüklerin hüznü yüzlerinde gülümsemeler çiçeklenir böylece.

Nihayet sabah oluyor. Rüzgâr kesildi. Ama gökyüzü bozbulanık; ve deniz, kudurmuş bir canavar gibi saldırıyor köpüklü yüce dalgalarla Adalara, Ayı Dağı kayalarına. Denizden medet ummak boşuna bugün; vapur çıkmaz Aluşta'dan. Ne Aluşta'dan, ne de Yalta'dan. Balkonda durup Soğuksu kıyılarının ak nakışına bakıyorum. Bakarken hüznün düğümleniyor boğazıma. Gözlerim yaşıyor. Ama gözyaşlarım umutsuzluk gözyaşları değil; tersine, direngen türküsünü söylüyorlar içime. Eve giriyorum. Az sonra sırtımda paltom, başımda kulaklı kalpağım, gizlice evden çıkıp Yalta yoluna koyuluyorum. Yalta uzakmış. Onsekiz kilometreymiş. Olsun. Yine de korkmuyorum. Az mı yürüdüm. Gurzuf'a gittim. Memişin bayırını tırmandım. Tek başıma. Ve de karanlık içinde. Yalta'ya da giderim. Babamı arayıp bulurum. Hiç değilse nerde olduğunu, ne zaman eve döneceğini anlarım. Belki de beraber

döneriz Kızıлтаş'a. Ya bırakmazlarsa? Eh, yapacağım okadar olsun. Bilinmezlikten daha iyi.

Yalta yolundayım. İnsan namına kimse yok ortalıkta. Yalnızca ben. Hayatı yalnızca ben temsil ediyorum Yalta yolunda. Yol işaretleri, telgraf direkleri benim için dikilmiş bu yolda. Üstünden geçtiğim köprüler yalnızca benim için kurulmuş bu yolda. Daha birkaç hafta öncesi Gurzuflu'ların, Kızıлтаşlı'ların, Değirmenköylü'lerin üzüm ve armut sandıklarıyla yüklü arabaları görünürdü bu yolda. Şimdi yok. Unutulmasınlar diye gübre ve kuru tezek keseklerini, çukurlar içinde buz kesmiş sidik birikintilerini bırakıp gittiler dersin bu yola. Yola ağıt tutuyor Memişin deresi ayaklarımın dibinde bir yerde, ağır ve monoton bir uğultuyla. Sislerle bürülü Topkaya önceki yerinden kopuk; gökyüzü katından bakıyor yola. Daha birkaç hafta öncesi kızıl damları ve ak badanalı evleriyle güneş ışığında allı pullu bir gelini hatırlatan Gurzuf da uzak; uzak ve renksiz; kumsalda yatan bir ölü gibi. Yalta hâlâ önceki yerinde mi acaba?

Adımlarımı açıyorum. Kar yağmaya başlıyor yola. Önce tek tük. Işığın çevresinde uçuşan kör sinekler gibi. Sonra lapa lapa. Ve sık. Gurzuf, Soğuksu kıyıları, Adalar siliniyorlar gözlerimden. Gözlerimden silinip giden görüntülerin arkada bıraktıkları kül rengi bir dünya içinde karın sessizliği, ve karın sessizliği içinde kendi içinde çöreklenen kendimi kaybetme korkusu.

Yöremden kopmanın korkusu babasız kalma korkusundan çok daha güçlüydü o gün. Ama, o günden sonra, iç-içe geçmiş bu korkuların bütün hayatımı etkileyeceklerini, hatta bazı durumlar-

da, benim hayatıma yön vereceklerini henüz bilmiyordum.

Nikta'nın ötesindeki çamlar arasından Yalta'nın ilk evleri gözüme ilişince korkum bölündü, ve, Dr. Zemine Dağcı'nın adresini bilmediğimi hatırladım aniden. Fakat Yalta genel hastahanesinin nerde olduğunu sorup öğrenmekte zorluk çekmeyeceğimin farkındaydım.

Sandığımdan çok daha kolay buldum hastahaneyi.

Hastahane avlusunda durmuş, koğuşun giriş yerine bakarken, kapıda bir kadın boy gösterdi. Acıklı durumumu uzaktan görmüş olacaktı ki, yanıma geldi. Gençti. Gurzuf kızlarından farksızdı. Gurzuf kızlarından bir başkalığı vardıysa eğer, gözlerinin içindeki huzurla bana bakışı ve hüznümü kendisiyle paylaşmamı isteyişiydi.

Az daha yanıma sokularak, hastahaneye nasıl bir amaçla geldiğimi sordu. Dr. Zemine Dağcı'yı görmeye geldiğimi açıkladım. Az şaşkın ama yüzü hâlâ güleç:

«Neden başka bir doktor değil de mutlaka Dr. Zemine Dağcı?» diye sordu.

«Dr. Zemine Dağcı benim ablam,» dedim.

Hemşire fazla soru sormadı. Yüzüme bakarken, az önce gülen gözleri ve yüzü birden değişti; ciddi bir tavır takındı, ve hemen elimi tuttu. İkimiz el-ele, uzun ve yarı karanlık koridoru geçerek, koğuşun ucundaki üzerine Dr. Z. Dağcı yazılı odanın kapısı önünde durduk. Genç kadın kalpağımı başımdan çıkardı, eliyle saçlarımı düzeltti, ve ikimiz odaya girdik.

Zemine ablamı nadir görüyordum. Yılda bir kez. O da kısa süreli. Her yıl kışın ortalarında Kızıлтаş'a uğrar, Dağcı ailelerinin çocuklarını ve aile büyüklerini muayene edip hemen Yalta'ya dönerdi.

Küçük masasının gerisinde oturuyordu doktor. Ama önceleri Kızıлтаş'ta gördüğüm Zemine'ye benzemiyordu. Yalta'ya yaşlı Dereköy ve Ayvasıl köylerinin, hatta Yalta'nın hayli uzağında-ki Aypetri ve Alupka köylerinin kadınları arasında Dr. Zemine Dağcı'nın «Melek Zemine» olarak tanındığını biliyordum. O gün de, sırtındaki ak halatı ve özenle yukarıya taranıp arkada bir francola biçiminde halaçlanmış kar akı saçlarıyla, eşyasız odanın aklığında başka bir dünyaya mensup bir yaratık, yaratıktan fazla ruhi bir varlık gibi oturuyordu karşımda. Beni tanımamıştı galiba ki, uzunca bir süre sessizce oturdu. Tanıyınca kalktı, hastabakıcının yanına gidip kulağına fısıldadı. Hemşire hemen odadan çıktı, ve doktor karşımda durarak, iki elini kaldırıp omuzbaşlarım üstüne yerleştirdi. Acayip bir insandı doktor! Hiç değilse benim için. Çocukluğumda beni soyundurup muayene ederken göğsümün üzerinde gezdirdiği elleri altında hayatın sonsuzluğuna, hatta ölü diye Kızıлтаş mezarlığına gömülen insanların gerçekten ölü olmadıklarına, yalnızca başka biryerlere göçüp gitmeleri için mezarlara gömüldüklerine inanır gibi oluyordum. Hayatın nabızı atıyordu onun elleri altında. Hayatın kendisi soluyordu. Yalnızca elleri altında değil; sesinde, gözleri içinde, üzerine eğilip alnımı öptüğünde şakaklarıma değen saçlarının kokusunda... Muayeneden sonra otur-

ma odasına çekilip annemle konuşurken, koridora çıkar, yüzümü askıda asılı fötr montosuna gömerek, uzun uzun Dr. Zemine Dağcı'nın kokusunu koklardım.

Şimdi de iri ve alabildiğine açık kahverengi gözleriyle yüzüme bakarken, Dr. Zemine Dağcı bana, gerçek veya gerçekdışı ama benim için önemli birşey söyleyecek diye düşünmekten alamıyordum kendimi. Susuyordu hep. Ama gözleri yüzümdeydi. Söyleyeceklerini gözleriyle mi söylemek istiyordu acaba? Yüzü boz, kaşları az çatıktı. Bir an gözlerinin karasında Topkaya'nın granit betini kanatan bir ışık yandı ve söndü. Yüzü, dağların derin koyaklarından çıkardığı, sıcak bir gülümsemeyle aydınlandığı zaman Pili-başı bağının tüm kelebeklerinin Dr. Zemine'nin gözleri içinde kanat çarptıklarını görür gibi oldum. Elleri hâlâ omuzbaşlarım üstünde, eğilerek alnımı öptü. Sonra ellerini omuzbaşlarımdan kaldırıp başımı avuçladı. Avuçları içinde yuvadan düşmüş bir kuş yavrusunu tutar gibi tutuyordu başımı.

«Yalnız mı geldin Yalta'ya?» diye sordu doktor.

«Evet,» dedim, «yalnız.»

Elimden tutarak, az önce kendisinin oturduğu yere götürdü, iskemleye oturttu beni. Düşünceliydi. Yüzünde görüyordum: yüreği içinde bana söylemek istediği o kadar çok şey vardı ki... Söylemek istediği şeylerin ağırlığı altında çöküp ezilmiş gibiydi. Ama konuşmadı o gün Dr. Zemine. Yoksa konuştu mu? Hatırlamıyorum. Konuştuysa da yeni hiçbir şey söylemedi bana. Söyleyemezdi. Çünkü Kızılaş insanlarıyla ilgili olay-

lar üstüne benim bildiklerimden fazla bir şey bilmediği gibi, babamı arayıp bulmamda da bana yardımcı olabilecek durumda değildi. Apartımına gittik. Doktor çay demledi, bisküvi verdi. Çayımı içerken doktor Zemine apartımanından çıktı; ve yarım saat sonra, Naberejni'de Ayvasılı faytoncular arasından benim için kiraladığı faytonla apartımanın kapısı önünde durdu. Ve ben Kızıtaş'a döndüm.

Bir süre sonra babamın Akmescit hapishanesinde bulunduğunu öğrendik. Bizim için zor, acımasız günler başladı. Aynı kış içinde başka aileler -Dr. Zemine Dağcı'nın babası Mustafa Dağcı ve ailesi de dahil- tahliye edildiler. Sürgünden sonra başka üniformalı adamlar geldiler Kızıtaş'a; sürgün edilmiş ailelerin evlerinden çıkardıkları dolapları, masaları, iskemleleri, yorganları, aynaları, kerevetleri duvar diplerine yığdılar. Sonra başka kamyonlar geldiler. Üniformalılar bu eşyaları kamyonlara yükleyip bir yerlere götürdüler. Evler boşaldı. Karanlık geceler içinde dünyaya meydan okurcasına rüzgârda açılıp kapanan kapıların gürültüsünü dinledi Kızıtaş kış boyu. Körpe yaşında tanığı olduğum ilk tragedyaydı bu. 1930'ların olayları derin izler bıraktı ruhumda. Ömrüm boyunca içimde sakladım. Hayata bu tragedyanın açısından baktım. Kendimden başka insanların karakterlerini, sosyal ve ruhi hayatlarını da bu açıdan değerlendirdim. Rusya!.. Büyük ve güçlü Rusya!.. Dünyamıza Tolstoy'ları, Çaykovski'leri, Rimsky-Korsakov'ları, Puşkin ve Çehov'ları vermiş; Batı kül-

türüne pahası biçilmez değerler kazandırmış, teknolojik bakımdan dünyamızın ilerlemesine katkıda bulunmuş Rusya bu küçük toplumu barbarca, kitle halinde ve sistematik bir şekilde nasıl imha edebilirdi böyle? diye düşündüm. Hâlâ da düşünüyorum.

Altı ay kadar tutuklu kaldı babam. Sonra serbest bırakıldı. Ama Kızıлтаş'a dönmedi. Ya da dönmesine izin verilmedi. Dönmesine gerek yoktu da. O zamana dek yaşadığı köy hayatı sönmüştü Kızıлтаş'ta; sönüp kül olmuş bir hayata dönmenin anlamı kalmadığını biliyordu herhalde.

Yazın sonlarına doğru babamın yanına gittim. Malo-Fontannaya sokağında on bir numaralı avlunun kuytulüğündeki dar, bir tavuk kümesinden çok büyük olmayan, bir hücreye yerleştik. Bir süre sonra annem ve küçüklerimiz takip ettiler beni. Bir aradaydık gayrı. Babayla. Ama düşler kırılmıştı. Kırılıp dökülmüş düşlerin yerini mutsuzluk ve yabancılık ağrıları almıştı yüreklerimizde. Ama direttik. Yıkılmadık. Güçlüklere göğüs gerdik. Babam iş buldu Ak-mescit'de. Ben okula girdim. Zamanın anormal şartlarını «normal» diye kabul ederek hayatımıza az da olsa renk ve ahenk vermeye çalıştık. Yine de Kızıлтаş hayallerimizde yaşıyordu. Üstelik Kızıлтаş'ta yaşayanlar vardı daha. Dr. Zemi-ne Dağcı da Yalta'daydı daha. Eskideki gibi kış ayları içinde Kızıлтаş'ı ziyaret ettiğini duyuyorduk. Yalta sanatoryumlarında tedavi gören par-

ti büyüklerinin Zemine Dağcı soyundan doktorlara ihtiyaçları var gibilerden bir laf yürütülüyordu Kızıltaş'lılar arasında. Gerçek sebep ne olursa olsun, Yalta'dan ayrılmadı Dr. Zemine Dağcı. 1937 yılının yazından başlayarak tatilimi her yaz doktorun apartımanında geçirdim. Edebi eğitimimde, özellikle sonraki hayatımda, önemli yıllar oldu bu yıllar. Leningrad ve Bakü Tıp Üniversiteleri yayınlarında birçok makaleleri basılmış doktorun tıbbi ilimlerle ilgili kitaplardan başka, zengin kitaplığında sanat ve edebiyat kitapları da, özellikle Rus klâsikleri, az değildi. Kitabın insana verdiği zevki ve tadı onun kitaplığında tattım ilk kez.

Hafta içinde nadir görüyordum doktoru - günün uzun saatlerini hastanede geçiriyordu; bense Yalta'nın Kuzey yamaçlarına yaşlı çamlıklara bakan Vistaria çiçekleriyle çerçevesi apartımanın balkonunda okuduğum kitaplarla. Yalnız pazar günleri beraberdik. Massandra, Livadia yollarında geziniyorduk. Bazen Naberejni' de, plajda. Çiçeklerin, çamların kokusuyla birlikte hayatın mutluluğu kokuyordu hava. 1938'den, özellikle Yejev teröründen sonra, gecenin ortasında kapıların çalınması, sebepsiz tutuklanmalar, sürgünler duraksamış gibiydi. Şimdi, yarım yüzyıl gerilere bakarken, en zor şartlar altında dahi, akıldışı bir güçle kendi benliklerini koruyabilmelerini, Kırmılı'ların, bir ulus olarak, varlıklarını sürdürebilmelerinde kaydettikleri başarılarını daha iyi anlıyorum. Mutluluk değildi ama, geçirmiş oldukları o korkunç olaylardan sonra, Kolhoz sisteminin, kısıtlı ve sınırlı da olsa, verebildiği imkânlardan yararlanarak, maddi bir

kalkınma, maddi kalkınmanın yanında bir çeşit ruhi ayaklanma yaşıyorduk kıyı köylerinde. Hiçbir yerde yazılı olmayan ama Kırımlı'ların yürekleri içine derinden derine sinip yerleşmiş bir yasa vardı sanki o yıllarda: oğlan ve kız, tüm aileler çocuklarını okutmak kararındaydılar. Okulların açıldığı günlerde, tohum veya gıda maddelerini taşıyan arabalar misali, en ücra köylerden çocuklarını yatılı okullara getiren köy arabaları sıralanırdı kent ve kasaba okulları önünde. Umutları yitirme, karamsarlığa kapılma zamanı değildi; yaşamak için, benliklerini koruyabilmeleri için, zorunlu ve sınırlı olduğundan başka, insiyaki bir davranıştı da bu. Yalta teknikom'unun (teknik okul) sınıflarında da en güzel güller açmışlardı dersin - Ayvasıl, Dereköy, Nikta, Gurzuf, Kızıltaş, Değirmenköy, Büyük Özenbaş, Küçük Özenbaş kızları ordaydı. Parklarda görüyordum; estrad konserlerinde, pazar günleri ise plaj'da görüyordum onları. Savaş başlamadan bir-iki yıl önce beni artık genç bir şair olarak tanıyanlar; dergilerde şiirlerimi okumuş, radyodan sesimi duymuş olanlar vardı aralarında. Ben gençtim. Onlar gençtiler. Parkın akasya ağaçları altında Gurzuf ve Kızıltaş kızlarıyla konuşurken, yüzlerinde çiçeklenen gülümsemelerle benim de gül-endâm bedenim aşk tanrılarına teslim olurdu.

Dr. Zemin Dağcı'yla plaj'da geçirdiğimiz günler şimdi de gözlerimin önünde: teni çok beyaz olduğundan ötürü kaçınırdı yakıcı ısıdan. Hava güneşli ve çok sıcaksa plajın liman yanındaki, yarısı denize batık, kayanın gölgesinde serdiğimiz battaniye üstüne otururduk - dok-

tor, tabanları suya değene dek, bacaklarını denize doğru uzatarak. Öğle güneşinde تنها olurdu plaj. Otellerde, sanatoryumlarda istirahat edenlerin kimi öğle yemeğinde, kimiye gölgeli yerlerde; ama az uzağımızda Dereköylü -belki de Ayvasılı- bir grup genç kız günün civcivli saatlerini yaşarlardı. Hoplayıp gülüşürlerdi; kovalaşırldı; tümü birden denize atlayıp, kıyidan elli metre kadar uzaktaki ahşap platforma dek yüzer, platformun üstüne tırmanır, ellerini ritmik bir çarpmayla çarparak; hep bir ağızdan:

Biz biz edik biz edik!

Otuzeki kız edik!

Bir tahtaya dizildik,

Tan atkanda silindik!

diye platform üstünden denize atlar, uzun bir süre sulara gömülü kaldıktan sonra, yüze çıkıp, kıyıya yüzerlerdi.

Onlar yok gayrı Yalta'da. Ben de. Yalta'nın çok uzağında ihtiyarladık. Onlar da, ben de bir daha görmeyeceğiz belki Yalta'mızı. Hele ben! Şimdi burada, odamın sessizliği içinde buruk bir yürekle bu satırları yazan ben: büyük kentin gü-rültüsünden kaçıp tatlı-acı hatıralarını gitgide ıssızlaşan hafızamın kobalarına gömen ben!.. Üzülmemeliyim ama. Yanmamalıyım. Onlar güç vermeliler bana. Onlar benden çok daha değerli bir ömür yaşadılar; çoğu genç yaşta dünyaya gözlerini yumdularsa da, benden çok daha kadirli bir ömür yaşadılar. Hayatta kalanlar Kırım'ın haritasını çizdiler yeniden akıllara; Kırım'ın aşkını götürdüler Asya bozkırına. Sürgün trenlerinde ölenlerin yerini doldurmak amacıyla

iki misli, üç misli, dört misli çocuk doğurdular. Varlıklarını sürdürebilmeleri için Çorabatır'ların, Alim Aydamak'ların verdikleri savaşlardan çok daha çetin, çetin olduğu kadar da onurlu, ödevler üstlendiler.

Son olarak Dr. Zemine Dağcı'ya 1940'ın kışı Akmesit'te rastladım. Benim gibi, ama benden bir-iki ay önce, o da askere çağırılmıştı. Malo-Fontannaya sokağındaki evinize uğradı, sırtında albay üniformasıyla. Değişmişti. Aslında her gördüğümde değişik buluyordum Zemine'yi. Az daha tombullaşmıştı. Yüzü az daha kırmızılaşmıştı. İri gözleri gene iri ve alabildiğine açıktı, ama saçları, önceleri gibi bir francola şeklinde arkada toplu değildi gayrı. Siperi kara vernikli subay şapkası altında omuzbaşları üzerine dökülen apak saçlarıyla garip, az da gülünç görünüyordu Zemine Dağcı. Hoş, bizden daha garip değildi belki - yerinden yöresinden kopmuş bir insanın garip, hatta gülünç görünmesi doğaldı. Kapıda asılı asker kaputuna bakarken, Kızıtaş' taki evimizin koridorunda fötr mantosunu hatırladım. Ama yüzümü kaputuna gömmedim. Tek göz evdeydik. Tümümüz. Utanıyordum. Tek başıma olsaydım, gömerdim yüzümü kaputuna sanırım. Ayrılırken birbirimize sarıldık. Az ağladık. Az güldük. Ben ona, o bana Tanrı'dan selâmet ve mutlu gelecekler diledik. Gözleri içindeki sıcak, insancıl gülümsemesini Yalta'nın uzaklarına ve başka insanlara götürdü. Savaş süresince cepheelerde yaralı askerleri ameliyat etti; vatan uğruna savaşanların dalak, böbrek, beyin, ve ciğerlerine gömülü kalmış düşman kurşunlarını, mermi parçalarını çıkardı; bir zamanlar Ay-

vasıl'lıların, Dereköy'lülerin «meleği» olan Dr. Zemine Dağcı kanaya kanaya ölen askerlerin başlarını okşadı sevgiyle.

Sonra savaş bitti. Kırımlı'lar anayurtlarından tahliye edildiler. Tümü. Topyekün. Savaş süresince cephelerde savaşmış yaralı, kolsuz, bacaksız askerler de, Albay Dr. Zemine Dağcı da. Yıllar geçti. Yaralar ondu. Kolsuzlar ekmeklerini kolsuz yemeye, bacaksızlar bacaksız yürümeye alıştılar. Ama yurt yarası onmadı hiç yüreklerde. Yeni kuşaklar büyük başarılar kaydediyorlar bugün. Ama Kırım'ı olduğu yerinden kaldırıp sürgün edildikleri yerlere götürmeyi başaramadılar bir türlü gene de, gözleri ve canları hep Kırım'da. Bütün bu uzun yıllar içinde Kırım değişti herhalde. Ayı Dağı, Adalar, Soğuksu kıyıları, Gelinkaya, Topkaya, Memişin Deresi hâlâ olduğu gibi ve yerli yerinde. Ama gene de değişmiştir Kırım. Yüzbinlerce turist geliyormuş her yaz Yalta'ya Rusya içerlerinden. Küçüktü Yalta'nın plajı, bunca insanı barındırması imkânsız elbet. Bu yüzden denizde yüzen araçlarla Yalta plajının genişletilmesi iyi bir olgu. İleride, Kırım'a gelen turistler ve Yalta'nın yeni yerlilerinin yanısıra, Kırım'ın eski yerlilerinin de, genişletilmiş plaj'dan yararlanacaklarını umalım.

Yansılardan bu bölümünü yazdığım sırada New York'ta oturan bir okurum telefon açtı. Arkadaş bir-iki ay öncesi Kırım'a ve Taşkent'e gidip geldiğini, yurtdaşlarımızla buluşup konuştuğunu açıkladı. Yarım saat kadar konuştuk. Ak-

mescit'in sokaklarından, parkından, Salgır'dan; savaştan sonra Akınescit'le Yalta arasındaki yeni kurulmuş otoyolundan bahsetti. «Kızıлтаş'tan geçmiyor demek otoyolu», dedim. «Yok, geçmiyor», dedi. «Eh, geçmiyorsa... bizim ev yolun üstündeydi. Kızıлтаş mezarlığı da. Eski otoyolu yabanıl otlar örtmüştür gayrı. Evimizi ve mezarlığıysa...»

Sustum birden. Okurum genç bir adam. Ben ihtiyar bir adamım. Tatlı tatlı konuşurken birbirimizi üzüntülere kaptırmamıza gerek yok.

Söz arasında Dr. Zemine Dağcı ile akrabalığım olup olmadığını sordu. Amcam Mustafa Dağcı'nın kızı, dedim. Okurum Dr. Zemine Dağcı'nın Taşkent'te oturduğunu, ne var ki son zamanlarda, sağlık bakımından, rahatsız olduğunu bildirdi.

Konuşmamıza iyi günler dileyerek, ama coşkusuz, son verdik. Uzunca bir süre olduğum yerde oturdum, suskun telefona baktım. Bakarken, telefonun yeniden çalacağını, telefondaki sesin bana bir şeyler daha, bu kez sevindirici bir şeyler söyleyeceğini umdum. Telefon çalmadı. Zavallı Zemine ablacığım!.. Rahatsız demek. Rahatsızlığı, hastalıktan fazla, ilerlemiş yaşından ileri gelen bir rahatsızlık herhalde. Evet, yaşlıdır. Ama ben onu her zaman, çocukluğumda da, yaşlı bilirdim. Şimdi kaç yaşında acaba? Seksen mi? Seksen beş mi?.. Belki fazla. Belki değil; fazla. Gene de bunca yıl Dr. Zemine'nin hayatta olup olmadığını düşünmedim hiç. Kızıлтаş'taki evimizde beni muayene ederken, onun elleri altında ömrümün sonsuza sürüp gideceğini hissettiğimi yazdımdı - kendi ömrünün günün bi-

rinde sona ereceğini aklıma sığdıramazdım. Şimde de düşünmek istemiyorum bir türlü. Ama... Tatlı Zemine ablacığım! Sen, bir doktor olarak, insan hayatının sonsuz olmadığını, tenin yıprana yıprana günün birinde mutlaka öleceğini hepimizden iyi biliyorsundur. Gene de, hayata gözlerini yummadan önce, tatlı düşler gördüğünü düşünüyorum. Nedir bu düşlerin? Kızıtaş bağları mı? Soğuksu kıyıları mı? Güneş ışığında, ışıl ışıl mücevherlerle kakmalı tacları hatırlatan Adalar mı? Yoksa... Yoksa Yalta plajı mı? Biliyorum, bütün bunlar senden uzak. Bundan böyle ulaşamayacağın kadar senden uzak bütün bunlar. Ama sen gene de mutlusun Zemine ablacığım. Hiç değilse mutlu olman gerekir. Sen eskideki gibi, bugün de Dereköylüler ve Ayvasıllılar arasındasın; ve sen onlar için hâlâ bir meleksin. Ölürsen de onlar,

*Kayda varsam o melek
Uçar benim üstümde*

şarkısını söyleyecekler senin ardından.

Pravda'nın İngilizcesini yayınlayanlar, gazetenin okurlar arasında takdir ve destek gördüğü takdirde, haftada bir kez yayınlanacağını bildiriyorlardı. Geçen hafta yeni bir Pravda alırim diye kalkıp W. H. Smith'e gittim. Yoktu. Bu hafta tekrar uğradım. Yine yok. Satıcılara sordum. Bilmiyoruz... çıkmadı, dediler. Eh, İngiliz

okurları takdirle karşılamadılar herhalde Pravda'yı. Yazık ama. İngilizlerin Sovyetler Birliği'ni Pravda'dan, Sovyet halklarının da (böyle bir ihtimal düşünülebilirse) İngiltere'yi The Times veya The Guardian gazetelerinden tanımalarnın her iki toplum için de yararlı olacağını düşünüyorum.

Yukardaki bölüme ek not:

Sandığım gibi değilmiş meğer - İngilizce Pravda sürdürüyor yayını Londra'da. Yalnız benim aradığım kitapçı dükkânlarında eksikti anlaşılan; dün Wimbledon istasyonuna bitişik W. H. Smith'te gazetenin yedinci nüshasını buldum.

Temmuz, 1986

Geçen ay içinde kendimi Dr. Zemin Dağcı'nın hatırasına öylesine kaptırmıştım ki, az kaldı unutuyordum; ayın ortalarında evliliğimizin kırkbirinci yıldönümünü kutladık. Günü nasıl geçireceğimizi sordum Regina'ya. «Evlendiğimiz gün mülteci kampındaki gibi - köşe başındaki Hindistanlının dükkânından satın aldığım bir konserve kutusu içinde domates salçalı fasulye ile, dedi. Güldüm. Ama Regina'nın tasarladığı gibi geçmedi gün. Polonya Kültür Merkezi'nin (POSK) Mazurka Lokantasına gittik.

Şirin bir yer. Köşelerde palmyeler, ak örtülü masalar nefis çiçeklerle, tavandan sarkık avizelerle bezeli. Saçları bal sarısı ve güleryüzlü garson kızlar salonun kuytulugundaki iki kişilik bir masada yer gösterdiler ikimize. Regina salatalı biftek ve portakal suyu ısmarladı; bense, savaş öncesi Yaş Kuvvet gazetesi dairesinin tam karşısındaki Köyevi Lokantasında olduğu gibi, - bir tabak Ukrayna Borşç'u, ve, evliliğimizin yıldönümü şerefine alâ Kiev tavuk kızartması, bir kadeh de Stoliçnaya votka söyledim.

Sessizce yedik yemeklerimizi. Ama, arada bir birbirimizin yüzlerimize her baktığımızda,

gözlerimiz hayat yolunda tanığı olduğumuz kırk bir yılın acı tatlı hatıralarını yaşadılar yeniden. Yemekten sonra üyesi olduğum kulübün salon barına çıktık.

Bar tenhaydı. Salonda iki çift satranç oynuyorlardı. Ah, satranç! Satrancı gördüm mü gündemdeki evliliğin kırk birinci yıldönümü bile vız gelir!

«İstiyorsan birini bulup satranç oyna. Ben buraya oturup gazetemi okuyayım», dedi Regina.

Satranç oynayanlara yaklaşıyorum. Tanıdık kimse yok. Zaman geçtikçe eski tanıdıklar azalıyorlar; seyrele seyrele görünmez oluyorlar kulüpte. Çoğu görünmeyecekler de gayrı. «Dzennik Polski» gazetesinin arka sayfası baştan başa ölüm ve cenaze ilanları sütunlarıyla dolu. Satranç oynayanlar da genç kimseler - Solidarmosc (Dayanışma) kuşağından. Onlar bizden başkalar nedense. Yalnızca dış görünüşleriyle değil; hayat anlayışlarıyla, konuşmalarıyla, dünya görüşleriyle. Biz yok'uz. Hoş, büsbütün yok değiliz belki; ama kaybolan bir kuşagız biz onlar için.

Regina'nın yanına dönüyorum. Gazetesini katlayıp, ne yapacağız gayrı gibilerden bir bakışla bakıyor yüzüme. Yemekleri yedik. İçkileri içtik. Kırk birinci yılımızı kutladık. Başka ne mi yapacağız? Hiçbir şey yapmayacağız. Az daha oturup birbirimizin yüzüne bakacağız sessizce. Sonra kalkıp eve gideceğiz. Evde bahçe var. Bahçede çiçekler var. Çiçekler üzerinde kelebekler, çitler üstünde kuşlar var. Kuşların cıvıltısını dinleriz.

Derken kolumu tutuyor Regina:

«Görüyor musun?» diyor.

«Kimi?» diye soruyorum.

«Ali'yi.»

«Nerde?»

«Kapıda.»

«Görüyorum», diyorum.

«O da bizi görüyor mu acaba?»

«Sanmam», diyorum.

Zayıf gövdesi değneği üstüne az yaşlı, salon-
da kimbilir kimi -belki de geçmiş zamanı- ara-
yan bir tavırla duruyor kapıda. Ve hiçbir şey
görmüyor.

Ali Sahanoviç seksenyedisinde. Kafkasyalı.
Karaçay bölgesinden. Birinci Dünya Savaşı yıl-
larında çıktı Rusya'dan. 1917'de sanırım. Önce
Prag Üniversitesinde okudu; mühendis oldu. İki
savaş arası yıllarda Polonya'da yaşadı. Şimdi de
Polonyalılar arasında. Londra'nın Polonya kül-
tür örgütleri yeni kültür merkezi olan POSK'un
çatısı altında toplanmadan önce Pilsudski Ensti-
tüsünde görevliydi. Otuz yıl öncesi tanıştık. Dost-
luğumuz bu zaman içinde pekişti. O Topraklar
Bizimdi'yi yazdığım sırada yardımını esirgeme-
di. Uğraşılarımda romanla ilgili malzemelere ih-
tiyacım vardı. Haftanın bir, bazen iki gününü
Enstitünün kitaplığında geçiriyordum.

Benim için lüzumlu olan kitapları, haritala-
rı raflardan indirip kitaplığın orta yerindeki ge-
niş masa üzerine yığar, kahvemi getirir, çalışır-
ken hiç kimse rahatsız etmesin diye kitaplığın
kapısını dışardan kilitleyip, akşam saatlerine dek
malzemelerle başbaşa bırakırdı beni.

Son zamanlarda nadir görüyorum kendisini.

Epey ihtiyarlamış. Tren yolculuğu hayli yorucu galiba ki, benim kendisini ziyaret etmemi bekliyor. Şimdi de beni kolluyor herhalde salonda.

Yerimden kalkıp Ali Sahanoviç'in yanına gidiyorum. Hemen tanımıyor beni. Yüzünün rengi uçuk. Elmacık kemikleri az daha çıkık. Avurtları çökük. Gözlerine de renksiz bir sis tülbenti çökmüş dersin. Kolunu tutuyorum. Bir yabancıya bakar gibi bakıyor yüzüme. Sonra: «Cengiz sen misin?» diye soruyor. «Evet», diyorum, «ben'im.»

«Yalnız mısınız?»

«Hayır. Regina'yla.»

Koluna giriyorum. Ve ikimiz ağır adımlarla eşimin oturduğu masaya doğru yürüyoruz.

Regina'yı daha nadir görüyor Ali Sahanoviç. Son olarak iki yıl öncesi buluşup konuşmuşlardı sanırım. Şimdi coşkulu; Regina'nın masasının üzerinde tuttuğu elini aşıkane okşarken «Ah, ah», diyor; «unuttunuz beni sandım... Geldiniz. Unutmadınız demek. Teşekkür ederim. Çok teşekkür ederim.» diyor az bozuk ama tatlı Türkçesiyle.

Kendisini mahsus ziyarete geldiğimizi sanıyor galiba. Sansın. Daha iyi. Gelişimizin gerçek sebebinin kırk birinci yıldönümüyle ilgili olduğunu söyleyemem. Gerek de yok. Söylersem, beni unuttunuz; hiçbir şey söylemiyorsunuz bana, diye gücenir belki; kırılır belki.

Çaylarımızı yudumlarken yavaş yavaş konuşuyoruz. Dereden tepeden. Söz Kırım, Kafkasya üstüne kaydı mı heyecanlanıyoruz. Hele Ali Sahanoviç! Fazlaca coştı mu göğsünde darlık duyduğunu görüyorum yüzünde. Coşkusu, sisin

yeniden gözlerine çökmesini önleyecek denli güçlü. Arada benim elimi alıyor iki eli içine. Zayıf gövdesinden kopmuş gibi elleri; öylesine ağır. Bir ara, «Cengiz, şimdi sen buraya bak. Bana söz vermeni istiyorum,» diyor.

«Konus. İsteğin nedir?»

«Cenazeme geleceksin, değil mi? Bu dünyadan uğurlayacaksın beni, değil mi?» diyor.

Gülüyorum. İçten bir gülümseme değil ya, gene de bir gülümseme.

«Benim senden önce ölmeyeceğimi nerden biliyorsun?»

Ses etmiyor Ali Sahanoviç. Duymadı belki sorumu. Tekrarlıyorum:

«Senden önce ölmeyeceğimi nerden biliyorsun?»

Susuyor hâlâ.

«Geçenlerde bir gazetede okudum; Kafkasyalı bir adam 154'üncü doğum yılını kutlamış.»

Bakışlarını elimi tuttuğu ağır elleri üstünden kaldırmaksızın konuşuyor Ali Sahanoviç:

«O başka.»

«Nesi başka? Siz Kafkasyalılar uzun ömürlü...»

Sözümü kesiyor:

«154 yaşındaki o adam Kafkasya'da, bense Londra'dayım. Ben Kafkasya'da olsaydım hiç ölmezdim.» diyor Ali Sahanoviç.

Ortalık karanlıklaşıırken çıkıyoruz POSK'tan; Ali Sahanoviç de aramızda. Regina yanaklarını öpüyor kapıda. Yüzü, öncesi gibi, renksiz bir renge giriyor. «Haydi, sen içerde kal, hava so-

ğudu,» diyor eşim. İstasyona dek sizinle gideceğim diye ısrar ediyor. Ali Sahanoviç.

Az sonra üçümüz istasyonda, treni bekliyoruz. Ortalık iyice karanlıklaşmış. Tüm ışıkların yanmasına rağmen, platformda üç güvercin-güvercinler istasyonun yerlileri galiba- boyunlarını şişire şişire, gurklaya gurklaya dolaşıyorlar insanlar arasında. Konuşmuyoruz. Üstüne konuşulacak konular tükenmiş gibi. Tükenmemişse de, on yılın, yirmi yılın, otuz yılın, Ali Sahanoviç'in durumunda ise yetmiş yılın hatıraları yitirdiler artık önemini. Üçümüz üç güvercini seyrediyoruz sessizce. Derken tren geliyor. Vedalaşıyoruz. Ben ve Regina vagona girip pencere dibindeki sıraya oturuyoruz. Tren hareket ediyor. Ali Sahanoviç'e bakıyoruz camdan: uzak bir bahçeden kesilip platform üstüne atılmış pörsük bir çiçek gibi kalıyor platformda.

Ağır bir yürekle dönüyorum eve. Ali Sahanoviç'in sıhatsız görünüşü yüzünden belki. Belki de başka bir şey. Aslında ne zaman uzun süreli evin uzağında kalsam, dönüşümde bana dargın gibi karşılar beni ev. Hatta yabancılaşır. Bu akşam da evin sinsi sessizliği içinde nereye oturacağımı, ne yapacağımı bilmiyorum. Tedirgin durumumun farkında galiba Regina; sessizliği kırmak amacıyla soruyor:

«Televizyonda bir şey yok mu bu akşam?»

«Ne olacak televizyonda?»

«Saat on. Haber bültenini dinleyelim.»

Televizyonu açıyorum.

Günün en önemli haberi Güney Afrika olay-

larıyla ilgili; bir de XIII. Edinburgh Spor Oyunlarını boykot eden ülkelerle. Haberler arasında Habeşistan ve Güney Sudan bölgelerinde açlık tehlikesinin ortadan henüz kaldırılamadığı açıklanırken, geçen yaz ayları içinde televizyonda sık sık seyrettiğimiz açlığın korkunç görüntüleri yansıyor yeniden ekranda. Görüntüleri görmemek için gözlerimi yumuyorum. Ama niçin? İnsan tragedyası bu; ne denli korkunç olursa olsun, insanın bakması, görmesi gerekir. Gözlerimi açıyorum. Kolları kibrit çöpleri gibi incecik, çapaklı göz kapakları ve dudakları üstünde binlerce sineğin vıcık vıcık kaynaştığı yavrulara bakarken, Mazurka Lokantasında yediğim Kievvari kavrulmuş tavuk, acı bir yumru gibi sokuyluyor boğazımın içine. Haber bültenini okuyan, gerdanı inci dizisiyle süslü genç kadın, sanatçı Bob Geldof'un teşebbüsüyle düzenlenmiş pop müziği konserleri sonunda toplanan parayla alınan binlerce ton buğdayın, battaniye ve çadırların kıtlık bölgelerine yetiştirildiğini bildiriyor.

Bir öfke kabarıyor yüreğimin içinde aniden. Gözü doymaz kapitalist Batı!.. Sahtekâr sosyalist Doğu!.. Hayırseverliğiniz bu kadar mı? Yalnızca Tesko süpermarketin rafları bir milyon aç çocuğun karnını doyurabilir; Sosyalist Habeşistan'a ve Güney Sudan'a gönderilen Kalaşnikov'ların karşılığında başka bir milyon çocuğun karnını doyurmak işten bile değil.

Yerimden kalkıp televizyonun düğmesini kısıyorum. Başka ne yapabilirim? İçimi karartan başka hangi bir düğmeyi kısıtabilirim? Hiç. Geçip masamın başına oturuyorum. Düşüncelerim yansılara kapalı bu akşam. Ama Varlık'ın temmuz

sayısı duruyor masamın üzerinde. Varlık'ı yönetenler arasında beni unutmamış bir kimse mi var acaba? Eksik olmasınlar, geliyor Varlık dergisi sürekli.

Derginin sayfalarını çeviriyorum. Beni ilgilendiren pek bir şey yok sayfalarda. Hoş, beni ilgilendirmeyen yazılar başka okurların günlük ekmeği tuzu belki. Yok, mendebur değilim; biraz egoistim belki, ama mendebur değilim. Canımı sıkıyorlarsa bile, arada tedirgin ediyorlarsa bile ilgimi kesmemeliyim Varlık'la. Nasıl keserim? Varlık tanıttı beni Türk okuruna. Okumalıyım. Her sayısını. Her yazıyı. Okuyorum. Beğeneyim beğenmiyeyim okuyorum. Çalışmalarımda dil özellikle (bazı yazılar okunamayacak kadar ağırdıysa da) öztürkçe bakımından yararlı da oluyor derginin. Gene de dergi üstüne duygu ve düşüncelerimi gizleyecek değilim. Gizleyemem. Bugünkü Varlık'ın eski, yani Yaşar Nabi'nin Varlık'ı gibi, her ay başı gönüllere süzülüp insanın içini aydınlatması ve sevindirmesi şöyle dursun, her sayıyla az daha karamsarlığa sürüklüyor insanı.

Bu sayı da şiir odağı çevresinde. Yaşar Nabi Nayır şiir ödülüne katılanlardan başka, dört de şiir var dergide. Ama dergi şiir üstüne yazılan yazılardaki isim bolluğunun ağırlığı altında. Zaten isim bolluğuyla son iki-üç yıl içinde Varlık sayıları birbirine benziyorlar: Rousseau'lardan Şolohov'lara dek: Russell'ler, Kant'lar, Semanov'lar, Kagan'lar, Borikovsky'ler, Suçkov'lar -bunlardan başka Batı'da da, Doğu'da da kitapseverlerin tanımadıkları, duymadıkları, üstelik çoğunun ilgilenmedikleri isimlerle- isimlerin eserle-

riyle, eserlerinin ciddi eleştirisi ve incelenmesiyle değil - yalnızca isimleriyle yüklü Varlık dergisi. Toplumcu sanatta bir çeşit isimler ve isimlerden alıntılar sözlüğüne dönüşmüş Varlık. Kim ne derse desin, insanın -gerçek ve yaşıyan insanın- hayatında her günkü gerçeğinin meydana çıkmasında en büyük zorluğu yaratanlar, toplumcu gerçekçiliğin, bilimsel gerçekçiliğin, olumlu gerçekçiliğin sözünü ede ede, sığ ve kısır bir edebiyat bataklığına saplanıp kalmış edebiyatçılardır. (Tıpkı Sovyet edebiyatında gördüğümüz gibi) Tanrım! Zamanımızda ne kadar da çabuk değişiyor beğeniler, tutumlar. Üç-dört yıl önceki isimlerden hiçbiri yok bugün Varlık'ta. Değişimin gerçek sebebini ben bilemem; Varlık sayfalarında açık-seçik ve inandırıcı bir şekilde açıklayan da olmadı bugüne dek. Yakın geçmişte Dağcı'nın kitaplarından bahsedilirdi dergide. Hatta Türk edebiyatında Dağcı'nın yerinden. Bugünlerde onun isminin Varlık'ta görünmesine imkân yok tabii. Aslında öylesine büyük övgüleri de hak etmemişti belki Dağcı. Ama Dağlarca'ların bir kenara itilmelerine, Varlık'ın özel şiir sayısında bile, kendilerinden söz edilmemesine şaşmamak elde değil.

Dergiyi okurken Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun İnsancı Düşünür adını taşıyan yazısına Rousseau'dan aktardığı sözcükler çekiyor dikkatimi: «İnsanların en kötüsü, en fazla kabuğuna çekilen, yüreğini yalnız kendisine çevirendir...»

Cahillik değil mi, Rousseau'nun «Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev»'ini okumadım. Utanma-hyım. Ama Sayın H. V. Velidedeoğlu'nun yazısına aktardığı sözcükleri Rousseau bana özgü ve

benim hakkımda söylemiş sanki. Ben de kendi kabuğuna çekilen, yüreğini kendine, ya da kendi içini kurcalayan şeylere, çeviren bir insanım. Dolayısıyla insanların en kötüsüyüm. Günün birinde Varlık dergisinde ismimin anılacağını sanmıyorum ama... bilinmez; bakarsın ilerde bir yerde birinin hakkımda değersiz bir yazardı; hat-ta kötü bir yazardı; gerçekdışı bir Kırım'ın, yaşamayan insanların romanını yazdı; burjuvacıydı, işçi sınıfının düşmanıydı diye değerlendirildiğimi duyarım belki de.

Geç oldu. Regina uyuyor. Evliliğimizin kırk birinci yılında Yansılar'la uğraşmanın sırası değildi; ama uğraştım işte. Varlığı kapatıp kendi kabuğuma çekiliyorum gene. Kendime dönük yüreğimi dinlerken Bahçesaray ağzıyla Kırım'ın bir türküsünü mırıldanıyorum kendi kendime:

*Karadan beyaz olmay deylet,
Karadan beyaz olayken.
Dosttan düşman olmay deylet,
Dosttan düşman olayken.*

Sanat anlayışımız ve beğenilerimiz üstünde durmuşken, sözü az daha uzatmak istiyorum: Kensington semtinde, High Street Kensington istasyonuyla Marks and Spencer mağazası arasındaki kaldırımda küçük bir ahşap kulübe var. Kulübenin iç ve dış duvarları hemen hemen yerli ve yabancı (Tercüman ve Hürriyet de dahil) gazetelerle örtülüdür. Nadir düşünüyor

yolumuz oralara. Zaten emekliye ayrıldığı-mız günden sonra kalabalık ve gürültülü ortamlardan kaçıyor, dingin yerleri kolluyoruz. Ama arada bir gitmek zorundayız. Hoş, benim için pek de zorunlu değil bu; ama Regina, «Bugün Marks and Spencer'e gidip bir gömlekle bir kirasat satın alacağız sana!» dedi mi, yolculuk zorunlu oluyor.

Dün ordaydık. Önce gömlek ve kirasat; sonra da, istasyona doğru giderken, kaldırımıdaki gazete satıcısından bir Hürriyet satın aldık.

High Steet Kensington'la Southfield arası yirmi dakikalık bir yol. Tren tenhaydı. Sıraya yerleşip gazeteyi açtım. Regina: «Kapat, evde okursun,» dedi. Eh, bir gazete bu! Yirmi dakika içinde çok şey okunur. Trenlerde gazete, kitap okuyor herkes. Okunmuş gazeteleri, başka yolcular yararlanırlar diye, sıralar üstüne bırakıp gidenler de oluyor. Ben Hürriyeti'mi vagonda bırakacak değilim, ama yol süresince Marks And Spencer'in plastik torbası içersindeki gömleğe bakmak niyetinde de değilim. Açıp okuyacağım gazeteyi. Ve okuyorum. Hoş, okumuyorum. Hürriyet'in sayfalarında okadar çok renkli fotoğraf var ki... yazılara, hatta yazı başlıklarına göz at-maya vakit kalmadan, ağır sikletli bir boksorün yumruğu gibi çarpıyor fotoğraflar insanın gözüne. İster istemez fotoğrafları inceliyorum önce. Birinci fotoğraf çok enteresan: fotoğrafta bir Ford arabası. Arabanın önünde ve arkasında, sağında ve solunda motosikletli dört trafik polisi; açık araba üstünde ise tam ondört kişi. Fotoğrafın alt yazısını okuyorum: «Turgut Özal Trakya gezisini, Amerikan başkanları gibi sür-

dürdü. Ankara'dan getirilen ve Özal'ı taşıyan Keçiören Belediyesine ait üstü açık siyah Amerikan arabasının dört bir yanına oturan koruma görevlileri Başbakan'a «Amerikanvari koruma uyguladılar...»

Gazetelerden tanıyorum Turgut Özal'ı; karakteristik bir yüzü var. Kolay bulur muyum acaba diye gözlerimi yeniden fotoğrafa kaldırıyorum: arabadaki koruma görevlileri arasında, açık yakalı ve kolsuz beyaz gömleğiyle, bir pehlivan gibi duruyor. Az aşağıda da, bundan hiç kimse kuşkulanasın dercesine, iri ve kara harflerle, Başbakanın Trakya gezisini anlatan yazının başlığı: «Özal: Başpehlivan ben'im.» Yazının metni gazetenin onbirinci sayfasında.

Sayfaları çeviriyorum. Yolculuk süresince yazıyı okumaya vakit kalmazsa, evde okurum. Ama sayfaları acele çevirirken de aklım «Amerikanvari koruma»ya takılı.

Amerikalılara özenme Türklere özgü bir özellik değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da (şimdilerde Sosyalist Doğu Avrupa da dahil) Uzak Doğu, Yakın Doğu, Afrika ülkelerinde başlayan Amerikanvari giyinmek, Amerikanvari yemek, Amerikanvari eğlenmek tutkusu sürüp gidiyor hâlâ. Dazlaklar ve Roker'ler, Dallas'lar ve Dynasty'ler hep ordan geliyor bize. Bu gidişle Amerikalılara benzeyeceğiz. Bugünlerde Burger ve McDonald'la beslenen Japon gençlerinin boyları bir zamanlar yerlere oturup kendi ulusal yemeklerini alçak sofralar üstünden yiyen dedelerinin boylarından çok daha uzunmuş. Antropolojik bakımdan Türklerin yakın bir gelecekte değişeceklerine ihtimal

vermiyorum. Ben, sözgelimi, kırkbir yıl daha borşç ve Kievvari kavrulmuş tavuk yesem bile, bir Ukrayna Hohol'una benzeyemem. Gene de bir ulusa teknik ilerleme ve maddi bolluk (Japon örneği) şartlarını sağlayacaksa eğer, Amerikalılara özenmenin kötü bir şey olmadığını belirtmek isterim.

Etkilenmenin teknolojik alanda topluma yeni bir düşünce çığırı açabileceğini kabul ettikten sonra, geride insanımıza kendi değerlerini koruma, kendi ulusal özelliklerini sürdürme işi kalıyor.

Sayfaları çeviriyorum.

Dördüncü sayfada Harold Robbins'in «Yazar» adını taşıyan romanının tefrikası gözüme ilişince duraksıyorum.

Niçin Harold Robbins? Gazetenin yazı kurulunun, Hürriyet okurlarına günümüzün Amerikan edebiyatını tanıtma amacıyla Harold Robbins'i seçtiğine inanmak zor; olsa olsa okurların cinsi özelemlerini okşamak için seçmişlerdir. Ama niçin en adisini? Niçin en ucuzunu? Niçin en kötüsünü? Avrupa'daki Türkler için yayınlanıyor elimdeki Hürriyet - Almanya adresi üzerinde: «Tageszeitung für Türken in Europa» yazılı. Avrupa'da yaşayan Türklerin çoğunluğunu Türk işçileri teşkil ettiklerine göre, Türk işçisinin Joyce veya Proust soyundan romancıları okuyamayacağı düşünülmüş herhalde. Ben öyle bir düşünceye katılamam. Türk işçisinin de Türk aydınlarının okudukları Rousseau'ları okuyabilecekleri kadar hissiselim ve düşünce gücüne sahip olduklarına inanıyorum. Roman, az yukarda sandığım gibi, okurların cinsi zevk ve özelemlerini

okşamak amacıyla tefrika ediliyorsa eğer, Hürriyet Harold Robbins'ten çok daha iyilerini bulabilirdi Amerikan edebiyatında. Örneğin John Upton gibi... Erika Yong gibi.

Tren East Putney istasyonunda. Önümüzdeki istasyon Southfield. Gazeteyi katlayıp plastik torbadaki gömleğin yanına koyuyorum. Regina gazetede ne okuduğumu soruyor: «Hiç» diyorum.

Biraz şaşkın bir bakışla bakıyor yüzüme:

«Ne demek hiç? Yol süresince burnun gazeteye gömülü kaldı. Hiç mi okumadın.»

«Hiç», diyorum; «hiç okumadın.»

Bakışları hâlâ kuşkulu eşimin. İçimde saklı şeyleri görebilmesi için kırkbir yıl bir arada yaşamak yetmiyor herhalde. Az sonra Southfield' deyiz. Kalabalık içinde eve gidiyoruz sessizce. Tuhaf değil mi? Bazı durumlarda içimi kurcalayan şeyleri eşimin görmemesini tercih ediyorum. Rousseau'nun dediği gibi, insanların en kötüsü müyüm acaba?

Öğle yemeğinden sonra, saat ikiyle üç arası, yatağımın üzerine uzanıp yarım saat kadar Ankara Radyosu'nun İstekler programından şarkı ve türküleri dinliyorum. Kısa dalgalar üzerinden Türkçe yayın yapan başka istasyonlar da var. Geçenlerde Bizim Radyo'yu dinledim. Eskiden de dinlerdim arada sırada... Beş yıl, altı yıl öncesi sert ve soğuk bir dille, hatta süngülü bir dille konuşurdu Bizim Radyo. Bugünlerde bu radyonun yayını dinleyen bir kimse dilinin de-

gişmiş olduğunu bir anda anlayıverir. Bugün Bizim Radyo'da bir zamanlar Dubçek Prag'ının ılık ve yumuşak havasının estiğini sezinler gibi oluyoruz. Önceleri isimlerini ağızlarına almaktan sakındıkları Türk yazar ve şairlerinin eserleri okunuyor radyoda; İstanbul gazetelerinden aktarmalar yapıyor. Tatlı bir dille halk türküleri söyleniyor. Gene tatlı bir dille yurdun tüm ilercisi ve olumlu demokratik örgütleri işbirliğine çağırılıyor. Eh, tüm günahlar bağışlanmış gibi. Bakarsınız günün birinde Bizim Radyo'nun gerisinden seslenen Türk Komünist Partisi gerçek bir insan yüzüyle çıkıverir Türklerin karşısına.

Konuları hayli dağıttım galiba. Gerçekten de az yukardaki izlenimlerim çok uzaktan. Yanlış da olabilir. İyi ki kimse okumuyor Yansılar'ı. Belki de hiç kimse okumayacak. Okusalardı... Biri çıkıp, kendi otağında otları, demez miydi acaba?

İlerde yeniden Kırım'a ve Kırımlıları ilgilediren konulara döneceğimi umuyorum.

Ağustos, 1986

*Kırım'dan çıktı bir bulut
Hey yar Karşı'ya yağacak
Aytır da ağlarım.*

Yukarıdaki dize Kırımlıların hicret türkülerinden. Dizedeki «Karşı» kelimesi ile «Türkiye»; ya da, o zamanlarda Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan, Rumeli ve Balkanlar. Ama burada sözünü etmek istediğim «Karşı» başka bir anlamda. Kelimenin anlamı üstünde durmadan önce Kırımlı'ların arkada bıraktıkları Kırım'ı bir kez daha hatırlatmak istiyorum okura: Kırım yarımadası hem eski Rus İmparatorluğunun, hem de Sovyet Rusya'sının, ekonomik bakımdan, en ilerlemiş bölgesidir. Özellikle bağcılık ve bahçecilikte Batı Avrupa'nın Fransa, Almanya, İtalya gibi en yüksek düzeyde bulunan ülkelerinden aşağı kalır yanı yoktur; hiç değilse İkinci Dünya Savaşı'na dek. Herkesçe bilinen bir gerçek bu. Elbetteki bağ ve bahçecilikte Rusya'ya ilhakından çok önce de aynı yüksek düzeydeydi Kırım. Başarının Kırımlı'ların çalışkanlıklarından ileri geldiğini beyinleri Stalinist örümceğinin ağlarıyla örülü olmayan Ruslar da pek iyi biliyorlar.

Tam ve resmi istatistiklere dayanmaksızın Kırım'ın bugünkü ekonomik durumu üstüne kesin bir hükme varmanın doğru olmayacağını, aynı zamanda modern teknolojinin sağladığı çalışma usulleriyle Kırım topraklarının, öncekinden çok daha verimli ve yüksek bir üretime ulaştırıldığının, üstelik günümüzde üzüm, armut, elma, erik, şeftali gibi meyvelerin yalnızca şarabı ve kurusuyla yetinilmediğinin, tazesinin de aylarca tazeliğini korumasının usulünün bulunduğunun farkındayım.

Gene de gizlenilmesine çalışılan gizlenilmez bir gerçek var. Bu Gerçek, Kırım Tatarlarının Kırım topraklarına geçen emekleri. Yüzyıllar boyunca bu toprakların çalısı, otu, dikenini Kırım Tatarlarının elleriyle temizlendi; Kırım'ın tüm bağ ve bahçeleri onların elleriyle dikildi. Bugün de onların alın terlerinin simgesini taşır bu topraklar. Kırım'ın ilhakından sonra baskı ve zorbalığa katlanamayıp «Karşı»ya göç eden Kırımlıların arkada bıraktıkları ve Çarlık yönetiminin Graf Varantsov'lara hediye ettiği bağlara da Kırım Tatarlarından başka, hiçbir kimsenin emeği geçmedi. 1944 yılı baharında, ata mirası topraklar yeşerirken, bağlarından bir salkım üzüm bahçelerinden bir tek elma almayı beklemelerine izin verilmeden tümü Kırım'dan sürüldüler. Rusya'nın tarihinde benzerine rastlanmaz bir yüzkarası oldu bu. Belki de Gulag kamplarında milyonlarca suçsuz insanın ölümlerinden çok daha büyük bir yüzkarası oldu; bir yüzkarası olarak kalacak da. Çünkü bu kez öldürülen bir ulusun fertleri değildi, ulusun kendisiydi.

Kırk yıldan fazla bir süredir bunun sebebi-

ni sorduk, ve soruyoruz. İlkın, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım Tatarlarının Kırım'ı işgal eden Alman birlikleriyle işbirliği yaptıkları öne sürüldü. Savaşın son yıllarında Kızıl Ordu'nun düşman üzerine elde ettiğı büyük başarılarının sarhoşluğuyla gözü dönmüş Stalinist yönetimi yapabiliirdi ancak böylesine bir suçlamayı. Çünkü savaş yılları içinde işgal altında bulunan toplumlar arasında (Ukraynalılar ve Ruslar da dahil) Almanlarla en az işbirliği yapan Kırım Tatarları olmuştur. Bir kere bu küçük toplumun yetmiş bin insanı Kızıl Ordu saflarındaydı. Bu sayı Kırım Tatarlarının kadın, çocuk ve ihtiyarları dışında yetişkin ve eli silah taşıyabilen erkeklerinin yüzde doksanını teşkil ediyordu. Onların tümü savaşın son gününe dek cephelerde faşist Alman ordularına karşı savaştılar; kendi aralarından iki kez Sovyetler Birliği'nin kahramanı olan ve bugün de göklerin şahini diye anılan ünlü uçakçı Ahmethan Sultan soyundan en mert evlatlarını verdiler yurdun özgürlüğü ve bağımsızlığı uğruna.

Güneş balçıkla sıvanmaz derler - yalan o denli kaba, o denli yersiz ve çirkindi ki, devlet ve parti yöneticileri 1967 yılının eylül ayı içinde yayınladıkları özel bir kararnameyle, suçlamanın bir yanlışlık olduğunu açıklayarak, Kırım Tatarlarını rehabilite etmek zorunda kaldılar. Gene de yıllarca sürmüş olan iftira yapacağını yaptı. Suçlanma yüzünden Kırım Tatarları bir toplum, bir ulus olarak fiziken büsbütün yok olma tehlikesiyle yüzyüze geldiler. Önce sürgün trenlerinde, sonra yerleştikleri yerlerin sert şartları altında, açlıktan ve susuzluktan 112 bin insanın

canı kayıba uğradı. Bu sayıya cephelerde ölenler de katılırsa, sayının, nüfusun hemen hemen yarısını teşkil ettiğini görürüz. Kendilerinin yok olmaları için mahsus yaratılmış olan en feci ortam ve şartlara rağmen, Kırimlıların akıldışı ve insanüstü bir direnişle toparlanıp ayakta kalabilmelerini, milli benliklerini, dil ve kültürlerini koruyabilmelerini ve günümüzde sürgün yerlerinde toplam sayılarının yarım milyonun çok üstünde olduğunu anlamak bazı kimseler için zor olabilir. Ama Kırimlılar için, ve Kırimlı'ları yakından tanıyanlar için hiç de zor değildir.

Ne Çarlık Rusyasında, ne de Sovyet Rusyasında Kırim Tatarlarının ruh yapılarını, karakterlerini, sosyal ve ekonomik hayatlarını yakından öğrenmek için en küçük bir çaba harcanmadı. Tarihlerinin okullarda öğretilmesi şöyle dursun, uzun yıllar boyunca Bahçesaray bir 'Haydutlar yuvası', Giray'larsa onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Polonya topraklarına çıkardıkları akınlarla anıldılar yalnızca. Hanlık devrinden önceki Kırim bir boşluktu sanki; onüçüncü yüzyılda Asyalardan Batı'ya akan Moğol - Tatar ordularının bir kolu Kırim'a girip Gurzuf, Aluşta, Kefe, Otuz, Taraktaş, Üsküt, Gözleve, Eskikırım gibi tarihi kent ve kasabaları (teraslı evleriyle, döşeli sokakları ve kaldırımlarıyla, tertemiz bağ ve bahçeleriyle) bir gece içinde kurutmuşlardı sanki. Gerçek elbetteki başkaydı. İskit, Türk, Peçenek, Tat... herhangi bir isimle anılırsa anılsın, herhangi bir isimle tanınmış olursa olsunlar, kendilerinin evvel ezelden beri Kırim'ın yerlileri olduklarını pek iyi biliyorlardı Kırim Tatarları. Çarlık yönetimi, ordularının Kı-

rım topraklarına ayak bastığı günden itibaren -bazen açık, bazen de sinsi yollarla- Kırım'ı Kırım Tatarlarından boşaltmaya çalıştı. Genellikle başardı da. Hanlık devrinde beş milyon olan Kırım Tatarlarının sayısı, büyük hicretlerin ve katliamların sonunda üçyüzbine indirilmiş bulunuyordu. Başarı tam değildi ama geride kalmış üçyüz bin gibi küçük bir toplumun, çeşitli ırkların ikâmet ettikleri Kırım toprakları üstünde vefalı ve barış içinde yaşamalarını engelleyecek gibi meseleleri de kalmamıştı gayri ortada. Öyle de oldu. Önce Rus - Japon, sonra Birinci Dünya Savaşı'nda binlerce kurban vermelerine ve Kırım Tatarlarına yönelik yeni ekonomik baskıların sürdürülmesine rağmen, ulusun kökü ve anagövdesi Kırım'da kaldı, ve, yüzyılın sonlarına doğru İsmail Bey Gaspıralı gibi aydınların gönüllerde uyandırdıkları milliyetçilikle Kırım Tatarlarının tarihlerinde yeni bir devre başladı. Ne var ki devre uzun sürmedi. Büyük devrimden sonra yönetimi ele geçiren Sovyet rejimi, tıpkı Çarlık yönetimi gibi, Kırım Tatarlarıyla hesaplaşmasına yeniden başlamış bulunuyordu. 1927-1937 yılları arasında Kırım Muhtar Cumhuriyetinin yöneticiliğine getirilen -Veli İbrahmov, Hasan Kubayev, İlyas Tarhan gibi- her Tatar lideri ya kurşuna dizildi, ya da tutuklanarak Kırım'ın dışına sürüldüler. Kırımlılara Kırım'ın geçmişini, kısıtlı da olsa, otonominin sağladığı milli haklarını akla getirebilecek her çeşit eylem, hatta düşünce, yasaklandı. Ve nihayet Çarlık Rusyasının Kırım'ı Kırım Tatarlarından 'temizlemek' hayalini İkinci Dünya Savaşı'

sonunda Sovyet Rusya'sı bir hamlede gerçekleştirdi.

Kırım'ın gerçek yerlilerini Kırımsız bırakırken sorumluların ne düşündüklerini kesinlikle bilmiyoruz. Ama tahmin etmek zor olmasa gerek: Kırım'ı, katkısız Rus - Slav toprağı durumuna getirme politikası uzun yıllar sürmüştü. İkinci Dünya Savaşı bu politikanın gerçekleşmesi için en iyi bir fırsattı. Bu fırsat kaçırılmazdı artık. Kırım Tatarları küçük bir toplumdur. Yıllarca yıpranmış ve zayıftı. Üstelik Volga boylarında ve Urallarda bir iki milyon Tatar, Orta Asya'da ve Sibirya'larda birkaç yüzbin Tatar yaşıyordu. Kırım Tatarları Kırım'dan uzaklara sürülüp de, Kırım'daki milli kültürlerinin izlerini taşıyan tüm abideleri, camileri, mezarlıkları, kitaplıkları, Rus - Slav mimarisinden çok değişik olan ev ve binaları yıkılıp yerle bir edildiği takdirde diğer toplumlar arasında, varlıklarından iz kalmayınca, silinip gitmeleri işten değildi.

SSCB yönetimi, suçlamanın bir hata olduğunu itiraf ederek, yayınladığı özel kararnamesiyle Kırımlıları rehabilite ettiklerine göre, yukarıdaki tahminimizde yanıldığımızı sanmıyoruz. Yanılıyorsak eğer, Kırım Tatarlarının Kırım'dan tahliye edilmelerinde bilmediğimiz başka sebepler mevcuttu demek. Sorumlular bu sebepleri şimdiye değin açıklamadılar; açıklamaya gerek duymadılar. Oysa Kırımlıların içinde bulundukları bugünkü durumları yeni bir açıklamanın yapılmasını zorluyordu. Sorumlular, «Kırım Tatarları oldukları yerlerinde mutlular; geri Kırım'a dönmelerine ihtiyaç yok» diyemezler. Böylesine bir yorumu ileri sürmek, yalan ve yanlış

olduğundan başka; haksız suçlamayı yeniden tekrarlamak, sürgünü de doğrulamak olur.

Bugün sürgün yerlerinde kaydettikleri başarılarıyla Kırım Tatarlarının ne Kırım'dan vazgeçmek, ne de başka toplumlar içinde eriyip gitmek niyetinde olmadıklarını görüyoruz. Vazgeçemezler de Kırım'dan. Çünkü Kırım yalnızca bir coğrafya terimi değildir onlar için. Kırım onların iliklerine, can ve kanlarına sinmiştir. Kırım Tatarından Kırım kelimesi koparılıp atıldı mı geride kalan Tatar kelimesinin çok bir anlamı kalmaz Kırımlılar için. Elbetteki, bütün başarılarına, durumlarının öncesine kıyasla iyileşmesine rağmen, bir ulus olarak yok olma veya yok edilme tehlikesi büsbütün ortadan kalkmış değildir. Az yukarda da işaret ettiğimiz gibi, Çarlık Rusyasının baskısı ve büyük göçler sonucunda küçük bir toplum olarak kalmışlardı Kırım'da. Zayıflardı. Çaresizlerdi. Üstelik Kırım'da kafeslenmiş tutsak durumundaydılar. Bu kafesten çıkarılıp başka yerlere götürüldükleri takdirde kendilerini yeniden başka bir kafes içinde bulacaklardı. Nitekim öyle de oldu. Bunun farkındalar Kırım tatarları. Hayatta kalabilmelerinin ve milli benliklerini koruyabilmelerinin en sağlam ve en güvenilir yolu çalışkanlıkları, çocuklarını eğitmeleri, bir de ruhen Kırım'a sıkı sıkı bağlı kalmalarıdır. Günümüzde devlet ve parti yetkililerinin de bunun anladıklarına inanıyoruz. Bugünkü ortam ve şartlar Stalin devri ortam ve şartlarından, kıyas edilmeyecek kadar değişiktir. Ne kadar zayıf, ne kadar küçük olurlarsa olsunlar, Kırım Tatarlarının tümü kurşuna dizilemez, açlıktan öldürülmeleri de imkân dışı-

dır. Öyleyse Kırım Tatarlarına ne olacak? Son zamanlarda bir çözüm yolu üstüne düşünöldüğüünü duyuyoruz. Nasıl bir çözüm yolu bu? Çözüm yolu, Kırım Tatarlarını «Karşı» topraklarına yerleştirmek yoluymuş.

Şimdi sözü, dönüp dolaşıp, «Karşı» kelimesinin anlamı üstüne getiriyorum:

Karşı, Güney Türkistan'ın kurak ve en verimsiz bir bölgesidir. Bölgeyi memlekete ekonomik bakımdan verimli ve kârlı bir duruma getirmek amacıyla büyük projeler tasarlanmış. Projelerin uygulanıp gerçekleşmesi, her şeyden önce, insan gücüne ve fedakârlığa dayanır. Sovyet yönetimi böylesine bir ödevi üstlenebilecek en uygun toplumun Kırım Tatarları olduğunu düşünmüş. Yalnızca düşünmekle kalmayıp, tasarımı gerçekleştirmek amacıyla, sürgündeki Kırım Tatarlarının yayın organları olan Lenin Bayrağı gazetesinin ve Yıldız dergisinin sayfalarında Kırım Tatarlarının bölgedeki Mübarek ve Baharistan kasabalarına göçmelerine yönelik yoğun bir kampanya açtıklarını duyuyoruz. Bu kampanyanın en çok ilgi çekici yanı, bölgede Kırım Tatarları için bir çeşit otonom idare kurulacağı.

Bir taşla iki kuş vurulmak istendiği ortadadır. Öyle ya, Kırmıllılar hem çalışkanlıkları, hem de milli şuurleriyle ünlüler. Kendilerine otonom hakları tanıyıp bölgeye yerleştirildikleri takdirde hem Kırım'ı unuturlar, hem de Karşı bölgesini otuz yıl, elli yıl içinde bağ ve bahçeleriyle Kırım'a benzer bir cennete dönüştürürler. Ya bütün tahmin ve plânlara karşın, Kırım'ı unutmazlarsa? Sovyetler Birliği'nde yermi az - başka bir kurak bölgeye sürölürler...

İleride böylesine bir durum başgösterir mi göstermez mi, şimdiden kestirmek zor. Bildiğimiz bir şey varsa, insancıl duygu ve gerçekleri umursamayan bir rejimin, güç kullanarak, amaçlarını gerçekleştirebilmesidir. Ama bildiğimiz ve doğruluğuna inandığımız başka bir gerçek de, Ukraynalıların Doğu Avrupa'ya bağlı bir toplum olmaları gibi, Kırımlıların da tarihleri, Grek - Latin (Ceneviz) kültürlerinden etkilenip, Türk - İslam kültürüyle tamamlanan kendilerine özgü kültürleri ve Kırım topraklarına geçen emekleriyle en az Ukraynalılar kadar Doğu Avrupa'ya bağlı bir toplum olmaları ve meselelerinin Kırım'ın binlerce kilometre uzağında çözümlenemeyeceği gerçeğidir.

Burada, Kırım Tatarı (Puşkin'in şiirindeki) nerden gelip nereye gittiğini bilmeyen bir «Balda» değildir diyecektim; ama, onların karakterlerini en isabetli ve en kesin bir şekilde yorumlamış olan Kırım'ın saygıdeğer evladı İsmail Yazıcıoğlu'nun 1969 yılı Taşkent Mahkemesinde söylediği sözlerini tekrarlamayı yeğliyorum: «Hiç kimse Kırım Tatar halkını karnını doyurabileceği bir otlak bulduktan sonra başka bir şey düşünmeyen bir koyun sürüsü sanmasın.»*

Buraya kadar Kırım Tatarlarına karşı işlenen haksızlıklar, ve, bir ulus olarak, geçirdikleri tragedyanın önemi üstünde durdum. Stalin dönemi terörün acısını çekmiş olan yalnızca Kırımlılar değildi elbet. En başta Rus halkı olmak

* Emel dergisi, sayı 149, 1985.

üzere, milyonlarca insan paylaştı bu acıyı. Namuslu bir insanın akli kendisinden başka kim-selerin tragedyalarına kapalı kalamaz. Sekiz on yıl içinde geçirilen korkunç iki (yapma) açlık; sınıfsal hesaplaşma sonucunda «Kulak» denilen milyonlarca çalışkan köylünün katliamı; NKVD örgütlerine bağlı askerlerin karanlık geceler içinde «devrim düşmanı», «halk düşmanı» avla-maları; komşuyu komşuya karşı, köylüyü köy-lüye karşı, işçiyi işçiye karşı kışkırtmaları; bir gece içinde düzenlenen «mahkemeler» sonunda insanların hapisane bodrumlarında kurşuna di-zilmeleri; sayısız tutuklamalar; Gulag kampla-rına sürgün edilmeler; insanın canına okuyan insanlık dışı yasalar... İşte Stalin devrinin mi-rası.

Sovyet halkları İkinci Dünya Savaşı yılların-da milyonlarca kurban verdiler onurlu ve insani bir hayat uğruna. Savaş bittiğinden bu yana, haklı olarak, faşist Almanya'nın Sovyet halkla-rına karşı işlediği korkunç cinayetlerin dünya-mıza hatırlatılmadığı bir gün geçmiyor. Hit-lerizm gibi bir canavarın yeniden başkaldırma-ması için durmadan da hatırlatılması gerek. Bu-nu anlıyoruz. Anlamadığımız bir şey varsa, Sov-yet Komünist Partisi'nin bugüne değin Stalinizm'in terör ve katliamları üstüne söz etmemesi. Ta-rihe mal olmuş hiçbir şey ortadan kaldırılamaz. Ne denli acı olursa olsun, ne ölçüde çirkin olur-sa olsun, hiçbir millet kendi gerçeklerini uzun süreli gizleyemedi dünya gözünden. Gizleyemez de. Günümüzde dünyamızı en çok tedirgin eden, uluslararası politikada en çok kuşku uyandıran nesne Sovyet Komünist Partisi'nin samimiyet-

sizliğidir. Devrin gerçeklerini ne Soljenitsin'in, ne de başka bir romancının romanlarından öğrenmek yetmez. Uzun yıllar Stalinist yönetiminin Sovyet halklarına karşı uygulamış olduğu terör eylemleri bütün çıplaklığıyla gün ışığına çıkarılmadıkça ne Doğu Avrupa ülkelerinde, ne de özgür dünyada kardeş komünist partilerin takdir ve desteklerini kazanamaz Sovyet Komünist Partisi; Sovyet insanı da geleceğe umut ve güvenle bakamaz. Abraham Lincoln muydu, her zaman ve durmadan herkes aldatılamaz, diyen?

Er veya geç Sovyetler Birliği yöneticilerinin bu gerçeği anlayacağını umalım.

Hava bulutlu bugün. Ve serin. Gene de bütün güzellikleriyle açtılar çiçekler. Regina bahçede. Ben masamdayım. Ne oldu bilmiyorum - Yansılar'ı bekleyen biri var sanki!.. Sabahın erken saatlerinden beri sayfalara gömülüymüm; Yansılar'ın sürgündeki Kırımlılarla ilgili agustos bölümünü yazıp bitirmek istiyorum çabucak. Zaman zaman başımı kaldırıp bahçeme baktığımda pencere dibindeki begonyalar arasından fışkırıp, pencere camına sarkan fuhsialar, Gurzuf kızlarının gözleri içindeki parlaklıktan kopmuş gülümsemeler gibi giriyorlar ruhuma.

Hava bulutlu ama içim aydınlık. Ve sabah saatlerinden beri içimin aydınlığından yükselen sesi dinliyorum. Duyduklarımı sayfalara dök-tüm. Yazılanları yazacağımı bilmiyordum. Önceden tasarlamadım. Düşünmedim. Yazmama

gerek de yoktu belki. Söylenmiş şeyleri tekrarlayıp durdum hep. Yazıyı bitirince de bir yumru takıldı kaldı boğazıma. Uzun süreli Kırımlıların tragedyası üstüne düşündüm mü öyle olurum. Bazen ağlarım. Hiç kimseye belli etmek-sizin. Tuhaf ama. Bazan Yansılar'ı yazmaktan kendimi alkoymak istiyorum. Öyle bir anda garip bir korku giriyor içime. Hayattan kopmanın, nerde olduğumu, kim olduğumu bilmemenin korkusu gibi bir korku. Birbuçuk yıl oldu Yansılar'a başlayalı. Bugüne değin yarı aksak, yarı sağlam yürütebildim. Bundan böyle de yürütebilecek miyim acaba? Arada bir ne yazdığımı soruyor Regina. Birbuçuk yıl bu! Hiç, diyemem. Gene de «Hiç!» diyorum ve gülerek, hemen «Aşk macerası», diye ekliyorum. Kırım'ın sözünü etmek istemiyorum nedense Regina'ya. Ne Regina'ya, ne kızıma, ne de torunuma. Eskiden ederdim. Şimdilerde Kırım'ın sözünü ettiğim takdirde yorulacağımı, yüreğimin içinde bir şeylerin kırılacağını; hatta gözlerimin yaşaracağım his-seder gibi oluyorum. Yazmaya başladığımda Yansılar'ın yayınına düşündüğüm olmuştu. Şimdi onu da düşünmüyorum. Hattâ beni önceki romanlarımdan tanıyan okurların Yansılar'ı -hiç değilse ben hayattayken- okumalarını yeğlemiyorum. Otuz yıl, kırk yıl önce, hayatta olduklarını bilmediğim Kırımlıları romanlarımda yansıtıp ölümsüzleştirdiğime inanıyordum. Öylesine bir inancın verdiği bir güçle yazdım. Onlar da İnsandı'yı, O Topraklar Bizimdi'yi. Şimdi Kırımlıların yaşadıklarını ve Kırım'a dönme hareketlerini duydukça, benim için yapılacak bir iş kal-

mamış; hatta onlar için gerekli bir kişi değilim gibilerden karamsar bir duygu uyanıyor içimde.

Derken telefon çalıyor.

Her kara bulutun altında gümüşten bir as-tar vardır, derler İngilizler. Telefonun kulaklı-ğını kaldırıyorum. Kulağımda tatlı bir ses.

«Sen misin, Anabel?»

«Benim, büyükbaba.»

«Nerdesin?»

«Paris'te.»

«Paris'te mi?»

«Özür dilerim, önceden haber vermedim si-ze. Paris'e geleceğimizi kendim de bilmiyordum. Okulun düzenlediği bir gezi. Bugün Paris'teyiz. Yarın Cenevre'ye gideceğiz. Hafta sonu da Ce-nevre'den Güney Fransa'ya. Hava nice Londra'da?»

«Bulutlu, ve soğuk.»

«Burada güneşli ve sıcak. Anneannem ner-de?»

«Bahçede. Çağırayım.»

Telefonu eşime veriyorum.

Hüznüm dağılıyor. Hoş bir sıcaklık doluyor içime. Duymasın torunum beni üzen şeyleri. Za-man zaman hayatı bana zehir eden yazgımızı bilmesin. Dilerim Tanrıdan, bizim yazgımızın uzağında kalsın ömür boyunca. Zamanımızın özgür, tasasız, karınları tok, üstleri başları te-miz ve mutlu çocukları arasında büyüsün. İn-

sanları seysin. Dünyayı ve hayatı sevsin. Onun mutluluğu benim için de başlı başına bir mutluluk.

Bugün ayın yirmi ikisi. Günlerden cuma. Hava güneşli. Bahçedeyiz. Elma ağacının dibinde ve gölgede oturuyoruz. Regina Alan Sillitoe'nun «Her Viktory» (Bir Kadının Zaferi) romanını okuyor. Regina'dan önce ben okudum romanı. Orta yaşlı insanların yalnızlıkları; geçmişten gelen korkuları; birbirlerine yaklaşımları; sevgi ve mutluluk arayışları... Maziye arayıp bulmanın ve tanımanın yardımıyla yaşadıkları zaman içinde karşılaştıkları güçlükleri yenmelerinin öyküsü.

Başını kitaptan kaldıracığı anı bekliyorum. Bir ara kaldırıyor.

«Nice?» diye soruyorum.

«Nice ne?» diyor Regina.

«Roman.»

Yüzü anlamsız. Bir ara dudak bükeceğini sanıyorum. Bükmüyor.

«Ortalarına dek merakla okudum. Ama artık canımı sıkmaya başladı. İngiliz romanlarında Şerlokvari düğümlü bir cinayet, kan, ölüm olmadı mı can sıkıcı oluyorlar. Neyse, kitabın sonuna doğru kanlı olayları da okuyacağım galiba. Ama insanın mutluluğu kendi mazisine bağlı mı, değil mi? Emin değilim.»

«Sanat değeri üstüne ne düşündüğünü bilmek istedim», diyorum.

«Bir Shakespeare değil Alan Sillitoe» diyor Regina. Ve az sustuktan sonra: «Bir Hemingway de değil», diye ekliyor.

Derken yüzü değişiyor aniden. Bakışları, bakışlarıyla birlikte düşünceleri okuduğu kitabın çok uzağında bir yerde. Beklenmedik bir şeyle yüzyüze gelmiş gibi.

Bakışlarını yüzüme çeviriyor:

«Bugün cuma mı?»

«Evet», diyorum, «bugün cuma.»

«Yarın cumartesi...»

«Cumadan sonra cumartesi olur.»

«Yarın futbol sezonu başlıyor demek.»

«Evet. Chelsea'nın maçı var Stanford Bridge'de.»

Bir an ayağa atılıyor Regina.

«Kalk... Gidelim.»

«Nereye?»

«Senin biletini yenilemeyi unuttuk. Yarın maça gideceksin değil mi?»

Gidecek miyim? Futbol maçlarında başıboş gençlerin çıkardıkları kargaşalık, yolsuzluk, küfür ve kavgalar. Heysel ve Bradford stadlarında yer alan olaylar hâlâ capcanlı hafızamda. Futbol da yitirdi gayrı önceki heyecan ve çekiciliğini.

«Gideceksin maça, değil mi?» diye soruyor Regina tekrar.

«Bilmiyorum. Düşünmedim,» diyorum; «evde kalsam...»

Sözümü kesiyor:

«Peki, evde kal!.. İyisi mi masanı sırtına yüklenip dağ başına bir manastıra götür; ihtiyar bir rahip gibi gece gündüz yaz ve oku, oku ve yaz.

Senin için yapılacak başka hiçbir şey kalmadı artık bu dünyada.»

Aldığı ilaçlardan mı ne, öncesine kıyasla daha bir canlı Regina. Hatta hırçın.

«Kalk!» diyor; «Kalk, gidip biletini yenileyeceğiz! Yarın maç varsa, kaybedeceğimiz zaman kalmadı.»

Seviniyorum içimden. Yalnızca Regina'nın sağlıklı, sesine ve canlılığına değil; bu yıl da Chelsea'nın maçlarını seyredeceğime.

Kalkıp Stanford Bridge gidiyoruz.

Yarın...

Yansılar'dan uzak, otuz bin seyirci arasında ben de tasasız ve ağrısız bir insan olacağım. Bu da bir mutluluk. Maç sırasında oturduğum yerden başımı kaldırıp Fulham Road'daki eski evimin damına da bakarım arada bir. O damın altında otuz yıl öncesi Onlar da İnsandı'yı yazdığım günleri hatırlarım.

İnsanın mutluluğu kendi mazisine bağlı mı acaba? Alan Sillitoe bir Shakespeare değil elbet; bir Hemingway de değil. Ama «Her Viktory» romanında estetik, hiç değilse benim için yeni bir şey söylemiş.

Eylül, 1986

Çok çabuk geçiyor günler. Eylül de geldi. Eylül deyince Turgenyev'in romanlarından serin bir akıntının estiğini duyar gibi oluyorum. Oysa Eylülün ilk haftası henüz. Ama yaz yazlığını ağustosun sonuna dek yapar İngiltere'de. Futbol sezonu başladı mı, Fulham Road'un kaldırımında rozet satıcılarının seslerinden anlarlar Londralılar güzün bir çağrım ötede olduğunu. Turistler seyrelir sokaklarda; kitapçı dükkânları, sinema ve tiyatro salonları kalabalıklaşır.

Dün Earls Court'taydım. W. H. Smith'e uğradım, Robert Conquest'in yeni çıkmış «The Harvest of Sorrow» (Hüzün Devşirimi) kitabını almak için.

Kitabın konusu da, yazarı da ilgilendiriyordu beni. 1958 yılı Conquest'le telefonda kısa bir konuşmamız oldu: Korkunç Yıllar'ın amatörce yapılmış çevirisini okuduktan sonra, yapıtı Manja Harrari'ye göstermemi istiyordu Conquest. İsteddiği gibi yaptım. Harrari yakın bir ilgi gösterdi Korkunç Yıllar'a; yayınlanabileceğini açıkladı. Fakat eserin sağlam çevirisi üzerine çalışmaya başlamasına vakit kalmadan, vefat etti; ve bununla Korkunç Yıllar'ın İngilizce yayını çabu-

cak unutuldu. Unutulmasına başka bir sebep daha vardı: tam o sırada Onlar da İnsandı'nın yayını bekliyordum. Onlar da İnsandı'nın yayını ise Korkunç Yıllar'ın İngilizce yayınından çok daha büyük bir önem taşıyordu benim için. Bugün memnunum İngilizcesinin yayınlanmadığına. Yaşını başını almış ve kendi çalışmalarına coşkunun dışından bakarak, soğukkanlılıkla değerlendirebilen bir yazar, ilk eseriyle yabancı okurların karşısına çıkmayı yeğleyemez. Aslında benim edebi çalışmalarında kendi insanımız başta geldi ve geliyor. Bizi başkalarına tanıtan bir edebiyat değil, bizi bize tanıtan bir edebiyatın önemli olduğuna inandım her zaman. Yazıklandığım bir şey varsa eğer, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet askerlerinin Alman esir kamplarındaki durumlarını, daha doğrusu feci ölümlerini yansıtan bir kitabın bugüne değin Batı'da yazılmamış olmasıdır. Sırf bu yüzden Korkunç Yıllar'ın İngilizce yayını faydalı olurdu diye düşünüyorum. Elbetteki bu kampların gerçeğini bütün korkunçluğuyla Korkunç Yıllar'da yansıttığımı sanmıyorum. Amacım o değildi aslında. Gene de perdenin ucunu, az da olsa, kaldırabilirdiysem, mutluyum.

Dönelim «The Harvest of Sorrow»a. Elli yıl öncesi Stalin'in köyü kollektifleştirme politikasının sonunda Belsen ve Auschwitz kamplarını hatırlatan Ukrayna (ve Ukrayna'ya bitişik Kırım, Kuban, Don, Güney Volga) bölgelerinde milyonlarca köy insanının ölümünü dile getiriyor Conquest.

Yansılar'ın Kırım Tatarlarıyla ilgili ağustos bölümünü «The Harvest of Sorrow» yayınlan-

madan önce yazdım. W. H. Smith'e giderken bölümde anlatmaya çalıştığım Kırımlıların durumlarına yeni bir ışık getirebileceğimi, bölümde önemli değişiklikler yapmamın gerekeceğini düşünüyordum. Fakat, daha kitabı görmeden, bu düşüncemden caymaya başladım. Düşünceden caymama sebep kitapta benim yararlanabileceğim bilgi veya malzemenin yetersizliğinden değildir. Tersine, Robert Conquest güvenilir kaynaklara ve resmi belgelere dayanarak yazmış kitabı. Sovyetler Birliği'nin tarihini, özellikle Stalinizm terörünü öğrenmek isteyen kimselerin kitapta zengin ve değerli malzeme bulabileceklerinden kuşkulandırmıyorum. Gene de kitabın, benim Yansılar'da irdelediğim konu ve çalışmamın dışında kaldığını düşünüyorum.

Yansılar'ı duygu ve gönül yordamıyla yazdığımı daha önce söylemiştim. Bu, her zaman öyle oldu. Önceki sanat eserlerimde de dar bir alan içinde ve yöresinde yer alan olgu ve eylemlerin yalnızca kendi şahsıma çarpan yansı ve yankılarını yakalayıp, bu yankı ve yansılarının ruhumda ve düşüncelerimde yarattıkları etkileri sayfalara dökmeye çalıştım. Edebi uğraşının bu çeşidi sadece bana özgü değildir; dünya edebiyatında sık sık rastlanır. Benim için bu şekilde çalışmanın önemi, karakterime uygun düşmesinden başka, işlediğim konuları, tanıtmayı amaçladığım insanları kendi ruhumda yoğurup daha iyi canlandırabileceğim, okuru da daha iyi aydınatabileceğim inancıdır. Yansılar'da bir yıl süren çalışmalarım temelde bu alan içinde kaldı. Çernobil olaylarıyla ilgili bölümü yazarken, bu alanın dışına çıktığımı sezinler gibi oldum;

Yansılar'ın ağustos bölümünde ise büsbütün alanın dışına taşıdığını anladım.

Yansılar bir sanat ürünü değildir dedimdi. Şahsi hayatım dışında siyasi konulara her ne kadar değindiysen de, siyasi bir uğraşı da değildir Yansılar; yalnızca bizim gerçeğimizdir. Kendimiz seçmediğimiz, bizim dışımızda mevcut olan güçlerin bizim için seçtikleri ortam ve durumun gerçeğidir.

Büyük Ekim devriminden başlayarak günümüze dek bir çeşit «Profesyonel Anti-Komünist» yazarlar grubu bulunuyor Batı'da. Bu yazarlar kendi eserlerinde savaşı komünizmin gerçeğini en belirgin çizgilerle çizmelerine rağmen, çözümlenmesi, hatta anlaşılması, zor bir kompleks olan Sovyet Rusyasının meselelerini bugüne dek kavrayamadılar. Sovyet halklarının, özellikle Rus halkının psikolojisini bilmeksizin ve büyük devrimin Sovyet Rusyasında yaratmış olduğu ortam ve şartları kendi derilerinde denemeksizin bu meseleleri, derinliğine inip, kavramalarına imkân yoktur da. Batı her zaman kendi çıkarı açısından baktı bu meselelere. Sovyet toplumu içinden çıkıp Batı'ya sığınmış ve Stalinizm terörünün hemen hemen yarım yüzyıllık birikimini gözler önüne sermiş yazarların kitapları bile Batı mantığı üzerine önemli denecek bir etki bırakmaksızın unutulup gittiler. Robert Conquest' in kitabının daha önce bu konuda yazılmış kitaplardan pek farklı olduğunu sanmıyorum. Bu yüzden kitaptan şimdilik yararlanmamaya karar verdim. Bu yüzden diyorum ya, daha fazla kendi dar çevrem içinde kalmayı yeğlediğim için vardım belki bu karara.

Okumayı düşündüğüm, belki de okunması gereken, bir kitabı okumadan bir yana ittiğimden dolayı mı? Ağır bir yürekle çıktım W. H. Smith'den. Sıkıntıyı dağıtıyorum diye az gezinmek istedim. Ama Earls Court emekli bir ihtiyarın gezinebileceği bir yer değil. Semtin tanımına varmak da kolay değil - aşağı yukarı her on yılda bir değişiyor Earls Court. Kırk yıl öncesi Londra'nın en kibar semtlerinden biriydi. Savaş sonrası yıllarda Polonyalılar yerleştiler semte. Otuzbir numaralı otobüs Kensington High Street Caddesinden Earls Court sokağına sapınca biletçinin otobüsteki yolculara: Polonya koridoru! diye selendiğini iyi hatırlıyorum. Polonya Havacılar Kulübü hâlâ bu semtte. Yıllar sonrası Ealing ve Balham semtlerine çekilip yerleşen Polonyalıların yerlerini Avustralyalılar aldılar; ve uzun bir süre Narkoman semti olarak tanındı Earls Court. Şimdi ise Arap, Afrikalı, Asyalı karışımı. Vitrinleri pornografik magazinlerle donatılı dükkanların kapılarında, ellerinde tesbihleri cıbalı Arap erkekleri; al, yeşil, mavi saçlı punk kızları ve müşteri kollayan eti budu meydanda kadınlar arasında tepeden tırnağa karalar bürülü Arap kadınlarıyla dolu Earls Court.

Eski evimin önünden geçesim geldi.

Fulham Road'a çıkmak için sağa dönerek Bromton mezarlığına yöneliyorum; ve on dakika sonra mezarlıktayım.

Mezarlıkta kestane ağaçları çoktan yitirmişler haziran yeşilini. Yaza ve mezar çiçeklerine veda dercesine, madeni bir hışırtyla dökülüyor-

lar tek tük sarı yapraklar dallar arasından geçtiğim yola. Bir ara, yolun kıyısına atılı peykeye oturup, mezarları seyre dalıyorum. Sessizlik öylesine derin, derin olduğu kadar da öylesine dingin ki!.. Özlem değilse de, ruhumda ölmüşlerin dünyasına bir çeşit sakin yakınlık uyandığını duyar gibi oluyorum. Yeni bir duygu bu. Eski-den, ruhi dinlenme şöyle dursun, soğuk ve sert sessizlikleriyle, dış ve dostça olmayan bir yer sayılırdı mezarlıklar benim için. Hatta korkuyordum mezarlıklardan.

Kızıлтаş mezarlıkları geliyor aklıma: iki mahallesi olduğu gibi, iki camisi, iki meydanı, iki ilkokulu, iki kooperatif mağazası, iki kahvehanesi, ve iki de mezarlığı vardı Kızıлтаş'ın; Aşağı Mezarlık ve Yukarı Mezarlık. Evimizin yanındaki alçak ama kalın duvarla çevrili Aşağı Mezarlık, eski mezarların bir yana sarkık ve yosun tutmuş sarıklı taşlarıyla, benim bilmemi istemediği sırlar saklardı sanki kendinde. Girmezdim o mezarlığa. Ama Yukarı Mezarlığa girerdim.

Yukarı Mezarlık Kızıлтаş'ın «Hastalar» diye bilinen en bereketli bağları yanındaydı. Bizim bağımız da bu «Hastalar» bölgesindeydi. Mezarlık açıktı. Mezarlığın kıyısınca gidilirdi bağlara; baharda yaya, üzümlerin devşirildiği zamanlarda ise arabalarla, atlarla. Geri dönüşümüzde, önceki çocuklar gibi, ben de yoldan çıkıp, bir avuç vişne veya bir salkım üzüm bırakırdım yola yakın mezarlar üzerine; geceleyin ölümler yerler diye. Geceleyin ölümler mezarlarından kalkıp bu üzümleri gerçekten yerler miydi, emin değilim; ama kuşların yediklerini uzaktan görüyordum. Ve mezarlar üzerine bıraktığım üzümlerle yem-

lenen kuşlara bakarken, mezarlarında yatan ölü-
lerin ruhlarının sevindiğini kendi ruhumda his-
sedirdim.

Tatlı hatıralar!

Mutluluğun yalnızca maddeye bağlı olma-
dığını, insanoglunun hayatında ruhun da önem-
li olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Bugünkü
materyalist dünyada bu yorum birçok kimse için
boş, hatta anlamdışı bir tesbit olabilir. Benim
için değildir. Kırım'ın dışında yaşayan öteki Kı-
rımllılar için de anlamdışı olduğunu sanmıyorum.
Tersine, onlar benden çok daha büyük bir önem
veriyorlardır belki ruhi değerlere. Çünkü onla-
rın varlıkları ve Kırımllılıkları, bu ruhi değerle-
re bağlıdır. Kendi köy ve kasabalarını, bağ ve
bahçelerini anmadıkları, düşlerinde görmedikle-
ri bir gün, bir gece geçmiyor hayatlarında. Akla
sığdırılması zor ya, harika bir olguyla, milli hak-
larının kısıtlanması ve sınırlandırılması ortadan kal-
dırılır da Kırım'a dönmelerine izin verilirse bile,
dönüşlerinde kırk yıl öncesi arkada bıraktıkları
köy ve kasabalarını, bağ ve bahçelerini aynen
bulmayacaklarının pekâlâ farkındalar Kırımllı-
lar. Gene de, karşılaştıkları tüm hayal kırıklık-
larına rağmen ruhi güçlerinin eksilip zayıflaya-
cağına inanmıyorum. Onların Kırım'ın acısı ve
Kırım'ın hasretiyle yoğrulup zenginleşmiş ve mil-
li şuura dayanan ruhi yapıları, bugünkü durum-
larında da, Kırım toprakları üzerinde yaşadık-
ları yıllardan çok farklı değildir.

Ama dönelim Kızıldaş'a:

Şimdi burada, peykeye oturmuş, Bromton
mezarlığının sessizliği içinde haçlı mezarları sey-
rederken, ara ara Aşağı mezarlığın yosun tut-

muş sarıklı baştaşları gelip duruyorlar gözlerim önüne. Şu anda ben Bromton mezarlığında değil de Kızıtaş'ta olsaydım, korkusuzca Aşağı mezarlığına girer, o baştaşları okşardım.

Aşk ve özlemlerimin değişmesi için aradan yarım yüzyıl geçmesi gerekiyordu.

1932 yılında aile Akmescit'e yerleştikten sonra, nadir uğruyordum Kızıtaş'a. Uğramama önemli denecek bir sebep kalmamıştı doğrusu. Bağlar, kolhoz bağı olmuştu; yaşlı Dağcı'lar ölmüşlerdi; hayatta kalan Dağcı'lar Kırım'ın dışına çıkartılmışlardı; ve Kızıtaş yabancılaşmıştı benim için. Ama Kızıtaş'a uğramayışıma başka sebepler de vardı: babam ve baba kardeşleri Kızıtaşlı; annem ve anne kardeşleri Gurzuf'lulardı. Ben Gurzuf'ta doğdum. Kırım'dan ayrılalı beri herhangi bir zaman Gurzuf'u ve Kızıtaş'ı gözlerimde canlandırırsam, Gurzuf'a bakışım Kızıtaş'a bakışımdan uzun sürer. Başka türlü olmaz ki! Gençliğimde Memiş'in bayırı üstünde durup, güneş ışınları içinde yıkanan Gurzuf'a baktığımda, kendimi bir düş dünyası içinde bulurdum. Ayı Dağı'nı, Soğuksu kıyılarını, Adalar'ı kapsayan Gurzuf'un panoraması Tanrı eliyle konmuştu dersin oraya. Üstelik Memiş'in bayırı üstünden hem Kızıtaş, hem de Gurzuf bağlarını görebiliyordum. Bağları birbirlerinden Memiş'in deresi ayırırdı. İki yüksek duvar arasından bir yol «Hastalara», öteki yol Gurzuf bağlarına yükselirdi Memiş'in bayırından.

Aşağıdaki satırları Benim Gibi Biri romanımdan aktarıyorum:

«Bu yol ne uzun! Livadia bağlarına uzayan yol gibi; uzun ve dümdüz. Hatırlıyorum - çocukken komşu kıızıyla bir oyun oynardık o yolda: *Kör İnsanların Yürüyüşü*. Basit bir cyun: üçyüz, belki dört yüz (benim yaşımda olan kimseler için yollar gitgide kısalıyorlar ya, benim için tam tersine; uzuyorlar) metre kadar uzun yol, bayırı bir bel kuşağı gibi keserek, bağın kıyısındaki, sarkık dalları hemen hemen yerlere değen, kocaman kiraz ağacına ulaşıyordu. Bizim bağımız alçak taş duvarla çevriliydi. Alçaklarda kalan öteki bağlar da. Daha alçakta bir dere vardı. Ve derenin dibinde, baharda ve güz akşamları, uğultusu kiraz ağacına dek yükselen ırmak.

Güzeldi bizim bağımız. Babamın dediğine göre, asmaları, üzümlemlerle yüklü bağın kütüklerini dedem -yoksa dedemin dedesi mi- dikmişti. Severdik biz o bağı. Güneş de severdi bizim o bağı. Tilkiler, tavşanlar, kelebekler, kertenkeleler de. Onlarla paylaşırdık o bağın güzelliğini. Ve üzümlerini.

Kör İnsanların Yürüyüşü oyununa bizim evin eşiğinde başlardık komşu kıızıyla, gözlerimiz yumulu. İlk yüz metreyi geçmek kolay olurdu. Ama yürüdükçe yürümek zorlaşırdı. Arada duraksayıp komşu kıza seslenirdim. Kızdan ses so-luk çıkmayınca evimizin bin kilometre uzağında, belki de güneşin ışımadığı, kuşların uçmadığı karanlık bir dünya içinde olduğumu hissederdim. Gözlerimi açasım gelirdi öyle bir anda. Ama inatçıydım. Azimkârdım belki de. Çıplak bacaklarım yolun kıyısındaki ısırganlara, dikenli bitkilere, taşlara çarpardı; gene de yürürdüm. Ancak bağın yeşil kokusu burnuma vurunca açardım göz-

lerimi. Açınca da güzel dünya içinde bizim bağımız olduğundan çok daha güzel görünürdü.»

Evet, Memiş'in bayırı önemliydi.

Önce, Memiş'in bayırı üstünden bağlara doya doya bakabiliyordum. Sonra sarp bayırı inerek, teyzemin evine koyulurdum. Beni Yalta'ya götüren otobüsten Memiş'in bayırı üstünde ineme başka sebepler de vardı belki ama ikisi başta geliyordu. Biri, Gurzuf'a kuzeyden inerken, içersinde doğduğum evin yanından geçebilmemdi. Bayırdaki bahçenin ucunda duran teraslı ev boştu. Aile Kızıltaş'a taşınalı içersinde hiç kimse oturmamıştı. Bahçe de bakımsızdı. Bahçenin kıyısındaki sıra selviler dibince yükselen yolu geçip eve girerdim; evin, yavruyken annemin beni emzirdiği, odalarında dolanırdım. Amaçsız, diyecektim ama demiyorum. Çünkü ev benim dünyaya ve hayata gözlerimi açtığım bir yerdi.

İkinci sebep dul ve çocuksuz teyzemdi.

Teyzemin evi bu evin üç yüz metre kadar aşağısındaydı; gene bahçeli ve teraslı. Bahçenin orta yerinde bir ayva ağacı vardı. Teyzem yaşlıydı. Ya da bana yaşlı görünüyordu. Ağustosun ortalarında kendisini ziyaret edeceğimi ve Gurzuf'a Memişin bayırı yanından ineceğimi biliyordu ki, ayva ağacı dibinde ve gölgede saatlerce, belki de günlerce oturarak, uzun çubuğunu tüttüre tüttüre yola bakardı. Ve ben yoldan çıkıp bahçenin küçük ahşap kapısına yönelir yönelmez çığlığı basardı:

«Cengiiiiiz!»

Teyzemin sesi, kıyıdaki Ceneviz kalesinin

duvarlarına örölü yuvaları içinde kırlangıçları şaşkına döndürecek kadar güçlüydü. Burada Gurzuf'luların gürültülü, Kızıtaş'lılarınsa sakin seslerle konuştuklarını hemen söylemeliyim.

Ama.

Sandığım kadar uysal ve sakin kimseler değillerdi belki Kızıtaşlılar. Çok şeyler unutuldu. Çok şeyler günlük hayatın hayhuyu içinde anılmaz oldular. Ama gençliğimin bir hatırası bir çivi gibi saplandı kaldı aklıma. İyi hatırlıyorum; 1937'nin yazı yıllık tatilimi Dr. Zemine Dağcı'nın yanında geçirmek için Yalta'ya giderken, yolu az uzatmak pahasına, Kızıtaş'ta indim otobüsten. Güneşli bir gündü. Hava alabildiğine sıcaktı. Kimseler yoktu ortalıkta. Kızıtaş'ın hem yukarı, hem de karşı mahallesi otoyolun hayli uzağındaydı, ve, günün bu saatinde yolda kimselerin görünmemesi doğaldı. Memnundum üstelik. Karşıma çıkacak olan birinin beni tanımayacağından, yabancılara verilen garip bir selâmla yanımdan geçip gideceğinden kuşkulanmıyordum.

Mezarlık duvarı dibince yürüdüm.

Pilibaşı'yle evimiz arasındaki sarı otlarla örölü araziden çıkan çırcır böceklerinin seslerini dinleye dinleye evimizin önünden geçtim. Bostanı otlar kaplamıştı. Bostanın kıyısındaki eski gübre yığını eğretilti otları altındaydı. Avluda yer yer ot fırçaları fışkırmıştı topraktan. Çubar'ın (köpek) ahşap kulübesi yoktu avluda. Balkona yükselen ahşap merdivenin birkaç basamağı eksikti. Ev garip bir durumdaydı. Ama hüzünlenmedim. O evde geçirmiş olduğum çocukluğumu hatırlamadım bile. Ben Akmesic'tiydim gayrı.

Aile Akmescit'teydi. Tiyatrosu, parkı, sinemaları, tramvayları ve sokaklarında belde sıkı dar etekli ve ak bluzlu kızlarıyla öğünebileceğim, karşıma çıkacak olan bir Kızıлтаşlının yanından böbürlenerek geçeceğim, hatta çevremdeki tabiat güzelliğini umursamayacağım kadar ruhuma girip iyice yerleşmiş bir kentti Akmescit.

Otoyolun kıyısınca Memişin bayırına doğru gidiyordum yavaş yavaş; bayıra yaklaşırken kuşbakışı açıdan Gurzuf'un ince bir sis tülbentine bürülü kızıl damları gözüme ilişince adımlarımı sıklaştırdım. Bayıra az kala Yalta yönünden gelen atlı bir adam göründü yolda. Az sonra beni eliyle selamlayıp geçti adam yanımdan. Arkasından baktım. Kızıлтаşlı mı acaba? Yanımdan çok uzaklaşmadan adam atını durdurdu, eğerden atladı, ve atın üzengisini tutarak, bana doğru yürüdü. Yürürken kısılı gözleriyle süzüyordu beni. Adam beni tanımadan önce ben tanıdım adamı. Kızıлтаş kolhozunun sekreteri Bilal K'dı.

Üç-beş adım uzağımda durdu ve gözleri hâlâ kısılı, uzunca bir süre yüzüme baktı. Sonra Kızıлтаşlılara özgü o yavaş, yavaş olduğu kadar da, ezgili sesiyle sordu:

«Sen, cancığım, Berber Emirseyin Dağcı'nın balası mısın?»

«Evet», dedim, «Berber Emir-Hüseyn Dağcı'nın oğlu Cengiz'im.»

Gözleri içinden fışkıran ısıltılardan heyecanlandığı aşikârdı. Kesik kesik, ama hâlâ yavaş bir sesle sürdürdü konuşmasını:

«Ulan, Cingiz! Men seni... A Cingiz, üç beş yıl içinde basbalaban bir adam oldun. Baban...»

Sustu aniden. İkimizi pusuda gözetleyen bi-

ri vardı sanki; çevresine bakındı ürkek gözleriyle. Bilal K'yı yatıştırmaya çalıştım:

«Babam Akmescit'te», dedim. «Annem de. Hepimiz bir aradayız.»

Bilal K, uzunca bir süre ses etmedi. Ama gözleri yüzümdeydi hâlâ. Neden sonra yürüdü. Yürürken: «Rica ederim, bir iş çıktı», dedi; «Hastalara oğrayacam... Sen burada bu ata bak. Çoğ eğlenmem... beş on dakika...»

Ve atın kayışlarını elime tutturduğu gibi, «Hastalar» yoluna daldı. Yokuş yolu hızlı hızlı tırmanırken, iki duvar arasında bir görünüp bir kaybolan kolhoz sekreteri Bilal K'nın kalpaklı kafasına bakıyordum.

Yarım saat sonra döndü sekreter. Bir tavşan yavrusu, ya da yaralı bir kuş tutar gibi tutuyordu elini kabarık ceketinin eteği altında. Yüzü de hem ürkek, hem de sevinçli gölgelerle gölgeliydi. Karşımda durunca bir kez daha çevresine bakındı. Sonra ceketini altından iki salkım üzüm çıkarıp yüzüme doğru kaldırdı:

«Bu ne?» diye sordu sekreter, gülümseyerek. Elimde olmadan ben de güldüm.

«Üzüm», dedim.

«Yüzüm, ama ne yüzümü?»

«Üzümün ne üzümü mü olur? Üzüm işte», dedim.

Yüzü karıştı birden. Sertleşti. Gözleri az daha kısılıp küçüldüler. İnce ve çirkin dudakları arasından çıkan kelimeleri pala ile keser gibi konuştu:

«Okumuş bir adama benzeyirsin, eşekler ki bi lafetme!.. Yüzümün ne yüzümü mü olurmuş!..

Olur ya! Olur ya! Bu eki salhım yüzüm sizin bağın yüzümü!»

Ve ellerini kaldırdı. Avuçları içinde tuttuğu üzümleri benden yana fırlatacağını sandım bir an. Ama sandığım gibi olmadı. Sekreter Bilal üzümleri elime tutuşturduğu gibi atına atlayıp yanımdan uzaklaştı.

Köprüyü geçene dek arkasından baktım.

Şimdi, peykede oturmuş, Bromton mezarlığında büyüyen yüreğimi bastırmaya çabalıyorum. Gurbet ellerde sevgi ve yurt topraklarına hasret gebeliğiyle tüketir insan ömrünü. Ama biz kendi yurdumuzda da gurbetçiydik. Sekreter Bilal K'nın bana ikram ettiği kolhoz üzümlerinin, çocukluğumda ölümler için mezarları üzerine bıraktığım üzümlerden ayrı bir anlam taşımadığını ancak şimdi anlıyorum.

Ayaklarımın dibindeki sararmış yapraklar gibi, eski ve pörsük hatırlarımı da Bromton mezarlığına bırakıp Fulham Road'a çıkıyorum. Lokantalı eski evim bir çığrım ötede. Unutulmayan evlerden söz etmişken, bu evden de söz etmek istiyorum. Unutamam ki! Türkiye'de yayınlanmış romanlarımın hemen hemen tümünü bu evde yazdım. Sık sık rüyama giriyor ev. Hayalen sık sık bu eve dönüyorum. Yılda en az iki kez evin önünden geçiyoruz Regina'yla; evde geçirdiğimiz yirmibeş yılın hatıralarını yaşıyoruz. Benden sonra İngiliz aktörü Bay Daly yerleşti eve. Yerleşmeden önce, ricam üzerine, lokanta-

nın Annabelle ismini değiştirmeyeceğine söz verdi. Ve durdu sözünde. Altı yıl işletti lokantayı. Bu süre içinde sahne sanatçılarının sık sık uğradıkları bir yer oldu Annabelle. Bir ara bay Daly lokanta işlerini durdurdu ve lokanta bir hafta kadar kapalı kaldı. Neden sonra evin ve lokantanın sahibinin değiştiğini öğrendim. Değişmiş sahibiyile lokantanın ismi de değişti. Şimdi ev bana dargın gibi duruyor. Önünden geçerken duraksayıp lokantanın penceresine bakıyorum. Tül perdeler gerisinde masalar ve iskemleler hâlâ bıraktığım gibi. Ama oniki yıl önceki beni bana hatırlatan hiçbir şey yok lokantada.

Dört saat oldu Southfield'den çıkalı; Regina korlar üstünde bekliyordur beni şu anda. Adımlarımı açıyorum.

Farkında olmadan Chelsea futbol stadının demir parmaklıklı kapısı önünden geçtim. Kendime küskündüm. Bromton mezarlığında uzun süreli oturmama bir sebep vardı sanki! Ama... ihtiyarlık işte; Bromton mezarlığında değilse, başka bir yerde oturacaktım.

Fulham Broadway'e yaklaşıyorum. Tren gecikmez; bir arıza çıkmaz da çabucak Southfield'e ulaşırım inşallah. Çıkarsa...

Derken eski Fulham belediye binasının duvarı dibindeki telefon kulübesi iliyor gözüme, ve, hemen karşı kaldırıma geçerek, evin telefon numarasını çeviriyorum:

«Regina!.. Evet ben, Cengiz.»

«Nerdesin?»

«Fulham Broadway'de.»

«Fulham Broadway'de işin ne? W.H. Smith'e gidecektin.»

«Gittim.»

«Eee? Evden çıkalı dört saati geçti. Nerdeydin?»

«Mezarlıkta!»

«Mezarlıkta mı?»

«Evet... Bromton mezarlığında. Az dinleneyim diye...»

«Mezarlığa benden önce ve bensiz girmeyeceğin üzerine anlaşmıştık.»

Gülüyorum.

«İyi iyi. Özür dilerim. Sensiz mezarlığa girmek niyetinde değilim. Bekle. Şimdi geliyorum.»

Fulham Road çok değişmedi. Bir iki modern yapı dışında her yer ve her şey kırk yıl öncesi gibi. Havası bile aynı hava! Chelsea stadiyle Fulham Broadway arasında küçük işçi lokantalarının sıralandığı kesimden yükselen kavrulmuş patates ve sıcak sirke kokularıyla istasyon yanındaki İrlanda barından taşan bira kokusu doluruyor havayı. Yıllar öncesi Fulham'ın sokaklarına, barlarına, ve insanlarına eğilimli bir roman yazmayı düşündüm. Aylarca notlar tuttum, fişler düzenledim; ama romanı yazmaya kendimde cesaret bulamadım bir türlü. Gerek yoktu da belki. Okuru düşünüyorum - bugünü ve dünün Türk okurunu. Yabancı bir kentin ve yabancı insanların romanını okumak istemezlerdi herhalde. Hiç değilse bugünün Varlık okurları. Ama eskiden de kolay değildi. «Ölüm ve Korku Günleri» romanımın yayınıni kabul etmeden önce Yaşar Nabi'nin bazı sakıncalar öne sürdüğünü iyi hatırlıyorum. Oysa öyle olmamalı. Konumu ne olur-

sa olsun, kişileri kim olursa olsun, bir Türk'ün Türkçe yarattığı ürününde gene Türk havası eser, Türk sesi duyulur, Türk nabızı atar; ve ürün, bir sanat değeri taşıyorsa eğer, Türk edebiyatının ayrılmaz bir eseri olur. Bana öyle geliyordu ki, Türk edebiyatında roman bir tek anlayışın, bir tek tutumun kuşatımı, hatta işgali altında kalıyor zaman zaman; ve bu kuşatımın dışında kalan bir romancı ya susmak zorunda kalıyor, ya da önemsenilmiyor. Önemsenilmemesine katlanır yazar. Ama susmaya zorunlu kalması... işte bu hüznölendiricidir. Türk romancılığının bugünkü durumu, Varlık dergisinin Eylül sayısındaki Kemal Özer'in «1970-80 arasında Adalet Ağaoğlu, Selim İleri gibi yıldızlar söndürülürken yeni yıldızlar yaratılmaya başlandı» diye yazdığı gibiyse eğer, durum büsbütün acıklıdır. Çünkü yıldızların söndürüldüğü bir yerde küçük, hatta büyük ateşlerin söndürülmesi işten değildir. Ben de Türkiye'de söndürülmüş ya da bazı kimselerce söndürülmesine çalışılan bir romancıyım. Ama üzülmiyorum. Ben, her şeyden önce, kendisi için yazan bir yazarım. Her romanımı kendim için yazdım. Hani, sık sık kadın değiştiren erkekler yok mu, öyle bir romancıyım. Yazarken önce aşk bağları kurarım romanımla; yazıp bitirince de bir süre romanımla yaşarım. Sonra soğurum, boşanırım, ayrılırım romanımdan. Bir yayıncı çıkar da romanı yayınlarsa, iyi; roman yayınlanmazsa, gözlerimin görmeyeceği bir yere saklar, yeni bir romana başlarım; ya da başlamayı düşünürüm.

...Aklım hâlâ Regina'ya takılı.

Telefon kulübesinden çıkmış, karşı kaldırıma geçiyordum ki, havayı yırtan müthiş bir gıcır-tıyla kendime geldim. Kendime gelince de bur-numun hemen ucunda onaltı tekerleği onaltı Pi-relli lastiğiyle çemberli Juggernaut'u gördüm.

Zamanımızda yazarı susturmanın veya sön-dürmenin türlü türlü yolları vardır - kurşunlan-ması gibi; toplama kamplarına kapatılması gibi; eserlerinin toplatılıp yakılması gibi; eserlerinin yayıncı ve eleştiriciler tarafından boykot edil-mesi gibi. Başka bir yol da üstünden otuzaltı ton ağırlığında bir kamyonla geçip öldürülmesi...

Ama bütün bunları tam o sırada düşünebi-lecek durumda değildim. Kamyon sürücüsünün sesi Fulham Road'ın binalarını titretecek denli güçlüydü:

«Seni deli!.. Kendini babanın köyünde mi sandın? Seni kör!.. Seni...»

Haklıydı adam. Ben hâlâ Kızıltaş bağlarına uzayan yolda ve «Kör İnsanların Yürüyüşü»n-deydim galiba.

Alnımda birikmiş terleri silerek, karşı kaldı-rıma geçiyorum.

İstasyon çatısı altında sıralı dükkânlar ara-sından geçerken bir ses geliyor kulağıma:

«Mister!..»

Dönüp arkama bakıyorum. Eski İspanyol berberim duruyor kapıda. Eski diyorum, çünkü bugünlerde berbere gitmiyorum. Aşçım, çama-şırcım, dadım olduğu gibi, berberim de Regina. Hâlâ kapıda durmuş, bana bakıyor adam. Ne kadar da ihtiyarlamış şu son oniki yıl içinde. Saçı sakalı apak; pamuk gibi. Ben de ihtiyarlan-

dım mı acaba? Sanmam. Durmadan Kızıltaş'ın ve Gurzuf'un hasretini çeken, hayalen her gün çocukluğunu yaşayan ben, ihtiyarlanamam.

«Maçtan mı dönüyorsunuz?» diye soruyor İspanyali berber. Adama bugün Chelsea'nın maçı olmadığını açıklıyorum. «Vardı», diyor İspanyali berber. «İkinci takımın maçı vardı bugün. Bitti. Sonucu öğrenmek istedimdi de...»

Sözünü tamamlamadan dönüp dükkâna giriyor adam.

Platform merdivenini inerken az önce sokak ortasındaki acıklı durumum değişiyor. Hoş bir sıcaklık doluyor içime. Büyük kentin sekiz milyon insanı arasında beni tanıyan, bana seslenen birinin bulunduğunu bilmek ne güzel!

Treni bekliyorum. Gecikmez umarım. Platformda zaman öldürürken duvar afişlerine, afişler arasındaki, afişler üzerindeki grafıklara bakıyorum. Turistik reklam yapan afişlerin biri çekiyor dikkatimi: kumsalda sereserpe yatan biki-nili kızın bacakları arasına büyük bir erkeklik aleti çizmiş biri; ve altında «Chelsea Rule O.K.» yazısı.

Dünyamızı güzelleştiren de, çirkinleştiren de insanoğludur. Uzun bir ömür yaşadım. Kanlı savaşlara tanık oldum. Esir kamplarında açlık çektim. Dövüldüm. Haysiyetim kırıldı. Aşağılandım. Ölümle yüzyüze geldim. Gurbet ellerde çırpındım. Gene de iyiye ve güzele sadık kaldım. Bugün de hatıralarım, düşlerim saf ve tertemiz.

Az sonra Southfield treni platformda. Vago-

na giriyorum. Her an hareket edecek; ve tren beni benim dünyama götürecekt.

(Aşağıdaki satırlar Benim Gibi Biri'nden)

«Biliyorum - benim dünyam renksiz, ışısız; benim dünyam hatıralar mezarlığı. Ama ben rahatım benim dünyamda. Kimsin? Nerelisin? diye soru soran yok bana orda. Herkesi tanıyorum; herkes beni tanıyor orda. Hayattan mı kaçıyorum yine? Evet. Kaçıyorum. Tuhaf ama. Dün gece odamda, hatıralar mezarlığımdan çıkıp gerçek dünyada yaşayan etli ve canlı insanlara karışmadığım takdirde kendimi de o mezarlığa gömeceğimi düşünmüştüm. Şimdiyse...»

Mutluyum trende.

Eve ulaşınca ilk işim Regina'ya vaktimi nerde geçirdiğimi, Robert Conquest'in «The Harvest of Sorrow»unu satın almayışıminin sebebini anlatmam ve kendisiyle hesaplaşmam gerekecek; ama gene de mutluyum.

Gece yarısı. Uyku tutmuyor gözlerimi. Masamın başındayım. Varlık dergisinin edebiyatın roman dalını irdeleyen sayısını okuyorum. Dün de okudum dergiyi. Varlıktaki o güzelim şiirler nerde? Roman konusu üstüne katkıda bulunan eleştiriciler, konuya toplumcu gerçeklik açısından bakarak, aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyorlar. Bunlar arasında Cengiz Gündoğdu'dan birkaç satır:

«... Örneğin Fakir Baykurt... Baykurt ne yapıyor? Köylüyü anlatıyor. Nasıl anlatıyor? Kafa-

sındaki soyut görüŖe göre. Köylü, köylü gibi davranmıyor. Baykurt nasıl isterse öyle davranıyor.

Ya Adalet Aağaoğlu'nun işçileri, aydınları, gençleri... Hiçbiri yaşamıyor. Hiçbiri insan değil. Hepsi kukla.»

Amaaan! Bundan daha olumlu, daha gerçekçi bir eleştiri olamaz.

Ekim, 1986

Geceleyin yağan sicim gibi yağmur çiçekleri yerlere serdi. Baş az öne eğik, çiçeklere ağıt tutarcasına, Regina duruyor bahçede. Evden çıkıp yanına gidiyorum. Gözleri öylesine hüznü ki, çocuğunu yitirdi dersin.

«Yazın sonu,» diyor Regina.

Sesinde de kış boyu kapalı odalarda kalmanın, renksizliğin, donukluğun ve uzaklığın hüznü. Elini tutuyorum. İki öksüz çocuk gibiyiz. Dış görünüşümüzle değilse de, iç yaradılışımızla birbirimize benziyoruz. Ama... Kırkbir yıl bu! Regina sarışın (şimdilerde beyaz saçlı); ben esmer (şimdilerde kır saçlı) olmamıza rağmen, bedeni görüşümüzü de biri-birimize benzetmiştir belki zaman. Aslında aynı ortamda yetişen insanlar biri-birlerine uyar, zamanla hatta biribirlerine benzerler. Annemin çocukluğumda komşumuzun kızı Sevgil'le aramdaki yakınlığı ve uyumu ifade eden, tencere yuvarlandı, kapağını buldu, sözlerini iyi hatırlıyorum. Şimdi de Regina...

İkimiz iki öksüz çocuk gibi duruyoruz bizim bahçede. Önemli bu çiçekler. Bu yeşil yaprak, bu yeşil ot önemli bizim için. Mutluluğumuz tabiatla sınırlı. Elle tutabildiğimiz tabiatın az uza-

ğında kaldık mı, bir çeşit solgunluk çöküveriyor üstümüze. Ben Regina'dan çok daha güçlüyüm. Güçlü müyüm gerçekten? Yok, değilim. Değilim ama, benim hatıralar mezarlığım o denli geniş ki!... Herşeyimi; çok eski umut ve özlemle-rimin yanında, bu yazın çiçeklerini de gömebiliyorum mezarlığıma; ve gömdüklerimi hatırlamakla geçiyor günlerim.

Regina'yı, omuzlarını dolayıp, kendime çekiyorum:

«Üzülme! Daha çok yazlar bekliyor bizi. Çiçeklerin en güzeli bundan böyle açacak bizim için.»

Gülümsüyor Regina; yerlere serili ama henüz canlı çiçekler misali gülümseyişi.

Yağmur sularıyla ağırlaşmış ve yerlerde yatan çiçekleri kaldırıyoruz. Ben usul usul suları silkiyorum çiçeklerden, Regina toprağa saçtığı ince bambu çubuklara bağlıyor çiçek saplarını. Sonra Türk çiçeklerini kolluyorum. Yok. Kuru-dular mı acaba? Yaz boyu çiçekleri görmedim hiç. «Ne oldu?» diye soruyorum. Sorunun Türk çiçekleriyle ilgili olduğunu biliyor. «Açmadılar bu yaz. Burası fazla gölgeli; çıkarıp karşığı çitin dibine diktim,» diyor Regina.

Bu, iyi. Yeni dikildikleri yeri masamın gerisinde otururken de iyice görebileceğim önümüzdeki yaz günlerinde. Türkiye'nin bana yadigarı gibi o çiçekler. Önümüzdeki yaz günlerinde ruhumu sevindirecekler; kimbilir, belki de yeni bir roman yazarken, beni güçlendirecek, bana yardımcı olacaklar. İnsanı kadar yurdun çiçeği de önemli, bir yazar için. Aradan dört yıl mı geçti?... Bahçemde sayın Oktay Akbal'ın eşi-

ne «Bunlar Gurzuf çiçekleri... Güzel elbet», derken, gerçeğin çok uzağında değildim. Aslında ben kendim bir yurt çiçeğiyim. Ve olduğum yer, üstünde durduğum toprak yurt toprağıdır. Gurzuf ve Kızıltaş bahçeleri burada. Hiçbir zaman ayrılmadım ben benim kıyılarımdan. Ayrılmış olsaydım Onlar Da İnsandı'yı yazmaz, yazamazdım. Ama ben istisna değilim - öteki Kırımlılar da benim gibiler. Hiç değilse benim gibi olduklarını düşünüyorum; ve bu yüzden de onların geleceklerine inanıyorum. Bunu söyledikten sonra, bir insanın kendi mazisine, kendi mazisindeki dar bir çevreye ruhen bağlı kalmasının bir mutluluk olmadığını hemen açıklamamın gerektiğini hissediyorum. Bu soy insanlar dünyanın en garip ve mutsuz insanlarıdır da bir bakıma.

Dün akşam hiçbir şey yazamadım Yansılar'a. Sayfaları çevirdim, bugüne dek yazdıklarıma baktım. Ama akşamın boş geçtiğini sanmıyorum. Sayfaları çevirirken, amcam Seyt-Ömer Dağcı'yı hatırladım. Daha fazla: saatlerce benliğimi didikledi durdu. Bir ara eski Yalta günlerini yaşadım. Yok, yaşamadım. Çünkü eski yaşanmaz. Eski günler yaşanmaz ama, kim ne derse desin, insanın hayatının, yıllar boyu değişikliklere uğramasına rağmen, eskinin devamı olduğunu, insanın ruhi yapısında hayatının özünün eskiye bağlı kaldığını bir kez daha sezinler gibi oldum.

İçinden çıktığım o dar çevrede -kişiliği ve

hayat serüveniyle- Seyt-Ömer Dağcı'nın edebi çalışmalarında önemini düşündüm.

Yüksek öğrenimine Petersburg'ta başlayan Seyt-Ömer Dağcı, ciğer hastalığına kapılarak, Kırım'a döndü. Kısa bir süre Bahçesaray'da yayınlanan Tercüman gazetesinde çalıştı. Fakat kötüleşen sağlık durumu yüzünden, bu görevini de sürdüremedi ve 1923 yılında üniversite arkadaşı Natalya Petrovna'yla birlikte Yalta'da yerleşti.

Çocukluğumda ailemizi Kızıлтаş'ta ziyaret eden Seyt-Ömer Dağcı'yı hayal meyal hatırlıyorum. Takibeden yıllarda, özellikle Kızıлтаş'ta kolhoz sistemi kurulduktan sonra, Seyt-Ömer Dağcı görünmez oldu - onun ismi de, varlığı da büyük ve kutsal bir sırdı sanki Dağcı'lar arasında. Binde bir ismi anıldığı veya hakkında soru sorulduğu zaman annem sadece omuz silkmele yetiniyordu.

Bu giz çemberini ancak 1939'da Dr. Zemine Dağcı kırdı benim için. Çemberin kırılmasına başlıca sebep, o yılın yazı Edebiyat Mecmuasında yayınlanmış «Sevdiğim Yalta» şiirimdi sanırım.

Dr. Zemine'nin apartmanındaydım - balkonda oturmuş, çaylarımızı içiyorduk. Edebiyat Mecmuası da masa üzerindeydi. Doktorun sessizliği, daha doğrusu dalgınlığı, dikkatimi çekti. Çayı yudumlarken ara ara dergiye bakıyor, bazan da bakışları uzak bir olayın, belki de bir talihsizliğin hatıralarına gömülüp gidiyordu.

Derken gözlerini dergiden yüzüme kaldırdı, ve, dudakları ucunda solgun bir tebessüm, ya-vaş bir sesle:

«Sen Seyt-Ömer amcanla buluşup konuşmak ister misin?» diye sordu.

Sorusundan doğru dürüst bir anlam çıkaramadım bir süre. Gözlerim doktorun gözleriyle birleşirken, dalgınlığını dağıtmaya çalıştığının farkına vardım. Fakat kederli tebessümü dudaklarından silinmedi. Aramıza çöküp yerleşmiş sessizlik Seyt-Ömer Dağcı üzerine fazla birşeyler söylemeye zorluyordu doktoru. Başka türlü olamazdı ki! Aradan geçmiş bunca uzun bir zaman dilimine göre, bir solukta Seyt-Ömer Dağcı'dan sözederivermesi şaşırtıcıydı. Bunu kendisi de anlamıştı sanırım, «Seyt-Ömer amcan burada», dedi. Az sustu. Sonra yavaş bir sesle ve yüzüme bakmaksızın, sürdürdü konuşmasını: «Yalta'dan ayrılmadı hiç on beş yıl süresince. Ayrılması N.K.V.D.'ce yasaklandı. Ayrılmasına imkân yoktu aslında. Onun sağlık durumunda olan bir kimse için Yalta en iyi bir yer. Dedğim gibi... durumu öteki Dağcı aileleriyle ilişki kurmasına izin vermiyordu. Ama sen... Sen görüşebilirsin. Seninle buluşup konuşmak onun için de büyük bir kıvanç olacak. Bundan eminim.»

Ertesi gün Yalta'nın kuzeyindeki çam ağaçları arasında bulunan Seyt-Ömer Dağcı'nın apartımanına koyuldum. Apartımanda kim ile ve neyle karşılaşacağımı bilmiyordum. Hayal meyal hatırladığım amcama bir merhaba deyip kendisine sağlık diledikten sonra Dr. Zemine'nin yanına döneceğimi düşünüyordum. Ama düşündüğüm gibi olmadı. Ziyaretine geleceğimi Dr. Zemine Dağcı bir an önce kendisine bildirmişti galiba ki, Natalya Petrovna karşıladı beni kapıda.

Küçük boylu, kara saçlı, ve zayıf bir kadın-

dı Natalya. Beni görünce yüzü tatlı bir gülümsemeyle aydınlandı. Bir yakınımıydı dersin. Belki de yakınımıydı. Yüzü hâlâ gülümsemeler içinde, kapıdan bana doğru yürüdü, öne uzalı elleriyle yüzümü avuçladı, alnımı öptü:

«Sen, Cengiz», dedi; «Men bilir. Doktor Zimine çok söyler... Mana ve Seytmere çok söyler doktor seni.»

Türkçesi de gözlerinin karasında uçuşan ışıltılar kadar sıcak, hoş, ve tatlıydı. Hafif akıntının omuzlarına dökülü seyrek saçları arasından uçurttuğu birkaç tel saç, gülümsemesini dudaklarına bağlamıştı dersin; koridorda biribirimizin yanında yürürken, benim kendisine yakınlığımı hiçbir şeyle değiştirmeyeceğini belirlemek istercesine, sımsıkı tutuyordu kolumu.

Dar ve yarı karanlık koridorun ucundaki odaya girdik. Çift pencereci oda oldukça genişti. Solda boz battaniyelerle örtülü iki kerevet, orta yerde yuvarlak bir masa ve üç sandalye, tavandan masa üzerine sarkık yeşil abajurlu elektrik lambası, kapının hemen sağında yalaklı musluk, üstü mermer kaplı küçük bir dolap, dolap üzerinde primus, duvara çakılı çivilere asılı dört çay bardağı; ve odanın bu somut ve renksiz eşyalarından farksız bir adam. Adam kerevetin ucuna ilişmiş bir halde oturuyordu. Başında, beyaz saçlarını daha bir beyazlaştırıp açığa vuran kahverenginde bir Kırım takyesi, yün çoraplı ayaklarında bol terlikler, omuzlarında kara bir şal, ama göğsü açık - açık denizin dalgaları üstünde kimbilir ne zamandan beri çalkalanıp oradan oraya savrulduktan sonra, rüzgârın kendisini yabancı bir kıyıya attığı ve artık kim oldu-

ğunu, nereye gideceğini bilmeyen, üstelik yorgun ve tüm umutları yitik bir yolcu gibi bakıyordu bacakları arasına. Çift kanatlı pencere ardına kadar açıktı ve pencere ötesindeki çamlar, dalları arasından sızan gün ışığıyla yer yer üstüne saydam buz parçaları dokulu kara bir perde gibi saklıyorlardı adamı dış dünyadan; ya da dış dünyayı adamdan.

Kızıtaşı olduğum için Kızıtaşıları, yalnızca dış görünüşleriyle değil, iç duygularıyla da, iyi bilirdim. Adam Kızıtaşı'ya benzemiyordu; hayalimde biçimleştirdiğim Seyt-Ömer Dağcı'ya asla benzemiyordu. Kızıtaşı ve Seyt-Ömer Dağcı değildiyse eğer, bir aktördü ve aktör, kendi özel dramını da, saydam buzlarla dokulu kara perdenin gerisindeki sahnede oynadığı trajik rolüne gömüp birleştirmişti.

Fakat odaya girdiğim andan az sonra adam da, odanın havası da az değişti. Adam ağır ağır ayağa kalktı, gidip pencereyi kapattı, kısa bir süre sırtı odaya dönük bir halde durdu; dönüp yüzüme baktığı zaman yüzündeki Çehov'vari hüznün ve ciddiyet dağılmıştı. Gene de umduğum ve beklediğim biri değildi; değildi ama, adam olduğundan başka kim olursa olsun- özde Kızıtaşı ve Seyt-Ömer Dağcı'ydı. Bunu yüzüme bakan gözleri içinde görüyordum.

Biri-birimize sarıldık, öpüştük - benim genç gözlerim kıvançla parladı, onunsa yorgun ve ihtiyar gözleri umut ve hüznün karışımı bir bakışla buğulandı.

Yuvarlak masanın gerisindeki sandalyelere oturduk. Şimdi Natalya Petrovna da odadaydı; ve heyecanlıydı. Çay bardaklarını duvardaki çi-

vilerden mermer kaplı dolap üzerine indirirken o tatlı Türkçesiyle konuşuyordu S. Ö. Dağcı'ya:

«Sen küçükene der... Bak işte, Cengiz balaban adam. Zemine de büyük der. Men sordum, sen, bilmem, bir baladır der...»

İyi ki konuşuyordu Natalya; amcamın suskunluğu uzadıkça (Natalya Petrov dışında) yalnızlığından memnun bir insan olduğunu ve kendisini ziyaret etmenin gereksizliğini, hatta ziyaretim yüzünden rahatsız olduğunu, ve kendi içimde bir çeşit pişmanlık uyandırdığını sezinler gibi oluyordum.

Benim hayatım kumlar üstüne kurulmuş gibi geliyor bana. O gün, çayımı içince odayı terketseydim, bana yakın birçok şeyler gibi, S. Ö. Dağcı da, arkada hiçbir iz bırakmaksızın, silinip giderdi hayatımdan. Ama öyle olmadı. Terketmedim odayı. Üstelik daha o yaz, ve ertesi yılın yazı sık sık ziyaret ettim Seyt-Ömer Dağcı'yı. Aslında o gün tavrı yavaş yavaş değişti; konuşmasında da hoş bir tatlılık yer almaya başlamıştı. Bir ara, aramızdaki boşluğu doldurmaya karar vermişti galiba ki, ayağa kalktı, yalağın dibinde duran fiskiyei kaldırdı, içine musluktan su doldurdu, gözlerini yüzüme çevirdi, ve: «Natalya Petrovna çay demlerken ikimiz bizim bahçeye çıkalım,» dedi.

(Yirmi yıllık dostluktan sonra da Natalya'ya, bir nezaket işareti olarak, «Natalya Petrovna» diye hitabettiğini sonraki ziyaretlerimde anladım.)

Apartımandan çıktık.

Yerden dört basamak yüksek merdiveni inerek, duvar dibince yürüdük. Apartımanın penceresi dibindeki dar ve iki metre uzunlamasına arazide üç-beş dalın rengarenk gülleri tüm güzellikleriyle açmışlardı. S.Ö. Dağcı fiskiyeyi yere koydu, gülleri okşarcasına, bir bir elleri arasına aldı, dikatlice her birini gözden geçirdi; sonra gözlerini yüzüme çevirdi, güldü.

«Bahçe nerde?» diye sordum.

Uzunca bir süre cevaplamadı sorumu. Ama soru üzerine düşündüğü aşikârdı. Neden sonra, «Bu!» dedi, yavaş bir sesle; «Bizim bahçe bu.»

Gözlerinin gülmesine mukabil sesi ciddiye; ve ciddiyeti bana da bulaşıyordu. Ben sustum; o ilave etti: «Büyüğüne sahip olmanın imkânlarından yoksun olan bir kişi küçüğüyle memnun olması gerekir. Yorganına göre ayağını uzat derler galiba Kızıлтаşlılar.»

Gülleri sulayıp tekrar tek göz apartıma döndük. Demli çay, bisküvi, ve Natalya Petrovna bekliyordu ikimizi odada.

Akşam saatlerine dek oturduk. Çay içmekle, bisküvi ve reçel yemekle, ve, Natalya Petrovna'nın kerevet altında saklı valizden çıkardığı fotoğrafları seyretmekle geçti zaman. Nekadar da çok fotoğraf vardı valizde! Eski üniversite günlerini yansıtan fotoğraflar; dostluk, yakınlık fotoğrafları; insan sevgisini, insan sevgisine bağlı anlayışı yansıtan fotoğraflar; mutluluğu, mezarra gömüleceği güne dek, insana hatırlatacak fotoğraflar. Fotoğrafların biri Neva nehirinin bağlağı dibinde, ve ikisi kol kola, çekilmişti; ötekiler öğrenciyken üniversitenin dramaturgiya derneğinden: S. Ö. Dağcı, yapma ve gür kara sakalıy-

la, Boris Godunov rolünde; Natalya Petrovna, göğüslerine sarkık iki örgülü yapma sarı saçlarıyla, Lüdmila rolünde: S. Ö. Dağcı Harlequeen kılığında, Natalya Petrovna Colombina kılığında... Gurzuf görüntülerini yansıtan fotoğraflar öylesine güzel, öylesine cana yakındılar ki!... İnsanın dünyaya ve talihine küsüp gücenmesine gerek yoktu - tüm evleri, bağları ve kıyılarıyla birlikte Gurzuf'u göğsünde, yüreği üzerinde taşıdığı cüzdanı içine saklayıp, dünyanın en ücra köşelerine, hatta bilinmezliğe bile, dingin bir yürekle gidebilirdi insan.

Ertesi gün yatağı içinde buldum S. Ö. Dağcı'yı. Omuzlarında aynı kara şal, başında aynı takye, arkasına ve yanlarına sıkıştırılmış yastıklar arasında oturuyordu; ama dünkü dünyaya kırgın hali silinip gitmişti yüzünden.

Natalya Petrovna çay bardaklarını, iki kerevet arasına çekip getirdiği yuvarlak masanın üzerine dizmişti. S. Ö. Dağcı el ile yazılı müsvedde demetini tutuyordu önüne dikili dizleri üzerinde. Eski harflerle yazılı olan müsveddenin konusu veya başlığı tahminim dışındaydı. Bunu S. Ö. Dağcı'nın kendisi açıkladı:

«İsimsiz bir yazarın hikâyelerini dinleyecek-sin,» dedi.

Natalya Petrovna güldü, ve, S. Ö. Dağcı'nın dudakları arasından çıkmış sözcükleri Rusça ve kafiyeleştirerek, doğruladı.

«Poet imeni net.»*

* İsmi olmayan bir şair.

Seyt-Ömer Dağcı'nın üzerimde bıraktığı, ve yıllarca sürüp gidecek olan etki (etkiden fazla ruhça biri-bimize benzerlik belki) burada başlıyordu işte. Şartların yarattığı yalnızlık, ve, bu yalnızlığı öykülerinde yansıttığı, bir de Türkçeye sevgisi iki paralel çizgide ama el ele ilerliyor, biri ötekini besleyip güçlendiriyordu. Bu öykülerin gün ışığını gördüklerini sanmıyorum. Benim gençliğimde Kırım'da yayınlanmalarına imkân yoktu da - öyküler Türkiye Türkçesinde (biraz Kırım'ın Karadeniz bölgesinde konuşulan ağıza yakın bir Türkçe de diyebilirim) yazılmışlardı. «Hıdırellez değil, Hinzır İlyas'tı o adam» adını taşıyan öyküyü iyi hatırlıyorum; sevgi ve deney birikimiyle yazılı sayfaları dinlerken, Kızılaş bağlarının üzümlerini elle tutar gibi, evler önündeki mor menekşelerin, salkım çiçeklerin kokusunu burnumda duyar gibi oluyor, sonra da Kızılaş insanların dingin hayatlarını bozan kötü niyetli Hinzır İlyas'la yüreğime garip bir üzüntü girip yerleşiyordu.

Dilinin tathılığının hangi kaynaktan fışkırdığını ancak yıllar sonrası anladım; Londra'da Ömer Seyfettin'in öykülerini okurken, S. Ö. Dağcı'nın o gün Yalta'da bana okuduğu «Hıdırellez değil, Hinzır İlyas'tı o Adam»'ını dinler gibi oluyordum. S. Ö. Dağcı konuşuyordu adeta Ömer Seyfettin'in öykülerinden; ikisi birleşerek, düşlediğim, kendim için kurmaya özlediğim bir dünyanın kapılarını açıyor, o güne değin benim için dar ve kapalı kalmış ufukları aydınlatıyorlardı. Her öykü, yazarının hayatı olduğunu, kendi hayatını öyküleştirdince öykünün yazarından koptuğunu, bağımsızlaştığını, onu anlayan, seven, ona

yakınlık duyan insanların öyküsüne dönüştüğünü de yıllar sonra anladım. S. Ö. Dağcı'nın öyküsü benim de öykümdü. Hayatımızda yakın benzerlik o öykülerden kaynaklanıyordu. Hastalığı ve devrin yarattığı şartlar yüzünden Yalta'nın çam ağaçları arasındaki gün görmeyen odasında tüketti ömrünü S. Ö. Dağcı; ben ise sevdiğim kıyılarımdan uzak ve gurbet ellerde. Ama ben ondan çok daha mutlu bir hayat yaşadım. Ben öykülerimi özgür bir ortamda, hiç değilse düşünce özgürlüğü içinde, yazdım; eserlerimi anlayan ve yakınlık duyan okurların elinde görmenin mutluluğuna eriştim. Dilde, S. Ö. Dağcı'nın etkisiyle yola çıktıysam, romanlarımı Türkçe yazabilmemde Türk dil devrimine ve Türkçenin özleşmesine borçluyum. Dil devrimi yalnızca Türkiye için değil, eski Osmanlı imparatorluğunun arkasında bıraktığı Türkiye'ye yakın ülkelerin Türk azınlıkları -özellikle Balkan Türkleri- için de büyük bir önem taşır. Şartların izin verdiği ülkelerde bu azınlıklar kendi milli edebiyatlarını yaratabildiler - Kıbrıs ve Yugoslavya Türklerinin son elli yıl içinde gelişmiş olan gurbüz edebiyatları bunun en iyi örneği. Türk edebiyatçıları arasında dil meselesi hâlâ tartışma konusu olmasına rağmen, günümüzün Türkçesi yüzyıllarca süregelen Arap ve Fars dillerinin etkisini gölgede bıraktığı gibi, Batı dillerinin ve kültürünün etkisinden de korkmayacak kadar sağlıklı ve güçlü bir durumdadır.

Alanın dışına çıkıyorum gene galiba; uzağında kaldığım bu meseleleri zorla kafamın içine sığdırmaya çalışmadan önce kendi gerçeklerime dönüyorum:

S. Ö. Dağcı'nın İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında Kırım'dan Romanya'ya çıktığını ve Köstence yakınlarında bir yerde vefat ettiğini Londra'da öğrendim. Başka Dağcı kardeşler (amcalarım) hakkında bildiklerim ise şu:

Seyd-Ali Dağcı: Kızıltaş'ta öldü — mezarı Kızıltaş'daydı.

Osman Dağcı: Kızıltaş'ta öldü — mezarı Kızıltaş'taydı.

Mustafa Dağcı: Sürgünde öldü — cesedinin yattığı yer belirsiz.

Emir-Hüseyin Dağcı: Sürgünde öldü — cesedinin yattığı yer (benim için) belirsiz.

Hasan Dağcı: Sürgünde öldü — cesedinin yattığı yer belirsiz.

Bekir Dağcı: Sürgünde öldü — cesedinin yattığı yer belirsiz.

Kırk yıldan beri emek harcadığım romanlarımın temelinde bu Dağcı'ların hayatları, duyguları, toprak sevgileri, çalışkanlıkları ve yurt anlayışları yatar; onların uğradıkları haksızlık ne denli acı olduysa, romanlarımın hamuruna kattığım onların mayası o denli güçlü ve verimli oldu. Yansılar'ın yakın bir gelecekte gün ışığına çıkacağını sanmıyorum ama, çıktığı takdirde, Yansıları okuyan bazı kimselerin, Cengiz Dağcı varlıklı insanların romanını yazdı, (hatta) sağcı bir yazar, diyeceklerini şimdiden duyar gibi oluyorum. Değilim, diyebilirdim burada. Ama demiyorum. İşlediğim konu ve meselelerin ucundan bucağından kırpıp edindikleri üs-

tünkörü bilgilerle bilginlik taslayan kimselerden özür dilemek gibi bir şey olur bu, değilim dersem. Üstelik, solcu olmanın hiç bir günahı olmadıgı gibi, sağcı olmanın da insanı (hatta yazar olan bir insanı) günahlara sürükleyeceğine inanmıyorum. Yazarın gözleri, aklı ve yüreği, yanında yöresinde işlenen haksızlıklara kapalı kalamaz. Yazar gördüklerini yazar; duyduklarını yazar; yüreğini sızlatan şeyleri yazar. Türkiye'de 1960'larda yazılan köy romanları gibi. Topraksız köylünün çilesini, ağanın baskısını yazan bir yazara (eserlerinde yer yer aşırılığa kaçıyorsa bile) solcu damgasını basıp kötüleneceği yerde, yazarın onurlu bir yere oturtulması, şahsına ve eserine karşı minnet duyulması gerekir. Ben eserlerimde Kırım'ı, özellikle iki dünya savaşı arasında Kırım köyünü yazdım. Kırım köyünün ve köylüsünün meseleleri Anadolu köyünün ve köylüsünün meselelerinden başkaydı. Başkaydı ama örgütlü ve kasıtlı terör eylemleriyle köylünün katliamı söz konusu oldu mu, mesele sağın solun tartışmasından çıkar, bir ahlâk meselesi niteliğini kazanır; moral meseleler ise solcu yazarın da, sağcı yazarın da havası ve suyudur çalışmalarında. - hiç değilse olması gerekir. Hem ideolojiler, sağın ve solun «izm»leri dünyamızın tarih boyu gelişmesinde oynadıkları olumlu rolleri kadar, günah, hatta Cehennem kapılarını da açmışlardır insanogluna. Değişmeyen hiçbir şey yok yeryüzünde; yalnız insan insan olarak kaldı. Önemli olan dünyamızın dört bir yanında zaman zaman yeralan «topyekün delirme» içinde insanın kendi akıl sağlığını ve düşünce özgürlüğünü yitirmemesi. İster sağın is-

ter solun vaat ve sloganlarına inansın, kendi hayatına yön verecek olan gene de insanın kendisidir eninde sonunda.

Gün güzel bugün. Odamın bahçe kapısı ardına kadar açık. Yağmurdan sonra güneşli havayla başladı Ekim. Bugün ayın ortası. Hava hâlâ güneşli ve ılık. Eşiğin sağ ve sol yanındaki yüksek saksılar içinde begonyalar yitirmişler çiçek zenginliğini; ama dallarında kalmış tek tek çiçek başları hâlâ güzel - yazı az daha uzatmak; kuşu, böceği, insanı az daha mutlandırmak istiyorlar adeta.

Regina sesleniyor bahçeden:

«Cengiz!»

Sesi bir kurtuluş gibi geliyor kulağıma. Düşünce anarşisi içinden çıkıp Regina'nın yanına gidiyorum.

Akşam olmak üzere Güneş ışıklarıyla keyifli çiçekler uyku hazırlığında. Regina, bir çiçek anası gibi, dolanıyor bahçede.

«İki haftadır yağmur yağmadı; çiçekleri sulamak ister misin?» diye soruyor.

İstemez olur muyum? İstiyorum tabi. Çiçekleri sulamak, masamın başında oturup kafa yormaktan daha iyi.

Başkan Reagan'la Sovyet lideri Mihail Gorbacev arasında ikinci bir zirve karşılaşması yer-

aldı bu ay. Cenevre zirve konuşmalarından bu yana bir yıl geçti nerdeyse. Bütün bu zaman içinde iki büyük devlet arasında silahsızlanma ve yumuşama devresinin başlayacağını bekleyen dünya halkları Reykjavik konuşmalarına büyük umutlar bağlamışlardı. Gerçi Reykjavik'teki karşılaşma tam bir zirve karşılaşması değilmiş - zirve önü, zirve altı, yarı zirve, mini zirveymiş ama, ismi ne olursa olsun, dünyamızın kaderi üzerine konuşan iki süper devletin iki lideri bir araya geldi mi, gene de bir zirve olur.

Bu zirve karşılaşmalarından hayırlı bir sonuç beklemenin boş bir hayal olduğu bir kere daha anlaşıldı. İki süper devlet, dünyamızı tedirgin eden meseleleri çözümlemek amacıyla gitmediler Reykjavik'e - kendi çıkarları için, birinin ötekinden bir parça kazanç koparmaları için gittiler. Sovyetlerin Batı'ya karşı, Amerika'nın da Doğu'ya karşı nişan almış durumda bulunan nükleer silahlarının, en azından, eksiltilmesi üzerine bir çeşit antlaşmaya varılacağını tahmin ediyorlardı dünya basınının profesyonel baş yazarları. Sonunda bu da gerçekleşmedi. Hem nükleer silahların sayısında eksiltme yapılsa bile, iki taraf imperialist tutumlarından ve dünyaya egemen olma ideallerinden vazgeçmedikçe dünyamız huzura kavuşamaz.

Geçen pazartesi akşamı Türkiye'nin Sesi Radyosu'ndan haber bültenini dinliyordum: haberlerin bir yerinde «Rusya'daki Kırım Türklerinin lideri Mustafa Cemiloğlu serbest bırakıldı» sözleri kulağıma ilişince koltuktan fırladım. İkinci koltukta nakışıyla meşgul olan Regina şaşkına dönmüş gibi yüzüme bakarak:

«Ne oldu?» diye sordu.

«Mustafa Cemiloğlu serbest bırakıldı» dedim.

«Peki, koltuktan top gibi atlamana sebep?...»

«Haberî Türkiye'nin sesi radyosundan duydum da...»

«Türkiye'nin sesi radyosundan, ya da başka bir radyodan duymuşsun, ne farkeder?»

«Genelde Türkiye'nin sesi radyosu bu soy konularla ilgilenmediği için...»

Sustum birden. Önemli olan Mustafa Cemiloğlu'nun serbest bırakılması. Sözü uzatmanın faydası yok. Regina da fazla soru sormadı.

Kasım, 1986

Bir haftadır put gibi oturuyorum masamın başında. Saatler geçiyor. Akşamlar geçiyor. Beynim herşeye kapalı. Vücudumda da garip bir ağırlık. Yansılar bataklığına saplanıp kaldım. İşin üzücü yanı, bataklıktan ne zaman ve nasıl çıkacağımı bilmiyorum. Hatta çıkabileceğimden emin değilim. Ara sıra yazmayı amaçladığım şeyleri yazıp bitirdiğimi ve Yansılara son vermemin gerektiğini düşünüyorum. Ya da öyle düşünerek kendimi avutmak istiyorum. Yansılar'ı kapatıp çekmeceye saklarsam... bataklıktan çıkar, kurtulurum belki. Ama aynı anda gerisinde oturduğum masamın gereksiz bir eşyaya dönüşeceğini, masamın üzerindeki lamba ışığının önemini yitireceğini, beni çeviren duvarların daralacağını ve hayatımın son dilimini havasız ve karanlık bir yerde geçireceğimi hisseder gibi oluyorum.

Bu ruh çöküntüsünden silkinirim diye dün Southfield kütüphanesine gittim. İki saatimi geçirdim kütüphanede; gene de silkinemedim. Hangi kitabı elime aldıysam, iç dünyama yabancı olduğunu sezinleyerek, geri bıraktım. Raflar önünde yürürken bir yerde Harold Robbins'in romanları takıldı gözüme. Hürriyet gazetesindeki «Ya-

zar»ın tefrikasını hatırladım; ve güldüm. Kimbilir, Harold Robbins'in romanlarından zevk alan okurlar benden çok daha mutlular belki hayatta. Kitapsız döndüm evime.

Regina, akşam sofrasını kurmuş, pencerede bekliyordu beni. İçeriye girince, «Kitaplar nerede?» diye sordu. «Yok,» dedim; «Kitap yok.» «Yani kütüphanede kitap mı kalmadı?» dedi az şaşkın. Ama sorusunun pek de yerinde olmadığını hemen anlamıştı galiba ki, şaşkınlığı siliniverdi yüzünden.

«İyi,» dedi, «bir-iki hafta kitapsız kalırsak, dünyayı ve hayatı kendi gözlerimizle görmek fırsatını buluruz belki.»

Haklı Regina. Geçen ay başında kütüphaneden getirdiğim kitapların hiç biri hoşuma gitmedi; çoğunu okuyamadım. Ben, zamanımızın genç ve gerçekçi yazarlarını okumamızda ısrar ediyorum; Regina ise tersine - klasikleri, ya da 1950'lere dek ünlü yazarların yapıtlarını yeğliyor. Tuhaf ama. Gençliğinde çok okurdu Regina. Hatta son üç-beş yıla dek eline ne geçtiyse okudu. Rus, Fransız, Alman, Güney Amerika, Kuzey Amerika edebiyatlarından okumadığı az yazar var. Şimdiyse okuma geleneği değişti büsbütün Regina'nın. Ben daha sabırlıyım. Şuurlu bir seçim yapmak ihtiyacını da duymuyorum. Yazar bireyci veya toplumcuymuş, sağcı veya solcuymuş; yazdıklarını gerçek hayattan almış, ya da kendi hayalinin ürünüymüş - canımı sıkıyorsa bile kolay kolay vazgeçmiyor, kitabı sonuna dek okuyorum. Değil mi ki yazar eserinde bir şeyler söylemek istemiş! Yazdıkları kendi hayatının ürünüyse bile gene de hayatın içinden çı-

kar; hayat içinde olan bir insandır yazar, hayata bağlı bir insandır. Her okuduğum kitabın benim zevkime uygun olması, her yazarın beni etkilemesi şart değil. Elbetteki benim gibi düşünen, eserlerinde benim duygu ve özlemlerimi okşayan bir yazara yakınlık duyarım, severim. Sevinç içinde, ya da üzüntü içinde olduğum zamanlarda onu hatırlarım; kendi hayatımı değerlendirirken ona başvururum zaman zaman - tıpkı Varlık'ın Ekim sayısında Cengiz Gündoğdu'nun «Yüksek Dağlara Doğru» yazısında yaptığı gibi:

Bir köydedir Cengiz Gündoğdu. Yağmurda yürüyor. Kederlidir. Karamsardır. Çünkü yağmuru sevmiyor. Öyle kederli kederli yağmur altında yürürken, sevdiği bir yazar geliverir yanına. Bu yazar Çehov'dur. İkisi yan yana yürürler. Çehov yüreklendirir onu. Yeryüzünde her şeyin (Belki yağmurun da. Çernobil kazasından sonra hiç kimse şaşmasın) yavaş yavaş değişeceğini, değişmek zorunda olduğunu söylüyor Çehov Cengiz Gündoğdu'ya; ve ikisi kol kola yüksek dağlara doğru yürüyorlar.

Seviyor anlaşılan Çehov'u Cengiz Gündoğdu. Ben de severim Çehov'u. Dünyada milyonlarca okur sever Çehov'u. Gerçi her okurun yanına gelivermez Çehov. Bazı okurların yanına Pasternak gelir. Tolstoy gelir. Dostayevski gelir. Anna Ahmetova, Mayakovski gelir. Onlar da, Çehov'un C. Gündoğdu'ya söylediklerinden belki az değişik, ama gene de güzel şeyler, sevindirici şeyler söylerler okura. Cengiz Gündoğdu'nun yanına Çehov gelmiş işte. Gerçi Çehov katkısız Rus tipini ve karakterini yarattı eserlerinde; özellikle

öykülerinde taşra insanlarının hayatlarını yazdı - mahalli bir yazar Çehov. Ama bu, Anadolu'nun bir köyünde kendisini seven bir okurun yanına çıkıvermesine engel olamaz. Benim yanıma Reymont gelirdi gençliğimde. Oysa Reymont, Çehov'dan çok daha koyu bir taşra yazarı. Polonya köyünü, her kentlinin kolay kolay anlayamayacağı köy diliyle yazdı «Chlopy» (Köylüler) romanını. Sonralarda -Dublin ve Dublin'liler Kızıлтаş'a ve Kızıлтаşlılara kıyasla başka bir dünya olmasına rağmen- Joyce geldi. Daha sonra, gene birbirlerinden büsbütün değişik, Proust geldi; Foulkner'ler geldiler. Cengiz Gündoğdu genç bir eleştirmen mi acaba? Gençse eğer, yanıbaşında iyi bir yazarla koyuldu dağ yoluna. Gençse eğer, bu dağ yolunda daha çok yağmurlu günler yaşayacak Cengiz Gündoğdu. İleriki yağmurlu günlerinde başka yazarlar da gelirler kuşkusuz yanına.

Ama dönelim Regina'nın beğenisine:

Geçen ay içinde kütüphaneden getirdiğim altı kitap arasından seçtiği bir romanı okuyordu dün. Romanın yazarı genç bir adam; beş roman, iki şiir kitabı yayınladı bugüne değin. Birçok ödüller kazandı. Ortalarındaiken kitabı kapatıp ayağa kalktı Regina. Canının sıkıldığı belliydi.

«Okumayacak mısın?» diye sordum.

«Okumayacağım,» dedi.

«Neden?»

«Gerçekçiliğin de sınırı var sanatta. Yazar gerçekçiliğin sınırlarını zorladı mı eseri gerçekçi bir eser olmaktan fazla saçma bir eser olur.»

Sustu. Az sustuktan sonra ilâve etti:

«Zamanımızda bazı yazarlar, okura sundukları ahlâk dışı ürünleriyle, uyuşturucu madde alışverişi yapan kimselerden farksızlar.»

«Peki», dedim, «bir daha kütüphaneye gitiğimde senin için Çehov'dan bir şeyler getireceğim.»

«İyi», dedi Regina; «Çehov'u getir, Tolstoy'u, Gogol'ü getir...

Tuhaf değil mi? Yukarda yazdıklarımı önceden düşünmedim. Günlerce saplı kaldığım bataklıktan bu kadar kolay çıkacağımı bilmiyordum. Ama çıktım. Cengiz Gündoğdu'nun canına sağlık, iyi ki Çehov'dan söz etti «Yüksek Dağlara Doğru» yazısında. Ben de, doktordan acele yardım sağlamak için arabayla kente giden ama kente varmadan doktorun ismini unutan, ve, yol kenarında ve üzüntülü, yem torbasını atının kafasına takarken, «Hatırladım!.. Hatırladım!.. Doktorun ismi Ovsyannikov! Doktorun ismi Ovsyannikov!..» diye coşkuyla bağırarak Çehov'un öyküsündeki köylü arabacı gibiyim - beklemediğim bir anda çıkıverdim bataklıktan. Köylü arabacı doktorun ismini aniden hatırlamasını torbanın içerisindeki yulafa borçluysa, ben de Cengiz Gündoğdu'ya borçluyum. Burada Çehov'un öyküsü, özellikle «Ovsyannikov»un anlamı, üzerinde fazla durmam gerekirdi belki, ama durmuyorum. Zamanımızda yabancı yazarların ürünleri bol bol çevriliyor çok şükür Türkçeye. Bunlar arasında Çehov da yayınlanıyordur muhakkak. Merak eden okur Çehov'un bu öyküsü-

nü arar, bulur, ve Ovsyannikov'un anlamını, benim anlatabileceğimden çok daha iyi anlar Çehov'un kendi kaleminden.

Geçen ay içinde yer alan Kraliçe İkinci Elizabeth'in Çin gezisini seyrediyoruz yeniden televizyonda. Komünist Çin'in, tacında eski kolonyalizm'in ve bugünkü kapitalizm'in simgesini taşıyan İngiliz Kraliçesini coşkuyla, hatta sevinçle karşılamasına şaşmamak elde değil. Son on yıl içinde başdöndürücü değişikliklere tanık oldu Çin halkı. Kızıl gardiyanların kültür katliamları durduruldu; kolhozlar ortadan kaldırıldı; köylü yeniden geleneksel toprak sevgisine kavuştu; insanların giysileri değişti. Değişmiş dış görünüşleriyle birlikte dünya görüşleri, konuşmaları, gülümsemeleri de değişti - uzun bir köle karamsarlığından sonra yüzleri özgürlük havasıyla yuvulup temizlendi adeta.

Bu değişikliği Çin'e Kraliçe İkinci Elizabeth getirmedi tabi. Mao'nun boz saltanatından silkinmelerinde kapitalizm'e de borçlu değiller Çinliler. Bütün bu reformlara rağmen, Çin hâlâ komünist bir Çin'dir ve ülkeyi yönetiminde tutan Çin komünist partisi dış ideoloji ve etkenlere hiçbir taviz vermemiştir.

Televizyondaki görüntüleri seyrederken, ister istemez, insani bir komünizm olabilir mi? diye soruyoruz kendi kendimize. Akla gelen başka bir soru da Sovyet Komünist Partisi'nin Çin örneği reformlar için bugüne değin elverişli bir

zemin hazırlamayışı. Toprağı işleyen köylüye toprak hakkı, sanayi işçisine (Polonya Dayanışma Sendikası örneği) serbest sendika kurma hakkı verildiği takdirde Komünist Partisi'nin memleketi yönetmedeki kontrolünün zayıflayacağı, hatta hükmünün sona ereceği korkusu mu gizli?

Sovyet Rusyasının sosyal ve ekonomik reformlara gebe olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Stalinizm terörünün yavaş yavaş uzaklaşmasına ve ara ara yalnızca tarih sayfalarında anılmasına, ve, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kırk yıl gibi uzun bir zaman dilimi geçmesine rağmen, Rusya halklarının hayatlarını kolaylaştıracak olan reformların sözü edildi mi Çehov'un... (Aaaa! Yine de Çehov!) evet, Çehov'un «Premudriy Piskar» (Çok Akıllı Piskar) öyküsündeki 'Yaşarken de titriyen, ölürken de titriyen' (yazarın kendi diliyle: Jil drojal, umeral drojal) Piskar'ı gibi tir tir titrer Sovyet Rusyası.

Bu korku yeni değil; eski Çarlık Rusyası da tehlike beklerdi her zaman: Batı'dan gelen tehlike, Güney'den gelen tehlike, Doğu'dan gelen tehlike. Korku yeni değilse, kıyas da yerinde değil. Çünkü Çehov'un Piskar'ı küçük bir balık; çevresinde dolanan büyük balıklar kendisini yutacak diye korkudan titremesi tabiidir. Ama Rusya büyük bir balık; titredi mi yanında ve yöresindeki küçük balıklar başlarını zor kurtarırlar beladan.

Uzunca bir aradan sonra bugün Southfield kütüphanesine uğradım tekrar. Ama bu kez zaman harcamadım kütüphanede. Regina'nın beğenisini biliyorum. Yok yok, Çehov'u aramadım raftaki kitaplar arasında. Regina için Reader Digest'in bu yıl lüks bir kapak içinde yayınlamış olduğu Bahçe Bitkileri ve Çiçekler Andiklopedisi'ni, kendim için de beşyüz sayfayı dolduran feminist bir bayan yazarın romanını seçtim.

İnsanoğlu yatağını nasıl döşerse öyle de uyur mu derler? Yansılar'ı kapatıp bir kenara bıraktım. Akşam yemeğinden sonra iyice koltuğa gömüldüm, bir King Edward purosunu yaktım. Önümdeki alçak kürsü üstünde bir fincan az şekerli Türk kahvesi ve elimde feminist bayan yazarın romanı... gel, keyfim, gel!

Kasım ayı çıkmadan önce Yansılar'ı açıp bakmayacağım.

Romanı okurken de Yansılar'ı düşünüyorum.

Düşüncelerim kopuk, dağınık. Kitabı dizlerimin üzerine indirerek, düşünce halkalarını eklemeye çalışıyorum. Ama boşuna. İki, üç halkayı birbirine geçirip düşünce zincirini az uzattım mı bir yerinden kopuveriyor tekrar.

Dün Wimbledon'da W. H. Smith'e girip gazete ve dergiler arasında İngilizce Pravda'yı aradım. Bulamadım. Satıcılara sordum. Yok, dediler. Çıkıp çıkmadığını sordum. Bilmiyoruz; bize gelmiyor, dediler. Yazık. Gerçekçilik alanında gerçekler kendimizden uzak, hatta gerçekdışı bazı nesnelerle daha bir gerçek ve belirgin oluyorlar. Hiç değilse bana öyle geliyor. Oysa Pravda'

nın önemli denecek bir yararı yok benim için. Gene de (Yansılar'ın Dr. Zemine Dağcı ile ilgili bölümünü yazdığım günlerdeki gibi) geçmişte hafızama sinip kalmış ve bunca yıl sonra artık somutlaşmış bazı nesneleri yeniden canlandırmamda yardımcı olabileceğini düşünmüyor da değilim.

Pravdasız çıktım W. H. Smith'den.

Wimbledon kalabalık. Ana caddede çoğu genç kızlar, delikanlılar. Elim cebimde; Pravda için taşıdığım elli Penny'yi tutuyorum - başka neye harcayabilirim elli Penny'yi? Vitrinler göz kamaştırıcı eşyalarla donatılı: videolar, ses makineleri, kasetli transistörler, Omega saatleri, pırlıtlı bilezikler, en yeni Vogue'dan fırfırlı bluzlar, jeans'ler, vernikli kemerler... Tüm kozmetik ve giysi endüstrisinin, torunum yaştakilerin zevk ve ihtiyaçlarını karşılamak için uygulanmış olduğu apaçık.

Sağa dönerek Wimbledon Village'e yöneliyorum. Niçin? Nasıl bir amaçla? Bilmiyorum. Yok, biliyorum. Wimbledon Village -dar sokakları, küçük dükkânları, arada bir çardaklı evleriyle- bana biraz bizim Gurzuf'u hatırlatan bir yer. Village yokuşuna yaklaşırken Elys mağazası karşısındaki çiçekçi dükkânı önünde duraksıyorum. Dükkânın vitrini eni konu ve alabildiğine çiçek cümbüşüyle yüklü. Fuhsia'lar, Petunia'lar, Begonia'lar, Laleler, Krizantemler... uzun ömrünün her mutlu yaz gününü bana hatırlatmak istercesine bakıyorlar bana camın gerisinden.

Dükkânâ giriyorum.

Göğüslerine dökülü bal sarısı saçlarıyla çer-

çeveli yüzü vitrindeki çiçekleri hatırlatan genç kız karşılıyor beni.

«Buyurun beyim, bir yardımda bulunabilir miyim?»

«Evet,» diyorum, «birkaç lüle, rica ediyorum.»

Vitrindeki çiçekler arasından beş lüle çıkarıyor genç kız; ve, iyice görebilmem için, çiçekleri yüzüme kaldırıyor. Laleler güzel; kızın gözleri içindeki gülümseme de, bir hayal dünyasında açmış çiçekler gibi; fevkâlade!

«Evet,» diyorum, «çiçekleri paketleyin, rica ederim.»

Kızın gözleri içindeki gülümsemesine soğuk bir gölge düşüyor aniden.

«Tümünü mü?»

«Tümünü.»

«Ama... biliyor musunuz, bu laleler gerçek değil, yapma.»

«Evet,» diyorum, «biliyorum..»

«Adresinize postalamamızı istiyorsunuzdur belki.»

«Hayır. Laleler özel ve saygıdeğer bir hanım için. Kendi elimle götürmeyi tercih ederim.»

Az önceki tatlı gülümsemesi dönüyor kızın yüzüne. Laleleri astarlı kutunun içine ve usulca yatırıyor; aynı astarlı kapakla örtüyor ve kutuyu mavi bir bandla bağlayıp, bana doğru uzatıyor.

«On sterling, rica ediyorum.»

Beş yapma laleye on sterling! Saçma değil mi? On stirlinge yirmi Pravda, Çehov'un lüks baskı «Vişne Bahçesi»ni, ya da bir litre Stoliçna-ya Votka satın alabilirdim! Benim soyumdan cö-

mert insan az bulunur dünyada. Bizim Kızıltaş' ta bir söz söylenirdi çocukluğumda: kıcına geçireceği donu yok, ayakyoluna at'la gider. Zamanımızda da var öyle kimseler; şimdilerde otomobil'le giderler. Ben varlıklı değilim - atım da yok arabam da; ama çamaşırım var, ve, özellikle bu soğuk ve rutubetli kasım günlerinde ılık çamaşırsız evden çıkmamaya dikkat ederim. Ama on sterling!. Eh, Regina için... Ve genç kızın gözleri içindeki tatlı gülümseme için. Değer.

Lalelerin bedelini ödeyip dükkândan çıkıyorum.

Village'in hemen ötesinde Wimbledon Common. Wimbledon Common'da çamlar, meşeler, akçalar, yeşil çayırlar... ve kargalar. Oradan evime iki saatlik bir yol. Olsun! Severim Wimbledon Common'da tek başıma yürümeyi. Voltaire miydi «Çok okudum; yalan ve fanatizm'den başka, çok bir şey bulamadım okuduklarımda; bu yüzden bitki ve çiçek ekmeyi, bir de özgür olmayı tercih ederim», diyen? Wimbledon Common'da gezinirken ben ben olurum; gerçek bir ben olurum; bağımsızlaşırım; özlediklerime kavuşurum; yakın bir zamanda öleceksem eğer, orda, o çalılar arasında, o çamlar ve meşeler altında yürürken ölmeyi yeğlerim.

Village'i geçerek Wimbledon Common'a çıkıyorum. Ağaçlar yapraksız ve boz. Bütün Common küçülüp büzülmüş adeta. Common'un derinliğine dalıyorum. Kimse yok görünürde. Yalnızca ben; ben, ve kargalar. Kargalar, kargalara özgü bir yerde yürümeye cesaret ettiğimden ötürü şaşmışlar gibi, bakıyorlar bana ağaçların tepelerinden. Sağa dönerek Putney yönündeki

sık ormana giriyorum. Burada iki saat değil, bütün bir gün, bütün bir hafta yürüsem de hiçbir kimse görmez beni. Düşüp ölsem de!.. Yıllar geçer. Saçlarım dökülür, etlerim dökülür; kuru kemiklerim ve iki delikli kafatasım kalır yalnızca. Bulanlar bilmezler bu kemiklerin Cengiz Dağcı'nın kemikleri olduğunu. Başka yıllar geçer. Yansılar söner çekmecedeki. Buldozerler, içersinde Yansılar'ı yazdığım evi yerle bir ederler; bir zamanlar evimin olduğu yerde on katlı, ya da onbeş katlı camdan ve lekesiz çelikten bir bina kurarlar; ve Yansılar da etim ve kemiğim gibi, arkada hiçbir iz bırakmaksızın karışıp gider taş toprağa.

Türkiye'de beni hatırlayanlar olur mu acaba? Cumhuriyet hatırlamaz. Milliyet, Hürriyet hatırlamaz. Varlık'ın da beni hatırlayacağını sanmıyorum - bugünkü Varlık için ben çoktan üvey bir babayım. Beni hatırlayacak başka kim kaldı? Tercüman belki. Hey sağ ve babacan Tercüman! İsmi bile bir zamanlar Bahçesaray'ın Zincirli Medresesi yanında ikâmet eden bir amca ismi. Beş yıl önceydi sanırım; bir akşam telefonum çaldı. Telefonda konuşan adam Tercüman gazetesi yazarlarından Övül Tezişler olduğunu ve gazetesi için benimle bir mülâkat yapmak istediğini açıkladı. Çekingen karakterli bir kişiyim - ciddi konular üzerine yüzyüze konuşmaktan kaçınıyorum her zaman. Arkadaşa soruları yazılı olarak bana iletmesini istedim. Peki, dedi; ne var ki, sorular dışında, mutlaka benimle buluşup konuşmak istediğini ekledi. Razi oldum. Ertesi gün omuzlarına asılı ses makinesiyle, fotoğraf makinesiyle, çantasında da mülâkat ile ilgili sorular-

la geldi evime. Oturduk, çay içtik. Teype aldığı kısa bir konuşmadan sonra üç-beş resmimi çekip ayrıldı yanımdan.

Hafta geçmeden on daktilo sayfasını dolduran soruların yanıtlarını gönderdim adresine; ve ayın sonunda tekrar telefonum çaldı - Tercüman'ın Londra muhabiri Övül Tezişler'di gene konuşan: «Mülâkat bugün çıktı Tercüman'da; fotoğrafınız çok güzel oldu,» diyordu.

Ertesi gün adresime gönderdi Tercüman'ı. Amaaan, fotoğraf ne güzel! Bu ne poz; bu ne tavır; bu ne ciddiyet!.. Fotoğrafım altında da kırılıp kırıştırılıp on daktilo sayfasından bir çeyrek sayfaya indirilmiş ankete cevaplarım.

Kasımın bozunda Wimbledon Common bir başka bugün. Güneş ışımlıyor. Kuşlar suskun; ben de Kırım türküleri söyledim önceleri gezinirken; bugünse bir tek dize çıkmıyor dudaklarım arasından. Tersine, yürüdükçe kendimi -gerçek kendimi- arkada bir yerde bıraktığımı, ayaklarımın, gölgesiz gölgeyi yapma lalelerle birlikte, bir bilinmezliğe götürdüğünü hisseder gibi oluyorum. Nedense Strindberg'in müfettiş Borg'u geliyor aklıma. Issız yerlerde dolanırken müfettiş Borg'un çilesini, çaresizliğini, hatta deliliğini daha iyi anlıyorum; ama kesinlikle, kendimi müfettiş Borg'un durumunda bulmak meramında değilim - Wimbledon Common'dan çıkıp evimin yoluna koyuluyorum ve tam bir saat sonra evimdeyim.

Regina açıyor kapıyı. Yolunu şaşırmış bir yolcu gibi duruyorum eşikte. Regina yüzüme ba-

kıyor; bakışlarını ayaklarımdaki çamurlu potinlerime indiriyor.

«Ee? Nerdeydin?»

«Wimbledon Common'da.»

Ben hâlâ ya Kızıldaş'ta atılı zeminin çevresindeki toprak öbekleri üstünde Ayı Dağı'mı kuran bir çocuğum, ya da Strindberg'in müfettişi Borg'um. Regina da beni öyle görüyor galiba - bakışlarını çamurlu ayakkabılarımdan yüzüme kaldırıyor tekrar. Bir an aç mısın? yorgun musun? hasta mısın? gibilerden sorular soracağını sanıyorum. Sormuyor. Sırtımdan paltomu çıkarmama yardım ederken :

«Smith'e uğrayıp bir Pravda alacaktın», diyor.

«Uğradım», diyorum. «Pravda yok.»

Paketi uzatıyorum.

«Pravda yerine bunu aldım. Senin için.»

Paketi açıyor Regina.

«Laleler! Aaa, ne güzel! Gerçek değil ama..»

«Evet», diyorum, «gerçek değil, ama çok güzel.»

İyi ki evime döndüm. Regina çay demledi. Koltuğa yerleşiyorum iyice. Dışarda yağmur yağıyor.

Kızıldaş'ı hatırlatmayan kasımlar kasım değil benim için. Her hatırladığımda Kızıldaş'taki evimizin mezarlığa açılan penceresi dibinde durarak, ayın başlarında mezarlığa yaprak döken meşeleri, ayın sonlarına doğru ise dağlara ya-

ğan karı seyredişim gelip duruyor gözlerim önüne.

Yansılar'ın geçen kasım bölümünde amca kızlarımızın ve Seyt-Ömer amcamın ziyaretlerinden söz etmiştim - bazan da Gurzuf'ta oturan teyzem uğrardı evimize. Yok, ayva ağacı dibinde uzun çubuğunu tüttüre tüttüre beni bekliyen yaşlı teyzem değil; başında kocaman mavi şapkasına kızıl topuzlu kocaman bir firkete geçirilmiş, iri gözlü, dolu göğüslü, yanakları şeftali renginde, dudakları kiraz renginde genç ve güzel Gülsüm Teyzem. İkimizi birbirimize bağlayacak gibi, ve önemli denecek bir şey yoktu aramızda ama, kenarları yukarıya kıvrılı şapkası altında ensesine yaslı kestane renginde kocaman saç tomarı, her iki bileğinde gümüş bilezikleri, parmaklarında ışıltılı yüzükleri, ve, evimize girer girmez iki eliyle omuzlarımı dolayıp, önce alnımı, sonra da iki şakağımı şapur şapur öpüşüyle ötekilerden başkaydı Gülsüm teyzem.

Benimle konuştuğunu hatırlamıyorum. Ne var ki, güzel bir sesle türkü söylediğimi annemden duymuştu sanırım; annemi her ziyaret ettiğinde pencereleri mezarlığa bakan odanın kapısını ardına kadar açar, ve, ikisi oturma odasında kahve içerlerken, teyzem bana bir İstanbul türküsü -başka bir türkü değil de mutlaka İstanbul türküsü- söylememi emrederdi. (Evet, emrederdi.) Uysal bir çocuktum. Emrine uyarak İstanbul türküsünü söyledim Gülsüm teyzeme.

*Araba kapı aralık,
Ne bakarsın analık.
Menim yarım bıraktı meni,
Dünya mana karanlık.*

*İstanbul kabakları,
Yeşerdi yaprakları.
Yarım orda, men burada,
Çınlasın kulakları.*

Ah bizim uzak ve unutulmayan kasımlarımız!.. Bizim tatlı kasımlarımız! Bu kasımda da Aşağı mezarlıktaki meşeler yaprak döküyorlar mı acaba mezarlara?

Kral Lear'i okuyor Regina. Zevklerinde aşırı bir tutum mu başgösterdi? Çehov'dan bu kadar uzaklara uzanacağını hiç düşünmedim. Ama niçin Shakespeare?

Masamın üzerindeki Yansılar'ın sayfalarını yavaş yavaş çevirirken, arada kaçamak bir bakışla bakıyorum Regina'ya. Ama soruyu sormuyorum. Oysa sorasım geliyor. Anlıyasım geliyor. Çünkü Regina sağduyulu bir kadın. Çünkü Regina'nın düşünceleri, eylemleri, inançları ölçülü ve anlamlarla yüklü; durup dururken Kral Lear'i okumasında bir sebep var kuşkusuz.

Ertesi günün sabahı mutfak kapısına asılı not defterinde okuyorum: 11 aralık, cumartesi: National Theatre, King Lear... Hah! Anlıyorum. Tahmin ettiğim gibi. Ama Regina Kral Lear'i sahnede seyretmek niyetindeyse, Kral Lear'i okuması neden?

Nedenini bu akşam açıklıyor bana: «Savaş yıllarından çok önce seyrettim Kral Lear'i Var-

şova sahnelerinin birinde. Çok gençtim; oyunda olup bitenin farkında değildim. Duke Gloucester' in gözlerinin oyulup çıkarıldığı bir anda sarsıntıyla yerimden kalkıp tiyatrodan çıktım. Bu kez, hazırlıklı olmam için, tiyatroya gitmeden önce Kral Lear'i okumak istedim.»

İyi. Buraya kadar iyi. Ama işin içinde bir yerde ben de var'ım. Çünkü Regina bensiz tiyatroya gitmez. Gidemez.

«Anthony Hopkins oynayacak baş rolü» diyor Regina. Ve sözü yarıda ve havada asılı kalmış gibi, susuyor. Başka ne diyecekti acaba? Biliyorum başka ne diyeceğini: Hazırlıklı olman için senin de okuman gerekir Kral Lear'i; hem seyirci oyunu seyrederken, eseri düşünmez; eserin zaman ve anlam yapısının derinliğine inmeğe ihtiyaç duymaz; gözü, gönlü ve düşüncesi sahnede oynanan eserin kişilerini yansıtan sanatçılardadır, diyecek Regina.

Peki, oku! derse? Okuyacak mıyım Kral Lear'i?

Az yukarda işaret ettiğim gibi, uysal bir kişiyim -çocukluğumda teyzemin emrine uyarak, İstanbul türküsünü söylerdim evimizde; Regina'nın isteğini veya emrini, reddedemem ki! Üstelik Regina, Gülsüm teyzemden çok daha yakın bana. Gülsüm teyzemle Kızıltaş'ta üç, belki dört kez karşılaştıysam, Regina'yla kırkbir yıl el ele, kol kola, omuz omuza yürüdük; çoğu kez de dudak dudağa, kucak kucağayız - reddedemem isteğini! Gene de tedirginim. Kral Lear'i elime aldığım anda kendimi sık ve sıkıntılı bir ormanın içinde bulacağımdan kuşkulanıyorum. Her satırda iki, bazan üç sözcüğün, onyedinci yüzyılın ilk

yarımında anlamları; bugünkü anlamları; sözcüklerin telâffuzu; bu veya şu sözcük ve deyim üzerine Shakespeare uzmanlarının düşüncelerinden kitabın sayfalarını dolduran alıntılar; açıklamalar... Sabrımın bir yerde aniden kopu-vermiyeceğinden emin değilim. Hem ben, kendi kızımın ve torunumun bana karşı davranışlarını anlıyamıyorum - Kral Lear'in kızlarının veya Duke Gloucester'in oğullarının babalarına karşı tutum ve davranışlarını anlamaya çalışmam abes değil mi?

Ama Regina, oku! derse...

Susuyor Regina.

«Peki», diyorum, «onbir aralığa çok kalmadı. Bilet almamız gerek.»

«Aldık», diyor Regina.

«Aldık mı?»

Gülüyor.

«Evet. Anabel aldı, geçen hafta. İkimiz için. Yani ben ve Anabel... Anabel'in bana Noel hediyesi. Özür dilerim, sensiz...»

Sözünü kesiyorum:

«Bir şey değil, merak etme. İkinizin hoş bir akşam geçireceğinizden eminim.»

«Senin POSK kulübünde satranç oynamak isteyeceğini düşündük.»

«Evet», diyorum, «evet; satranç oynamaya giderim.»

Ve seviniyorum. Tiyatroya gitmeyeceğime mi? Kral Lear'i okumayacağıma mı? Satranç oynayacağıma mı? Bilmiyorum. Ama içim kıvanç dolu. İçim içime sığmıyor.

Yağmurla akıp gidiyor günler - kasımın çıkmasına dört gün kaldı. Hava soğuk. Ve rüzgârlı. Nadir çıkıyoruz evden. Regina (okumadığında) işiyle meşgûl; ben ise Yansılar'la. Yansılar'da ana temadan (zaman zaman ve uzaklaştığım kadar) uzaklaştığıma üzülüyorum. Ben başka hiçbir şey yazmamalıyım ömrüm boyunca. Gurzuf'u ve Kızıltaş'ı yazmalıyım yalnızca. Ama olmuyor. Arada, farkında olmadan, başka alanlara taşıyorum. Başka alanlardayken Gurzuf ve Kızıltaş gelip kalemime sarıldı mı, seviniyorum.

Yansılar'ın günün birinde gün ışığına çıkıp çıkmayacağından emin değilim dedimdi. Hâlâ da emin değilim. Buna rağmen, (Hiçbir temele dayanmayan bir umut belki) ara ara Yansılar'ın okura ulaşacağını düşünüyorum. Okura ulaşırsa eğer, okur ne düşünecek? Beğenecek mi Yansılar'ı? Beğenmiyecek mi? Yansılar'a döktüğüm aşkı, çilemi, hüznümü, coşkumu anlayacak mı okur? Tuhaf ama. Eskide, Türkiye'de yayınlanmış romanlarımı yazarken, bu soruları hiç sormadım kendime; sormaya ihtiyaç duymadım. Şimdi de sormama gerek yok belki. Çünkü ben kendim için yazdım, kendim için yazıyorum. Çünkü okurdan önce yazdıklarımı kendimin beğenmesi önemlidir. Eseri kendim beğendiğim taktirde okurun da beğeneceğinden o denli eminim ki - okuru düşünmeyişim bu yüzden. Okuru küçümsemek mi bu? Değil. Tersine; okuru, entellektüel bakımdan kendimle aynı düzeyde tutmamın, okurun sağduyu ve sağlıklı düşünce gücüne inanmamın sonucudur. Bazı durumlarda okur okuduğu eseri yazarından daha iyi anlar,

eleştirir, ve, eser üzerine yazarından daha doğru bir yoruma varabilir.

Burada Yansılar'ın sayfalarında sık sık çocukluğuma dönüşümü, arada, ruh dinginliğine ihtiyaç duyarak, Kızıltaş'a ve Gurzuf'a sığınışımı düşünüyorum. Düşünürken de Yansılar'ı okuyacak olan okurun bana: Senin idealize ettiğin Gurzuf ve Kızıltaş gerçekten ideal bir yer mi? diye soracağını duyar gibi oluyorum. Öyle ya, altmış yıl öncesi pencere camı gerisinden mezarlığa yağan karın veya Memişin deresi üstünden Soğuksu kıyılarını seyredişimin hatıralarıyla hafızamda allayıp pullandırdığım Gurzuf'un ve Kızıltaş'ın zamanımızda karşılaştığımız hayat gerçekleriyle ne ilişkisi var? Yok tabi; hiçbir ilişkisi yok. Hem Yansılar'da idealize ettiğim Gurzuf ve Kızıltaş çocukluğumda da ideal bir yer değildi: kışı soğuktu; bazan kış ortasında yakıt tükenirdi, yağ tükenirdi, ekmek tükenirdi; insanlar ölürlerdirdi - kimi soğuktan, kimi hastalıktan, kimi de içkiden. Büyük depremde devrilmiş Gurzuf camisinin minare taşları devrildikleri yerde kalakalmışlardı; sokaklar, hele Kızıltaş sokakları, taşlı ve çamurluydu. Kışın ortasında çeşmeler donardı, yollar kapanırdı. Yukarı mahallenin camisi dibindeki geniş avluya sığırlar götürülürdü boğaya. Bunun bir ayıbı ve günahı yok tabii; ama, camiin duvarı dibine atılı peykede oturan elleri değnekli ihtiyarlar için pek de hoş olmayan gübre ve hayvan sidiği kokusu, yaz günlerinde ise, bahçe uçlarında bulunan ahşap kulübelerin altındaki helâ çukurlarından iğrenç bok kokuları yayılırdı çevreye. Cigarasından bayram sofrasına dek merkez yönetime bağlı olan köylünün ha-

yatında yol kurmak, evlere kanalizasyon yapmak, her eve elektrik getirmek, çocuklarına iyi ve ılık giysiler giydirmek amacıyla tekstil fabrikası kurmak eylemleri Kızıлтаşlıların ve Gurzuf-luların ellerinde değildi elbet. Gene de kötü bir yer sayılmazdı Kızıлтаş; Kızıлтаşlı'nın sosyal ve ekonomik durumuysa, tuz boşa harcanmasın diye, aynı suda üç kez patates haşlayan Ukrayna köylsünün durumundan çok daha üstündü. Hem kötüyse bile!.. çamuruyla, gübre ve keçi kokula- rıyla, yollara devrilmiş taşlarıyla Kızıлтаşlıların yurdu, ocağıydı Kızıлтаş, ve, bu ocağı Kızıлтаşlı- ların ellerinden almaya hiçbir kimse hak sahibi değildi. Bu yasa bozuldu. Kızıлтаş Kızıлтаşlıların elinden alındı ve Kızıлтаşlılar uzun, ömür boyu sürecek olan, bir ölüme mahkûm edildiler. Şim- di ben de, öteki Kızıлтаşlılar gibi, gurbet ellerde Kızıлтаşımızın taşı kadar güzel bir taş, Kızıлтаşı- mızın çamuru kadar güzel çamur görmüyor, Kızıлтаşımızın kokusu kadar hoş bir koku kokla- mıyorum.

İdealize mi ediyorum?

Yansılar'da Gurzuf'u ve Kızıлтаş'ı idealize ediyorsam eğer, gerçeklerden kaçıp gerçeğe gir- mek için; gerçeği tanımak, gerçeği kavrayıp da- ha iyi anlamak için idealize ediyorumdur. Daha iyi görebilmemiz için, bazı durumlarda, ışık üze- rine yeni bir ışık yakmanın gerektiği gibi. El- betteki gerçekler tam ve eksiksiz olsaydı, ben Yansılar'ı yazmazdım. Hiçbir şey yazmazdım bel- ki de.

Yansılar'ın bu bölümüne de Varlıkl'a son veriyorum. Varlık'ın eski okurları unutmamışlardır - Atatürk'süz Varlık olmazdı kasımlarda. Atatürk şiirleri, Atatürk devrimleriyle ilgili yazılar, Atatürk'ün söylevlerinden alıntılar... Şimdi yok. Atatürk'ün adı anılmıyor dergide. Biliyorum, Yaşar Nabi'nin ölümünden sonra Varlık değişti. Okurlar arasında değişim olumlu gerçekçiliğe, dolayısıyla iyiye yönelik diyenler olabilir. Gene de Varlık'ın kasım sayılarında Atatürk'ün ismini görmemek hüznün veriyor insana.

Aralık, 1986

*Kar yağar alçaklara
Sarılır saçaklara...*

Teyzeme söylediğim türkünün devamıyla başlıyorum Yansılar'ın aralık bölümüne. Pencere-deyim gene. Kızıltaş'taki evin penceresinde mi? Evet, demiyorum. Yok da demiyorum. Ben, çocukluğumda olduğu gibi, bugün de nadir ayrılıyorum pencereden. Ama bugünkü pencere ve pencere gerisindeki görüntüler değiştiler - pencere, yalnızca mezarlığa açılan pencere değil, hayata açılan bir pencere oldu. Nelere bakmadım, neler görmedim bu pencereden! Önce ışığı gördüm. Sonra renkleri. Kıyıları, suları, yolları.. Bağlar, üzümler belirdi gözlerimin önünde. Kuşları, çiçekleri gördüm bu pencereden. Düğünlerde saçlarına güller takılı kızları, minarelerde ezan okuyan müezzini gördüm. Daha sonra ağlayan anaları, sürgün trenlerini gördüm. Aç çocukları gördüm. Savaşları gördüm. Ölen, öldüren insanları gördüm. Her şey geçip gitti yıllarla. Güneş ışığında otlar, kır çiçekleri kaldılar; bir de pencerede ben; ve ben hayata açılan pencereden ha-

yata baka baka sönmüş ocağıma döneceğim günü bekledim.

Hâlâ da bekliyorum. Ama ben ot değilim, dal değilim - yıllar yeşertmedi beni; tersine - kuruttu, çökertti beni. Yorgunum gayrı. Sık sık solugum kesiliyor. Güçsüzüm. Uzun yol yürüyecek durumda değilim. Kafam dönüyor; ara ara kararlık çöküyor gözlerime. Gene de benim olana, başkalarına olduğu gibi, bana da Tanrı tarafından verilmiş olana döneceğim günü bekliyorum. Oysa geri döndüğümde yurdumun her şeyini değişik bulacağımın; yollarının bir zamanlar üstünde yürüdüğüm yollar olmayacağını, insanların benim tanıdığım, yıllarca ruhumda ve hafızamda taşıdığım insanlar olmayacağını farkındayım. Ama olsun. Başka olsunlar. Gene de bekliyorum. Gün günü pencerede durarak yurduma giden yollara bakıyorum. Yakın bir gelecekte benim için ışıklar sönecekse eğer, yolların sonundaki Gurzuf'un ve Kızıлтаş'ın tatlı acı hatıralarıyla gözlerimi yummak istiyorum hayata.

Kar yağardı Kızıлтаş'a ayın sonlarında. Yaz içinde elle tutulurcasına yakın olan deniz uzaklaşırdı Kızıлтаş'tan; yabancılaşırdı; Kızıлтаş'ı tanımaz bir tavır takınırdı adeta. Karlar içinde belli belirsiz Adalar da öyle, Ayı Dağı da öyle. Hele Ayı Dağı! Ayılığından hiçbir şey kalmazdı Ayı Dağının; üstü şeker tozuyla örtülü yüce bir pasta gibi dururdu dünyanın ucunda bir yerde. Duru bir sessizliğe gömülürdü Kızıлтаş. Kuşlar, kurbağalar susarlardı; kelebekler, kertenkeleler, böcekler Aşağı mezarlığa gömülü ölü insanlar mi-

salı bilinmezliğe çekip giderlerdi - taa Kızıлтаş'a yeni bir yaz gelene dek. Ben de alnımı mezarlığa bakan pencerenin soğuk camına yaslayıp yazı düşlerdim. Ben her zaman öyle oldum: yaz günlerinde kışı, kış günlerinde yazı düşledim. Yayınlanmış ilk şiirim «Kış»ı yaz ortasında, Büyük Savaşın önceki ilkokul kitaplarına alınmış «Gül» ve «Bülbül» manzumelerimi kış ortasında yazdım. Her şey değişti, ben değişmedim. Şimdi de pencereden bahçemde üşüyen yapraksız elma ağacına bakarken, Kızıлтаş'ın son yazını hatırlıyorum:

Evet, son yazıydı Kızıлтаş'ın. Başka yazlar da yaşadı mı Kızıлтаş? bilmiyorum; ama o yaz, benim bildiğim Kızıлтаş'ın son yazıydı.

Yola koyulurken, Komsomolets (önceki Yaş Kuvvet) gazetesi için üstlendiğim röportajı düşünüyordum. Sözde Gurzuf'ta geceleyecek, ertesi gün Ayı Dağı'nın eteğinde ve Gurzuf'un yedi kilometre kadar uzağındaki Artek Pioneer kampında edindiğim malzemelerle Yalta'ya gidip, Dr. Zemine Dağcı'nın apartimanında röportajı yazacaktım.

Soyuztrans Gar'ndayım. Hava güneşli ama serin. Karasupazarı sokağının ucundaki faytonlara koşulu atların buğulu ve ılık soluklarına karışan taze gübre kokusu vuruyor burnuma. Henüz erken olmasına rağmen, oldukça kalabalık Gar. Yalta otobüsüne bilet almak için kuyruğa giriyorum.

Derken biri tutuyor omuzumu. Dönüp omuzumu tutan adama bakıyorum: uzun boylu, kıvrıkcık kara saçlı, yeşil gözlü... Kızıлтаş kolhozu-

nun kamyon sürücülerinden Remzi Biber. Kendisini hemen tanıdığının farkında; gülüyor.

«İyi yolculuk Cengiz abi!»

Benden beş yaş yaşlı; yine de Akmesçit'de her karşılaştığımızda «Abi» diye seslenir bana Remzi Biber.

«Yalta'ya mı?»

«Evet», diyorum, «Yalta'ya».

«Kızıлтаş'a kadar alayım seni, Abi.»

Ses etmiyorum.

«Yalnızım» diyor Remzi Biber. Ve ekliyor: «Yanımda oturacaksın, Abi.»

«Kamyon nerde?»

Başını Sivastopol caddesinden yana atıyor:

«İşte, orda! Şoför kulübü önünde.»

Razı oluyorum. Ve az sonra ikimiz üç ton ağırlığında ve Kızıлтаş kolhozuna ait ZIS kamyonuna binip Kızıлтаş'a koyuluyoruz.

Sessizce sürüyor kamyonu Remzi Biber. Gözleri yolda. Elleri direksiyonda. Direksiyonu kavrayan parmakları kalın kalın, tüylü tüylü; kurbanlık koçların iki boynuzunu sımsıkı kavramış bir çobanın parmakları gibi. Konuşmuyoruz. Ben düşünmüyorum bile! Remzi Biber kafası içinde bir kimselerle konuşuyordur belki; ama ses çıkmıyor kafasından. Motorun kulaklarımı dolduran sürekli ve monoton gürültüsünü az da olsa yumuşatırım diye soruyorum:

«Bir şey mi getirdin Akmesçit'e?»

«Yok», diyor Remzi Biber. Ve gaza basıyor. Gaza basışı soruyla ilgili: kamyon bir atmaca gibi kayıp gidiyor asfalt döşeli yolda.

«Yok, bir şey getirmedi. Yeni egzoz için geldim Akmesçit'e.»

«Kızıлтаş'ta egzoz mu yok?»

«Alay etme be Abi! Kızıлтаş'ta egzoz ne arar? Yalta ile Akmescit arasında bir M.T.S. bile yok. Akmescit'e geldim. Biliyor musun nerde buldum egzozu? Beşterek M.T.S.'inde! Kolhozun öteki iki kamyonu da bozuk; bakalım onlar ne yapacaklar.»

Tavşanpazarı'nı geçince kamyon yavaşlıyor; yavaş yavaş duruyor; ve Remzi Biber kafasını şoför kulübesinden dışarıya uzatıp otoyola bakıyor.

«Bir şey mi oldu?»

«Üç yolcu», diyor Remzi Biber.

Az sonra arkadan kamyona koşan sepetli ve bohçalı iki kadınla bir erkeğe sesleniyor:

«Alušta'ya mı gidiyorsunuz?»

«Aluştaya», diyor adam.

«Üçer ruble'den dokuz ruble!.. Parayı verip kamyona atlayın!»

Adam dokuz ruble veriyor Remzi Biber'e; ve üçü açık kamyona biner binmez, Remzi Biber tekrar gaza basıyor.

Gün güneşli. Gökyüzü mavi. Birkaç parça beyaz bulut, güneşte geniş getiren sığırlar gibi duruyorlar Çadır Dağı üzerinde. Yokuş yukarı tırmanırken yitiriyor kamyon hızını; motorun gürültüsü de ağır ve boğuk.

«Korkmuyor musun?» diye soruyorum.

Uzunca bir süre ses etmiyor Remzi Biber. Sonra erik yeşili ve az şaşkın (belki tedirgin) gözlerini yüzüme çeviriyor.

«Neden?»

«Şey... Kolhoz kamyonuna yolcu aldın da. Otoyolu kontrolüne ait zabıta...»

Remzi Biber'in yeşil gözleri tekrar yolun karasında; omuz silkiyor:

«Buradan öteye kontrolcüsü de, zabıtası da bizimkiler.»

Ve susuyor. Pereval'a dek konuşmuyoruz. Remzi Biber'in suskunluğunda bir sır gizli; bir keder gizli. Ama Pereval'ı geçince yüzü değişiyor: sarp bayırın zig-zag'larında koku almış bir avcı köpeğinin sezgisiyle sürüyor kamyonu.

Aluşta vadisindeyiz: solda Demirci ve Demirci Dağı; sağda Değirmenköy ve Ayı Dağı; karşıda Aluşta ve deniz - pusuda yatan tehlikeyi hayırla atlatmış bir adamın ferahlığıyla gülüyor, gülüyor; yalnız yeşil gözleri değil; kaşları, kulakları, kıvırcık saçları, elleri gülüyor ve bir eli direksiyonda, dışarıya atılı öbür eliyle şoför mahallinin teneke damına vura vura türkü söylüyor Remzi Biber.

*Zeynebime yaptırdım
Altından sini.
Çevresine yazdırdım
Alacam seni.*

Akıntının dudakları arasından kapıp kaçtığı tükrüyle ısıltılı dağlar gülüyorlar arkamızda; Demirci yamaçları, Değirmenköy tepeleri, deniz gülüyor. Eski Grek efsanelerinden çıkıp gelmiş yepyeni bir mut tanrısı gibi Remzi biber - kanı, soluğu, sesiyle hayatı, ve hayatta varolan her şeyi mutlandırmak istiyor Remzi Biber:

*Bir dalda eki kiraz,
Biri al, biri beyaz.
Çok sağındım men seni,
Mana bir mektupçuk yaz.*

Ben de Remzi gibiyim. Türküye katılıyorum:

*Bir dalda eki elma,
Birin al, birin alma.
Yalvarırım men sana,
Sevda peşimden kalma.*

*Sallasana sallasana
Yağlığını!
Bir mektupla bildirsene
Sağlığını!*

Yalnızca Kızıltaş'ın son yazı olmadı o yaz; benim de son yazım oldu. Gerçi başka çok yazlar yaşadım. Ama yaşanmış yazlarımın hiç birisi o yaza benzemedi.

Aluşta'da mola.

Salkımları sarkık sarı fenerleri ansitan akasya ağacının gölgesinde frenliyor kamyonu Remzi Biber. Üç yolcu, ikimize iyi yolculuk dileyip, ayrılıyorlar kamyondan. Remzi Biber de iskeleden yana giderken, duraksayıp başını benden yana çeviriyor:

«Su dökeceğim, Abi! Bekle!»

Onbeş dakika sonra dönüyor Remzi Biber. Sokak yantıkçısında çiğ börek yediği belli: dudaklarından çenesine sızan yağı siliyor iki elinin tersiyle; ve yağ, makine yağıymışçasına, arkada tulumuna, bacak paçalarına siliyor ellerini. Tuhaf bir adam Remzi Biber. Nadir konuşuyor. Ama her zaman düşünceli; her zaman dalgın. Ne düşündüğünü kestirmek zor. Şimdi de, oku-

duğu kitabın sayfasına dalmışçasına bakıyor kıvrıla büküle Değirmenköy'e yükselen yola. Ne düşündüğünü soruyorum. Hiç yerine dışleri arasından dilinin ucuyla ıslıklı ve az köpüklü bir ses çıkarıyor yalnızca: tsı! Ayı Dağı'nın kuzey-doğu yamacına yaşlı Değirmenköy evleri gözüme ilişince kesiyorum ilgimi Remzi'yle. Buradan Kızıлтаş'a yarım saatlik yol. Güneş ışınları altında asfalt döşeli otoyol Yalta'ya uzayıp giden Yayla ile Karadeniz kıyısı arasındaki Değirmenköy, Kızıлтаş, Gurzuf ve Nikta bağlarına vernikli bir bel kemeri gibi bağlı. Duvarlar üzerinden yola sarkık asmalarda Kızıлтаş üzümleri öylesine güzel ki!.. Bir sevinç doluyor yüreğimin içine; bir gurur kabarıyor yüreğim içinde. Hey, atalarımızın elleriyle dikilmiş bağlar! Baba elleriyle yetiştirilmiş üzümler! Evet, sevinçliyim. Oysa ağlamam gerek. Çünkü, ölü bir kadının döl yatağından doğup yaşayan yavrular misali, bu üzümlerin de, bundan böyle bizim için ölü toprağın dölünden fışkırıp olgunlaşan üzümler olacağını henüz bilmiyorum.

Beklenmedik bir anda, ve bakışlarını yoldan ayırmaksızın konuşuyor Remzi Biber:

«Geçen yaz çok üzüm kaldırıldı sizin bağdan. Bu yıl da bağınızın üzümü bol.»

Susuyorum. Bu kez Remzi bilmiyor ne düşündüğümü.

Az sonra Kızıлтаş'tayız. Eskide Osman Dağcı'nın iki katlı hanı -şimdilerdeyse postahane ve kolhoz aşhanesi- önünde frenleniyor kamyon. Önce Remzi Biber iniyor kamyondan.

«Özür dilerim; buradan Yalta'ya başka bir araç bulacaksın, Abi!» diyor Remzi Biber.

Özür dileyişi de ne! Kamyondan atlıyorum. Memnunum doğrusu «abilikten» kurtulduğuma.

Başımı kaldırıp Yukarı mahallenin kızıl ki-remitli damlarına bakıyorum. Öğle üstleri bu denli uyuşuk, bu denli sessiz mi olması gerek Kızıltaş'ın? Hiç kimse yok görünürde. Yalnız aşhanenin yüz metre kadar uzağında Deli Hüseyin; çeşme taşına oturmuş, denize bakıyor soluk soluğa. Deli Hüseyin'e Kızıltaşlıların neden Deli Hüseyin dediklerini bilmiyorum. Günün uzun saatlerini şu çeşme taşı üstüne oturup denize baktığı, ve bakarken, aralıksız denizle konuştuğu için mi? Kızıltaş'ta kendisini dinliyen bir kimse yoksa; kendisine derdini, çilesini dökeceği bir kimsesi yoksa, denizle konuşan bir insan deli mi olur? Oluyor işte. Oysa sağa sola küfür savurduğu yok Deli Hüseyin'in; çoluk çocuğa saldırdığı yok; bir karabasan gibi koşmuyor Kızıltaş sokaklarında; yalnızca konuşuyor; yavaş bir sesle, tatlı bir sesle denize konuşuyor yalnızca.

Çevreme göz gezdiriyorum; karşı yakada kocaman ve ihtiyar meşe ağacı hâlâ eski yerinde; meşenin gövdesi dibinde ve gövdeye çepeçevre çakılıp pekiştirilmiş ahşap peyke de. Hatırlıyorum: çocukluğumda Kızıltaş gençleri «Karpuz Müsabakası» düzenlerlerdi o peykede: kim ne kadar karpuz yiyebilir? Biz, çocuklar, peykenin az uzağında durarak, nöbetleşe karpuz yiyen, ve sık sık meşenin onbeş metre uzağındaki boz kayanın gerisine gidip işeyen gençleri seyrederdik.

Zaman geçti. Gençler büyüdüler. Kimi kolhozcu oldu, kimi şoför oldu; kimileri de Kızıltaş'ı terkettiler. Ya da çıkarıldılar. Eh, giden gider. İsmail Bey Gaspıralı'nın deyişiyle: gitmek

kolay, dönmek zor; satmak kolay, almak zor. Ama Kızıлтаş unutulmaz ki! Ben, ve benim gibiler, hiç değilse yılda, veya birkaç yılda bir ziyaret ediyoruz Kızıлтаş'ı.

Peykeye bakıyorum: yarısı meşenin gerisinde saklı bir kadın, veya bir kız oturuyor peyke-
de. Daha iyi görebilmem için iki adım çeşme-
den yana atıyorum. Kadın, genç bir kadın. Bel-
ki de olgun bir kız. Kara etekli. Kısa ak iskar-
pinli. Ökçesiz ak pabuçlu. Kolsuz ak bluzunun
yakası bahriyelivari. Alnının yarımını ve sağ gö-
zünü örten Veronica Lake'vari kumral saçları
sağ omuzu üzerine dökülü; ve yanbaşımda kü-
çük bir el valizi. Kızıлтаşlı mı? Kaabil değil; yol-
cu belki.

Karşı yakaya çıkıp otoyolun kıyısınca ve
ağır adımlarla peykeye doğru yürüyorum. Pey-
keye az kala kadın ayağa kalkıyor. Evet, kadın
genç. Güzel. İnce belli. Uzun bacaklı. Güneşte
gülen yüzü, bir delikanlının geceleyin rüyasına
giren ve ertesi gün, günboyu usuna asılıp ka-
lan bir yüz gibi. Aniden dizlerimde kesiklik,
içimde garip bir bulantı duyuyorum. Sürdürme-
li miyim yürümemi? Dönüp kaçamam; kadının
gözleri bende; ipnotize edilmiş gibi duruyor kar-
şımda. Duraksıyorum. Derken, bakışları hâlâ ba-
na yönelik, bana doğru yürüyor; birbirimize beş
adım kala duruyoruz. Gülümsemesini yüreğimin
içine akıtmak, aynı zamanda gözleriyle beni ken-
di içine almak istercesine bakıyor yüzüme. Ben
de onun yüzüne. Yüzü çilli. Hatırlıyorum: Sev-
gil'in yüzü de çilliydi. Ama Sevgil'in çilleri baş-
kaydı. Karşımda duran genç kadının çilleri ka-

dınlığını, güzelliğini, sıcaklığını, sevecenliğini noktaltayan noktalar gibi duruyor yüzünde.

Ne yapacağımı bilmiyorum. Yürümeli miyim? Konuşmalı mıyım? Sen kimsin? Ben Kızıлташlı'yım. Kızıлташ'ta olmak benim hakkım. Ya sen? Senin ne işin var Kızıлташ'ta? dersem. Kimbilir; Deli Hüseyin de, tıpkı benim gibi, konuşmak istediği insanlarla konuşamadığı için denize konuşuyordur belki. Genç kadının beş adım uzağında durmama rağmen, yürüdüğüm taktirde, sarsak adımlarımın gövdemi kadına dek götürebileceğinden emin değilim.

Derken kadın elini uzatıyor. Ve elini uzattığı anda Kızıлташ'ın tüm kelebeklerinin kadının gözleri içinde kanat çırpıtığını görür gibi oluyorum.

«Cengiz! Tanımadın mı meni?»

Açmamış, açıp açmayacağı belli olmayan bir çiçek düğümüydün sen; men seni nasıl tanıyayım?

Eli hâlâ benden yana uzalı:

«Ben Sevgil'im», diyor Sevgil.

Evet, tüm güzelliğiyle aniden çiçeklenmiş İsmail Kazanski'nin kızı Sevgil duruyor karşımda. Babası Birinci Dünya Savaşı yıllarında yerleşti Kızıлташ'a. Annesizdi. Kızıлташ'a nerden geldiklerini bilmiyorum. Kırım'ın dışından belki. Çünkü Kırım'ın dışından gelip Kırım'da yerleşen bir Tatar'a Kırımlı'lar hemen Kazanski ismini verirlerdi. Ama İsmail çabucak Kızıлташlı oldu. Tenekeciydi. Akan teneke damları, olukları tamir etti; saç sobalar, saç tekneler, kovalar, fiskeler yaptı Kızıлтаशलılara. Aşağı mezarlıkla evimiz arasındaki arak duvarı Akmescit - Yalta otoyolunun ya-

macına yaslı, ve, batık bir dubayı hatırlatan küçük bir evde oturuyorlardı. Benim yaşımdaydı Sevgil. Mezarlık duvarı dibinde oynardık. Çok geçmeden Kazanski öldü; veremden dediler; ve Sevgil kaybolup gitti Kızıлтаş'tan. Yıllar sonrası Sevgil'in Gurzuf'ta (başka bir Kazanski ailesi yanında belki..) oturduğunu öğrendim annemden; ama ne Kızıлтаş'ta, ne de Gurzuf'ta bir daha rastlamadım Sevgil'e.

Şimdi, çocukluğumuzdan bu yana benim için yüreği içinde biriktirdiği aşk ve sıcaklığı sunmak istiyor sanki, bana doğru uzalı eliyle. Yaklaşıp elini tutuyorum.

«Şaştın değil mi?»

«Evet», diyorum,» biraz... Sürpriz oldu benim için.»

«Benim için de. Ama tanıdım. Görür görmez tanıdım seni.»

«Nereye böyle?»

«Gurzuf'a.»

«Ben de. Gurzuf'a inmeden önce Kızıлтаş'tan geçeyim dedim. Aynı yolun yolcusuyuz. Gurzuf'ta mı oturuyorsun?»

«Yok, Gözleve'de.»

Yüzümdeki şaşkınlığı görüyor Sevgil.

«Dört yıldır Gözleve'deyim. Yeni bir otoyolun inşaatında görevliyiz. Gözleve teknikom'undan mezun oldum üç yıl öncesi. Bu yıl yaz tatilimi Gurzuf'ta geçirmek istedim.»

Karşıkı Aşağı mezarlığa doğru yürüyoruz yan yana. Sevgil'in yüzü hâlâ gülümsemeler içinde. Köprü'yü, ve köprünün ötesindeki kapısına ağır bir kilit asılı kooperatifi geçince Sevgil otoyolun karşı yakasına gidiyor ve -eskiden Memet

Palak'ın bağı olan- bağı yüksek duvarı üzerinden otoyola sarkık asmalardan bir salkım üzüm koparıp yanıma dönüyor.

Solda alçak taş duvarla çevrili mezarlık.

«Mezarlığa gireceğim; çok kalmam», diyor Sevgil.

«Beraber girelim», diyorum.

Sitemli bir sesle konuşuyor Sevgil:

«Unuttun mu? Benimle mezarlıkta oynamak istemezdin.»

«Şimdi istiyorum,» diyorum.

«Oynamayı mı?» diye soruyor Sevgil.

Gülüyorum, ve Sevgil'in elini tutarak, bizim duvar üzerinden mezarlığa atlıyoruz.

Bilmiyordum, ne kadar çok mezar varmış Aşağı mezarlıkta! Yüzlerce. Binlerce. Baştaşları sarıklı mezarlar; zincirli çitlerle çevrili mezarlar; demir parmaklıklarla çevrili mezarlar; taşları yosunlu mezarlar; içleri kızıl damarlı ak mermer, içleri ak damarlı kara mermer kalıpları altında mezarlar... Bu mezarlar içinde yatanlar hangi evlerde yaşadılar? Hangi yollarda yürüdüler? Hangi bağların üzümlerini yediler? Aralarından bir de biri dirilip mezarından kalksa, kimbilir neler neler söyler bana eski Kızıltaş üzerine.

Eski mezarlar arasından mezarlığın yeni kesimine doğru yürürken yavaşlıyorum; Sevgil'se sıklaştırıyor adımlarını. Az sonra babasının, otuz, çiçeksiz mezarı üzerine Memet Palak'ın bağından kopardığı salkım üzümü bırakıyor Sevgil; sonra doğruluyor, ve başı göğsüne eğik, uzunca bir süre babasının mezarı ucunda durduktan

sonra, yanıma dönüyor; ve ikimiz sessizce otolyola çıkıyoruz tekrar.

Önce batık dubayı hatırlatan evin arka duvarı dibinden geçiyoruz. Hatırlıyorum: kışın bu duvarın dibinde sünnetli yerimi pantolonumdan çıkarıp, yamacı örten ak karlar üzerine Sevgil'in ismini yazmaya çalışırdım sidiğimle. Sevgil de hatırlıyor mu acaba? Yanıbaşında yürürken elimin tersi kalçasına her değdiğinde elektrikli dalgalar kaplıyor bedenimi. Gerçekten benim yaşımda mı Sevgil? İnanmak zor. Benden yaşlı Sevgil. Beş yaş. On yaş. Belki fazla. Annem yaşta belki Sevgil. Ama annemden güzel. Annemden yakın. Yakın olduğundan daha yakın olsun istiyorum. Bugüne değin çocuk doğurmadıysa, Sevgil'in içine giresim, büzülüp döl yatağına yataşım, Sevgil'in doğuracağı ilk çocuk olası geliyor.

Evimizin yanından geçiyoruz. Ben bakmıyorum eve. Bakmayışına önce hüzünleniyor, sonra da, beni yüreklendirmek istercesine, elimi eline alıyor, ve ev arkada kalınca, elimi dudaklarına kaldırıp, terli avucumun içini öpüyor Sevgil. Kuşkum yok, biz hâlâ iki çocuğuz - yıllar öncesi mezarlık duvarı dibinde 'Hasta ve Hastabakıcı' oynadığımız günlerdeki gibi, iki masum çocuğuz.

Uzunca bir süre sessizce yürüyoruz. Sevgil, kuşbakışı açıdan Adalar'a bakıyor; ara sıra da (nedense artık utangaç) gözlerini yüzüme çeviriyor; bense, utancımı yitirmiş, Sevgil'in küçük valizini taşıyorum! ve Sevgil'in yükünü taşıya-

cak kadar büyük ve güçlü bir çocuk olduğuma seviniyorum.

Az sonra Memiş'in bayırı üstündeyiz: aşağıda Gurzuf, arkada dağlara yükselen yamaçlara yaşlı Gurzuf ve Kızıltaş bağları. Ağustos güneşinin ışıkları altındaki bağlar Keday Salet'in dizelerindeki gibi:

*Bağlara güneş, güneşe bağlar
Ne güzel yaraşır...*

Yanıbaşımda, ve omuzuma yaslı bir halde, duran Sevgil de bir bağ gibi güzel... Bağlara bakarken konuşmak istediğini, ama kelimeleri hafifçe titreyen dudakları arasından bir türlü çıkaramadığını görüyorum.

«Sevgil!»

«Evet.»

«Bir şey mi söylemek istiyorsun?»

Susuyor Sevgil.

«Sevgil!..»

«Evet.»

«Bir şey mi...»

«Yok», diyor Sevgil.

«Ama istiyorsun. Konuşmak istiyorsun.»

«Bağlar» diyor Sevgil.

«Nesi var bağların?»

«Güzel değil mi?»

«Güzel», diyorum.

Susuyor yine. Az sustuktan sonra bakışlarını bağlardan ayırmaksızın yavaş, bana değil de bağlara konuşur gibi, konuşuyor:

«Biliyor musun, Cengiz... Zaman zaman bizim bir Şopen'imiz olmadığına üzülüyorum. Be-

nim için Şopen sanatın zirvesi. Şopen'in müziğinden daha yüce, yüce olduğu kadar da cana yakın, insanın ruhunu okşayıcı bir sanat olmaz.»

«Bayırı inelim», diyorum.

Şimdi bakışları yüzümde, bana söylüyor Sevgil:

«Ama Kırmılıların, başkalarının sanatlarından aşağı kalan bir yanı olmayan bir sanatları var.»

«Nasıl bir sanat?»

Başını bağlardan yana atıyor:

«Bağlar.»

Sevgil'in sesinde kendi varlığımı duyuyorum. Varlığımın ileriki hayatımda karşılaşacağım tüm güçlülere üst geleceğini duyuyorum. Bayırı inerken ikimizi birbirimizin yanında tutan ruhi ve bedeni dengeyi korumak istercesine, Sevgil'in çıplak kolunu tutuyorum. Bayır sarp. Dikkatle iniyoruz. Ara ara duraksıyoruz. Patikada ayağı her kaydığında elim iki santim yukarıya gidiyor. Az sonra elim Sevgil'in koltuğu altında. Sevgil'in koltukaltı kılları, Gurzuf kıyısında sulara gömülü kayanın yosunları gibi; ılık ve kaygan. Burası Memişin bayırı değil! Yerçekiminden kurtulmuş, boşlukta, belki de derin bir denizin suları içinde yüzüyorum ben.

Memiş'in bayırı dibinde durunca duraksayıp, başını omuzuma yaslıyor Sevgil. Omuzlarını doluyorum. Vücudu titriyor, titreyen vücudumun tepkisiyle ellerimin altında. Saçları altında saklı boynunu öpesim geliyor. Dudaklarımla ak boynunu ararken, ağzıma kumral saçları doluyor. Sevgil'in kendisi saçlarını kaldırıp arkaya

atıyor. Boynunu öpüyorum. Aynı zamanda korkuyorum. Bağışlanmaz bir günah işledim sanki; bir suç işledim sanki. Kendime küskünüm.

«Özür dilerim, Sevgil.»

«Dileme» diyor Sevgil. «Özür dilenecek bir şey yapmadın.»

Gurzuf'a uzayan araba yolunu bağlardan ayıran duvar dibince yürürken, yavaş bir sesle, ama kelimeleri kendi içinden çıkarıp benim içime akıtmak istercesine sürdürüyor konuşmasını:

«Biz... Sen ve ben, çok bir şey bilmiyoruz hayatta. İyi ki bilmiyoruz. Bilseydik hayat dayanılmaz bir yük olurdu bizim için.»

Ertesi gün beraberce gittik Artek'e. Bir hafta kaldım Gurzuf'ta. Bu hafta içinde denizde yüzdük; kıyıda gezindik; Tübya kırlarını geçip babasının mezarına taze çiçekler götürdük; geri Gurzuf'a dönerken, Memiş'in bayırı dibinde gene öpüştük; bağların kıyısında soluklarımızı bağlayıp ellerimizle, dudaklarımızla, gözlerimizle birbirimizin bedenini yokladık; unutmamacasına birbirimizi tanıdık.

Hafta sonu, Gurzuf iskelesi üstünde uğurladı beni Sevgil. Vapur iskeleden ayrılırken, mendilini sallaya sallaya korkuluksuz iskelenin ucuna dek yürüdü. İskeleden atlayıp vapurun ardından yürümesini sürdüreceğini sandım bir an; iskelenin ucunda kaldı; bense, kıyıdan uzaklaşan vapurdan küçüle küçüle yüzünün çillerini hatırlatan bir noktaya dönüşene dek Sevgil'e baktım.

Kızıldaş'ın başka bir yazını daha yaşadı mı Sevgil? bilmiyorum. Ertesi yılın ağustos ayında ben kendimi Ukrayna'da Kirovograd esir kampında buldum; ve bir daha da Sevgil'i görmedim. Hoş, hiç görmedim diyemem - yıllar sonrası zaman zaman düşlerimi ziyaret etti Sevgil.

Yansılar'ın bu bölümünde Sevgil'den söz etmeme ihtiyaç var mıydı? Bazı kimseler yoktu diyebilirler. Gerekli veya gereksiz söz ettim. Okurun gözünde gülünç görünmek pahasına olsa bile, gençliğimi, gençliğimin bir anını yakalayıp yaşamak istediğim için söz ettim Sevgil'den.

Siliniyor Gurzuf, Kızıldaş gözlerimden. Pencerenin gerisinde soğuk, sert, gerçek ve acımasız dış dünya kalıyor. Her şey yabancı her yer uzak. Uzaklıklar olduklarından daha bir uzak dış dünya'da benim için. Korkuyorum uzaklıklardan. Pencerenin dibinden geçip gidenler bakmıyorlar pencereme; aralarından binde biri duraksayıp çalmıyor penceremi. Herkes uzaklaşıyor benden. Korkuyorum uzaklıkların yalnızlığından.

(Buraya dek Yansılar'da geçen isimleri değiştirmeye ihtiyaç duymadım. Bu bölümde kural değişti. Bölümde ele aldığım dostluk bir ger-

çek olmasına rağmen «Sevgili»yi Badem Dalına Asılı Bebekler romanımdaki Sevgil'in kişiliğine bürüyerek okura sunmayı yeğledim.)

Bu kış akşamlarında vaktimi masamın başında geçiriyorum. Saatler yazmakla geçmiyor; yarım saat, çok çok bir saat yazıyorum; geride kalan zaman içinde Yansılar için başka hangi kapıyı gidip çalacağımı düşünüyorum. Regina sus-pus oturuyor koltukta. Kitap okuyor; ya da işiyle meşgul. Evde sessizlik. Hele nakışıyla meşgul olduğu zamanlarda sessizlik Regina'nın ellerinden, parmak uçlarından akıyor dersin odalara.

Dün akşam kahve getirdi masama; fincanı usulca önüme koydu. Zaman zaman, Regina'yı uzun süreler kendi kendine bıraktığıma üzülüyorum. Masamdan ayrılmadan önce başımı kaldırdım, yüzüne baktım, ve güldüm. Regina parmaklarını saçlarımın içine geçirip saçlarımı karıştırdı aşıkane.

«Ne yazıyorsun?» diye sordu.

«Aşk macerası», dedim.

Her sorduğunda aşk macerası derim. O da: «Her sorduğumda aşk macerası diyorsun; bitmeyen bir aşk macerası mı bu?» «Evet, bitmeyen aşk macerası», diyorum.

Oysa Kırım'ı ağır bir taş gibi yüreğimin içinde taşıdığımı biliyor Regina.

Elleri hâlâ saçlarımda, başımı avuçlayıp göğüsleri üzerine bastırıyor, ve:

«Ah benim Sisiphus'um*. Benim zavallı Sisiphus'um», diyor Regina.

İkimiz de gülüyoruz.

Kütüphanedeyim. Bir saat kadar dolandım. İskandinav, İtalyan, Japon... kim olursa olsun, yabancı ülke yazarlarından bir roman, bir öykü kitabı bulup okumak istiyorum. Raflar tıklım tıklım. Binlerce kitap. Bu kadar kitap arasında -Rus edebiyatından Tolstoy, Çehov, Gogol gibi klasiklerin ana eserleri dışında- yabancı bir dil-den çevrilmiş kitabı bulmak zor. Oran binde bir belki. İkinci Dünya Savaşı yıllarından önce Avrupa ülkelerinde, özellikle Doğu Avrupa'da, az tanınmış bir İngiliz yazarının bile, kitabı basılır basılmaz çevrilip hemen yayınlanırdı. Bu ülkelerde durumun bugün de pek değişik olduğunu sanmıyorum. Sovyetler Birliği müstesna belki -bir sanat değeri taşıyın taşımasın- komünizm propagandası için yararlı görünen her kitap Rusçaya çevrilir, binlerce baskısı yapıp kütüphanelere dağıtılır. İngiltere'de durum başka. Kendi ülkelerinde tanınmış, hattâ klasikler düzeyine ulaşmış yazarların kitapları bile nâdir çevrilir İngilizceye. Bunun sebebini anlamak zor. İngiliz dilinin yaygınlığı, ve, dolayısıyla piyasanın İngiliz dilinde yazılan kitaplarla yüklülüğü belki. Ya da yayınevlerince kitaptan sağlanacak maddi gelirin ön plânda tutulması; kendilerini beğen-

* Sisiphus — Sisif.

mişliğin etkisiyle başka milletlerin edebiyatlarını umursamama... Belki de bunların tümü, uzun yıllar boyu düşünce dağarcıklarındaki birikimi. Sebep ne olursa olsun, İngilizceye çevrilmesi için yabancı bir yazarın Nobel armağanını kazanacağı günü beklemesi gerektiğini; ancak o zaman, o da (Batı-Doğu ideolojik tartışmasının dışında kalan bir yazarsa) eserinin sınırlı sayıda bas-kısının yapıldığını ve İngiliz okurları arasında önemli denecek bir ilgi uyandırmaksızın unutulup gittiğini görmek zor olmasa gerek.

Zaman zaman Türk kültürünün ve Türk kültürü içinde Türk edebiyatının, özellikle Türk yazarlarının başka ülkelere açılmadıklarını, eserlerinin yabancı dillere çevrilmeyişi yüzünden duyulan hüznün ve yakınmaları okuyoruz sanat dergilerinde. Türk edebiyatının dış ülkelerde tanıtılmasında büyük yararlar vardır kuşkusuz; bunu hiç kimse inkâr edemez. Fakat milli bir edebiyatın, yani kendi halkını kendi halkına tanıtan güçlü bir edebiyatın, her şeyin üstünde tutulması gerektiğine inancımın bir kez daha altını çizmek istedim burada.

Ocak, 1987

Yılbaşı gecesi. Gecenin tam ortası. Kızım, torunum ve damadım la yeni yılımızı birbirimizi kutlayıp vedalaştık az önce. Gün güzel geçti. Bütün bir günü bir arada geçirdik. Akşam yemeğinden sonra kızım, damadım ve Regina televizyonu seyredelerken, ikinci bir odada torunumun getirdiğı kasetten pop müziğı dinledik; ikimiz; yalnızca ben ve o. Gözleri ışı l ışı ldı. Kasetten çıkan pop müziğı, önünde uzayı p giden ve uzun yıllar üstünde yürüyeceğı hayat yolunu aydınlatmış tı dersin; «Güzel, değı l mi büyük-baba?» diyordu; «güzel değı l mi?» diyordu, coş kuyla. Bir zamanlar bizim «Zeynebim, nazlı Zeynebim» türküsü bundan çok daha güzeldi diye-mezdim elbet. «Güzel», diyordum, «Çok güzel» diyordum. Onlar gidince, arkalarından hayat değı rlerini oluşturan birşeylerin de çekip gittiğini hisseder gibi oldum.

Regina uyuyor. Odamda yalnızım şu anda. Dış arda gece. Gerisinde yeni yılın tüm sırları saklı soğuk, karanlık gece. Geceler içinde pencereler yitiriyorlar önemlerini; pencereler duvarlarda camlı delikler gibi; ve ev, yurt toprağı üstüne kurulmuş bir ev değı lse, ya da evde umut-

lar sönmüşse, duvar deliklerinden hayata bakmanın anlamı da kalmıyor. Yansılar'a bakıyorum. Uzun bir yol, zor bir yol yürüdükten sonra amaca ulaşmadan yol ortasında bırakılmış ve unutulmuş öksüz bir çocuk gibi duruyor masamın üzerinde. Kendim öksüz çocuktan az çileli değilim: geçtiğim yolun sonunda da talihin benim için seçtiği ve bana özgü karanlık bir tünelin içinde bulunduğumu hissederek oluyorum, ve bu satırları yazarken, çekmecemde sönüp, veya toprağa karışıp gitmezse eğer Yansılar'ı okuyacak olan okurun hakkımda ne düşüneceğini düşünüyorum. Evet, karamsarım. Karamsar olmanın bir ayıbı yok. Hiç değilse benim için. Karamsarlığımın beni günahlara sürükleyeceğini de aklımdan geçirmiyorum. Ben karamsar bir ortamda doğdum; zor, zaman zaman dayanılmaz şartlar altında yaşadım; ve gözlerimi hayata gülerek kapatacağımı sanmıyorum. Yine de bu yılbaşı gecesi kararmış pencerede söndü sönecek hasta bir yıldız gibi dururken, karanlıklar içinden geçmiş olduğum yolları, ve o yollarda kendimi görmenin, kendimi bir kez daha tanımanın ve yaşanmış hayatımı (Her niceyse yaşanmış bir hayattı bu) değerlendirmenin ihtiyacını duyuyorum içimde. Karamsar bir ortamda doğdum yaşadım dedimse aşksız, umutsuz geçmedi ömdüm; Gurzuf'u ve Kızıldaş'ı yalnızca daracık penceremden bakarak yansıtmadım romanlarımda; o yerin insanları arasında yaşadım, o toplumun içinden çıktım; önce bedenen, sonra da rühen onlara bağlı kaldım; onları romanlarımda yansıtırken gerçek kalıpları dışına çıkmamaya dikkat ettim; sağın

solun dogmalarından uzak kalmaya ve gerçek ölçüleri kullanmaya çalıştım. Bugün de Yansılar'da gerçeğe ve gerçekçiliğe sıkı sıkı bağlı kaldığıma kaniim. Nasıl bir gerçekçiliğe? Bireyci gerçekçiliğe mi? Toplumcu gerçekçiliğe mi? Bilmiyorum. Yok, biliyorum. Benim gerçekçiliğim kahvehanelerin lüks dekoru içinde ağız dalaşı yapanların gerçekçiliğinden, dergi sayfalarında kalem dalaşı yapanların gerçekçiliğinden başka bir gerçekçiliktir; etimden, canımdan doğmuş bir gerçekçiliktir. Bireyciysem toplumun içinden çıkmış bireyciyim. Toplumculuktan bireyciliğe giden yazarlar oldu, oluyor; ama hiçbir yazar bireyci olmadan toplumcu olamaz. Yazar da olamaz. Henry Miller'e yakınlık duymadım hiç; benim beğenimin dışında kalan bir yazar Henry Miller - Tropic Of Capricorn'u bıkkınlık duyarak, sabrımı zaman zaman koparacak kadar istismar ederek okudum. Gene de bireycilik üstüne söylediklerinin his ve düşüncemin çok uzağında kalmadığını düşünüyorum. Ne diyor Henry Miller bireycilik üzerine? Aklımda kalan şu: kısa bir zaman içinde yazar olamaz insan. Yazar olmadan önce aşağılanır, kırılır, dövülür, ezilir, mahvolur; ve mahvolduğu yerde yeniden dirilip bireyci bir yazar olur.

Henry Miller'in bu tesbitinde çatlaklar ve çatıklıklar vardır kuşkusuz. Ama, ister yazar olsun, ister başka bir şey olsun, yeniden doğan, ya da mahvolup yeniden ayağa kalkan bir insan birey'den başka birşey olamaz; çevresine ve yöresine bireyci gözüyle bakar; hayatı ve dünyayı bireyci gözüyle görür. Dostoyevski'yi okuduğum gün benim de hayatımda en önemli gü-

nüm oldu. Ben de ömrümde ilk kez insanın canı içine bakabildim; insanoğlunun canının gücüne, yüceliğine, kutsallığına inandım. Etki o denli güçlüydü ki, uzun bir süre yazmak irademi yitirdim; sıradan bir kişi oldum; toplum içinde boz bir insan oldum. O güne değin yazıp dergi sayfalarında yayınladığım şiirlerim kadar boş, gereksiz, saçma bir şey olamazdı dünyada. Camlı dolapta saklı dergileri çıkarıp şiirlerime baktığımda kendi kendimden utandım, kendimden nefret ettim. O zamana dek içkinin uzağında kalmış olan ben, kimliğimi içkide aramaya başladım. Hoş, yatıştırıcı bir kaçıştı bu. Karl Marks sokağındaki şarapçıda gece yarılarna dek içiyor, eve kör-kütük sarhoş dönüyor, ertesi gün kafamın ağrısını az da olsa gidermek için pazar yerine gidip hıyar turşusu satan köy kadınlarından bir kepçe turşu suyu dileniyordum. Sokaklarda amaçsız dolanırken karşıdan önüme apanızın «Sevgil» çıkıverecek diye korkuyordum. Sokakta «Sevgil»e benzettiğim birini gördüğüm bir anda kaçıp karanlık dehlizlerde, kapı gerilerinde saklanıyordum. Zavallı annem bana neler olduğunu, olanların niçin olduğunu, bilmiyordu; bana büyük umutlar bağlamış babamın da içten çıtır çıtır yandığını görüyordum.

Askere çağrılana dek süren bu durumumda genç şair Enver (...) en yakınım oldu. Hemen hemen her gece şarapçıda buluyordu beni. Mallo-Fontannaya'daki eve götürüp beni yatırmadan önce ayrılmıyordu yanımdan. Bazı geceler bizim dar, tek göz evde uyuyordu. Mahmur olduğum zamanlarda şiirlerini okuyordu bana, bana da yaz, diyordu; yazacaksın, diyordu. Yazacak mıy-

dım? Yazmam, yazabilmem için, Henry Miller'in dediği gibi, fazla ezilmem, ezilip mahvolmam, mahvolup yeniden doğacağım günü beklemem gerekiyordu belki.

1940 yılının kışı ayrıldım Kırım'dan.

Oradan ötesini «Korkunç Yıllar»ın okurları biliyorlar. Önce savaş: kan, ölüm. Sonra esirlik: açlıktan, soğuktan, susuzluktan, hastalıklardan binlerce insanın ölümleri. Kirovograd kampında ölen arkadaşlarımızı, çukur kazmaya gücümüz yetmediğinden, odunlar gibi, duvar diplerine yığıyorduk. Sonra Kirovograd kampından Uman kampına uzun ve ölümcül bir yürüyüş. Arkada kalan esirlere nişan alan; gülüşerek, kahkahalar atarak, kurşunlarını sıkkan bizim yaşta genç Alman askerlerini gördüm. Korkunç Yıllar'da sözünü ettiğim Uman kampı, kampın az uzağındaki «cehennem» çukuru ve çukurun dibinde vıcık vıcık kaynaşan aç ve çıplak esirler bir gerçektir. Kaç kişiydik o kampta? Kimi yirmi bin, kimi kırk bin diyordu. Ortalama otuzbindiysek, yirmidokuz bin dokuzyüz doksandokuzumuz ölecektik; ve birimiz (Bilmiyorum kim. Belki ben.) yalnızca birimiz, sağ kalıp kendi yurduna, kendi ocağına, annesinin kendisini doğurmuş olduğu anatoprağa dönecekti ve anatoprak üstünde hayat sonsuzlaşacaktı onun için.

Ben kendimi ancak orda, o esirler arasında bulmaya başladım. Daha doğrusu, kendimi bulmaya başlamadım, kendi içimden yavaş yavaş yeni bir varlık, yeni bir ben türetilip yetiştirmeye başladım.

Sonunda bir birey mi oldum? Birey olduy-
sam, bu birey, insan tragedyasının en yücesine
tanık olduktan sonra, insanlar ve uluslar arası-
na çizilmiş tüm yapma sınırlara sırt çevirmesi,
insan sevgisiyle dolu dolu, buram buram insan
sevgisi kokan şiirler yazması gerekiyordu. Ama
olmadı. Tragedyalarını paylaştığım insanlara
sırt çevirdim anlamına gelmez bu; tam tersi-
ne, o tragedya içinde bulduğum yeni bir güçle
insancıl duygularımı besleyip kendi insanları-
mın romanını yazmaya başladım. Başka türlü
olamazdı da. Kırmılılar'ın, Kırım toprakları üs-
tüne bir tek kişisi bırakılmaksızın, Kırım'dan sü-
rülüşü, tanığı olduğum Uman kampı tragedya-
sından daha az korkunç bir tragedya değildi.

Biliyorum, Kırım yarımadası boş ve ıssız bir
yer değildir günümüzde; insanlar, belki de mut-
lu insanlar, yaşıyorlar orada; hayat sürüp gidi-
yor orada. Ama o hayat benim hayatım ve be-
nim insanlarımla hayatı değildir. Benim insan-
larımla hayatı öldürüldü, mahvedildi. İnsanlar
ve milletler arasına yapma sınırlar mı çiziyo-
rum? Hayır. Yalnızca gerçeği yazıyorum. Ama
gerçek yalan da olabilir. Tam gerçek, gerçek olan
gerçek, bir bütünlüğün kökenidir. Herkes ken-
di gerçeğini bu kökenin üzerine kurar. Ben, be-
nim gerçeğimi bu kökenin üzerine kurmadım.
Benim gerçeğim olumlu veya olumsuz, tam veya
yarı gerçek de değildir. Benim gerçeğim köke-
nin kendisidir.

Günümüzde aşırı solun entelektüelleri Do-
ğu Avrupa ülkelerinde kırk yıl öncesi Stalinizm
terörünün yaratmış olduğu duruma gözlerini
yumdukları gibi, Kırmılıların bugünkü durum-

larını da görmezlikten gelebilirler. Gerçeğin özünü değiştirmez bu. Kırmılıların ulusal tragedyası -Stalinizm'in öteki büyük tragedyaları gibi- liberal solun, hattâ ve özellikle, Sovyetler Birliği'nde Komünizm ideallerine içtenlikle inanmış olan kimselerin de tragedyasıdır.

İnsanoğlu bütün ömrü boyunca kendini arar, kendini bulmaya çalışır; ve kendini bulan bir insan başka insanları da anlar; kimbilir, belki Tanrı'yı da bulur.

Merdivende ayak sesleri... Gelip geçmiş tüm yılların bir gölgesi gibi, Regina gelip duruyor yanıma. Gecenin karasına bakıyoruz sessizce. Konuşmamıza ihtiyaç yok. Bizi mutlandıran veya hüznölendiren şeyleri uzun yıllar konuştuk. Pencereden bakarken ellerimizi tutuyoruz. İki-miz için konuşmanın zor olduğu zamanlarda ellerimiz konuşuyor bize.

Başımı çevirip Regina'nın yüzüne bakıyorum. Tanrım! Ne kadar da ihtiyarlamış! Küçülmüş, küçölüp geceliği içinde bir avuç hâtıra kalmış âdeta.

«Sabahın üçü», diyor Regina.

Ses etmiyorum.

«Uyumayacaksan çay demliyeyim.»

Elimle omzunu dolayıp kendime çekiyorum; şakağı üstüne düşen seyrek ve ak saçlarını öpüyorum.

Benim tüm gerçeklerim unutulsa bile, unut-

madığım, ve unutamayacağım, bir gerçeğim kalacak yanıbaşında.

Koltuğa gömülü oturuyorum. Çayım çoktan soğudu. Yansılar kapalı duruyor masamın üzerinde. Hafta geçti, açıp bakmadım. Ayın ortası bugün. Ay çıkmadan önce Yansılar'a bakmayı göze alamıyorum. Şubat'ta tekrar bakarım belki. Evet, belki. Şubat ayı içinde de zihnim Yansılar'a kapalı kalırsa... son sayfaya «Yansılar» burada sona eriyor, diye bir tek cümle yazar ve kapatırım Yansılar'ı; gözlerimi hayata kapatır gibi... Ölüm gibi...

İçim burkuluyor. Ama korkmuyorum. Gülüyorum acı acı. Ölümden korkmayan bir insan için ölmek zor olmasa gerek.

Dün akşam Yansılar'dan söz açtım Regina'ya. Durup dururken Yansılar üzerine konuşmama şaşı ama, kederimi sesimden anlamıştı galiba ki, şaşkınlığı çabucak dağıldı ve ne düşündüğümü sordu.

«İki yıl oluyor Yansılar'a başlıyalı», dedim.

«Sürdüreceksin mi?» diye sordu.

Sorusunu başka bir soruyla karşıladım:

«Sürdüreyim mi?»

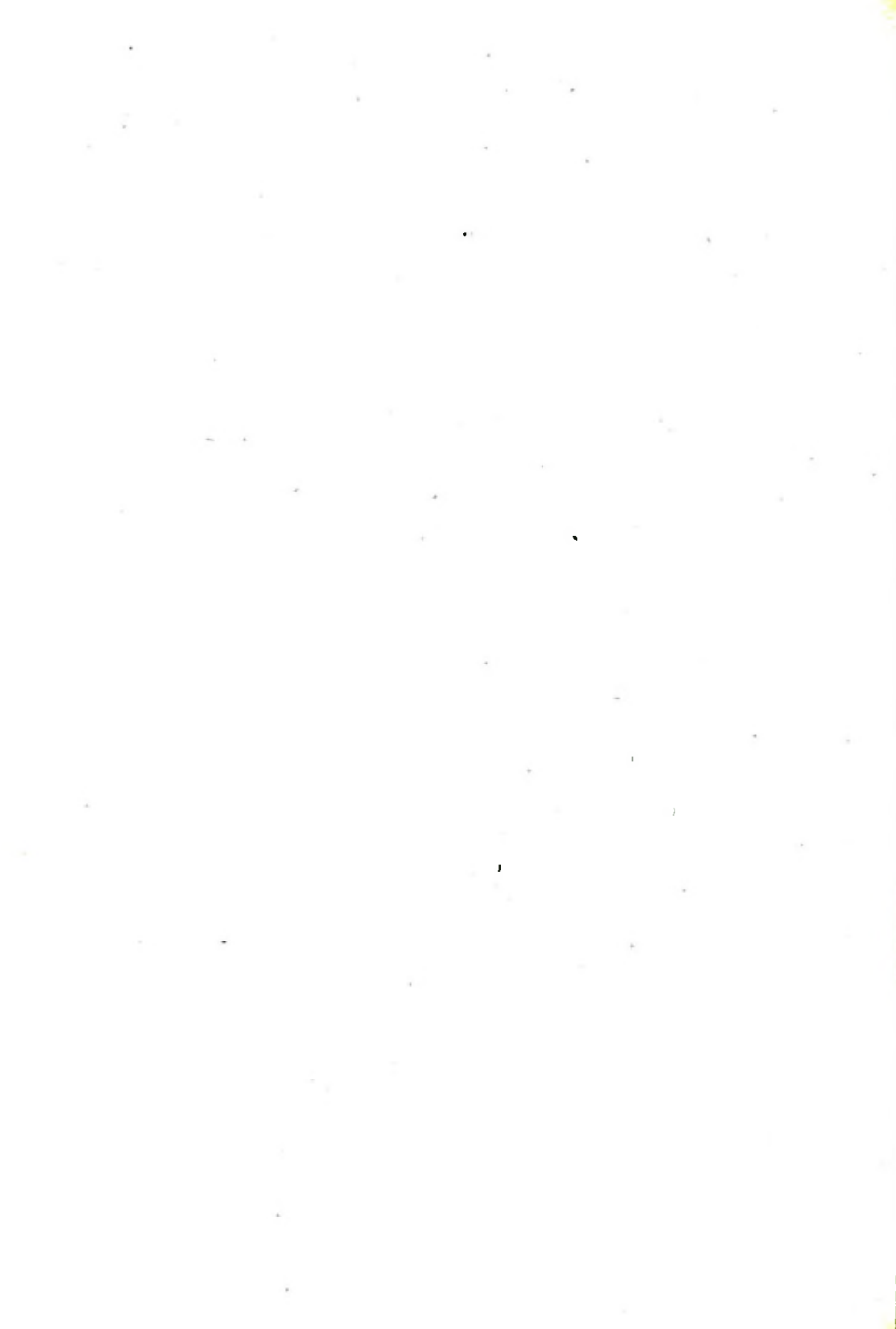
«Sürdür», dedi.

Şimdi koltuğa gömülmüş, Regina'nın cevabı üstüne düşünüyorum: sürdüreceğim miyim?

Kesin bir karara varmak zor. Türlü türlü arı-

zalar dikiliyor karşıma. Bunlardan biri -belki en önemlisi- kendimi tekrarlamak sakıncası. Benim hayatımda önemli denecek bir şey olmuyor burada; olanları iki yıl süresince yazdım. Çocukluğumun Kızıltaş'ına ve Gurzuf'una dönmemin, ya da, bilgi yetersizliği yüzünden, Kırimlıların bugünkü durumları üzerinde durmamın etkisinin gitgide zayıflayacağını biliyor ve şimdilik susmayı yeğliyorum. Suskunluğum ve sakıncalarım içinden çıkıp yeni bir yol bulabilirsem, sürdürürüm Yansılar'ı. Bulamazsam...

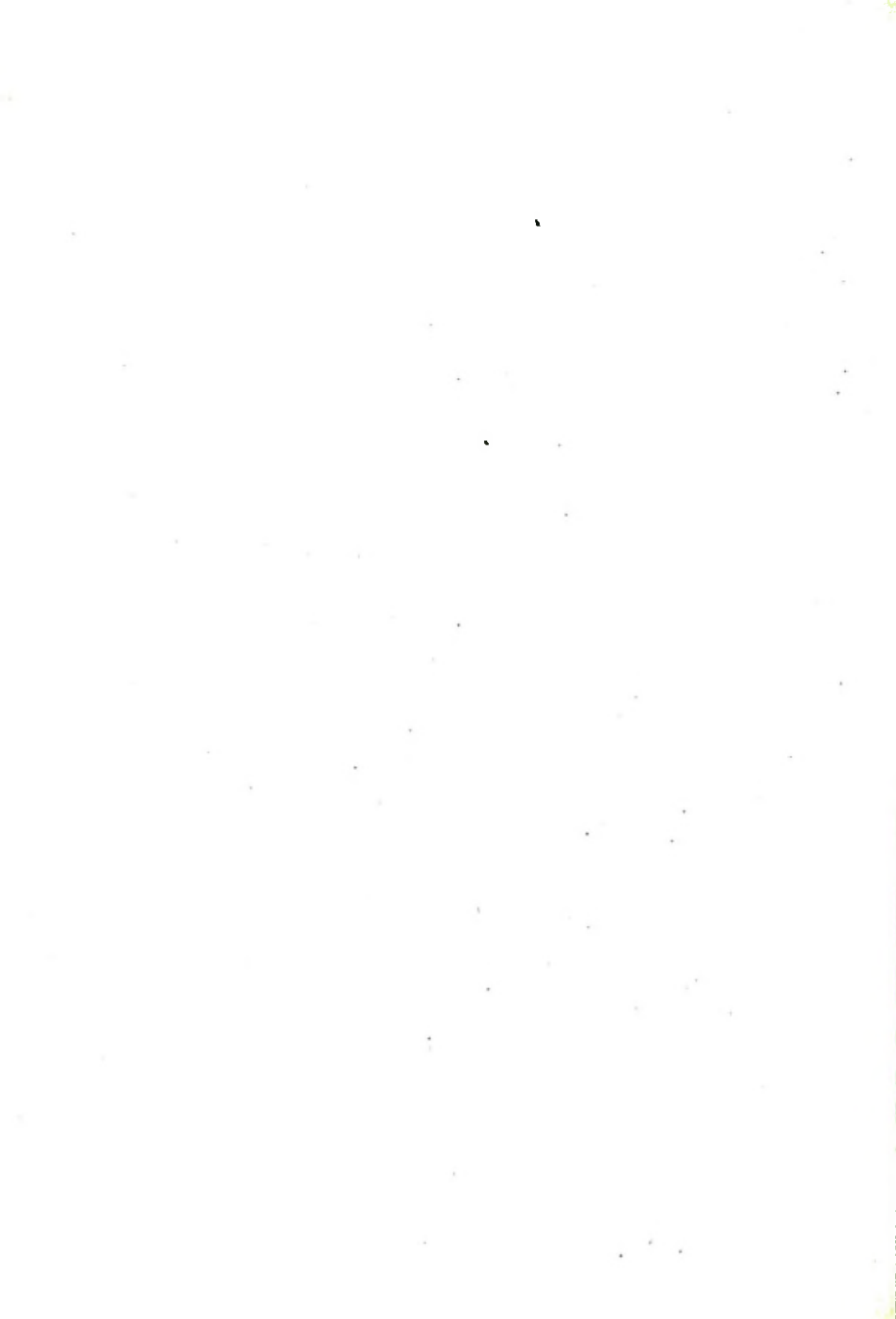
Şubatı bekliyorum.

Yansılara Ek :

Ö y k ü

*Yurdunu Kaybeden Bir
Adamın Zamansız Çilesi*

Şubat, 1987

Beklemeyle geçiyor günler. Her geçen günle az daha sönüyor umut. İki yıldır ışık tuttu Yansılar umutlarıma. Yansılar'ı kendim için yazıyorum diye yazdığım akşamlarda da birinin bana sesleneceğini umdum; ve bekledim. Yarın Yansılar'a veda deyip çekmeceye saklayacağım. Biliyorum, kolay olmayacak bu. Üzüleceğim. Yüreğim acıyacak. Acıyla yatıp uyuyacağım. Acıyla uyanacağım. Boşlukta kalacak odam; ve odamda ben. Kızıлтаş'tan kopacağım; Gurzuf'tan kopacağım; hayat içinde yaşayan canlı bir ölü olacağım. Anneme Mektupları, Benim Gibi Biri'ni bitirip çekmeceye sakladığımda da hüzünlendi miştim. Ama hüznüm bu kadar derin olmamıştı. Çünkü bekliyebilirlerdi. Çünkü içimde yazılacak başka şeyler vardı, söylenecek başka şeyler vardı. Ama şimdi... Her şey çekip gitti. Gurzuf, Kızıлтаş, Ayı Dağı... Her yer ve her şey siliniyor gözlerimden. Nasıl yaşadım bugüne değin? Nasıl yazdım? Biliyorum, gerçek değildi onlar. Gerçekliklerini yitirmişlerdi çoktan benim için. Ama... Hayaliyse bile, varlığımın, hayatımın temeli, ana damarı olmuşlardı. Sözcükler beni terk ettikleri bir anda o damara başvuruyordum. Şimdi damar kopuk. Kopan damarla bugüne değin sayfalara döktüğüm umut ve özlemlerimin

içimde boğulup öldüklerini hissediyorum. Sürdürmeyeceğim. Sürdüremeyeceğim Yansılar'ı. Tüm umut ve özlemler içimde öldükten sonra -ister düşsel olsun, ister gerçek olsun- düşünce ve duygularımı içtenlikle Yansılar'da yansıtabileceğime inanmıyorum.

Ama yaşayacağım. Bir yıl mı? Üç yıl mı?.. On yıl mı? Bilmiyorum, ama yaşayacağım. Sevdığım kıyılarımdan uzak; insanlarımızdan uzak; Gurzufsuz ve Kızıltaşsız; ama yaşayacağım gene de. Yeter ki ömrümün bu son yıllarında da, şairin dediği gibi, gün ışığı eksilmesin pencereden.

Geçen ayın ikinci haftasında aniden gelip İngiltere'yi bastırmış kış sürüp gidiyor hâlâ. Londra'da kar çok yağmadı, ama Southfield soğuk, rutubetli. Bugün ayın onyedisi. Lapa lapa kar yağıyor bahçeme. Çok sürmedi kar. İkinci-
yinin evin önündeki küçük bahçe yolunda karları süpürdüm. Yansılar'a son vereli -daha doğrusu son vermek kararını alalı- can sıkıntısı içindeyim. İyi ki ekmek kırıntılarını bıraktı Regina bahçemde çimler üstüne; bahçede yemlenen kuşları seyrederim pencereden. Bir ara yazı makinesini çıkarıp masamın üzerine koydum. Yansılar'ı daktiloda yazmak niyetindeyim. Yazmam şart değil ama... hiç değilse bir iki hafta oylanabileceğimi düşünüyorum.

Bir tabaka kâğıt geçirdim bugün daktiloya; iki kelime yazar yazmaz, çıkardım, attım. Makinenin şeridi iyice kurumuş; harfler belli belirsiz. W. H. Smith'e uğrayıp şerit alacağımı açıkladım Regina'ya; izin vermedi. Bensiz gitmeyeceksin, dedi. Havanın ılımasını beklemem gerekecek. Regina'yla gidemem. Bu soğuk hava Regina'nın evden çıkmasına izin vermiyor bugünlerde. Onun durumunda tehlikeli bile.

Kuşları seyrederken Yansılar'a son verme kararımın yanlış olduğunu da düşünüyorum. Bir yıl daha Yansılar'a gömülmek... haddimin dışındadır.

1

Bismillahirrahmanirrahim... Bizim savaşı'nın öyküsü de burada başlıyor işte:

Silahsızdı gayrı. Uzak savaşılardan çıkıp gelmişti. Gönlünde ve saçlarında barış yeli esmesine rağmen yorgun bir savaşçı olarak dönüyordu. Parmaklarının uçlarını yara izlerine her değdirdiğinde yüreği kanıyordu. Niçin savaşmıştı? Soruyu sormaya ihtiyaç yoktu; biliyordu niçin savaştığını. Bu savaş son savaş olacaktı onun için - onun için ve yurdu için. Kurtulacaktı yurt toprakları kandan, ateşten. Çiğnenmeyecekti artık tarlalar, yanmayacaktı ekinler, ağlamayacaklardı analar; çocuklar babalarıyla birlikte oturacaklardı akşam sofralarına; gelinler erleriyle yatıp uyuyacaklardı kucak kucağa; kızlar mut türkülerini söyleyeceklerdi düğünlerde; ve okullarda.

çocuklar, bahçelerde çiçekler, bağlarda üzüm-
ler özgürlük ve barış havası içinde yetişeceklerdi;
ve onacaktı yaralar, gülecekti yüzler; gülen yüz-
ler arasından birini seçip evlenecekti bizim Sa-
vaşçı ve uzun yılların sonunda o da mutlu ihti-
yarlığına erişecekti, ve ballı çamların kokusunu
içine çeke çeke, ihtiyar meşenin gölgesinde ça-
yını yudumlaya yudumlaya, kızıl gelincikler
arasında hoplayıp koşuşan torunlarını seyrede-
cekti; ve ömrünün sonunda gözlerini sükûnla yu-
macaktı hayata; ve yakınları, yorgunluğundan
artık kurtulmuş bedenini tatlı tatlı dualarla ve-
receklerdi toprağa.

2

Ay ışığı vardı.

Çayırı geçti. Ormanda yürüdü bir süre. Kö-
yüne yaklaştığını iliklerinde hissediyordu. Or-
manın sık ağaçları arasından çıkıp bayırın ucun-
da durunca, bayır dibindeki asmaları henüz ye-
şermeye başlamış bağın kokusu vurdu burnuna.
Bağın ötesindeki köy evleri sessiz ve renksiz has-
talar gibi duruyorlardı ay ışığında. Ama gecey-
di - huzurunu bozmadı sessizlik. Lüle saçlı, bon-
cuk gözlü yavrular uyuyorlardı, analar uyuyor-
lardı; savaştan dönen yiğitler de köye ulaşma-
mışlardı henüz; üzüldüğü bir şey varsa Savaşçı-
nın, köyüne eli boş dönüşüydü; gene de köyün-
de sevinçle ve hoşgörülle karşılanacağını bili-
yordu.

Derin bir soluk aldı. Bir de değil, üç kez so-
ludu. Bağın kokusunu doya doya ciğerleri içine

doldurdu. Sonra ayağı dibindeki yassı taşın üstüne oturdu, bacaklarını öne uzattı; uzaktaki evlerin damlarına bakarak, o köyde geçen çocukluğunun hatırasına daldı ve hatırlarken, uzunca bir süre garip bir tebessüm takıldı kaldı Savaşçının dudaklarına. İyi ki hafızalı yaratmıştı Tanrı insanoğlunu! Hatırasız yaşayamazdı. Yurdundan uzak, en zor, en çetin durumlarda bu evlerin, bu bağın, şu anda üstüne oturduğu taşın ve toprağın hatırasıyla yaşıyabildi; hayatı kendisine zehir eden nesnelere gözlerini yumup hatıralarına sığındı; ve hatıralar onu ateş, kan, fırtına ve kasırga içinden geçirip selamete ulaştırdı. Şimdi, hatıraların yerini Savaşçının gözleri önünde duran gerçekler alınca, gülümseyerek, az da üzülerek, veda diyordu bunca yıl gönül bağıyla bağlı kaldığı hatıralara.

3

Evet, gerçeklerle yüzyüzeydi Savaşçı - kaçıp saklanamazdı artık; hoşuna gitsin gitmesin, bu gerçeklerle yaşayacaktı. Ama savaştan daha çirkin olamazdı gerçekler. Çirkini de ne! Düpedüz güzeldiler ve bu gerçekler öncesinden daha sıkı, daha sağlam bağlarla bağliyacaklardı onu hayata.

Anası, babası gelip durdu gözleri önüne. Anası zayıftı. Babası ihtiyarlamıştı. Üstelik yüreği de sağlam değildi babasının. Savaş yılları içinde bir haber alamadı. Cepheden yazdığı mektuplar hep cevapsız kaldılar. Hayatta olup olmadıklarını ible bilmiyordu. Ama sağdılar herhal-

de. Yaşıyorlarsa... Karşılarına öyle apansızın çıkıvermekle büyük bir sarsıntı yaratacaktı onlar için. Sabahı, en azından, şafağın sökmesini beklemeyi düşündü. Düşündü ya, bunca yıl hasretini çektiği köyünün bir çağrım uzağında beklemenin kolay olmayacağını duydu yüreği içinde, ve bayırdan bir kuş gibi fırlayıp ay ışığında renkleri uçuk damlar üzerine uçası geldi.

Ama sabırlı olmaya kararlıydı. Sabahleyin aşağıdaki yolda köye dönen başka yiğitler de görünürlerdi muhakkak; onlara katılırdı; onlarla birlikte girerdi köye. Kendisini başka gençler arasında -üstelik yaralı, kolsuz bacaksız arkadaşları arasında- gören babası çok heyecanlanmazdı belki.

Derken köpek havlamaları geldi kulağına. Önce kopuk. Sonra uzun. Havlamalar sürekli ulumaya dönüştüler. Köye ondan önce dönenler mi olmuştu? Sabrının koptuğunu duyuyordu. Ayağa kalktı. Köyünde ışık sütunlarını görünce içinde cız etti bir şey. Bazı evlerin pencere camları bir aydınlanıyor, bir kararıyordu. Lamba ışıkları değildi bunlar. Cephelerde pusuda yatan düşmanı arayan; göğün karasını taraya taraya düşman uçaklarını arayan güçlü reflektörleri hatırlatıyordu ışıklar. Bir ara yabancı bir yerde olduğunu sandı, ve eli ayağı titredi. Ama kaabil değildi - bayırın dibindeki bağ, ve bağın kıyısınca köye uzayıp giden otoyol gözleri önünde duruyordu. Uzun bir yürüyüşten sonra gerçekten kendi toprağına ulaştığına emin olmak istercesine, üstüne oturduğu taşı tuttu, bacakları arasından bir avuç toprak aldı, toprağı yüzüne kaldırdı - avucu içindeki toprağın kokusu ona ken-

di yurdunun toprağı olduğunu ispatlamasına rağmen, hınçla yere çaldı, kafası içinde yer alan saçma düşüncenin öcünü alırcasına. Öyle ya, köyünde kendi insanlarından başka bir kimse olamazdı; ışıklarsa şenlik ışıklarıydı; özgürlük ve barış onuruna yakılmış ışıklardı.

Bayırı inmeye başladı.

4

Kendisini bekleyen gerçeklere takılıydı aklı hâlâ. Beş yıl mı olmuştu köyünden çıkalı? Evet, beş. Önce askerlik ve talim; sonra dört yıl süren savaş. Bu topraklar üzerinden de geçmişti savaş; yanıp yakılmamış bir yer kalmamıştı yurttan. Dört yıl gibi uzun bir zaman dilimi altında savaşsız da bozulurdu evler; tıkanırdı oluklar, silinirdi renkler, çökerdi çitler, akardı damlar - yapılması gereken işler bekliyordu onu. Daha savaş başlamadan önce onaylanmış ve tüm köy halkınca desteklenmiş ama inşasına girilmiş başka işler de vardı üstelik: keçilerin girmesini önlemek için mezarlığın zelzelede hasara uğramış duvarının örülmesi gibi; köyde klinik kurulması gibi; iki mahalle arasından geçen dere üzerine atılı ve yer yer çürük ahşap köprüünün tamiri, tıkanık su yolları, eğrelti otlarıyla örtülü eski çeşmeler; savaş başladığı gün yağmur altına kalakalmış paslı makineler gibi. Bir de köy kulübü ve köy kulübünde gençler için ping pong odası çocuklar için kreş, ihtiyarlar için de dam odası düşünülmüştü. Kulüp bekliyebilirdi. Ama

öteki işler onun ve onun gibi savaştan dönen gençlerin coşkuları ve kollarının gücüyle gerçekleşecekti ancak. Ve yapılacaktı bütün bunlar. Savaş onları birbirlerine yaklaştırmadı mı? Yaklaştırdı tabii. Birinin sıkıntısı ötekinin de sıkıntısı, birinin sevinci ötekinin de sevinci olacaktı bundan böyle.

Yoldaydı gayrı. Yürürken, az önce bayır üzerinden gördüğü köyünün olduğundan çok daha uzak olduğunu, ve aradaki uzaklığı bir solukta aşamayacağını anlayarak, yolun kıyısına çekildi, yamaca oturdu, yorgun bacaklarını öne uzattı, asker gömleğinin göğüs cebinden tütün kutusunu çıkardı, bir cigara sardı. Unutmuştu ışıkları; büyüyen gülümseyişi gözleri içinden öne uzalı bacakları arasındaki toprağa akıyordu. «Hey toprak!» dedi: «Hey toprak!» dedi içinden; «Sana doyum olmaz» dedi, ve yüzü, gözleri ciddiyesini takındı; «Doyum da ne demek? Sen insanın canısın, varlığısın, toprak! Sensiz insan bir hiçtir, bir yokluktur,» dedi.

İçinden bunları söyleyince, hem içi rahatladı, hem de bedeninde hoş bir hafiflik duydu Savaşçı; ve yamaca sırtüstü uzandı, iki elini kafası altına sokuşturdu, göğün alaca esmerine baka baka cigarasını içti; sonra doğruldu, cigarasının izmaritini yola attı, ve karanlıkta bir tavuskuşunun kızıl gözünü hatırlatan izmarit sönmünce ayağa kalktı, başını kaldırdı, ve umut dolu gözleriyle köyünden yana bakarak, tekrar yürümeye başladı.

Yürüdükçe vücudu daha da ağırlaştı. Ayın altına gelip durmuş bir parça kara bulutla göğün ve önünde uzayıp giden yolun ucundaki tepelerin renk ve çizgileri değişti aniden; belli belirsiz oldular. Otoyolun duvarı dibinden başlayıp deniz kıyısına dek alçalan bağın asmaları arasından tılsımlı bir hışırtı geliyordu. Dağları karanlık yutmuştu Kuzey'de; yalnız doruklarda ayın gümüşü yansiyordu. Deniz de başkaydı bu gece - çocukluğunda oturdukları evin penceresinden gördüğü denize benzemiyordu hiç. Kabarıktı. Uzak ve soğuktu. Tehlikelere gebeydi adeta.

Tüm gücünü bacaklarında yoğunlaştırıp adımlarını açmaya çalıştı. Ama sarsak adımları gövdesini taşımayı reddediyordu. Bir ara duvar dibine oturup sabahı beklemeyi düşündü. Karanlık içinden gelen köpeklerin ürümesiyle bu düşüncesinden çabucak caydı - kaabil değil, köyü çok uzakta olamazdı. Bir ara savaş geldi aklına: yağmur içinde, kar ve kasırga içinde geçtiği uzun yollar; sonra cephelerde tankların, topların yaylın ateşleri, makineli tüfeklerin açtıkları ateş furyaları: avcı uçaklarının üzerlerine yağdırdıkları kurşun yağmuru... O gecelerde de: Yorgunum, fazla yol yürüyecek durumda değilim, demiş miydim, acaba?

Güldü.

Evet, burada, köyünün eşğinde, dümdüz yolda ve ay ışığında gülebiliyordu. Ve gülümsemesinin yüzünden silinmesine vakit kalmadan doğruldu, derin bir soluk aldı, göğsünü öne verip

kabarttı ve demirbaş bir çavuşun sesiyle gürültülü bir kumanda verdi kendine:

«Hazırım, ol!.. İleriii, maaars!»

6

Ayın altından geçen kara bulut, ormanın derinliğinde patlamış bir mermi dumanıydı derin; incele incele eridi gitti; ve dolunayın yüzü sevecen bir parlaklıkla güldü. Otoyolun, karşıda sert bir dirsekle kıvrılıp, güney-doğu yönüne doğrulduğu kesimine çıkmıştı ki, sıra selviler ilişti gözüne; ilişince de az önce bağdan çıkan tılsımlarla dolu hisırtı değişiverdi - şimdi bağ günışığının, çiçeklerin, kelebeklerin, üzümünün ve sıcak fırınlardan henüz çıkarılmış ve buram buram ana kokan ekmeklerin türküsünü söylüyordu sanki yorgun Savaşçı'ya.

7

Sıra selvilerin ince ve uzun gölgeleri uzanmışlardı yola. Bağ arkada kalmıştı. Bağın asma-ları arasından çıkan hisırtı ve köpeklerin ürümeleri kesilince, garip bir sessizlik çöktü etrafa. Sessizlik derin ve süreklilydi; derin ve sürekli olduğu kadar da gecenin yüreğine saplanıp kalmıştı sanki; ve karanlığı kanatacak bir bıçak gibi de keskindi.

Kendi gölgesini selvilerin gölgeleri arasında kaybetmekten korkarcasına, hızlı adımlarla yü-

rüdü, selviler dibinden geçti. Ama tedirginliği dağılmadı. Başını çevirip bağı kolladı. Göremedi. Çocukluğunda da bağların görünmediği yerlerde tedirgin olurdu hep. Ne var ki bu durumu uzun sürmedi: olduğu yerden yüz metre kadar uzaktaki eski dut ağacını görünce içi rahatladı; güldü hatta. Çocukken o dut ağacına tırmanır-
 dı. Ağacın, beygir yaptığı kalın dalı üstüne oturdu ve önünde, kalın daldan fışkırmış ince dalları, bir atın yelesini tutarcasına, tutarak; sar-
 kık bacaklarını bir içe, bir dışa atarak, «beygi-
 rini» sürerdi. Ha!.. ve dut yedi. Ne çok dut var-
 dı dallarda. Kara, pembe, alaca, mor, - yavru emziren kadınların memebaşlarını hatırlatan dutlarla yüklüydü dut ağacı. «Beygir»ini sürer-
 ken de dut yedi boyuna. Karalar çok tatlı olur-
 du. Kızılar ekşiydi. Bazıları acıydı. Bir kızıl dut yedi mi ardından hemen üç kara dut yedi. Kı-
 sa pantolonundan çıkan çıplak bacakları, kolları, parmakları, yanakları -tek sözle her yeri- al, kara, mor renkler içinde dönerdi eve, ve annesi bakır leğene sıcak su doldurup yuyardı ken-
 disini. Dut renkleri bacak eklemlerine dek yük-
 selirdi. Annesi pantolonunu çıkarıp duta bulaş-
 mış kıçlarına ve sünnetli yerine baktığında,
 «Ayol sırman da dut mu yedi?» diye kıs kıs gü-
 lerdi.

Tatlı hatıralar! diye düşündü Savaşçı. Ara-
 dan bunca yıl geçmesine rağmen unutulmuyor-
 du; insanın içinde yer etmişlerdi; insanın dalak,
 böbrek, yürek, akciğerine yapışıp kalmışlardı
 sanki - öylesine yakındı insana hatıralar.

Yaşanmış bir zaman parçası bekliyordu onu dut ağacında. Ağacın dibinde durunca o zaman parçasını kaldıracaktı, elinin içinde tutup okşayacaktı, sonra cebine koyacaktı ve, cebinde saklı o zaman parçasıyla yaradılışı eksiksiz bir insan olarak dönecekti köyüne Savaşçı. Ne var ki daha dut ağacına varmadan bir koku vurdu burnuna, midesi bulandı. Dut kokusu değildi bu; çirkef su, çürük ağaç, gebermiş karga veya gebermiş porsuk kokusu değildi; ama, bizim yorgun Savaşçı için yabancı bir koku da sayılmazdı - dut ağacından gelen koku, hiçbir kokuya benzemeyen, kan kokusuydu. Durup arkasına baktı; karanlıktan sıyrılıp çıkmış dağların uçurlarına baktı; denize baktı: sessizliğin sürüp gitmesine rağmen, gecenin kanadığını ve sessizlik içinde kanlı bir tehlikenin gizlendiğini sezinleyemedi.

«Lanetli savaş!» dedi içinden.

Kafasının içinden söküp atamıyordu bir türlü savaşı. Tanrı'nın insanoğlunu hafızalı yaratması iyiydi ama... savaşa gelince, hafızasız yaşamayı yeğliyordu. Yürüdü.

Dut ağacından gelen kokunun kuşku uyarıcı bir koku olduğunu gizleyemezdi artık kendinden. Ağaca beş adım kala tekrar durdu. Şimdi iyice görüyordu; ve gördükleri, az önce sandığı gibi, hafızasının garip bir oyunu değildi: ağacın dibinde kurşunla vurulmuş üç ceset yatıyordu; bir ceset de dut ağacının kalın dalına asılıydı.

Uzun bir süre beyni sımsıkı kapalı kaldı. Kimdi o? Nerdeydi? Niçin gelmişti buraya? Neden sonra beyninin dar hücreleri yavaş yavaş aralandı, açıldılar; ve düşünmeye başladı: biliyordu, köyünün yolundaydı. Dağlardan yana kaldırdı başını: dağlar, kendi yurdunun dağlarıydı. Denize baktı: deniz de kendi yurdunun denizi idi. Ya dut ağacı dibinde yatan ölümler? Yeni bir savaş mı başlamıştı? Ama niçin? Ne zaman? Ve kiminle? Evet, düşman kimdi? Savaşan kimdi? Ölen kim, öldüren kimdi? Düşündü, düşündü. Ellerini kaldırıp arkadan kafasını, ense-sini kaşdı. Yine düşündü. Ama kafasını çatlatana dek düşünse bile, bu toprak üstünde yeni bir savaşın başladığına inanamayacaktı.

Az sonra cesetlere yaklaştı. Ve ölümleri yakından görünce olduğu yerde taş kesildi. Ama görme yeteneğini yitirmemişti - ölümler kendi insanlarıydı; bundan kuşkulanmıyordu. Biri, ölmeden önce, ya da ölürken, kolları arasına aldığı dizlerini çekip çenesi altına getirmiş, ve öylece ölmüştü; biri yüzüstü ve upuzun yatıyordu; üçüncününse iki bacağı iki yana atılıydı, ve alabildiğine açık gözleriyle dut ağacına asılı cesede bakıyordu. Üçü yalın ayaktı; yalnız dala asılı cesedin ayaklarında çarıklar vardı, ve hafif esintide hafifçe sallanan bacakları dibinde, kimin olduğu bilinmeyen, bir kalpak yatıyordu. Savaşçı yaklaşıp kalpağı kaldırdı, gözleri açık ölünün başı ucunda dizüstü çöktü, ölünün gözlerine, açık ağzına baktı, ve sorusunun karşılanmayacağını bilmesine rağmen: «Sen kimsin? Kim öldürdü seni?» diye sordu. Bir ara kendisi bir cevap bulmaya çalıştı soruya. Ama boşunaydı. Aklına ge-

len her cevabı «Saçma!» diye kesip attı. Nihayet, soruya hiçbir cevap bulamayınca, ölünün gözlerini kapatmak istedi, ama ölü, gözlerinin açık kalmasını ve açık gözleriyle daldaki asılı cesede bakmayı yeğliyordu dersin, kapatamadı. Sonra elindeki kalpağı hangi cesedin başı ucuna koyacağını düşündü. Düşündü ya, hiçbirinin başı ucuna bırakmayıp, köye kalpakla dönmeye karar verdi - köyünde, hiç değilse, kalpağın kimin kalpağı olduğunu sorar, anlardı.

Yola çıktı. Donmuş bir dere gibiydi yol ay ışığında. Her yeri görüyordu: dağları, denizi, bayırları, tepeleri, selvileri... ama her yer renksizdi; kara - beyaz filmler misali, yalnızca kara ve beyazdı görüntüler.

Yürümeye başladı. On adım kadar uzaklaşınca duraksadı, başını çevirip, ölümlere ve dut ağacına baktı tekrar. Bakarken yamaca oturup ölümlerin ardından ağlamayı düşündü. Ama ağlayamayacağını biliyordu. «Deli!» dedi içinden kendi kendine. «Bunca ölü gördün savaşlarda; bunca yıl bu yurdun hasretini çektin; gözlerinin gerisinde gözyaşı kaldığını mı sanıyorsun?»

«Deli!» dedi içinden bir kez daha; ve kimin olduğunu bilmediği kalpağı koltuğunun altına kıştırarak, yürümeye başladı.

Yürüdü, yürüdü, yürüdü. Yürüdükçe yol uzadı, sonsuz ve umutsuz bir yol oldu; gece uzadı, bitmeyen ve sancılı bir gece oldu. Yapılacak hiçbir şey kalmamıştı artık onun için; yalnızca yürümek, ve, seferlerde olduğu gibi, yürürken sessizce içinden türküdeki dizeyi tekrarlamak:

Yollar yollar.
 Uzun yollar.
 Bitmez yollar.
 Sonsuz yollar
 Ay gidi yollar.
 Ay gidi yollar.

9

Az mı gitti, uz mu gitti? bilmiyordu. Bir zaman sonra bir bağa ulaştı Savaşçı; ulaşınca da yüreği hop etti. Sevinci sebepsiz bir sevinç değildi; bağın orta yerinde bir ev duruyordu; ve, otoyoldan ayrılan, otoyolun küçük bir yavrusu gibi, dar ve düz bir yol da asmalar arasından eve doğru uzanıyordu.

Evet, sevinçliydi bizim Savaşçı. Hem de çok. Sevincinden bayılacak gibi oldu bir an. Ama çabucak toparladı kendini. Sevinmesine başka bir sebep de, köyünün çok uzağında olmadığıнын şuuruydu.

Evin kiremit damına bakarken göğsü doldu, gözleri doldu - ölümler ardından ağlayamadıysa, köyünün yakınlığından duyduğu kıvançla ağlayabilirdi.

Ama.

Bağa sapan dar yolun ucunda durur durmaz irkildi birden; az önceki kıvancı üzerine soğuk bir gölge düştü: gözleri önünde duran badanalı ev kapısız ve penceresizdi; bir zamanlar kapı ve pencerelerin olduğu yerlerde, kuru bir kafatasının ağız ve göz deliklerini hatırlatan, ka-

ra kara delikler kalmıştı yalnızca ak duvarlar-
da.

Ama niçin? Neden?

Savaşı düşündü: yalnızca kapı ve pencere-
ler değil; kentler yıkılmıştı, köyler yanmıştı...
Ama merakını tatmin edemedi bu düşünceyle.
Evle kendisi arasındaki bağından geçen yo-
lun uzunluğu yüz metre kadardı; gözleri evin
kapısız kapısına takılı, yürümeye başladı. Yürür-
ken tekrar savaşı düşündü; yakılıp yıkılan evle-
ri, ölen insanları. Ama bu düşüncesinde yine
çarpıklıklar buldu, çünkü burada gördüğü ölü-
ler, pencereleri kırık ve kapısız bu ev hiç mi
hiç savaş yerini hatırlatmıyordu Savaşçı'ya.

Merakı artıyordu. Ay ışığında kapı ve pen-
cere çerçeveleri arasından evin içersini görür gi-
bi oldu, ve, yoldan çıkarak, yerden iki metre ka-
dar yüksek pencere dibine gidip odanın içersine
baktı. Odanın döşeme tahtalarının temiz ve pırıl
pırıl olmasına mukabil, oda eşyasızdı. Dönüp ko-
ridora girdi. Koridorda oda kapıları ardına ka-
dar açıktı. Yavaş yavaş yürüyerek odaları bir
bir sınıadı: dört oda saydı. Odaların üçü eşyasız-
dı; ama dördüncü odanın duvarlarını uçtan uca
çevreleyen sedirlerde işlemeli yüzleri yırtık yas-
tıklar, kırık aynalar, türlü çiçeklerle dokulu bez-
ler, küpler, pencere desteği üzerinden yere dü-
şüp parçalanmış saksılar, kesme kristal vazolar,
süslü iplik kutuları, çemberli sandıklar içinden
çıkarılıp dört bir yana savrulmuş gömlekler, en-
tariler, pullu gelin fesleri; yer tahtaları üzerin-
de ise Kur'an-ı Kerim'den yırtılmış sayfalar ya-
tıyordu.

Odada perişan eşyalara bakarken içi bur-

kuldu, iki büklüm oldu. Gene de «Ah!» diyebilirdi; «Ah, bana ne oluyor böyle?» diyebilirdi; ve mide-sindeki sancı dağılınca doğruldu, kendine karşı, kendi bencilliğine karşı isyan ederek yumruğunu sıktı: Bu evde yaşamış insanların acıları kendi acısından daha az ve dayanılır bir acı değildi.

Ne yapacağını bilmiyordu gayrı. Bildiği bir şey varsa, kendine acılamakla, ağlayıp sızlamakla geçireceği vakti yoktu. Her nerdeyseler, geri döneceklerdi elbet bu evin insanları günün birinde. Bir ara yer tahtalarını temizlemeyi, eşyalara çeki düzen vermeyi düşündü Savaşçı; düşündü ama, uzaklardan gelen, ve artık köpek ürümelerine karışan insan sesleri, ağıtlı ağlamalar, feryatlar da kulağına ilişince hemen evden çıktı, dar toprak yolu geçip, asfalt döşeli otoyolda durdu.

Sesler, feryatlar otoyolun iki kilometre kadar kuzeyindeki iki camili ve iki mahalleli köyünün evlerinden çıkar gibiydi. Çabucak bayırı tırmanıp bir an önce köye girmeyi düşündü. Ama karşiki bayır sarp bir bayırdı -gençlik yıllarının çoktan başka bayırlarda kaldığını anladı, ve bayırı tırmanmadı. Üstelik otoyola yakın tek tük başka evler de vardı- köyünde ve yöresinde olup biteni o evlerde oturan insanlardan öğrenebileceğini düşünerek, yürümeye başladı.

Bu kez çok gitmedi; on, belki onbeş dakika; yolun dibinde teraslı başka bir ev çıkıverdi karşısına - köyünün sınırları içinde bulunduğundan

kuşkulanmıyordu gayrı: bu ev, Dede Mehmet Soytar'ın eviydi. Saçak altına dek yükselen çan çiçekleri ve terasa açılan kapıların üst kesimlerinde renkli camlarla göz alıcıydı ev. Savaşçı çocukken, otoyolun alçak duvarı üstüne oturup, pipo içen Dede Memet Soytar'ı seyrederdi. Dede Soytar her zaman o terasta otururdu. Serin günlerde de. Başında kara püsküllü kızıl bir fes, dizlerinde kara püsküllü kızıl bir şal, omuzlarında kara püsküllü başka bir şal, bambu koltuğa oturup piosunu içerdi. Kapıların renkli camları ve çan çiçekleri kadar fesi de çekiciydi Dede Memet Soytar'ın. İyi hatırlıyordu Savaşçı: bir gün, duvara oturmuş, Dede Soytar'ı seyrederken, Dede Soytar kristal bir tepsi içinde ayva reçeli getirip ikram etmişti kendisine. O eve girmeyi, evin odalarını yakından görmeyi çok özlüyordu, ama buna imkân yoktu; çünkü evde, Dede Memet Soytar'dan başka, özellikle kendi yaşında, veya kendine akran denebilecek bir kimse oturmuyordu.

Şimdi de Dede Memet Soytar'ı bulacaktı sanki terasta; gözleri terasa takılıydı. Ama terasta insan adına kimseler yoktu. Bambu koltuk da yoktu. Eve bakarken dalgınlıştı. Evin önündeki küçük bahçenin kapısı ardına kadar açıktı. Eve girmek istemiyordu, ama içinde şeytan «Yürü, gir! Yürü, gir!» diyordu. Ve istemeye istemeye yürüdü, yerden beş basamak yüksek merdiveni çıktı, terasta durdu.

Terasta tüm kapılar açıktı. Her kapının eşiginde durarak, odaları gözden geçirdi. Eşyalar darmadağındı odalarda. Pencere camları kırılmıştı. Yalnızca bir odanın yer tahtaları üstüne upu-

zun uzanmış, bir adam yatıyordu. Adamın kim olduğunu bilmiyordu Savaşçı. Yavaş yavaş adama yaklaşıp yanına dizüstü çökünce, anladı: Dede Memet Soytar'dı adam. Başında kara püsküllü kızıl fes, sırtında kara ceket, bacaklarında kara pantolon, pabuçsuz ayaklarında ak çoraplar.

Elini Dede Memet Soytar'ın yüzüne götürdü; alnı üstüne koydu; sonra kulağını tuttu, burnunu tuttu; parmak uçlarını şakakları, yarı açık dudakları üstüne gezdirdi. Soğuktu yüzü. Solumuyordu. Ölüydü Dede Memet Soytar. Tabii bir ölümle öldüğünü düşündü önce. Ama odanın darmadağın eşyaları üzerine yeniden göz gezdirmiş kuşkulandı. «Kimbilir... Korkudan ölmüştür belki», dedi içinden; ve ayağa kalktı, odada yavaş yavaş dolanarak, raflardan yere yuvarlanmış, ayakları dibinde ve ay ışığında yatan pırıl pırıl bakır sahanlara baktı; Arap harfleriyle işlemeli ve çerçeveli levhalara, çerçeveli fotoğraflara, kitaplara baktı. Köşede, yanüstü devrilmiş kuşsuz bir kuş kafesi, yerdeyse pencerenin kırık camları arasında Kur'an-ı Kerim'i buldu. Kur'an'ı kaldırıp sedire koydu; sonra Dede Memet Soytar'ın yanına gitti. Dede Soytar'ın kulağına bir şeyler fısıldamak istiyordu galiba ki, yine dizleri üstüne çöktü. Dede Soytar'a mı, kendi kendine mi? bilinmeyen bir sesle: «Korkma», dedi, ve ayağa kalktı, gidip sedirden Kur'an'ı kaldırdı, asker gömleğinin düğmelerini çözdü, Kur'anı göğsü üstüne koydu, gömleğini düğmeleme düğmeleme terasa çıkıyordu ki, kendisinden fazla Dede Soytar'ın Kur'an-ı Kerim'e ihtiyacı olduğunu düşünerek, tekrar odaya döndü, Kur'an'ı

gömleği altından çıkarıp Dede Soytar'ın göğsü üstüne yerleştirdi, ve terasa çıktı. Daha da dalgınlaşmıştı. Artık ne Dede Soytar'ı, ne de savaşı; ne yaşamı ne de ölümü düşünüyordu; hatta yüreğinde köyü için beslediği aşk ve özlemi bile unutmuştu; yalnızca geceyi düşünüyordu. Ne zamana dek sürecekti bu gece? Tan yerini kolladı: göğün öteki kesimlerinden farksızdı tan yeri. Gerçi ay ışığı vardı, ama gece gene de bir geceydi; hayatın üstüne çekilmiş bir çarşaftı dersin, bir kefendi dersin gece.

Ve öyle dalgın, yavaş yavaş beş basamak merdiveni indi, sırtını merdivenin korkuluğuna dayadı, bir süre gecenin yaratmış olduğu denizin benzersiz rengine baktı; sonra, hâlâ dalgın, otolyola gitti. Yolda dururken dalgınlığı yavaş yavaş korkuya dönüştü; ve eli ayağı titredi. 'Bu gece sonsuz bir geceyse...' diye düşündü. Aynı zamanda karamsarlığını kendinden kovmaya, uzaklaştırmaya çalıştı. «Olamaz», dedi içinden, «olamaz!.. Şuracıkta, ya da şu eve döner de, Dede Memet Soytar'ın yanına uzanıp yatarsam, uyandığımda gün ışığını, terasa açılan kapıların üst kesimlerindeki renkli camlardan odaya sızan güneş ışığını da görürüm belki», dedi içinden. Ama eve dönmedi.

Şafak sökmeden önce köyüne gireceğini umuyordu. Ve umutla yürümeye başladı. Ama bu umudu da uzun sürmedi: Dede Soytar'ın evinden yüz metre uzaklaşmadan, yol üstündeki bağın duvarı dibinde beş -evet, beş- ölü gördü. Önce, ölülerin nasıl öldüklerini merak etti, cesetlere yaklaştı. Beşi de kurşunla öldürülmüştü. Vuranlar kurşunlarını yakından ve kafataslarına

sıkışmışlardı - kan içindeydi yüzleri; kimin genç, kimin ihtiyar olduğu belli değildi; kimin kara saçlı, kimin sarı saçlı olduğu da belli değildi; alınlarına, şakaklarına yapışık saçları ışıltılı ama renksiz bir renge girmişlerdi ay ışığında.

Cesetlere bakarken hayal ve gerçekler, korku ve umutlar birbirine karıştı. Artık ne düşüneceğini bilmiyordu bizim yorgun Savaşçı. İçi patates dolu ve yere rastgele atılmış, çuvallar gibi yatıyorlardı cesetler duvar dibinde. Yaklaşarak elini cesetlerin yüzlerine, şakaklarına yapışık saçlarına değdirdi. Elini yüzüne kaldırmıştı ki, parmaklarında taze kan görünce çıldırmışçasına kendini duvar açığından bağa attığı gibi, iki eliyle asmaları kavradı, dizlerine çöktü ve kafasını toprağa vura vura: «Allaaaaah! Var mısın, Allaaaaah!.. Benim senden başka koruyucum yok, Allaaah!.. Var mısın, Allaaah!» diye yaralı bir hayvan gibi ulumaya başladı.

11

Köyünden kurtuluş beklemiyordu gayrı. Üstelik korkmuyordu ve korkusuzluğunun sebebi ni düşünmüyordu. Köyüne ulaşmadan önce aklını ve tüm duygularını emip kurutmuştu onu korku.

Bayırı bir gölge gibi tırmandı.

Köyün kenar evleri bomboştu. Avluların, bahçelerin kestirme sıırıkları devrilmiş, kapılar menteşelerinden sökülmüş, pencereler ışıksız; bazı ahırlar önünde şaşkın şaşkın evlere bakan inekler, koyunlar, keçiler duruyordu; bazı evle-

rin eşiklerinde ise gebermiş köpekler yatıyordu. Evlere girmediler. Yalnızca evler ve bahçeler arasından geçen yollarda yürüdüler; duvarlar üzerinden avlulara, bahçelere, verandalara, çardaklara, tütmeyen bacalara baktılar. Yürürken ara ara bir tek terlik, bir kadın şalı, bir tek çocuk potini, yamadan bir bebek, bir takunya, fötr kalpak iliyordu Savaşçı'nın gözüne yolda. Ama kaldırmadı hiçbirini. Yola atılmalarının sebebini de düşünmedi. Yalnız koltuğu altında taşıdığı ölünün kalpığını yolda kaybetmekten sakınıyordu galiba ki, kendi başına geçirdi.

Köyün içerlerine girdikçe dökülü saçlı fazla eşya ve giysi görüyordu sokaklarda: gümüş tep-siler, bakır güğümler, tesbihler, bakır siniler, verandalarda ve bahçe çitleri üstünde uçları dantelli baş örtüleri, kırmalı ve renkli fistanlar, iç çamaşırlar, maramalar... Başka bir dünyadan gelmiş bir çeşit Hınzır soyu yaratıklar için eğlen-ce yeri olmuştu sanki köyü.

Köyünün en yüksek noktasına çıktı.

Buradan her iki mahallenin evlerini görebiliyordu. Camileri kolladı. İki mahallenin iki camisi eski yerlerindeydi; yalnız minareleri eksikti. İnsan duygularını çoktan yitirmiş olmasına rağmen, camilere bakarken, içi burkuldu. Mina-resiz cami olur muydu? Olurdu tabii. Köyü insansız bir köy olurdu da, neden minaresiz cami olmasındı?

Şaşmadı ama içinin dolduğunu, yüreğinden yükselen acı bir yumrunun boğazı içine sokulduğunu hissetti; gözleri de yaşarmaya başladı, başlayacaktı; yutkundu, yutkundu; gözlerinin gerisinde biriken gözyaşlarını zorla tuttu, ağlama-

dı. Neden sonra kendi evlerine doğru koyuldu. Babaevi aşağıda, otoyola yakın bir yerdeydi.

İki mahalle arasından geçen dere üzerine atılı köprüye yaklaştığı zaman dört ölü daha saydı: cesetlerin ikisi köprünün bir ucuna, diğer iki ceset ise köprünün öbür ucuna asılıydı. Köprü üstünde başka ölü yoktu ama, cesetler üzerinden yürürcesine, yavaş yavaş ve dikkatle, yürüyerek geçti köprüyü. Otoyola yaklaştıkça babaevini görmek arzusu zayıfladı içinde. Hatta babasını, annesini görmek arzusu da. Onları evde canlı bulabileceğine inanmıyordu. Ölüyseler... son gücünü kol ve bacak kaslarında yoğunlaştırıp evin az uzağındaki mezarlığa gömebilirdi ikisini. Ya öteki ölüler? Onları kim gömecekti?

Hınçla yumruğunu sıktı - kendine küskündü gene. Kim mi gömecekti? Kim mi gömecekti? Yumruğunu kalçasına vurdu. «Ben gömeceğim!» dedi içinden. «Ben! Ben! Ben!.. Ben gömeceğim köyün tüm ölülerini mezarlığa!» dedi.

Mezarlık bir çağrım ötedeydi. Duraksayıp kulak kabarttı, dinledi; ama bunun saçma bir eylem olduğunu çabucak anlamıştı savaşı - köyün evlerinden bir hışırtı, bir ses çıkmıyordu da mezarlıktan ses soluk çıkacağını mı sanmıştı?

Kooperatifi geçti.

Solda, asmaları otoyola sarkık bağıın duvarı dibince yürürken, arada duraksayıp başı üzerindeki asmaların - bazıları kelebekleri, bazıları da ay ışığında genç gelinlerin kulaklarına asılı altın küpelerini hatırlatan- yapraklarına bakıyor, ara ara asmaları elleri içine alıp yaprakları okşuyordu aşıkane. Bu asmalar biliyorlardı belki

köyde olup biteni; ama sormuyordu savaşı biliyorlarsa bile, asmalar konuşamazlardı ki!

Yolun karşı yakasına çıkıp mezarlığı çevreleyen alçak taş duvar dibinde durdu, mezarlığa baktı. Mezarlık yoktu. Hoş, mezarlık yok değildi. Var olmasına vardı ama mezarlıkta bir tek mezar kalmamıştı. Tüm mezarlar kazılıp yerle düzlenmişti ve düzlenmiş arazinin orta yerinde, kırık baştaşları ve insan kemiklerinin oluşturduğu yüksek bir öbek, yüksek öbeğin çevresinde ise gece molasında istirahat eden toprak araçları, buldozerler duruyorlardı.

İnme inmişti dersin; uzun bir süre olduğu yerde kaldı, kımıldamadı bizim yorgun Savaşçı. Yalnız gözleri görüyordu - öbeğe ve toprak makinelerine baktı, baktı, ve bakarken, anlamını bilmediği, ama sıkıntılı anlarında annesinin söylediği bir kelimeyi iki kez tekrarladı içinden: «İllallah, illallah.» Sonra babaevine gidecek yerde, dönerek, karşıt yöne koyuldu.

Yönler yitirmişti önemini artık onun için. Nereye gittiğini ve niçin gittiğini bilmiyordu. Baş göğsüne düşük, kolları yanlarına sarkık, omuzlarında ve yüreğinde köyün ve mezarlığın ağırlığını taşıyordu sanki. Yürüdü, yürüdü. Başını kaldırıp ilerisine baktığı zaman iki katlı, ikinci kata dış duvardaki delikli demir merdivenden çıkılan, köyün posta ve telgraf binasını gördü. Görünce de duralayıp içini çekti, göğüs geçirdi: bir tas kafaya şimşir tarak, ya da bir ölüye gümüş mumluk içinde yanan mum ışığı ne denli gerekliyse postane de o denli gerekliydi bizim Savaşçıya. Sola dönerek otoyolun kenarındaki yalaklı çeşme taşına oturdu. Ayın soğuk parlak-

lıgından kırılıp dökülmüş buz parçaları yatıyordu dersin denizin yüzünde. «Hey, deniz!» dedi içinden, denize bakarak; «Hey, deniz!» dedi: «Bahse girerim, sen, deniz, deniz olalı benim köyümde olanları ilk kez görüyorsundur», ve başını, dizlerinde dikili kollarının arasına eğdi, yüzünü avuçladı, bütün gövdesiyle sağa sola sallana sallana sızlandı:

«Her şey bitti. Her şey sona erdi benim için burada. Benim köyümün evlerinde ocaklar yanmayacak; sofralar kurulmayacak; ezanlar okunmayacak; kadınlar çocuk doğurmayacak; ölümler mezarlara gömülmeyecek; gün ışımayacak benim köyümde; benim köyüm Tanrı'sız, peygambersiz, meleksiz bir köy olacak bundan böyle.»

12

Ve öyle sallanıp içinden ilenirken, omuzunda bir el hissetti. El, öylesine hafif bir eldi ki... Bir melek eliydi dersin.

Başını kaldırdı.

İnce ve uzun boylu, kara etekli, ak süeterli, alnının yarımını ve sol gözünü örten düz ve kumral saçları sol omuzu üzerine dökülü, genç bir kadın... Yoksa gerçekten bir melek miydi?

«Sen kimsin?» diye sordu Savaşçı şaşkın.

«Ben senin meleğimin», dedi genç kadın, savaşçının avuçlarını hüzünlü yüzünden ayırarak. Savaşçı başını kaldırdı, alabildiğine açık gözleriyle genç kadının yüzüne baktı gene; uzunca bir süre ne diyeceğini bilemedi. Neden sonra:

«Sen ölmedin mi?» diye sordu.

«Dedim ya», dedi genç kadın, «ben bir me-
leğim; melekler ölmezler.»

«Ama... bu köyde hiç kimse kalmadı.»

«Kaldı», dedi genç kadın.

«Kim?» diye sordu Savaşçı.

«Ben kaldım. Ve sen... ve de...» ve sözünü
tamamlamadan:

«Korkuyor musun?» diye sordu genç kadın.

«Evet», dedi bizim yorgun ve umutsuz Sa-
vaşçı; «Korkuyorum.»

«Ölümden mi?»

Yok yerine başını salladı.

«Neden korkuyorsun?»

«Geceden.»

«Geceden mi?»

«Bu gece sonsuz.»

«Gece sonsuz değil. Her gecenin bir sabahı
var. Bu gecenin de sabahı olacak.»

«Ne zaman?»

«Bilmiyorum ne zaman. Ama mutlaka ola-
cak.» dedi genç kadın, ve yorgun savaşçının ya-
nına taşta oturdu, başını onun omuzuna yasladı,
bir süre ses etmedi; sonra onun elini aldı, okşa-
dı okşadı, yüzüne kaldırdı, elinin içini öptü, ve
başını kaldırıp, Savaşçı'nın kulağına fısıldadı:
«Bana Melek hanım derler. Ama ben melek de-
ğilim. Etli, canlı, kanlı bir kadınıym. Ve ben bu
köyün kadınıym. Sen tanıyorsun beni. Ne olur-
sun iyice bak yüzüme! Seni bekledim bunca yıl.
Buldum seni. Korkma artık. Karanlıkta nur ola-
cağım senin yürüdüğün yollarda; ateş olacağım
kışın soğuşunda; gölgeli söğüt olacağım yazın sı-
cağında. Ama seninle... Sensiz hiçbir şey ola-
mam, hiçbir şey yapamam. Geceyi değiştiremem

sensiz; günü değiştiremem; yolumuzu, yükümü-zü hafifletmem; sensiz seni sevemem, çocukla-rımızı güldüremem.»

«Çocuklarımızı mı?» dedi, yorgun Savaşçı, şaşkın.

«Çocuklarımızı», dedi genç kadın. «Evet çocuklarımızı! Etimizden, kanımızdan, soluğumuzdan doğmuş ve doğacak çocuklarımız bekliyor bizi!»

Gözleri faltaşı gibi açıldı bizim Savaşçı'nın:

«Alay mı ediyorsun benimle Melek hanım?»

«Yok, alay etmiyorum» dedi Melek hanım.

Ve tekrar Savaşçı'nın kulağına fısıldadı: «Ölü-me mahkûm edildi ulusumuz.»

«Kim?» diye sordu Savaşçı aynı fısıltılı ses-le. «Kim mahkûm etti bizim ulusumuzu ölüme?»

Ama Melek hanım cevaplamadı Savaşçı'nın sorusunu. Cevap yerine: «Birçok insanımız öldürüldü. Geride kalanlarımız çıkarıldılar. Biz de taşıt aracını bekliyoruz», dedi.

«'Biz' dediğin kim oluyor?» diye sordu Savaşçı.

«Sen, ben... ve çocuklarımız», dedi Melek hanım.

«Çocuklarımız nerde?» diye sordu Savaşçı.

Genç kadın başını posta ve telgraf binası önündeki ihtiyar meşeden yana attı:

«İşte... Orda...»

Sağır ve dilsiz bir adam gibi oturdu Savaşçı bir süre, meşe ağacından yana bakarak. Genç kadın da susuyordu. Neden sonra yorgun Savaşçı'nın fötr kalpağını çıkardı başmdan, eliyle onun saçlarını düzeltti, alnında boncuklaşmış terleri

sildi; ve çok yavaş bir sesle; «Kalk, gidelim», dedi.

Ayağa kalktılar; ve, Savaşçı hâlâ şaşkın, ikisi kol kola, oto yolun karşı yakasına geçerek, ihtiyar meşe ağacına doğru yürüdüler.

Ağaca az kala Melek hanım duraksayıp: «Meşeyi hatırlıyor musun?» diye sordu. «Hatırlıyorum», dedi Savaşçı. Ve az sustu, düşündü; sonra ilâve etti: «Her zaman hatırladım o meşe ağacını. Savaşlarda bana yardıma geldi, benim kurtarıcım oldu.» «Gene de kurtarıcın olacak», dedi Melek hanım; «Meşenin dibine bak hele!»

Meşe ağacının dibinde ve çevresinde, kuş yavruları gibi, küme küme çocuklar oturuyorlardı.

«O çocuklar...O çocuklar bizim çocuklarımız mı?» diye sordu Savaşçı.

«Bizim çocuklarımız», dedi Melek hanım.

Bir ara, kendisi için yeni bir hayatın başladığını sandı Savaşçı. Hoş, yeni bir hayat başlamamıştı belki, ama hayatta yeni bir yol, korkulu dünya içinde emniyetli bir yol bulmuş gibi oldu, ve coşkuyla Melek hanımın koluna sarıldı. Melek hanımın da sevinçli gözleri iki yıldız gibi parladı, soluğu ısındı, memeleri kabardı, yanakları kızardı, ak boynunda al güller açıldılar ve yanan dudaklarıyla yorgun Savaşçı'nın alnını öptü, şakağını öptü, burnunun ucunu öptü, kulak düğmesini öptü, kalpağını kaldırıp Savaşçı'nın saçlarını öptü; sonra birbirlerinin ellerini tuttular, ve artık konuşmaksızın, ama sağlam adımlarla, ikisi meşe ağacına yürüdüler.

Meşe ağacı dibinde, ve çevresinde, kırk kadar çocuk vardı; oğlan, kız; tümü yere oturmuşlardı, ve çoğunun ince kolcukları göğüsleri üzerine kavuştu; ve tümü sessizdi; ve ay ışığında gözlerinin rengi uçtu, ve iri ve açık gözleri içinde, hangi bir zalimin ve niçin, kendilerini evlerinden attığını bilmemenin şaşkınlığıyla geceye bakıyorlardı. Aralarında iki, üç yaşında olanlar da vardı; onlar büyükçe çocukların kucağında uyuyorlardı; kimileri de hasta, ya da yaralı ve yakın bir gelecekte öleceklerini sezinleyen ve bu yüzden diğer kuşlara katılıp cıvıldaşmayan minik serçeler yok mu? Tıpkı o serçeler misali bir kenara çekilmiş, ve bir an önce hayattan el ayak çekmişçesine oturuyorlardı.

İkisi meşe ağacının dibinde durunca, birkaç kız çocuğu ayağa kalkıp, Melek hanımın elini, eteğini tuttular. Melek hanım onların başlarını okşadı; sonra kümeden ayrı, küçük ve halsiz çocukların yanına gitti, bir bir onları yerden kaldırıp, yanaklarını öptü, çok zayıf olan iki kızcağızı meşe ağacına götürdü, ağacın dibinde küçüklü büyüklü, ve yığın halinde bohça ve bavullar arasından birini açtı, içersinden çıkardığı pidedi çocuklara yedirdi, mendiliyle dudaklarını, yüzlerini sildi, temizledi, bavullar üzerine yatırdı, sırtlarını şalla örttü - kendisinin yüzüne, ürkek değilse de, kaygılı bir gölge konmuştu. Melek hanımın kaygılanmasına yeterinden fazla sebep vardı: köyün öteki insanları köyden taşınmış, ve köy çoktan boşaltılmış olmasına rağmen,

çocukları bilinmezliğe götürecek olan taşıt araçları gelmiyorlardı bir türlü.

Bizim Savaşçı'ysa canlıydı. Canlı olmasına her zaman canlı olmuştu o; ama, köyüne gireli sızlayan ve yanan canı içine şimdi yeni bir can girmişti dersin - bavullar üzerine oturan iki kızcağızın başını okşayan Melek hanımın yanına gitti; yanına oturdu. Melek hanım Savaşçı'nın başını çekip kalçası üstüne aldı, ve, bir eliyle iki çocuğun başını okşamasını sürdürürken, öbür eliyle Savaşçı'nın yüzünü okşamaya başladı; ve bizim Savaşçı Melek hanımı, Melek hanım da onu kendilerine birer dayanak olarak seçtiklerini, ve ikisi, birbirlerine dayanak olduktan sonra, yüreğinde, bu uzun geceden korkmama-ya, kimbilir, günün birinde gün ışığına da kavuşacağına umut ve inanç uyandığını hissetmeye başladı.

Saatler geçti. Taşıt araçları gelmiyordu. Bazı çocuklar ağlamaya başlamışlardı. Ama sessizce. Birinden ses çıktı mı, Melek hanım parmağını dudaklarına kaldırıp, bir sus işareti veriyordu ve çocuk, hıçkırıklarını yuta yuta ağlıyordu.

Oğlan çocuklar bizim Savaşçı'nın çevresine birikmişlerdi. Birileri Savaşçı'nın asker gömleğinde kalmış apolet ve nişan izlerini inceliyor, kimileri savaşta kazandığı madalyaları; küçükler saçlarını, kulaklarını çekiştiriyorlardı; o ise bir peygamber sabrıyla, onların cıvıltılarını dinliyor, hafiften bir türkü söylüyor; kalpagını küçüklerin başlarına geçirerek, bazen bir çayır kuşu gibi, bazen de bir kanarya gibi ıslık çalarak eğlendiriyordu onları.

Derken bir gırltı geldi kulağına. Gırltı uzak ve boğuktu, ve yerin dibinden çıkar gibiydi. Gırltıyı Melek hanım da duymuştu; Savaşçı'nın yanına gitti, meşe ağacının uzağında oturan çocukları kümeye getirelim anlamına işaretler verdi eli koluyla ve ikisi yarı uyanık, yarı uykuda çocukları kaldırıp meşe ağacı dibine taşıdılar.

Gitgide yaklaşan gırltıyı büyükçe çocuklar da işitiyorlardı galiba ki, ürkek ürkek Savaşçı'nın ve Melek hanımın yüzlerini kolluyorlardı. Bir ara, yıllar öncesi köyünde tanığı olduğu depremi, dağ yamaçlarından köyüne inen gürültülü taş ve toprak kaymasını, zifiri karanlığı, ahırlarda kapalı hayvanların hazin böğrüşmelerini, köpeklerin ürümelerini, insan feryatlarını hatırladı Savaşçı. Bu gece köyü insansız olmasına rağmen, kulaklarını dolduran gırltı depremden çok daha çetin, çetin olduğu kadar da insanın canına okuyan bir gırltıydı. Öyle ki yaklaşıp Melek hanımın elini tuttu. Melek hanım da gırltının çıktığı yere dalmıştı.

Derken, bir ejderhanın korkunç gözlerini hatırlatan ışıklar belirdi otoyolda; gırltı yoğunlaştı; gırltı meşe ağacına yaklaştıkça çocuklar Melek hanımın ve Savaşçı'nın yanına sokulup, ikisinin kol ve bacaklarına sarılıyorlardı.

Az sonra farların gerisinden gelen kamyonlar da göründü. Ağır, her biri bir ahır kadar, içersinde tütünlerin kurutulduğu bir aran kadar, içersinde şarap varillerinin istif edildikleri bir depo kadar yüksekti kamyonlar. Hatırlıyordu: «Amerikan» ve «İngiliz» denirdi bu kamyonlara cephelerde. Ve cephelere cephe, büyük taarruzlarda savaş yerlerindeki askerler için

konserve, tuzlu balık, soyulup derileri sıyrılmış öküz ve domuz gövdeleri taşınırdı bu kamyonlarla.

Posta ve telgraf binası önünden geçen kamyonları saymaya başladı: bir... dört... beş... on. Farkında olmadan saymaya son verdi. Kamyonlara bakarken, bu kamyonların, köyünden değil de bütün ömrü boyunca yüreği içinde biriktirip yoğunlaştırmış olduğu bağ, bahçe, orman, çiçek, su, ışık -tek sözle tabiat- sevgisi üzerinden geçtiklerini, ve onun bu sevgisinin kamyonların ağır tekerlekleri altında çığnendiğini hissederek gibi oldu.

Ve geçip gittiler kamyonlar. Nereye? «Başka köylere», diye düşündü Savaşçı, ve sorulu bir bakışla Melek hanımın yüzüne bakarken, en sonuncu kamyon yavaşladı, yavaş yavaş durdu, ve kamyonun şoförlüğünden, otomatik tüfekleriyle yola dört üniformalı adam atladı, ve üniformalılar omuzlarına kaldırdıkları otomatların namlularını meşe ağacı dibine yönelttiler, ama meşe ağacı dibinde çoluk çocuktan başka hiçbir kimseyi göremeyince, otomat tüfeklerini yere indirdiler, ve aralarından biri öne çıkıp, Melek hanımdan yana yürüdü; kamyonsa posta ve telgraf binası önünde genişçe ve tam bir daire yaparak, az önce çıkıp geldiği yöne doğruldu, durdu.

Üniformalı ve silahlı adam çok konuşmadı Melek hanıma; kamyonun arka kapağı gürültüyle açıldı ve üniformalı adam: «Haydin!.. Bir iki!.. Kamyona atlayın!» diye bağırdı. Bizim Savaşçı, önce meşe ağacı dibine koşup, bavul ve bohçaları taşıdı kamyona; sonra kamyonun arka kapağı dibinde durdu ve çocukları bir bir ve her

birinin koltuk atlarından tutarak, kamyonu kaldırdı - her kaldırdığı çocuğu sayıyordu. Yirmiye kadar saydı. Sonra Melek hanıma kamyonu kaç çocuk kaldırdığını sordu. «Onüç» dedi Melek hanım.

«Ben de yirmi, eder otuzüç. Tamam mı?»

«Tamam», dedi Melek hanım.

«Hayırlısıyle» dedi Savaşçı.

Ve ikisi, çocukların ardından kamyonu binmeden önce: «Tanrının sırrı bilinmez... Hazreti İsa da tam otuzüç yaşındaydı çarmıha gerildiği zaman; otuzüç çocuğun çilesini görür de zalimlerin yüreklerinde merhamet uyandırır belki» diye ekledi sözlerine.

Ve ikisi kamyonu tırmandılar.

14

Kamyonun arka kapağı kapatılıp dışardan sürgülenince gecenin içine başka bir gece çöküverdi. Gerçekten başka bir geceydi bu. Aysız ve karanlıktı. Ne bir yol, ne bir bağ; ne deniz, ne de bir dağ doruğu...

Kamyon kalkınca gözlerinden kaybolmuş görüntülerle hayat da söndü aniden. Hem korkudan pusup karanlıkta motorun gırtlısını dinliyor, hem de derin bir uçurumun dibine yuvarlanacağı anı bekliyordu bizim Savaşçı. Uçurumun dibine yuvarlanmadan önce ölecekti belki. Yoksa ölü müydü gerçekten? Kamyonda o değil de onun soğuk, cansız ve duygusuz gövdesi yatıyordu belki.

Elini kaldırıp kendi kulağını tuttu, burnunu

sıktı; kalpağını başından çıkardı, saçlarını çekti, kendi kolunu, yanağını çimdikledi - canlıydı, yaşıyordu; bundan kuşkulandırmıyordu ama, köyünün toprakları hızla ilerleyen kamyonun lastik çemberli tekerlekleri altından kayıp sessizce kendisinden uzaklaştıkça, hayat yitiriyordu önceki anlarını. Kafası, tunç veya dökme demir heykellerin omuzları üstünde bir kafaydı dersin; etli ve canlı bir insan kafasıysa bile, köyünde bir gece içinde yer almış olan olaylar o denli büyüktü ki. Kafasına sığdırabilecek durumda değildi. Korkunçtu bu olaylar. Korkunç olduğu kadar da çapraşıktı, anlamsızdı. Olanlar niçin olmuştu? Neyin uğruna olmuştu? Neyin ve kimin yararına? Deli bir tanrının hükmü mü başlamıştı yer-yüzünde? Ama niçin başka bir yerde değil de onun köyünde? Canı ve kanıyla koruduğu, uğruna cephelerde savaştığı onun köyünde?.. Bir an ölümden ve karanlıktan çok daha korkunç bir şeyle yüzyüze gelmişti sanki: başını iki elinin arasına alıp uludu Savaşçı:

«Aaaaaa!.. Aaaaaa! Beni köle edenlere la-neeeeet!..»

O ana dek kamyonu kimi uyuyan, kimi de fısıltılı seslerle konuşan çocuklar ağlaşmaya başladılar. Savaşçının yanibaşında oturan Melek hanım da şaşkına döndü. Ama şaşkınlığı uzun sürmedi; dizleri üstünde durdu; ve bizim Savaşçı'nın çenesine zorlu bir yumruk sallamasıyla bağırması bir oldu:

«Suuus!.. Suuus!.. Sen bu çocukların babası-sın unutma! Hani, onlara ışık olacaktın karanlıkta! Ateş olacaktın soğukta!.. Gölge olacaktın sıcakta!..»

Melek hanımın sesi öylesine güçlüydü ki!.. Başlarını kanatları altına saklayıp uyuyan çil yavruları gibi, suspus oldular çocuklar. Savaşçı'dan ses soluk çıkmadı fazla. Omuzu üzerine sarkık kafasının karanlıkta Melek hanımın omuz başına değdiğini hissediyordu zaman zaman.

Melek hanım da üzgündü. Her şeye ve herkese! Ama açığa vuramazdı üzüntüsünü; özellikle çocuklardan gizlemeye mecburdu. Hem sevgiye, hem de güvene ihtiyaçları vardı çünkü onların - kendi üzüntüsünü açığa vurmakla güvenlik havası yaratamazdı. Gene de Savaşçı'yı anlıyordu. Daha fazla: kendisine dert ortağı olmak, çocukların göremeyecekleri bir yere çekilip, Savaşçıyla birlikte doya doya ağlamak istiyordu.

Karanlıkta Savaşçının başını çekip göğüsleri üzerine aldı; kalpağını çıkardı başından; saçlarını okşadı; okşarken: «Korkma» diye fısıldadı kulağına, «korkma... bu gecenin de bir sabahı olacak.»

Melek hanımın vaadettiği sabah gelmiyordu. İkisi çeşme taşı üstünde konuşurlarken, bir umut olarak kabullemişti bizim Savaşçı Melek hanımın bu sözlerini. Hatta yanan yüreğine su serpmişti dersin bu sözlerle Melek hanım. Ama şimdiyse... Baş Melek hanımın göğsünde olmasına rağmen, umut uyandırmıyordu bu sözler; yüreği sımsıkı kapalıydı gerçeklere de, düşlere de. Yalnız beyninde, göze görünmeyen ince kablo-larla kamyonun tekerleklerine bağlı elektrikli sayacıta belirip değişen kilometreleri sayıyordu Savaşçı: elli kilometre... yüz... yüzelli... iki yüz...

Nereye gidiyordu bu kamyon? Ne zamana dek gidecekti?

Umut uyandırmayacaksa bile, gönlünü az da olsa ferahlandırırım ve suskunluk zincirini kırarım diye eski günlerini hatırlatan bir dize fısıldadı Savaşçı'nın kulağına Melek hanım:

*Kınalı parmak, yez tırnak,
Altın oymak, ah ah!
Senin tatlı diline
Olur mu doymak, ah ah!*

Dili bağlı kaldı bizim Savaşçı'nın. Başka bir dizeye geçti Melek hanım:

*Yüksek minare, kaşların kare.
Efkârımdan çaldırayım
Kemane, dare.*

Gene ses soluk çıkmadı Savaşçı'dan.

*Gidene bak, gidene.
Boyuna benzer fidane.
Çok aradım, bulamadım
Senin gibi bir dane.*

Bu kez omuzları az titredi, yanağını az da ha Melek hanımın göğüslerine sokuşturdu ve Savaşçının yanağı altında Melek hanım memesinin ısıldığını hisseder gibi oldu. Kendisinin gözleri de doluydu.

Başka ne diyebilirdi? Başka ne yapabilirdi? Savaşçı'yı çeşme taşı üstünde bulduğu anda sevmişti. Savaşçının varlığı, gençliği ve sevgisi içine işlemişti; onunla hatta kurtuluşa giden yolun

ucunda durduğunu düşündü. Şimdiyse... Yok yok! Ne çocuklarını, ne de kendisini onsuz düşünemezdi; onun yerini alacak hiçbir şey, hiçbir kimse yoktu dünyada.

İnanç ve direncini bir kat daha güçlendirmişti gözlerindeki yaşlar. Elinin tersiyle sildi gözyaşlarını; saçlarını, saçlarıyla birlikte başını, arkaya attı. «Korkma» dedi Melek hanım. «Korkma.» Yalnız bilmeni isterim: çocuklarımızı selamete ulaştırmak, benim olduğu kadar, senin de ödevin.» Sustu. Ve az sustuktan sonra ilave etti: «Bilmiyorum ne zaman... Ama çocuklarımız hayata güldükleri gün özgürlüğümüz başlayacak. Daha fazlası: Bizi geri, yurdumuza götürecek olan yolda bulacağız kendimizi.»

Melek hanımın sesi, ve dudakları arasından dökülen kelimeler, güneş ışığında yıkanan bağın asmalarından kopup gelmiş hoş bir esinti gibi geldi bizim Savaşçı'ya; ve yol, ne denli uzun olacaksa olsun; gece, ne denli uzun ve sırlarla dolu olacaksa olsun, her zaman Melek hanımın isteklerine uymaya, hatta onun buyruk ve emirlerine sorgusuz - sualsiz boyun eğmeye karar verdi.

15

Kaç gün kaç gece sürmüştü yolculuk? Savaşçı da, Melek hanım da bilmiyorlardı. Bilemezlerdi - kamyonun karanlığında ne günler gündü, ne geceler geceydi. Hem bağdaş kurup oturarak ellerinin parmak uçlarında günleri ve geceleri sayacak durumda değillerdi. Karanlıkta horla-

malar ve solumalar arasından sancılı bir ses, bir inilti çıktı mı, savaşı dizleri ve elleri üstüne sürüklenerek çocuğun yanına gidiyor, çocuğun başını okşayıp güven verici sözler fısıldıyordu kulağına. Melek hanımsa bohçalar içinden çıkardığı yemek ve meyve kurularını paylaştırmakla meşguldü. Pratik bir kadındı Melek hanım - köyünde bedavadan 'Demirbaş apakay', 'Canı şeker ferişte', 'Dayatcan şerfe' dememişlerdi kendisine. Her şeyi önceden düşünmüş, ayarlamıştı: gecenin uzun bir gece olacağını, yolculuğun uzun bir yolculuk olacağını biliyordu Melek hanım: bavul ve bohçalarda ayna, lastik band, tentürdiyot, tarak, makas, bir düzine mum, bandaj, tasak, iplik kutusu, boyun eşarbi, kolçak, kerpeten, birkaç kalıp çamaşır sabunu, yün çorap, yün süeter, kulaklı fotr kalpak, sıcak çamaşır... peksimet ve kuru pideden başka, haşlanmış yumurta, peynir, yağ; geçen kıştan kalma hıyar, biber, pathcan turşuları, katık, soğan, kuru fasulye, simit, mercimek, bulgur, ayçiçeği çekirdeği, ceviz ve elma kuruları... yalnızca dedeyle nene, bir de kuş südü eksikti bohçalarda.

Ağır bir yürekle dönüyordu Savaşçı Melek hanımın yanına. Bazı çocuklar, özellikle en küçükler, çok zayıftılar. Zayıflıklarının, gıda yetersizliğinden fazla, havasızlıktan ileri geldiğini biliyordu. Ama çaresizdi. Melek hanımın da buna bir çare bulabilecek durumda olmadığını biliyor ve kendisini fazla kaygılandırmayayım diye ne düşündüğünü açıklamaktan kaçınıyordu.

Nihayet, beklemedikleri bir anda, kamyon durdu, durunca da (karanlıkta taş mı kesilmişlerdi çocuklar) ses soluk kesiliverdi. Melek ha-

nım yanıbaşında oturan Savaşçının elini aradı, tuttu. Sessizlik hem dışarda, hem de kamyonun içersinde derin ve süreklidi, ve Savaşçı -belki Melek hanım da- dışardaki sessizliğin kamyonun içersindeki sessizliğe konuşmaya başlayacağı anı bekliyordu.

Derken demir sürgüler çekildi, kamyonun arka kapağı açıldı, ve, delik bir balondan kaçan hava gibi, çatlak gecenin serin havası doluverdi kamyona. Dışardaki gece, karanlığı delen reflektör ışıkları ve madeni gıcırtilarla, gerçekten çatlak bir geceydi dersin. Kulağına kopuk kopuk, ve sert, sesler de gelince ayağa kalktı, derin bir soluk aldı Savaşçı - güneşli sabahlarda insanın yüreği içinde uyanan mutluluk değildi bu; gene de kamyon yolculuğu burada sona erdi diye düşünürken, mutluluğa benzer bir duygu uyandı yüreği içinde.

Önce Savaşçı atladı kamyonndan; onun ardından Melek hanım. Gece, dağlardan kendi köyüne indiği geceden farksız bir geceydi: ay ışığı vardı; yalnız görüntüler başkaydı. Düzlüktü ortalık. Ne bir ağaç, ne bir tepe; ne bir ev, ne bir telgraf direği - düzlüğün ucunda yedek demiryolu vardı galiba ki, çok sayıda katar ve kömür vagonları, ve vagonların az uzağında damsız ve uzunlamasına bir platform duruyordu gözleri önünde.

Kamyonun çevresinde silahlı ve üniformalı birkaç adam belirdi; kamyonla karşık platform arasındaki düzlükte de gidip gelenler göze çarpıyordu. Üniformalılar arasından biri Melek hanımın önüne geçti.

«Haydin!» dedi, «çocuklarınızı oraya götürün!»

«Nereye?» diye sordu Savaşçı, araya girerek.

Adam elini kaldırdı.

«Şu karşıki platforma.»

«Çocuklarımız arasında halsiz olanlar var», dedi Savaşçı.

Adam omuz silkti.

«Çok uzak değil platform. Bir kilometre.»

«Ama... İki üç yaşında çocuklar var. Onlar için...»

«Buraya bak!» diye bağırdı adam. «Senin zırlıtını dinleyecek vaktim yok. Emri ben vermiyorum sana. Ben yalnızca başkalarının, baştakilerin emrini tekrarlıyorum!»

«Hey!..» dedi bizim savaşçı, ve yumruğunu sıktı. «Heyyy!» dedi bir kez daha, ve bu kez bir taşı çatlatacak kadar sıktı yumruğunu.

Melek hanım Savaşçının omuzbaşını tuttu iki eliyle; elleri omuzbaşından dirseğine, dirseğinden bileğine kaydı; yumruğunu sıcacık elleri içine alınca Savaşçının yumruğu yumuşayıverdi.

Önce çocukları indirdiler kamyonndan. Sonra erzak yüklerini. Bizim Savaşçı durumu yakından görür ve incelerim diye karşıki platforma gitti.

Platformda fazla insan vardı: çocuk, kadın ihtiyar... Tümü kendi soyundan; onun dilini konuşan; ve tümü kendilerinden farksız - kümeler halinde oturuyorlardı platformda ve hiçbir konuşmuyordu. Hele başları şallarla bağlı kadınlar!.. Konuşmamaya yemin etmişlerdi dersin; ant içmişlerdi dersin.

Platforma tırmandı.

Platformun yüz metre kadar uzağında, ve açıkta, başka insanlar da vardı. Savaşçı platformdaki ihtiyaçlara hangi köyün, hangi kentin insanları olduklarını sordu. Sordu ya, köyün kentin önemi ve anlamı kalmıştı sanki!.. Her sorusu suskunlukla, ya da omuz silkmekle karşılandı; ve öylece çok bir şey öğrenmeksizin Melek hanımın yanına döndü.

«Aceleye gerek yok» dedi Melek hanım; «Sen bohçaların yanında kal, ben de çocukları platforma götürüyüm. Aynı zamanda da göz kulak ol. Bizim köyün insanlarını bulursak, onlara katılırız.»

Önce iki gruba ayırdı çocukları Melek hanım. Her gruba, en büyük iki çocuğu grup önderi ve sorumlusu olarak tayin etti; yaşça çok küçük ve zayıf olan beşini kendi yanına aldı, ikisini kucığına kaldırdı, çocuklara birbirlerinin ellerini tutmalarını emretti, iki grubun önüne geçti ve platforma doğru yürümeye başladı.

Platformdan yana uzaklaşan çocukların ardından bakarken, boğazını acı bir yumru sıktı Savaşçının, gözleri doldu. Ama ağlamadı. Ağlayamazdı. Burada ağlamak, hem çocuklara karşı hem de Melek hanıma karşı kalleşlik etmek gibi bir şey olurdu. Ayağının dibine çektiği bavulun üstüne oturdu - köyünden çıkalı ilk kez cıgarasını büyük bir iştah ve keyifle içeceğini düşünerek, göğüs cebinden tütün kutusunu çıkardı, kutunun kapağını açtı. Ama... kutu bomboştu. Bir kıl kadar, bir toz kadar tütün kalmamıştı kutuda. Yamaca oturup, köyünün yoluna baka baka, sardığı son cigarayı; sonra yamaca sırt-

üstü uzanıp, içtiği son cigarayı; sonra da yola attığı cigarasının izmaritini hatırladı - bu kez gözleri gerisinde biriken yaşları tutamadı; uzun kirpikleri arasından kurtulmuş iki damla gözyaşı yanakları üzerinden süzülerek tıraşı arasında kayboldu. «Ah, talih!..» dedi içinden. «Ah, kara talih!» dedi; ve başını karşıki platforma kaldırdığı zaman tam karşısında dikilmiş duran çizmeli ve üniformalı adamı gördü. Adam, az önce kendilerine emir veren, veya emir yürüten, subaydı. Sessizce duruyordu. Ama gözleri Savaşçıdaydı; daha doğrusu bizim yorgun Savaşçı'nın üniformasıındaydı, ve, sessizliği anlamlarla yüklü bir sessizlikti.

Uzunca bir süre Savaşçı subaya, subay Savaşçı'ya baktı. Konuşmadılar. Bizim Savaşçı adama konuşmak meramında değildi aslında. Subaysa... ne diyebilirdi Savaşçıya, azar ve küfürden başka? Küfrederse... Titredi birden. Kanı kafasına taşı taşacaktı; tepesi attı atacaktı. Küfrederse... olduğu yerden fırlayıp dişlerini adamın boğazına batırır, bir kurt gibi gırtlığını çiğnerdi rezil cenabetin. Ama öyle olmadı. Doğrusu, tersi oldu. Önünde dikilmiş duran subay:

«Özür dilerim arkadaş», dedi.

Bizim Savaşçı gözlerini kaldırmadı yerden. Subay konuşmasını sürdürdü: «Bizim yurdumuzda böylesine haksızlıkların olmaması gerekirdi; ama neylersin ki...»

Sustu gene. Bu kez suskunluğunun zoraki bir suskunluk olduğu besbelliydi. Az sustuktan sonra bir paket cigara attı Savaşçının ayağı dibine. «Al», dedi subay; «benden bir cigara yak.»

Savaşçı kımıldanmadı; taş gibi oturdu; çelik gibi soğuk bakışlarını da yerden ayırmadı; öyle ki, subayın olduğu yerde durup durmadığından haberi yoktu. Ama subay Savaşçının karşısında duruyordu hâlâ. Derken eğildi, Savaşçının ayağı dibinde yatan; sigara paketini kaldırdı, usulca savaşçının yanbaşındaki bohça üzerine koydu, ve yeniden, ama bu kez çok daha yavaş bir sesle: «Özür dilerim», dedi, ve dönerek ağır adımlarla platforma doğru yürüdü.

16

Çok geçmeden bohçalara döndü Melek hanım.

Üniformalı adamın Savaşçıyla konuştuğunu uzaktan görmüştü ki, Savaşçının yanında durur durmaz:

«Ne diyor?» diye sordu.

«Kim?» dedi Savaşçı.

«Şu subay.»

«Ne desin?»

«Bizim durumumuz üzerine bir şeyler söylediğini sandım da...»

«Değirmenin döndüğünü görüyor, ama suyun nerden geldiğini bilmiyor adam.»

«Biz biliyoruz» dedi Melek Hanım.

Ve bohçaların birini açtı, Savaşçıya pide ve bir parça kaşkaval peyniri sundu. Savaşçı istemedi. Subayın bohça üzerine bıraktığı paketi aldı, içersinden bir sigara çıkardı, sigarayı parmakları arasında evirip çevirdi. «Ben inatçı olamam» dedi içinden, ve sigarayı dudakları arası-

na yerleştirdi, yaktı, ağız dolusu duman çekti ciğerlerine. Melek hanımın bakışları Savaşcının yüzüne takılıydı. «İnatçılığın Melek hanıma da, çocuklara da bir yararı yok» diye düşündü, ve paketi cebine attı.

Aylarca ocakta ateşin yanmadığı bir baca içi gibiydi gece: soğuk ve boz; göğün eteklerine bağılı yeryüzünün kenarları da kül rengindeydi. Gerçi ay çıkmıştı; ama yeryüzünün çok uzağında idi ay, ve çok utangaç ve fukara gelinler gibi, yüzü eski ve renksiz bir tülle örtülüydü. Gene de platformu, vagonları, ve platformun çevresinde ve üstünde kaynaşan insanları iyice görbiliyordu Savaşçı, ve gördükleri hiç mi hiç hoşuna gitmiyordu; tersine, gözlerinde beliren her şey buram buram tehlike kokuyordu. Bir ara yolculuk burada sona mı erdi? diye soracaktı Melek hanıma, sorusunun saçma bir soru olduğunu hemen anladı ve sustu; yalnız «Yolculuk bundan sonra başlayacak asıl» dedi içinden kendi kendine; Melek hanımaysa:

«Ne yapacağız?» diye sordu.

«Yükleri platforma taşıyacağız» dedi Melek hanım; ve ikisi nöbetleşe bohça ve bavulları platforma taşıdılar.

Çocuklar platformdaydılar. Öteki gruplardan ayrı. Ama tümü bir arada. Sorumlulukla ödevli iki çocuk gözcülük ediyorlardı küçüklere. Çocuklar duyguluydular. Hem duygulu, hem de şaşılacak düzeyde, disiplinliydi. Her biri insan ruhunun en yüksek okulundan mezun olup çıkmışlardı dersin: ağlamak istedikleri anlarda içten ve belirtmeksizin, gözyaşlarını dışa taşırmaksızın ağlıyorlardı; gülmeyi büsbütün unut-

mamak amacıyla, büyükler küçüklere gülümsüyorlardı zaman zaman; Melek hanımın yüzünde hüznün belirdiği bir anda ise, biri veya ikisi, onun yanına gidiyor, minicik parmaklarıyla onun yüzünü okşuyor, onun saçlarını tarıyor, canlarının en derin ve gizli köşelerine girip, bulabildikleri ufak tefek mutlulukları Melek hanımın yüzüne getiriyorlardı.

Ve öylece erzak yüklerini taşıdılar nöbetleşe. Bir seferinde Melek hanım uzunca bir süre platformda kalıp, çocuklara yemek paylarını verdi; küçükleri kendisi yedirdi; mendilini tükrükleye tükrükleye onların dudaklarını, yüzlerini sildi, temizledi, bavullar üstüne yatırdı, yanlarını sıkıştırdı ve sorumlu iki çocuğa yeni ve öncekinden daha sıkı, ödevler, nasihat ve tenbihler verdikten sonra Savaşçının yanına döndü.

Kamyondan indikleri yerde iki bavul kalmıştı yalnızca. Savaşçı Melek hanımdan sonuncu bavulun yanında kalmasını ve kendisini beklemesini istedi ama Melek hanım razı olmadı. İkisi son iki bavulu omuzlayıp platforma koyuldular.

Melek hanım önde, Savaşçıysa az arkadan geliyordu. Bir ara Melek hanıma yetişip, bavulu ver diye ısrar etti -Melek hanım Savaşçı'dan az güçlü olmadığını ispatlamak mı istiyordu ne?eliyle Savaşçıyı göğsünden itti aşıkane, hatta güldü; ama bohçayı vermedi Savaşçı'ya.

Düzlüğün ortalarına yaklaştıkları zaman, ayın altından geçen kara bir bulutla ortalık karanlıklaştı, platform belli belirsiz oldu; düzlükte kimseler yoktu; yalnız Savaşçı'nın onbeş

adım kadar uzağında Melek hanım duruyordu; bir gölge gibi.

Koşar adımlarla gidip Melek hanımın önünde durdu; durunca da Melek hanımın bir gölgeyi hatırlatan hiçbir yanı olmadığını anlayıverdi. Tersine. Düzlüğe aniden karanlık çökmüş olmasına rağmen, Melek hanımın yüzü aydınlıktı, ve yüzünün aydınlığında iri ve alabildiğine açık gözlerinin mavisini görüyordu bizim Savaşçı.

Bavullarını yere koydular. Bavulları üstünde oturdular. Birbirlerinin ellerini tuttular. Ve uzunca bir süre konuşmadılar. Neden sonra Melek hanım Savaşçı'nın elini kalçası üstüne aldı. Melek hanımın gözleri gülüyordu hâlâ. Savaşçı'ysa ne yapmak veya ne demek gerektiğini bilmiyordu; düşünemiyordu da doğrusu; yalnız Melek hanımın gözleri içindeki ısıltılar karşısında kendisinin gözleri kamaşırken, kalbinin çarptığını duyuyordu.

«Gel», dedi Melek hanım, yavaş ama sıcak bir sesle.

Savaşçı ayağa kalktı. Gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Şaşırtıcıydı gördükleri. Zaman, gece, hayat, gökyüzü, üstünde durduğu toprak ve insanlar şaşırtıcıydı; yalnız Melek hanım, kendisi bir düş olmasına rağmen, şaşırtıcı değildi; düş de değildi gerçekçesi; düşleri gerçekleştiren bir yaratıktı Melek hanım. Yine de şaşkınlığı dağılmadı Savaşçı'nın.

Üzerinde dikilmiş duran Savaşçı'nın yüzündeki kararsızlığı görünce, Melek hanımın yüzü karıştı birden; ama durumunu değiştirmede; yalnız gözlerini Savaşçı'nın yüzüne dikerek:

«Korkuyor musun? Utanıyor musun yoksa?» diye sordu.

Savaşçı ses etmedi.

«Senin göz zevkini okşamak için yattığımı mı sandın?» dedi Melek hanım, ve gözlerini daha da açarak, gözleri içinden Savaşçı'nın yüzüne bir çeşit nefret ışıkları yönelterek, «Yoksa orospuluk yaptığımı mı sandın?», dedi. Bu kez de Savaşçı'dan ses soluk çıkmayınca sevi ve cinsiyet sınırı dışında bir sesle konuştu Melek hanım: «Kurtuluşa giden başka bir yol biliyorsan, konuş; senin bildiğin yoldan gideriz.»

Ama konuşacak durumda değildi Savaşçı. Gözlerinden yaşlar sızıyordu. Titriyordu. Bütün bedeni tatlı bir sarhoşluk içindeydi. Düşse düş, gerçekse gerçek... güneş ışınları altında bedeninin çiçeklendiğini hissediyordu.

Ay çıkmıştı yine.

Savaşçının başı Melek hanımın kucağındaydı. Melek hanım onun başını okşadı, saçlarını öptü. Sonra ayağa kalktılar ve birbirlerinin yüzlerine bakarak, gülümsediler. Ama gülümsemeleri ciddi ve anlamlarla yüklü ve sorumlu bir gülümsemeydi. Melek hanım bavulu kaldırmak için yere eğilmişti ki, Savaşçı onun omuzbaşlarını tutup yukarıya kaldırdı, başını platformdan yana attı, «Yürü!» dedi; ve iki bavulu kaldırıp kendi sırtına attı.

Savaşçı memnundu. Hayatta çok büyük bir başarı, savaşlarda çok büyük bir zafer kazanmıştı sanki o gece. On adım kadar ilerisinde başı dik, omuzları sağlam, kalçalarında ve göğüs-

lerinde kadınlık gururunu taşıyan Melek hanıma bakarken «Değer» dedi içinden.

Gecenin sabahını görmeden ölecekse bile, ağrısız bir ölümle ölecekti; rahat bir yürekle kapatacağı gözlerini hayata bizim Savaşçı.

17

Kuzey doğudan akan esintiyle hava iyice soğudu o gece. Melek hanım bavullardan üç battaniye, bir manto, iki göcük çıkardı. Manto ve göcuklerle çocukların sırtlarını örtmesini emretti Savaşçıya, iki battaniyeyi grup önderlerine verdi, üçüncü battaniyeyle de kendisini ve yanbaşında oturan Savaşçının sırtını örttü. Zaman uzadıkça Savaşçı tedirgin oluyordu. Battaniye altında Melek hanımın sıcaklığı bile bu tedirginliği dağıtacak gibi değildi - gece hâlâ bitmez bir geceydi, hâlâ tehlikelerle doluydu; ve nerede olduklarını, nereye gideceklerini bilmediklerinden başka, durum, yakın bir zamanda değişmediği takdirde, küçükler soğuğa ve umutsuzluğa karşı koyabilecekler mi? gibilerden bir soru takılıyordu aklına. Ama soruyu Melek hanıma sormuyordu. Sormasına ihtiyaç yoktu - zamanından önce hüznlendiremezdi onu. Kararlı, ara ara sert davranışlı olmasına rağmen, taş yürekli bir kadın değildi Melek hanım.

Sessizce otururlarken Savaşçının elini sıkı battaniye altında Melek hanım, ve kulağına eğilerek, fısıltılı bir sesle: «Tanyerine bak», dedi.

Savaşçı başını kaldırdı, Doğu yönüne baktı: tanyeri bir hastanın yüzü gibi ağarmıştı. Belliy-

di: gün doğacaktı çok geçmeden. Sevinmesi mi gerekiyordu, hüzünlenmesi mi? Emin değildi. Kendi köyünde sevinirdi muhakkak. Ama burada...

Derken madeni bir gürültü geldi kulağına. Gürültü yoğunlaştı gitgide. Demir raylar konuşuyorlardı sanki. Platformda hareket başladı. Ve az sonra platforma yaklaşan vagonlar gözüne ilişince şafağın söküşünü görmek umudu öldü Savaşçının içinde.

Çocuklar ayaktaydılar; sorulu bakışlarla bakıyorlardı Savaşçıya ve Melek hanıma. Birkaçı Melek hanımın yanına sokulup, eteğini tutmuşlardı.

Vagonları çeken kocaman lokomotif platforma yanaştı. Ama durmadı. Soluyarak, bağrından buhar dumanı püskürterek, yavaş yavaş platformdan uzaklaştı.

Savaşçının gözleri vagonlara takılıydı. Her türden vagon geçiyordu gözleri önünden: Katar vagonu, kömür vagonu, çakıl-kum vagonu, kapalı vagonlar, damları bacalı vagonlar... ve de çok sayıda - vagon karmasının ucu bucağı görünmüyordu; ardı arkası kesilmek bilmiyordu.

Platformun az uzağında ve açıkta oturan insanlar da bohçalarını kaldırıp platformda birikmeye başladılar; ve az sonra platformda sık bir kalabalık oluştu. Ama sessizdi herkes. Yüzlerinin sessizliği ve renksizliğiyle siyah-beyaz ve sessiz filmlerdeki gibiydiler. Yalnız bizim Savaşçının kanı kaynıyordu: elini sıkıp: Hey, millet!.. Ne oldu sana?.. Dilini mi yuttun? Neden sesin çıkmıyor?! diye bağırması geldi bir an; zor tuttu ken-

dini. Bağıramazdı. Melek hanım duruyordu yanbaşımda.

Derken lokomotif platformun hayli uzağında durdu. Boş vagonlar tokuşa kakışa tıkırdadılar, gıcırdadılar; sonra sustular; ve platform derin bir sessizliğe gömüldü. Savaşçı hâlâ vagonlara bakarken, nerden geldiklerini bilmediği iki adam dikildi karşısına. İkisi de üniformalıydı. Üniformaları, kendisinin sırtındaki üniforma misali, apoletsiz ve nişansızdı. İkisi de gençti. Hoş, biri genç, öteki yaşlıcaydı. Ya da zamanından önce yaşlanmıştı - iki, belki üç, haftalık bir tıraş barındırıyordu çenesinde; ve başı şapkasızdı adamın, ama, düz ve kırca saçları özenle iki yana taranmıştı. Genç adamınsa -apoletsiz ve nişansız olmasına rağmen- üniforması ve genel tavrı, şık ve temizdi.

Yaşlıca adam çok yavaş bir sesle:

«Bu çocukların bakıcısı kim?» diye sordu.

«Ben», dedi Savaşçı öne çıkarak; ve hemen dönüp, Melek hanımın elini tuttu. «Ve de Melek hanım», diye ekledi.

Platformun yüz metre kadar uzağındaki deve kamburlarını hatırlatan küçüklü büyüklü tepeler üzerinde silahlı askerler peyda olmuşlardı. Kır saçlı adam başını çevirip önce askerlere, sonra Melek hanımın ve Savaşçının yüzlerine baktı; başını göğsüne eğdi, ve uzunca bir süre sustu. Duada gibiydi. Neden sonra başını kaldırdı.

«Ulusumuz tehlikede», dedi adam.

Dudakları arasından çıkan iki kelime o denli ağır, ağır olduğu denli de anlamdışı bir anlamla yüklüydü. Öyle ki, konuşmasını sürdürme-

sine, veya kendisine soru sorulmasına ihtiyaç kalmamıştı. Gene de konuştu adam.

«Bu çocukların önemini biliyorsunuz,» dedi.

Melek hanım sordu:

«Yolculuk süresince danışma, sağlık ve tıp yardımı edinmek için başvurabileceğimiz sorumlulu bir örgüt var mı trende?»

«Yok», dedi adam. «İstedik. Örgütlenmeye izin vermediler. Sağlık, yardım ve dayanışımı kendinizde arayın. Sorumluluğa gelince... kendinize, kendi yüreklerinize karşı sorumlusunuz.» dedi adam, ve ikisi dönerek kalabalık içinde gözden kaybolup gittiler.

Kalabalık platformun bir yerinde trene binmelerine izin verilmişti ki, herkes vagonlara tırmanmaya başladı. Melek hanım Savaşçıya baktı ve başını kapalı vagonun yana atmasıyla koşması bir oldu.

İki kapılıydı vagon. Melek hanım bir kapıda, Savaşçı öteki kapıda durdu. Hâlâ sessiz ama artık birbirlerini ite kaka kapalı vagona sökün edenlere bağırdı Melek hanım:

«Durunuz! Önce çocuklar!.. Önce çocuklar!. Vicdan yok mu sizde? Tanrı'ya inanç, peygambere saygı kalmadı mı artık sizde?»

Oldukları yerde taş kesilmişlerdi dersin. İpnotize edilmişçesine baktılar Melek hanıma bir süre; sonra sağa sola çekilerek, çocuklara yol açtılar. Birçokları da öteki vagonlara gittiler.

Melek hanım çocuklara önceliği sağlayınca, savaşçı platforma atlayıp, erzak yüklerini taşıdı vagona.

Vagon kapalı, ve yolcu vagonu olmasına rağmen, kompartmansızdı; dışardan teneke parça-

ları çakılmıştı pencere çerçevelerine; peyke falan da yoktu içerde; yalnızca döşeme tahtaları ve tahtalar üstünde boş petrol tenekeleri.

Yükleri vagonun ucuna istif etti Savaşçı. Sonra gidip kapıda durdu; ve çocuklar vagona binmeye başladılar. Tümü bindi. Tümünü saydı. Sonunda «Otuzüç mü?» diye sordu Melek hanım. «Tamam!» dedi Savaşçı, «Otuzüç!»

Platformda yirmi, belki yirmibeş, aile daha vardı. Onlar arasından seçtikleri on aileyi de vagona aldılar. Az önce Melek hanıma ve Savaşçıya konuşan kır saçlı adam körpe yaşlarında onbeş kız ve oniki oğlan çocuk bulup getirdi bir yerlerden, ve vagona can sayısı yüzün üstüne çıktı. Ötekiler başka vagonlara dağılmış, platformda genç bir kızla ihtiyar bir adam kalmıştı yalnızca. Kız ihtiyarın elini tutuyordu. Adam yaşlıydı. Ve çobandı. Davar peşinden giderken, ya da yaylada koyun sürüsü içinden alınmıştı ki, başında uzunlamasına çoban kalpağı, boynunda asılı sedefli cüzdanı vardı; göğsünde ise, bir yılanın kafasını hatırlatan, kavalın ucu çıkıyordu yamalı ceketinin altından.

İkisi, yavaş yavaş yürüyerek, vagonun basamağında duran Savaşçının ve Melek hanımın karşısında durdular. Kız, gerçekten genç bir kızdı; onüçünde, ondördünde. Sırtında basma bir entari, ayaklarında bol pabuçlar, gözleri ürkek; ve ürkek gözleri Savaşçının yüzüne dikiliydi. Her ikisini de yakından görebiliyordu şimdi Savaşçı: kızın yüzü soluktu; ihtiyar adamın sakalı, başındaki kır kalpağıyla aynı renkteydi.

«Abi!» dedi kız, Savaşçının yüzüne bakarak; «bizi kapalı vagona al. Dedem hasta.»

Savaşçı başını çevirip Melek hanıma baktı. Melek hanımın yüzü soğuk, ifadesizdi.

«Bacım!» dedi kızcağız tekrar, «yalvarırım!»

«Sen gel, gir! O adam başka bir vagona gitsin!»

«Bacım! Elini eteğini öpeyim! Benim kimsem yok. Anam öldü, babam öldürüldü, abilerim kurşuna dizildiler. Bir ben kaldım, ve de dedem. Kulun kölen olayım ablacığım; yoluna kurban olayım, ayırma bizi...»

«Olmaz» dedi Melek hanım tekrar. «Sen gel, gir! Ama o adam...»

Savaşçının Melek hanıma bakan gözleri içinden ateşler fışkırdı birdenbire. Ama öylesine yalın, ve öylesine parlak ki, parlaklığında köprüye ve dut ağacına asılı ölümlerin yüzleri yansıyordu sanki.

Melek hanım sustu. Korkuya benzer bir gölge düştü yüzüne. Oysa korkmuyordu. Korkmuyordu ama Savaşçının yüreğini kırmayı da göze alamazdı Melek hanım.

«Peki» dedi Melek hanım; «gelin haydi, vagona girin.»

İhtiyar adam ve kız vagona girdiler; ikisinin ardından da Melek hanım ve Savaşçı.

Küçükler birbirlerine sokulmuş, uyuyorlardı. Melek hanım bohçadan çıkardığı mumu yakıp, boş petrol tenekesi üzerine yerleştirdi. Duvar dibine başka boş petrol tenekeleri istif edilmişti. Tenekelere bakarken, yine gözleri parladı Savaşçının:

«Yolculuk kaç gün sürecek?» diye sordu, bakışlarını Melek hanımın yüzüne yönelterek. Melek hanım omuz silkti:

«Ne bileyim. Bir hafta.. beş hafta... Hiç kimse bilmiyor.»

Savaşçı ayağa fırladı, iki teneke kaldırıp vagonun dışına fırladı; ve onbeş dakika sonra, içi su dolu tenekelerle döndü.

«Platformda çok asker var,» dedi.

Ve, içi su dolu tenekeleri duvar dibine yerleştirirken, ilâve etti: «Rezil insanlar! Savaş yeri sanki burası!»

«Suyu nerden aldın?» diye sordu Melek hanım.

«Lokomotiften. Canına sağlık, makinist iyi bir adam. Gene gel dedi.»

«Gidecek misin?»

«Evet.»

«İzin veriyorlar mı?»

«Sormadım. Asker olduğumu sanıyorlar.»

Savaşçı üç kez daha gidip geldi lokomotifte. Her gittiğinde suyla döndü, ve içleri, ağızlarına dek su dolu sekiz tenekeyi duvar dibine dizdi.

Dakikalar mı, saatler mi geçti? Bilmiyorlardı. Bir ara vagonun platform yanındaki dış duvarında bir gürültü koptu. Savaşçı ayağa kalkıp vagonun ucundaki kapıya gitti. Kapı kapalıydı. Denedi, açılmadı. Omuzuna güç verip itti, açılmadı. Dışardan sürgülenmişti kapılar. «Korkarım kapandayız artık!» diye düşündü, ve Melek hanımın yanına döndü. «Dışarda ne oluyor?» diye sordu Melek hanım.

«Hiç» dedi Savaşçı. Ve tuhaf bir sesle ilâve etti: «Hiçbir şey olmuyor dışarda.»

Fazla konuşmadılar.

Çok geçmeden tren kalktı. Ve tren kalktığı anda tümünün yüreklerinde bir şeyler cız etti. Oysa sessizlerdi. Tümü bir yerlere, bir şeylere dalıp gitmişlerdi. Tren ağır ağır ilerliyordu. İlerledikçe de yaşanmış, ve de yaşanacak günlerinin sonu gelmez bir geceye dönüştüğünü hissediyorlardı.

Derken bir kızcağız sokuldu Melek hanımın yanına; dizleri üstüne durarak, Melek hanımın saçlarını arkaya attı, yanağını öptü, başını Melek hanımın göğsüne yasladı; iki elinin tersiyle gözlerinde biriken yaşları sildi. Sonra gözlerini Melek hanımın yüzüne kaldırdı, güldü ve «Ben bir şiir yazdım,» dedi.

«Nerde?» diye sordu Melek hanım.

«Aklımda» dedi kız.

«Oku bana bakayım», dedi Melek hanım.

Kız, uzunca bir süre ses etmedi. Neden sonra yavaş, fısıltılı bir sesle, şiirini okudu:

Yeşil yeşil ovalar.

Ağladı ardımdan kuzular.

Kurulu gözlerimde yaşlar.

Menim derdimi kim anlar?

Tren hız almaya başlamıştı. Vagonun altındaki demir raylar gurbet şarkısını söylüyorlardı. Uzaklaşıyordu sevgiler. Sönüyordu umutlar. İnançlar paramparça oluyorlardı yürekler içinde ve eski türküdeki gibi: Hey Allah'ın zalimi! Yapağın bu mudur? diyen boğuk bir feryat kalıyordu yüreklerde.

Derken, demir raylardan çıkan gürültüye bir ezgi karıştı. Savaşçı kulak kabarttı. Kaval se-

siydi. Ezgiyi Melek hanım da duyuyordu. Uzun uzun çaldı kaval. Gürültü içinden bir ezan, bir hezeyan, bir ilenme, bir dua - belki de bütün bunların karışımından oluşan «Umutlara veda» senfonisi çalıyordu vagonda. Bir ara kaval sesiyle birlikte genç bir kızın inceden inceye söylediği türkünün sözleri duyuldu:

*Hani benim tırmandığım tepeler?
Hani benim yıkandığım dereler?
İnle kaval, kalbim gibi inle dur!
İnle kaval, dertlerimi sen sustur...*

Herkes ağlıyordu vagonda. Ama için için. Sessizce... Melek hanımın gözlerinde de yaşlar vardı.

18

Durup dururken biri, onun ardından başka iki çocuk, önce hıçkırıklarını yuta yuta, sonra da hüngür hüngür ağlamaya başladılar.

«Ne oluyor orda? Susun! Susun!.. Ne oluyor sizlere?» diye bağırdı Melek hanım.

Savaşçı ayağa kalktı, hıçkırıkların çıktığı yere gitti, el kol yordamıyla çocukları buldu. Çocuklar susacak durumda değillerdi. Melek hanımın yanına götürdü çocukları. «Susunuz!» diye yeniden bağıracaktı, Savaşçı Melek hanımı susturdu:

«Sen sus! Ve çocukları temizle!»

İkisi çocukların pantolonlarını, sırtlarından gömleklerini çıkardılar; bezleri suya batırıp kışlarını, bacaklarını yuvdular. Çocuklar ağlıyorlar-

dı hâlâ. Melek hanım hoş ve tatlı kelimelerle üçünü yatıştırırken, Savaşçı iki mum daha yak-tı, ve bohçalar içinden bulup çıkardığı tasak, ker-peten ve bir de battaniye ile vagonun ucuna git-ti, doğal ihtiyaçları için vagonun köşesindeki dö-şeme tahtalarını kesip, bir sahan kapağının çev-resine eşit bir delik açtı; ve battaniyeyi vagonun yan ve arka duvarlarına çaktığı çivilere asarak, vagonda bir helâ hücresi yaptı.

Savaşçı hiç konuşmadı o gece. Ertesi gün-de (dışarda gün müydü gerçekten?) pencere çer-çevesine çakılı teneke aralarından vagona sızan gün ışığına baktı, vagondakilerin iniltili ve ağır-lı seslerini dinledi; ve, dinlerken arkada bıraktı-ğı insansız, mezarlıksız, camisiz köyünü hatırladı. Aklının biricik işlek mekanizması o teneke aralarından içeriye sızan gün ışığına bağlıydı: günü gecedden ayırdedebildiğinden başka, kendi varlığını, geçmişini, geleceğini değerlendirebili-yor, en önemlisi de, vagonun karanlığında geçen geceleri ve gündüzleri sayabiliyordu.

Nadir konuşuyordu Melek hanım Savaşçıyla. Özellikle çocukların durumları üstüne konuşma-larına son vermişlerdi. Çocuklardan sancılı bir ses çıktığı zaman kafasını bavulların arasına gö-müyordu Melek hanım. Ondan güçlü müydü aca-ba Savaşçı? Değildi. Yalnız kadınlık gururunun ve haysiyetinin yaralandığını ve bu yüzden, umutsuzluğa kapıldığını biliyordu Savaşçı. Ya-nına oturup saçlarını okşuyordu Melek hanımın; başını okşuyordu, başını avuçlarının arasına alıp alnını, şakaklarını öpüyordu. Başka ne yapabi-lirdi ki! Önceki düz ve ısıltılı saçları birbirine geçmişti; yer yer düğümlenmiş, kırnaplar gibi

sarkıyordu göğüsleri ve omuzbaşları üstüne. Pencere çerçevesine çakılı teneke arasından gün ışığı sızmasına rağmen, gece hâlâ sonsuz bir geceydi onlar için. Bazan duruyordu tren. Ama her seferinde geceleyin. Kapılar açılmıyorlardı. Pencereye çakılı tenekeyi çerçeveden söküp atası, dışarıya bakası geliyordu ama, böylesine bir eylemin tehlikeli olabileceğini pekala biliyordu.

Daha hafta geçmeden yağ tükendi, pide tükendi. Son peksimet parçalarını suya batırıp kızlara yedirdi Melek hanım. Aklına bir şey mi olmuştu ne? hep, «Kızlara bak!» diyordu, «Kızların sırtlarını ört!» diyordu, «Kızları yedir!» diyordu. Senin aklını kızlar mı çeldi! diye haykırması geliyordu Savaşçının. Çünkü elinde tuttuğu mumu çocukların yüzlerine götürüp her baktığında, oğlan veya kız, aynı anlamı, aynı düşüncüyü ve aynı özlemi okuyordu onların gözlerinde: gün ışığı ve sevgi.

Bir gece, gene elinde mum, öyle vagonda dolanırken, bir kadın Savaşçının paçasını tutup çekti. Savaşçı kadının üzerine eğildi. Kadın bohçalar arasına büzülmüş, kendisi de bir bohça gibi yatıyordu. Midesinde sancı olduğunu sandı Savaşçı. «Su mu istiyorsun teyze?» diye sordu. «Yok», dedi kadın; ve elini kaldırdı. Ama havada tutmadı elini, başı üstüne düştü.

«O adam... öldü» dedi güçlkle.

«Kim?» diye sordu Savaşçı.

Kadın tekrar elini kaldırmak istedi, başaramadı.

«O adam... öldü. Dedim ya... Çoban... Kaval çalan...»

Vagonda ilk ölüydü ihtiyar çoban. Torununun öne uzalı bacakları üstünde ölmüştü - kızın elleri adamın omuzlarında, sağa sola sallanarak, ağlıyordu için için.

Melek hanım, kızın omuzlarını dolayıp ayağa kaldırdı, vagonun öbür ucuna götürdü, ve çabucak cesede döndü. Ağzı ve gözleri açtıktı çobanın. Melek hanım ölünün gözlerini kapatırken, Savaşçı çenesine ak benekli kızıl bir mendil bağlayıp cesedi kapı dibine götürdü.

Ertesi gün üç ölü daha buldular vagonda; biri çocuk, ikisi kadın. Onların da çenelerini aynı şekilde bağlayıp ihtiyar çobanın yattığı yere taşıdı Savaşçı.

Geceleyin tekrar durdu tren. Savaşçı, önce bir kapıyı, sonra ikinci kapıyı denedi. Kapalıydı. Yumrukladı, tekmeledi, bağırdı, haykırdı - hiç kimse açmadı. Dördüncü gün can kaybı onsekize yükseldi. Tümünü duvar dibine dizdi Savaşçı. Melek hanım için ise ya dünya ters dönmeye başlamıştı, ya da çıldırmıştı Melek hanım. Beyaz çehresinde gözleri daha da büyümüş, gözlerinin ölü mavisinde hayattan kopuk, kuru, ve anlamsız bir bakış kalmıştı yalnızca. Gözlerinde anlam yitikliğine rağmen, elinde tuttuğu ıslak bezle ölü çocukların yüzlerini siliyor, eliyle onların saçlarını düzeltiyor, gözlerini öpüyor, göğüslerinde düğmelerini düğmeliyor, bakışlarını Savaşçının yüzüne kaldırıp, gülümsemeye zorluyordu kendini.

Sabahleyin başka üç ölü daha buldular; üçü de çocuk; üçü de körpe yaşlarında; yuvalarından düşmüş cansız kuş yavruları gibi yatıyorlardı. Onları da öteki cesedlerin yanına taşıdı Sa-

vaşçı, ve Melek hanımın yanına dönüp oturdu. Melek hanım sessizdi; kendi dünyasına (kendine özgü bir dünyası olduğuna inanıyordu hâlâ Savaşçı) çekilmiş, vagonun duvarı dibindeki ölümlere bakıyordu; Savaşçı artık kendi yalnızlığında, pencereye çakılı teneke aralarından sızan gün ışığına. Gün boyu baktı. Geceleyin durdu tren. Uzun bir süre olduğu yerde kaldı Savaşçı. Dışardaki karanlık içinden (hayaletler miydi acaba?) boğuk, kopuk, ve hiçbir anlam taşımayan sesler geliyordu kulağına. Sesleri Melek hanımda duyuyordu galiba ki, Savaşçının omuzunu tuttu. Melek hanımın eli altından hoş bir sıcaklık dağıldı vücuduna. Başını çevirdi, Melek hanımın yüzüne baktı. Karanlık olmasına rağmen, Melek hanımın gözlerinde hayat yelinin estiğini hisseder gibi oldu, ve ayağa kalkarak, kapıya gitti.

Cesedler arasından dikkatlice geçerek kapıya iki yumruk indirdi, iki de tekme salladı. Bu kez çok beklemedi - dışardan sürgü çekildi ve kapı açılıverdi. Gece, (nekadar da benziyordu geceler birbirine!) aylı bir geceydi. Karşıda, demiryolu kıyısında, bir grup silahlı asker duruyordu. Savaşçı başını kaldırıp, göz ölçüsünü trenin bir ucundan öbür ucuna götürdüğü zaman, demiryolu kıyısında başka silahlı grupları gördü. Kapalı olan vagonların kapıları açıktı. Karşiki askerler arasından biri az öne çıkarak:

«Ne oluyor?» diye sordu.

«Ne oluyor ne?» dedi Savaşçı.

«Kapıyı yumrukladın.»

«Ölülerimiz var», dedi Savaşçı.

«İndir», dedi silahlı adam.

Savaşçı ses etmedi. Gözleri adama dikiliydi.

«Ee? Ne duruyorsun? İndir dedik ya, daha neyi bekliyorsun?»

«Yardım eder misin?» diye sordu Savaşçı.

Adam elini salladı:

«Sen kim oluyorsun ki, sana yardım edeyim! Ben cenazeci miyim? Hem senin ölülerin de, dirilerin de ilgilendirmez beni. Ya kendin indir, ya da ölünü mölünü al, siktir ol, git!..»

Adam ve gruptaki ötekiler lokomotif'den yana yürüdüler. Başka gruplar da demiryolu boyunca gidip geliyorlardı. Savaşçı hemen Melek hanımın yanına döndü, durumu açıkladı, cesedleri vagondan indirmeye karar verdiler.

Melek hanım ölüleri çekip vagonun kapısına götürüyor, vagonun kapısı dibinde duran Savaşçı ise cesedleri bir bir sırtına yüklenip, demiryolunun kenarına taşıyordu. Taşırken, öteki vagonlara bakıyordu ara ara. Öteki vagonlardan da cesedler indiriliyordu; ve taşıyanlar, tıpkı kendisi gibi, cesedleri demiryolunun kenarına diziyorlardı. Bir ara köyünün mezarlığı geldi aklına: Mutlu ölümler! diye düşündü. Mutlu ölüm olur muydu? Olurdu elbet! Köyünde mezarlık kazılıp yerle bir edilmişse de, 'Dedelerimiz, hiç değilse, kendi döşekleri içinde ölmenin ve mezarlara gömülmenin mutluluğuna eriştiler' diye düşündü.

Ama öteki cesedleri taşıyanlardan şanslıydı Savaşçı: kendi cesedlerini sıraladığı yerde çalılar vardı. Çalıların ne soy çalı olduğunu bilmiyordu. Böğürtlendi belki. Bodur meşelerdi belki. Akdikendi belki. Yaklaşıp dalları tuttu, yaprakları sınadı. Her neyse üzüm dalı değildi. Ama

dikenli de değildi çalılar. Dallarda yapraklar seyrek, çalılar altında toprak kuruydu. Bazı dallar yapraksızdı. Yapraklar kuzu değildi ama kendi köyünün yapraklarındaki mayıs yeşilini hatırlıyorlardı Savaşçıya. Gene de dalları koparmaya koyuldu.

Kucak dolusu dal kopardı. Her ölünün yüzünü yeşil bir dalla örttü usulca. Sonra cesedlerin başları ucuna dikildi, başını göğsüne eğdi, köyünde cenaze merasimlerinde okunan Fatiha-lar misali bir Fatiha, bir dua okumak istedi. Bilmiyordu. Ne bir dua, ne bir Fatiha. Öğrenmemiştir. Öğretmemişlerdi ki, öğrensin! «Yazık», dedi içinden, ve doğruldu; demiryolu kıyısına sıralı yatan öteki cesedlere baktı. «Ne yazığı!» dedi içinden. «Duayla kimin yükünü hafifleteceğim, kimin ağrısını gidereceğim? Bu suçsuz sabi sübyanı görmüyor mu Tanrı?»

Elini kalçasına vurdu. «Tanrı!... Varsa eğer, O ispatlasın varlığını bana... Bu suçsuz insanları kurtarsın!»

Gene başını göğsüne eğdi, uzun bir süre öyle durdu.

Başı hâlâ göğsündeydi, lokomotif uzun bir düdük çaldı. «Bağışla kusurumu» dedi Savaşçı yavaş bir sesle; ve dönerek vagona girdi.

Ertesi gece de durdu tren. Her gece frenlendi tren bozkırda, ve her gece cesed indirildi vagonlardan; demiryolu kenarına bıraktılar ölüleri. Canlılar seyreldi, bol bol yer açıldı vagon-da; geceleyin tren durduğunda demiryolu kıyısından gelen sesler azaldı; trenin duruşu da kısa süreli oluyordu gayrı.

Bir gün vagondakileri saydı Savaşçı: can sa-

yısı yüzondan yetmişe inmişti. Kendi grubundaki çocuklardan yirmisi kalmıştı yalnızca. Kalanlar arasında beşi hasta, ötekilerse sihhatliydi-ler - açlığa, en az, bir hafta daha, göğüs gerebilirlerdi. Yolculuk bir haftadan fazla sürerse...

Ama tren yolculuğu bir hafta sürmedi. Tersine - beklemedikleri, ummadıkları bir anda sona eriverdi.

Çocuklar Savaşçının ve Melek hanımın çevresindeydiler. Büyükler, ve sağlıklı olanlar, küçüklere masal söylüyor, kendi köylerinde tanıdığı oldukları olayları, kendi serüvenlerini anlatıyorlardı. Savaşçı, sırtı bavullara yaslı, pencereye çakılı teneke aralarından içeriye sızan gün ışığına bakıyordu. O gün tren yavaşlar gibi oldu. Melek hanım, sorulu bir bakışla, Savaşçının yüzünü aradı. Duracak mıydı tren? Önceleri gündüzleyin hiç durmadı tren.

Az daha yavaşladı tren; ve az sonra vagonlar gürültülü kakış-tokuşla durdular.

Önce Savaşçı, onun ardından Melek hanım ayağa kalktılar. Melek hanımın gözleri şaşkınlıkla doluydu; savaşçıysa ne düşünmek gerektiğini bilmiyordu. Biribirinin elini tutarak, vagonun kapısına yürüdüler. Dışardan sesler, konuşmalar geliyordu. Hem de avaz avaz. İkisi kapı önünde durur durmaz kapı açıldı; ve kapının açılmasıyla Savaşçının, iki eliyle gözlerini örtüp, «Ah anam!» demesi bir oldu. Melek hanım sarsıntıyla Savaşçının koluna sarıldı. Ama çabucak toparladı kendini. «Dur,» dedi Melek hanım, «Dur... açma gözlerini!» ve vagona girdi, beyaz bir mendille çabucak geri döndü, mendili savaşçının yumulu gözleri üzerinden bağladı.

Güneş yakıcıydı. Kendisinin de gözleri kamaşmış olmasına rağmen, bakabiliyordu Melek hanım. Gözleri aydınlığa iyice alışınca küçük platformu ve platformun ucunda tek katlı, çift pencereci ahşap istasyon binasını gördü. Binaının ötesinde az yokuş yukarı yükselen yolda at koşulu arabalar, yolun kıyısında tek tük ağaclar, boz bayırda ise cüce çalılar, yer yer ot fırçaları çarpıyordu gözüne. Platformda sivil giysili insanlar duruyorlardı. Savaşçı sessizdi, ve hiçbir şey görmüyordu.

«Nicesin?» diye sordu Melek hanım.

«Ben kör olacağım,» dedi Savaşçı.

Melek hanım elini Savaşçının yüzü üstünden geçirdi.

«Sen kör olmayacaksın,» dedi.

Platformda şimdiye dek küme halinde duran insanlar sağa sola dağılarak, vagonlara doğru yürüdüler. Aralarından ikisi Melek hanımın karşısına dikildi. İkisi de sivil giysiliydi. İkisinin de ceketlerinde madalyalar vardı. İkisinin de yüzleri yumuşak, ve gözleri merhametle doluydu, ve ikisi de Savaşçının ve Melek hanımın dilinde konuşuyorlardı.

Biri az öne çıktı.

«Hastanızı vagondan indirelim, Şerfe» dedi, elini Savaşçıya uzatarak.

«Çocuklarımız da var,» dedi Melek hanım, «Onları indirelim.»

«Onları da indireceğiz. Hiç korkmayın. Hiç merak etmeyin,» dedi adam

Savaşçıyı vagondan indirip istasyon binasının duvarı dibine götürdüler. Sonra iki adam öteki vagonlara gittiler. Savaşçı gölgedeydi ar-

tık. Duvar dibine oturdu. Melek hanım onun üzerine eğildi, gözlerine bağlı mendili çözdü yavaş yavaş. Savaşçının gözleri yumuluydu hâlâ. Açmaya çalıştı. Az başardı da. Tekrar yumdu. Yine açtı.

«Bakabiliyor musun?» diye sordu Melek hanım.

Bakabiliyordu. Gözlerindeki kamaşıklık dağılmıştı. Görüyordu. Treni, platformu, gölgeleri, gökyüzünü... heryeri ve herşeyi görüyordu. Ama heryer ve herşey kara ve beyazdı; kara ve beyaz da değildi doğrusu - gölgeler koyu maviydi, gökyüzü beyazdı; beyazdan çok daha beyazdı gökyüzü. Çevresine bakındı: başka hiçbir renk göremedi. Melek hanımın kendisi de karalı beyazlıydı Savaşçının gözlerinde.

«Ben delirdim», dedi Savaşçı yavaş bir sesle, ve gözlerini yere indirdi.

«Sen delirmedin, ve delirmeyeceksin,» dedi Melek hanım.

«Bizim köyde renkler başkaydı,» dedi Savaşçı, bacakları arasında toprağa bakarak.

«Evet,» dedi Melek hanım.

«Bizim köyün yeşili vardı; mavisi vardı; alı kıızılı vardı. Buradaysa...»

Melek Hanım ses etmedi. Bakışlarını onun yüzüne kaldırdı Savaşçı.

«Bizim denizi... bizim kıyılarımızı hatırlıyor musun?»

«Hatırlıyorum,» dedi Melek hanım. Ve Savaşçının saçlarını okşadı. «Hatırlıyorum. Ve söz veriyorum sana; yemin ediyorum: çocuklarımıza unutturmayacağım bizim renklerimizi.»

Vagondakiler platforma ve demiryolu kıyısına dökülmüşlerdi: kadın, çocuk, ihtiyar. Tüm mü yorgun; aç; birçoğu hasta. Aralarında ayakta duramayanlar da vardı. Beyaz ketenden doktor halatı giymiş üç-beş kişi yolun kenarında yatan insanlar arasında dolanıyor, ara ara üzerlerine eğiliyorlardı.

Önce sağlam ve sağlıklı çocukları indirdi vagondan Melek hanım. Sonra beş hasta çocuğu Savaşçının yanına götürüp gölgede yatırdı. Anarşi içindeydi küçük istasyon. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Aile büyükleri hastalarına yardım için bağırıyor, küçükler ağlıyor, yaşlı kadınlar yumruklarını kuru göğüslerine vura vura sızlanıp ilemiyor, hatta aç köpeklerin havlamaları geliyor du biryerlerden.

Fakat anarşi uzun sürmedi: hastalar ve küçük çocuklar bir yana, sağlıklı ve uzun yol yürüyebilecek durumda olanlar diğer bir yana ayrıldılar. İstasyonun dışında otuz araba bekliyordu çocukları ve hastaları.

Melek hanım özel bohçasını Savaşçının yanına bıraktı; çocukları ve bavulları arabalara taşıdı; her hasta çocuğun başını okşadı, tenbihler verdi; ikindiye doğru tekrar buluşacaklarını ve bundan böyle tümünün bir arada olacaklarını kendilerine inandırdıktan sonra, Savaşçının yanına döndü.

Duvar dibinde oturuyorlardı.

Platformdaki kalabalık içinden bir adam çıktı, ikisine yaklaştı. Adamın yüzü garip bir gü-

lümsemeyle gölgeliydi. Önce Savaşçı kalktı yerinden; adamı tepeden tırnağa süzdü.

«Tanımadın galiba,» dedi adam, Savaşçının karşısında durarak.

«Yok, tanımadım,» dedi Savaşçı.

Şimdi Melek hanım da ayaktaydı, ve adama bakıyordu. Adam sakalını sıvazladı.

«Bizim tıraş hayli uzadı galiba. İki hafta öncesi... Geceleyin platformda konuşmuştuk.»

«Evet,» dedi Melek hanım. «Evet, evet.» Ve yüzüne aydınlık geldi. Adamın yüzüyse ciddiyesini takındı.

«Çocuklarınız nice?»

«Onüçü öldü. Yirmisi sağ,» dedi Melek hanım.

Adam ses etmedi.

«Bizi nereye götürecekler, biliyor musunuz?»

«Halkımızın elli bin kadarının bu bölgeye getirildiğini tahmin ediyoruz. Başka yerleşim merkezlerinden şimdilik haber yok. Bu demiryolunun otuz kilometre kadar uzağındaki kamp gibi bir yere gideceğiz. Bizden önce yerleşmiş olan bine yakın insanımız var orda. Durum iyi değil diyorlar. Ama... Ama son iki hafta içinde tanığı olduğumuz durumdan daha kötü olamaz.»

Adam el selâmiyle ayrıldı yanlarından. Üç beş adım uzaklaşınca duraksayıp başını çevirdi:

«Çocuklarınıza bakın! Tek umut onlarda,» dedi.

Sessizce oturdular bir süre. Melek hanım yanlarından uzaklaşan adamın dudakları arasından çıkmış son kelimeler üstüne düşünüyordu; Savaşçıysa... bacakları öne uzalı, kafası istasyon

binasının duvarına yash, uzak bir yere, belki de kendi köyünün yeşil bağlarına bakıyordu.

Dakikalar geçti, istifini bozmadı Savaşçı. Ama Melek hanımın hareketsizliği uzun sürmedi. Bir ara ayağa kalktı. Hemen yere oturdu, savaşçının yüzüne baktı, ve tekrar ayağa fırladı - kendisinin yüzünde, bugünden itibaren ben yeniden yaşamaya başlayacağım, gibilerden bir anlam okunuyordu. Çabucak bohçayı açtı, bohçadan el aynasını, ve seyrek dişli tarağını çıkardı, saçlarını taradı uzun uzun; saçlarını bir tek örgüde toplayıp arkasına attı; kaş makasıyla kaşlarını yoldu, ince bir bezle kirpiklerini, gözkapaklarını sildi; önce alt dudaklarını, sonra da üst dudaklarını dişleri arasına alıp diliyle ıslattı, gene aynaya baktı, kulaklarının gerisini, boynunu, gerdanını sildi - demiryolu kenarında ve platformda insanlar bohça ve bavullarını yüklenmiş, yola hazır duruyorlardı.

Üstüne başına çeki düzen verince bohçadan bir ceket ve Savaşçının kalpağını çıkardı Melek hanım.

«Kalk!», dedi.

Savaşçı kalktı.

Melek hanım ceketini üç kez silkti, havalandırdı; ve Savaşçının sırtına geçirdi. Aynı şekilde temizlediği kalpağı Savaşçının başına geçireceği anda Savaşçı Melek hanımın elini tuttu:

«Biliyor musun,» dedi, «ben bu kalpağı...»

Ama sözünü tamamlamadı - dut ağacının dalına asılı ölü gelip durmuştu gözlerinin önüne.

«Eee?» dedi Melek hanım.

«Hiç,» dedi Savaşçı.

Kalpağı Savaşçının başına geçirdi:

«Gururla taşıyacaksın bu kalpağı başında,» dedi Melek hanım.

«Bu kadar mı?» diye sordu Savaşçı.

«Yok, bu kadar değil,» dedi Melek hanım, ve bohçanın dibindeki cüzdanda saklı madalyaları çıkardı. Altı madalyası vardı Savaşçının: ikisi Kızıl Yıldız, üçü Kızıl Bayrak, biri de Vatan Kahramanı madalyası.

Madalyaları teker teker ceketin göğüs yakaasına taktı, Savaşçının gözleri içine baktı. Hem Savaşçının, hem de Melek hanımın gözleri yarsarmış gibiydi. Ama ağlamadılar. Tersine - ikisi de gülüştüler.

«Madalyalarını da gururla taşıyacaksın,» dedi Melek hanım.

Bir kilometre uzunluğundaydı saf. Kendilerinden ayrılmalarını istemeyen aileler arasında hasta çocuklarını ve ihtiyarlarını sırtlarında taşıyanlar da vardı. Güneş yakıcıydı. Üstünde yürüdükleri toprak yol kuru, çatlak çatlaktı, ve yolun sağında ve solunda, tek tük cüce çalılardan başka bir şey yoktu. Daha yazın başında yazsonu gibiydi ortalık: yanık, pörsük, otsuz ve yalın.

Safın başında yürüyorlardı Melek hanımla Savaşçı. İstasyon ötesindeki yokuşu çıkıp düz yolda durunca, Melek hanım ak mendilini ikiye katlayıp Savaşçının kalpağı altına sokuşturdu, alnında siper yaptı; sonra gözlerini Savaşçının yüzüne kaldırdı. Bir anlam gizliydi bakışları gerisinde. Ama ne? Bilmiyordu Savaşçı. Biz hiç ölmeyeceğiz mi demek istiyordu Melek hanım? Herneyse, Melek hanımın aklından geçeni doğ-

rularcasına başını salladı, ve güçlerini bacak kaslarında yoğunlaştırarak, bundan böyle ika-met edecekleri yere sağlam adımlarla yürüdüler.

19

Akşamın geç saatlerinde ulaştılar yerleşim yerine. Güneş battı batıyordu. Batı ufku ateş içindeydi sanki. Genişçe ve düz arazide üç - beş ağaç, ağaçlar dibinde arabalar, arazinin çevresinde ahşap kulübeler, barakalar, tek katlı ve toprak damlı birkaç köy evi; düzlüğün hayli uzağındaysa renksiz bir sis tülbentine bürülü sıra dağlar yükseliyorlardı.

Önce çocukları arayıp buldular. Çocuklar coşkuyla Melek hanımın ve Savaşçının boyunlarına sarılıp öpüştüler, terli avuçlarına ve parmak aralarına toz ve toprak bulanmış ellerinin tersiyle gözlerinden mutluluk yaşlarını sildiler. Coşkuların yatışmasına vakit kalmadan, iki hafta öncesi, sonra da küçük istasyonun binası duvarı dibinde ikisiyle konuşan adam geldi yanlarına. Adam şapkasızdı, saçları gene özenle iki yana taralıydı, ama, bu kez, sakalsızdı ve koluna, ceke-ti üzerinden, kızıl bir band bağlıydı, ve akşamın alaca karanlığında gülümsemesi bir ışık gibi yanıyordu ak yüzünde. «Ben'im yine,» dedi adam, bu kez sözü uzatmadı. «Benimle gelin, rica ederim,» dedi ve dönerek, yürümeye başladı. Savaşçı ve Melek hanım adamı takibettiler.

Önce barakalar arasından, sonra teneke damları taşlarla bastırılmış ahşap kulübeler

önünden geçtiler. Sağda, duvarları yer yer çökük, büyükçe bir yapı duruyordu. Yapı, ya depremde hasara uğramıştı, ya da yeni kuruluyordu - teneke damı üstünde üç-beş kişi çalışıyordu. Yapının önünden geçerlerken adam elini yapıdan yana kaldırdı ve «Burası kooperatif» dedi, yürümesini sürdürerek.

Kooperatifin ötesindeki başka barakalar arasından geçtiler, ve az sonra düz ve açık bir alana çıktılar. Düzlüğün ortasında ihtiyar bir akasya ağacı vardı; düzlüğün kıyısında ise tek pencere, tek kapılı, toprak damlı, duvarları balçıkla sıvalı evler. Evler köy evleriydi. Hoş, köy evleri değildi belki; çünkü evler önünde bahçe veya bostan yoktu; atın, eşeğin bağlandığı enser veya ahır falan da yoktu - başka kimseler tarafından boşaltılmış gurbetçi evleriydi belki de. Ama evlerin tümü boş da değildi - bazı evlerin küçük pencereleri idare lambalarının ve mumların zayıf ışıklarıyla aydınlanmışlardı.

Evlerden birine girdiler.

İki haneliydi ev. Adam, evin içersini önceden incelemiş olacaktı ki, şaşmaz adımlarla yürüyerek, dar bir açıktan ikinci odaya girdi, odanın köşesindeki boş cephaneye sandığı üstünde duran lambanın şişesini kaldırdı, lambayı yaktı. Her iki oda da toprak döşeliydi. Üzerinde lambanın durduğu cephaneye sandığından başka eşya yoktu odalarda. Ama tavanlıydı odalar ve boz balçıkla sıvalı iç duvarlarda delik falan da yoktu.

«Bu yeri sizin için temin edebildik,» dedi adam.

Melek hanım teşekkür etti.

«Şimdilik çocuklarınızla birlikte sığıracaksınız, maalesef,» dedi adam.

Melek hanımdan ve Savaşçıdan ses çıkmadı. Adam sözünü sürdürdü:

«İki-üç hafta içinde bir 'Öksüzler Yurdu' düzenleyebileceğimizi umuyoruz. Sizin gibi, öksüz çocuklara bakan, başka aileler de var. Düzenlenince çocuklarınızı 'Öksüzler Yurdu'na teslim edebilirsiniz. Ama ne zaman? Ve kaçını? Bu sizin bileceğiniz ve karar vereceğiniz bir soru. Un, bulgur, ve lamo yağı paylarınız için kartlarınızı yarın sabah kooperatif'ten alabilirsiniz. Ben konuştum hakkınızda... kendinizi tanıtmaya ihtiyac yok. Biliyorlar.»

Adam çıktı. Ve bir daha kendisini görmediler.

Melek hanım ve Savaşçı uzun bir süre odanın orta yerinde durdular. Sonra ellerini birbirlerinin bellerine sardılar, başlarını birbirlerinin omuzlarına eğdiler; ve ağladılar.

Yüklerini ve çocukları eve getirdikleri zaman ortalık iyice karanlıklaşmıştı. Melek hanım battaniyeleri yerlere serdi. Onbeş çocuğu iç odada yatırdı; cephane sandığı üstünde yanan lambayı ön odaya aldı, hasta çocukların alınlarını öptü, saçlarını okşayıp iyi geceler diledi; kendileri de kapı dibinde yattılar. Gece sıcaktı. Lambayı söndürmedi Melek hanım. O gece; odanın loşluğunda gözleri boz duvara takılıydı; Savaşçıysa... açık kapıdan bakıyordu. Bakarken yaralarının sızladığını hissediyordu. Ama eski yaralar değildi bunlar - eski yaraları üstüne yeni yaralar açılmıştı.

Erken uyandı Savaşçı. Eşikte durduğu zaman şafak sökmek üzereydi. Ayaklarında çizme, bacaklarında asker pantolonu, belden yukarı gövdesi çıplak, aşağı yukarı kendi yaşında başka bir adam duruyordu komşu evin kapısı önünde. Savaşçı bir süre adama baktı; sonra eşikten atlayıp, adama doğru yürüdü ve beş adım kadar uzağında durarak: «Günaydın!» dedi.

Genç adam Savaşçının selâmını karşılamadı. Ama reddetmiş de sayılmazdı - sadece başını salladı.

Derken evden genç bir kız çıktı, ibrik ve peşkirle. Adam eğildi. Kız onun avuçları içine ibrikten su döktü. Yüzünü, boynunu, omuzbaşlarını yuvdu adam. Yuvununca kız eve girdi, adamsa olduğu yerde kaldı. Yüzünü ve omuzbaşlarını kurularken, Savaşçı az daha adama yaklaşıarak; «Nerdeyiz?» diye sordu. Adam az şaşkın gözlerini Savaşçının yüzüne kaldırdı. Baktı, baktı; ve alayımı bir sesle konuştu:

«Tahminen senin köyünün altı bin kilometre uzağındayız.»

Adamın kentli olduğu konuşmasından belliydi. Savaşçının dudaklarına garip bir tebessüm takıldı:

«Benim köyümün ismi vardı. Yalnız köyümün değil, köyümün deresinin, çayırlarının, kayalarının, tepelerinin, çeşmelerinin, camilerinin de isimleri vardı. Buranın bir ismi yok mu?»

«Var!» dedi adam. «Burası Sürgüneri.»

Eve giriyordu ki, eşikte duralayıp, başını Savaşçıdan yana çevirdi:

«En yakın kent ikiyüz kilometre kadar uzak-

ta. Ama hiç merak etme. Bizim için sürgün yerinin dışına çıkmak yasak.»

Savaşçı, dudaklarında hâlâ garip tebessüm, düzlüğün orta yerindeki akasya ağacına doğru yürüdü.

20

Ve işte, o gecedен sonra, bizim Savaşçı ve Melek hanım için, uzun yıllar sürecek olan, hat-ta sonu görünmeyen, sürgün hayatı başladı. Zor-du bu hayat. Ama yaşamak gerekiyordu. Yaşama-yaya borçluydular sanki, yükümlüydüler dersin. Arkada bıraktıkları ölümlerin ruhları karşısında, dedelerinin elleri altında ve alın terleriyle yeşermiş bağların hatırası ve yurt için canlarını feda edenlerin onurları karşısında yaşamaya mecburdular belki de.

O yılın baharı hasta beş çocuktan yalnızca biri kurtuldu. Melek hanım ağladı, ağladı. Savaşçı akasya ağacı dibinde bağdaş kurup oturarak, herkesten gizlediği gözyaşlarını döktü. Ama biliyordu: dökülen gözyaşları da yaşamak içindi. Üstelik (Savaşçıya göre) bu çocukların ölümleri, yolculuk süresince, cesedlerini demiryolu kenarında aç kurtlara bıraktıkları çocukların ölümlerine kıyasla, mutlu bir ölümdü. Çünkü cesedlerini oturdukları evin az uzağındaki bayıra gömbiliyordu.

Dört çocuğun küçük mezarları çevresine taşlar dizdi, baş uçlarına, üzerlerine çocukların ve doğduğu yerin isimleri yazılı tahta parçalarını

dikti, ve Melek hanımı ve Savaşçıyı evlerinde ziyaret eden yaşlı kadınlar çocukların ruhlarına mevlüt okudular.

Üzüntüsü uzun sürdü Savaşçının. Melek hanım çaresizdi - ne dediyse, ne ettiyse gülümseme getiremedi onun yüzüne. Günün uzun saatlerini akasya ağacı dibinde geçiriyordu Savaşçı. Zaman zaman başını kaldırıp uzaktaki sıra dağlara bakıyordu. Sürgün yerine yerleşeli bir tek kuş gelip konmamıştı akasya dalına - ne akasya dalına, ne de içerisinde oturdukları evin saçına. Yeni bir felâket mi bekliyordu kendilerini? Ama nasıl bir felâket? Felâketlerin en büyüğüne sahip olduktan sonra, başka nasıl bir felâket bekleyebilirdi kendilerini? «Deprem belki» diye düşündü Savaşçı. Ve aniden köyünü, yıllar öncesi çocukken köyünde olan depremi hatırladı. Tüm kuşlar terketmişlerdi köyü. İneklerin yanında, tavuklar arasında yemlenen kuşlardan bir tek kuş kalmamıştı köyünde. İyi hatırlıyordu babasının sözlerini: felâket bekleyen bir bölgeyi kuşlar bir an önce terkederler, demişti. Gerçek miydi acaba?

'Öksüzler Yurdu' bulunan sitedeki barakalara yerleştirildikten sonra, iki çocuk kalmıştı yalnızca Melek hanımın ve Savaşçının yanında: biri kız, öteki oğlan. Kızın adı Ayşe'ydi, oğlanın Memet. Ama, önce trende, sonra da sürgün yerinde ikisinin bu adlarına yeni adlar eklenmişti: Ayşe'ye Numüne, Memet'e Atik. Ve zaman geçtikçe öteki çocuklar arasında daha fazla ekli adlarıyla tanılıyorlardı Ayşe'yle Memet.

Bir gün, Melek hanım akşam sofrasını ku-

rarken, Numüne eve girdi ve, babasının kolunu tuttuğu gibi, dışarıya çekti. Aynı zamanda dudaklarına kaldırdığı parmağıyla sus işaretini veriyordu babasına.

Eşikte durdular. Numüne, ayaklarının parmak uçlarına yükselerek, Savaşçının kulağına fısıldadı: «Akasya ağacına bak, baba.» Savaşçı baktı. Akasya ağacının dalındaki kuşu görmeden önce, kuşun ötüşünü duydu. Bir ardıçtı. Ağacın en yüksek dalına tünemişti. Uzun uzun öttü. Bir ara uçtu. Havada geniş bir kavis çizerek, komşu evin saçağına kondu; dönüp tekrar akasya ağacının dalına tünedi, ve ötmeye başladı. Savaşçının yüzü ve gözleri tatlı bir gülümseme içindeydi.

Ve o gece, Numüne ve Atik uyurlarken, döşekte Melek hanım Savaşçının elini kendi eli içine aldı, karnı üstüne götürdü. Savaşçı heyecanlıydı. Uzun uzun Melek hanımın etlerini okşadı. Üç-dört ay içinde olgunlaşmıştı Melek hanım. Bir şeftali gibiydi. Yanaklarına renk, gözlerine ışık gelmişti. Budları, kalçaları, göğüsleri, omuzbaşları dolu doluydu. Yeni mutluluklara yaklaştığını hissediyordu Savaşçı.

O gece koparmak istercesine sıkıyordu Savaşçının bileğini Melek hanım. Ama elinin arsız oyunlarına razı olmadı Savaşçının. «Duyuyor musun?» dedi. Savaşçının elini bir kez daha karnı üstüne bastırarak. Savaşçı kulak kabarttı:

«Kuş mu?» diye sordu.

«Ne kuşu! Çocuk!..» dedi Melek hanım.

«Nerde?» diye sordu Savaşçı.

«Ayol, elinin altında,» dedi Melek hanım. Ve

yavaş, ama sıcak bir sesle tamamladı konuşmasını: «Aman, nekadardaki saf bir adamsın sen! Baba olacaksın a yiğitim, baba!»

Aniden bir sessizlik girdi ikisi arasına. Ve sessizlik uzun sürdü. Savaşçının eli kesilmiş, kesilip güneşte pörsümüş bir çiçek gibiydi Melek hanımın karnı üstünde. Kararından fazlaydı bir günün sevinci. Önce ardıç. Ardından bu... kararından fazlaydı kendisi için. Elini Melek hanımın karnı üstünden yanlarına, yanlarından memelerine götürdü; omuzbaşlarını tuttu; boynunu, saçlarını, şakaklarını okşadı. Yalnızca Melek hanımın bedenini değil, hayatı okşuyordu dersin bizim Savaşçı.

Ertesi gün çekicini, kerpetenini, çivilerini, tasmağını, ve biryerlerden bulduğu tahta parçalarını, akasya ağacına taşıdı; ağacın dibinde, ve gövdesine çakılı çepeçevre bir peyke yaptı; ağacın kuru dallarını kesti, bir iyi budadı akasyayı; ve ertesi yılın yazı akasya tüm güzelliğiyle çiçek açtı; Melek hanımsa, aynı zamanda, Savaşçı için gülbüz, tombul, sapasağlam bir oğlan doğurdu.

.....

(«Yurdunu Kaybeden Bir Adam'ın Zaman-sız Çilesi» adını taşıyan öykü burada sona eriyor. Öykü bitiyor ama, biten öyküyle öyküdeki bizim Savaşçının çilesi bitmiyor. Çünkü Savaşçı daha uzun yıllar yaşadı. Bu öykünün yazarı bir kez daha Savaşçının serüvenlerine döneceğinden emin değildir; ve bu yüzden, Savaşçının takibeden yıllardaki hayatı üzerinde durmak,

hiç değilse bazı noktaları üzerine açıklamalarda bulunmak ihtiyacını duyuyor.)

.....

Evet.

Aradan yıllar geçti. Dört çocuğun ölümleriyle bayıra açılan mezarlık büyüdü, genişledi, eni konu bayırı kaplayıp, kendi köyündeki mezarlık kadar, büyük bir mezarlık oldu. Ama ihtiyar akasya ağacı yıl yılı, yaz yazı çiçek açtı; çocuklar da büyüyip evlendiler; çocuklar çocuk doğurdular, ve ölen çocukların yerlerini başka çocuklar aldılar. Melek hanım da dört çocuk doğurdu tümü tümüne; ve tümü oğlan; ve bizim Savaşçının çok sevdiği Alim adını koydular her birine:

Alim,
Alimcan,
Alimgir,
Alimseyt.

Geçen her yılla Sürgünyeri değişti. Kulübe-ler yıkıldı, yerlerine badanalı evler kuruldu. Evler önünde bostanlar, hatta kendi yurtlarından (kimin tarafından ve nasıl getirildiğini bilmedikleri) tütün fidelerini diktiler mezarlığın karşı yakasına. Pencere diplerinde, pencere destekleri üstündeki saksılarda kendi yurtlarının çiçeklerini yetiştirdiler; güneşli yerlerde elma ve armut ağaçları diktiler. Gerçekten şaşılacak bir şeydi bu! Nerden geliyordu bu güç? Nerden geliyordu bu erdem? Yalın ve yaban toprağı uysallaştırıp güzelleştiriyorlardı. Bostan, çiçek, meyve cümbüşüne dönüşmüştü Sürgünyeri. Allah'ın varlığına

bile inanmaya başlamıştı bizim Savaşçı. Ölenler azalıyor, yıl yılı genç gelinler, hatta otuzbeşinde ve kırkında olan kadınlar, çocuk doğuruyorlardı.

Bir gün bizim Savaşçı peykede, ve akasyanın gölgesinde otururken, karşiki evlerden bir gürültü koptu. Şaşkın, ayağa kalktı Savaşçı. Evlerden dökülmüş kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, başları üzerine kaldırdıkları kollarını kıvıra kıvıra, parmaklarını şaklata şaklata, eğile büküle dans yapıyor, 'Mendil' ve 'Haytarma' oyunlarını oynuyorlardı. Bir yerlerden davul sesleri geliyordu. Alanın ortasınca koşan bir gençten yana seslendi Savaşçı:

«Hey!... Ne oluyor?... Dur, hele!... Neler oluyor orda?»

Genç adam durmadı. Yalnız başını Savaşçıdan yana çevirerek bağırdı:

«Yeni kararname!... Sürgün kaldırıldı!... Suçlama kaldırıldı! Milletimiz özgür, dede!... Milletimiz özgür!...»

Masmavi gökyüzünde yıldırım çakmıştı derisin - gözlerini yumdu ve uzunca bir süre olduğu yerde kaldı Savaşçı. Sonra «İllallah» dedi, ve peykeye oturdu. Ne düşüneceğini bilmiyordu. Düşünecek durumda değildi de. İçinden, «İllallah, İllallah» diye tekrarlıyordu yalnızca. Gürültülü ve davul seslerini evde Melek hanım da duymuştu galiba ki, unlu ellerini önlüğüne sile sile, akasya ağacına yürüdü.

Savaşçının önünde durduğu zaman haber, kuru bir orman yangını gibi, kaplamıştı ortalığı. Savaşçı ayaktaydı. Gözleri ıslı ıslı Savaşçının ve ıslıtlı gözlerinden yaşlar sızıyordu çeneleri-

ne. Melek hanım onun yüzünü avuçladı. Savaşçı boğularak:

«Duydun mu?» dedi, «Duydun mu?» dedi. Melek hanım da kendisinin gözyaşlarını tutabilecek durumda değildi. Ellerini birbirlerinin omuzlarına attılar.

«Duydum,» dedi Melek hanım.

«Bilmiyordum,» dedi Savaşçı.

«Bilmiyordun ne?» dedi Melek hanım.

«Bizim insanlarımızın bu denli güçlü; felâketlere karşı bu denli dayanıklı olduklarını bilmiyordum» dedi Savaşçı.

Önlüğüyle Savaşçının çenesini kuruladı; kendi gözlerinden yaşları silerken:

«Ulusumuzun en büyük ve en şerefli yiğitleri demiryolunun kenarında kalanlar,» dedi Melek hanım.

Günlerce sürdü şenlik ve bayram havası. Ve o günden sonra Sürgünyeri, yalnızca Sürgünyeri değil, Sürgünyeri'nde bütün hayat başdöndürücü bir hızla değişmeye başladı. Gerçi özgürdüler gayrı, ama yurtlarına dönmelerine izin verilmiyordu. Dönen onbinlerce insanı, devletin polis ve savunma güçleri geri çeviriyorlardı. Üstelik bölgenin türlü yerlerinden pek de hoş olmayan haberler geliyordu. Meselâ - Hırçık mı, Kırçık mı denen - bir yerde haksızlığa karşı yer alan ayaklanma ve başkaldırma sonucunda yüzlerce can kaybı verildiği haberi geliyordu.

Ama bütün bunlar Sürgünyeri'nde hayatın değişmesine engel olamazdı. Yeni binalar kuruldu, kaldırımlı sokaklar, küçük parklar, okullar

kuruldu; 'Derviza' denen geleneksel güreş yarışmaları, toy-düğünler, sünnet günleri, milli dans ve koro gruplarının gösterileri düzenleniyordu. Bölgenin büyük kentlerine taşınan aileler de az değildi. Gençler ve kızlar teknik okullarda, üniversitelerde okuyorlardı. Şaşılacak sayıda doktorlar, mühendisler, endüstri ve tarım uzmanları, atom fizikçileri, genç şair ve yazarlar çıkıyordu aralarından. Önceleri eserleri yasaklanmış yazar ve şairler de anılmaya başlamıştı. Yaşlılar her adımda eski yurdun sözünü ediyor, anayurt sevgisi sönmez bir ateş gibi yanıyordu gençlerin gönüllerinde. Yılda bir kez yıkılmış, üstünde babalarının birzamanlar yürüdükleri yolları yaban otlar kaplamış, ya da yabancıların oturdukları köylerini ziyaret edenler de oluyordu. Her ziyaretlerinde bir avuç toprakla, denizin kıyısından kaldırdıkları üç-beş çakıl taş, bir kır çiçeği, bir söğüt veya bir asma dalıyla dönüyorlardı Sürgünlerine.

Bizim Savaşçı ihtiyarlamıştı. Avurtları çökük, gözkapakları sarkık, saçı sakalı apaktı. İhtiyar akasya da, Savaşçı gibi, ömrünün son yıllarını yaşıyordu. Gene de kuru dalları arasında yıl yılı çiçek açan dallar da eksik değildi. Kuru dallara bakarken yüreği acıyordu Savaşçının - o dalları kesmek, akasyayı budamak istiyordu ama... onun harcı değildi artık bu soy işler. Gençlerse... Eeeh, gençler! Gençlerin neyineydi akasya! Yalnızca akasya mı? Hiç mi hiç benzemiyorlardı kendi gençliğinin gençlerine. Herşeyleriyle başkaydılar. Giysileri, türküleri, konuşmaları... Yok yooook! yurt sevgilerini yitirmiş değillerdi; tersine, daha güçlü, daha da parlak bir ateşle

yanıyordu yürekleri içinde yurt sevgisi, ama tuhaf bir biçimde; sevgilerini bile kaba bir biçimde vuruyorlardı dışa.

Akasyanın dibindeki peykede geçiriyordu ihtiyar Savaşçı günlerini. Çok eskimiş ama hâlâ başında taşıdığı fötr kalpağını çıkarıp peykeye koyuyor, başını arkada akasyanın gövdesine yaslayıp, köyünün hâtırasına dalıyordu: köyünün yeşil bağlarını görüyordu; dağların yamaçlarındaki çamları, meşeleri görüyordu; kıyıları, denizi görüyordu; ve, şarkılardaki gibi, ne zaman karşıdan bir gemi geçse, gözlerinde kurumuş yaşlarını buluyordu.

Ama her zaman öyle hüzünlü geçmiyordu Savaşçının günleri. Haftada bir, bazan iki kez, torunlarını, Atik'in ve Numüne'nin çocuklarını, komşu çocukları akasyanın dibine toplayıp, kendilerine eski yurt anılarını, belki artık masallaşmış, savaş öykülerini anlatıyordu.

Bir gün gene çocukları toplamıştı çevresine. Çocuklar, her zamanki gibi, parmakları ağızlarında, iri ve alabildiğine açık gözleriyle savaşçıya bakıyorlardı. Bizim ihtiyar savaşçı; «Zaman zaman içinde...» diye söze başladığı zaman, karşıki evin duvarı gerisinden bir grup genç çıktı, güçlü adımlarla akasya ağacına doğru yürüyerek, Savaşçının on adım kadar uzağında durdular. On kadar genç vardı grupta. Tümünün sırtlarındaki meşin ceketleri apoletli ve demir düğmelerle kakmalıydı; her biri uzun saçlıydı; bazılarının başlarında David Crocket'vari fötr kuyruklu kalpakları vardı. Biri önderdi galiba; sarı bıyıklıydı, kumral saçları omuzları üzerine dökülüydü; ve omuzuna yüce bir gitar asılıydı. Genç adam bi-

rileriyle bıçak döğüşü yapmıştı anlaşılan: dudağının sol köşesinden çekilen bıçak, sol kulağı dibine dek uzadığı gibi, kulağının yarımını da kesip atmıştı. Çirkindi yüzündeki yara. Kimin oğluydu bilmiyordu Savaşçı. Gencin kendisi de bilmiyordu belki kimin oğlu olduğunu.

Durduğu yerden uzunca bir süre ısıltılı gözleriyle baktı genç adam bizim Savaşçının yüzüne. Sonra, «Sen bu çocuklara gene masal mı söylüyorsun?» diye sordu. Bizim Savaşçı, «Evet,» dedi. Gitarlı genç iki adım daha Savaşçıdan yana atarak, elini kaldırdı, parmaklarını avucunda toplayıp sıktı, yumruk yaptı, ve yumruğunu kendi çenesi altına götürdü.

«Bu çocuklara masal değil, gerçeği söyle!» diye bağırdı. Ve yumruğu hâlâ sıkılı: «Çocuklara gerçeği söylemezsen, bu yumruğu senin ağzına tıkarım ve bak!.. O zaman hiçbir şey söyleyemezsin!..»

İhtiyar Savaşçı, «Zemane insanları... ne Tanrı'ya inanırlar, ne de Peygambere saygıları var,» dedi içinden.

«Anladın mı?» dedi gitarlı genç.

«Benim masallarımın tümü gerçek,» dedi Savaşçı, çok yavaş bir sesle.

Genç adam hâlâ küskündü.

«Gerçeğin de gerçeği var!» diye bağırdı.

Gencin gürültülü sesini Melek hanım da duymuş olacaktı ki, kapıda boy gösterdi.

Yaşının hayli ilerlemiş olmasına rağmen, bizim Savaşçı gibi, çöküp çökermiş değildi Melek hanım. Tersine - güçlü, canlı, çevik, hatta hırçındı. Şu anda mutfakta hamur işiyle meşguldü galiba ki, önlüklüydü, elinde oklava tutuyordu.

Grubun önünde duran sarı bıyıklı ve gitarlı genç Melek hanımın gözüne ilişince oklavayı başı üzerine kaldırdı, eşikten atladı.

«Hey! Sen!... Kulaksız Alim! Gene ortalığı karıştırmaya mı geldin buraya? Defol! Defol! Yoksa öbür kulağını itlere yediririm!» diye bağırdı Melek hanım; ve akasya ağacına doğru yürümeye başlamıştı ki, gençler dönerek alanın karşı yakasındaki evlere koşular.

Melek hanım Savaşçının çevresindeki çocuklara seslendi:

«Siz onlar gibi olmayın! Onlara benzemeyin sakın!... Dedenizi dinleyin her zaman!»

Ve dönerek eve girdi. Savaşçıysa yeniden anlatmaya başladı:

«Çok eski bir zamanda... yani benim gençliğimde, birbirinin yanında, ve denizin kıyısında, bir köyle bir kasaba vardı. Kasabanın ismi Gurzuf'tu, köyün ismiyse Kızıлтаş'tı. Daha önce de söylemiştim sizlere. Bu köy ve kasaba nerde biliyor musunuz?»

«Biliyoruz!» diye bağırdılar çocuklar bir ağızdan.

«Nerde?» diye sordu Savaşçı.

«Bizim yurdumuzda!» diye karşıladılar çocuklar Savaşçının sorusunu.

Ve Savaşçı öyküyü anlatmasını sürdürdü.

Cengiz Dağcı'nın eserleri :

Yansılar

•
Benim Gibi Biri

•
Anneme Mektuplar

•
Korkunç Yıllar

•
Yurdunu Kaybeden Adam

•
Onlar da İnsandı

•
O Topraklar Bizim'di

•
Badem Dalına Asılı Bebekler

•
Üşüyen Sokak

•
Dönüş

•
Ölüm ve Korku Günleri

•
Genç Temuçin

Tarık Buğra'nın eserleri :

Osmancık

Küçük Ağa

Yağmur Beklerken

Dönemeçte

Gençliğim Eyvah

Yarın Diye Bir Şey Yoktur

İbiş'in Rüyâsı

Firavun İmânı

Yalnızlar

Düşman Kazanmak Sanatı

Üç Oyun

(Ayakta Durmak İstiyorum - Akümülatörlü Radyo-
Yüzlerce Çiçek Birden Açtı)

Peyami Safa'nın romanları :

Yalnızız

Biz İnsanlar

Bir Tereddüdin Romanı

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu

Sözde Kızlar

Fatih-Harbiye

Dokuzuncu Hâriciye Koğuşu

Şimşek

Cânân

Mahşer

Prof. Dr. Erol Güngör'ün eserleri :

Türk Kültürü ve Milliyetçilik

Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik

Dünden Bugünden -Târih-Kültür-Milliyetçilik-

İslâm'ın Bugünkü Meseleleri

İslâm Tasavvufunun Meseleleri

Yılmaz Öztuna'nın eserleri :

Büyük Türkiye Târihi

(Türk Siyâsi Târihi ve Türk Medeniyeti Târihi)

(Büyük boy 14 lüks cilt)

Bir Darbenin Anatomisi

Osmanlı Pâdişahlarının Hayat Hikâyeleri

Türk Târihinden Yapraklar

Ord. Prof. Fuad Köprülü'nün eserleri :

Türk Edebiyatı Târihi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Bizans Müesseselerinin

Osmanlı Müesseselerine Te'siri

*İslâm ve Türk Hukuk Târihi Araştırmaları
ve Vakıf Müessesesi*

Edebiyat Araştırmaları I

Edebiyat Araştırmaları II

Başlangıcından Günümüze

Büyük Türk Klâsikleri

(Tarih - Antoloji - Ansiklopedi)

(Ansiklopedik boy 10 lüks cilt)

88.34.Y.0135.0004